

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

RUS DIŞ POLİTİKASINDA SOVYET MİRASI

Yüksek Lisans Tezi

K. Burcu AYAN

Ankara, 2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

RUS DIŞ POLİTİKASINDA SOVYET MİRASI

Yüksek Lisans Tezi

K. Burcu AYAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Erel Tellal

Ankara, 2007

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
GİRİŞ.....	1
<u>I. BÖLÜM:</u> SOVYET DIŞ POLİTİKASININ TEMEL ÇİZGİSİ.....	6
A. Soğuk Savaş'ın Başlangıcı.....	7
1. Doğu Avrupa'da Sosyalist Rejimlerin Kurulması.....	7
2. İran Krizi.....	9
3. Truman Doktrini ve Marshall Planı.....	10
4. Çevreleme Politikası.....	12
5. Yugoslavya Krizi.....	14
6. Berlin Krizi.....	15
B. Batı Bloku ile İlişkiler.....	17
1. Tırmanma, Barış İçinde Birarada Yaşama ve Bunalımlar.....	17
a. Berlin Krizi.....	20
b. Silahsızlanma Görüşmeleri.....	21
c. U-2 Olayı.....	22
d. Küba Krizi.....	22
2. Yumuşama ve İşbirliği.....	23
3. Çöküş Dönemi.....	27
a. Yeni Düşünce.....	27
b. Silahsızlanma Görüşmeleri.....	29
c. “Ortak Avrupa Evi”.....	30
C. Blokiçi Dayanışma ve Anlaşmazlıklar.....	31
1. Tek Ülkede Sosyalizmin Sonu.....	31
a. Varşova Paktı.....	32
b. 20. SBKP Kongresi ve Stalin Putunun Yıkılması.....	33
i. Polonya Krizi.....	34
ii. Macaristan Ayaklanmaları.....	35
c. Çin-Sovyet Uyuşmazlığı.....	37
2. Çizgiden Sapmalar.....	39
a. Çekoslovakya Krizi.....	39
b. Brejnev Dönemi Sovyet-Çin İlişkileri.....	42
3. Dağılma Dönemi.....	45

a. Doğu Bloku'nun Dağılma Süreci.....	46
b. Çin-Sovyet İlişkilerinde Yeni Bir Dönem.....	48
D. III. Dünya Ülkeleri ile İlişkiler.....	49
1. Anti-empyralist Dayanışma.....	49
a. Üçüncü Dünya Ülkeleriyle İlişkilerin Kurulması.....	49
b. Süveyş Krizi ve Sovyet Tutumu.....	51
2. Üçüncü Dünya'ya Destek ve Krizler.....	53
3. Üçüncü. Dünya Politikasının Sonu?.....	55
II. BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM.....	58
A. “Yeni Dünya Düzeni”.....	58
B. ABD Hegemonyası.....	62
1. 11 Eylül Olayları Sonrası ABD Politikası.....	63
2. İkinci Körfez Savaşı.....	65
3. Büyük Ortadoğu Projesi.....	67
C. Avrupa’da Genişleme Süreci.....	69
1. NATO’nun Genişlemesi.....	69
2. AB’de Genişleme.....	71
a. Tek Pazar’dan Avrupa Birliği’ne.....	72
b. Genişleme Süreci.....	73
c. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası.....	74
3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı.....	76
4. Balkanlar.....	77
D. Gelişmekte Olan Ülkeler.....	79
E. Birleşmiş Milletler’de Reform.....	82
1. Genel Kurul.....	83
2. Güvenlik Konseyi.....	85
3. Ekonomik ve Sosyal Konsey(ECOSOC).....	87
III. BÖLÜM: RUS DIŞ POLİTİKASININ TEMEL ÇİZGİSİ.....	90
A. Soğuk Savaş Sonrası Rus Dış Politikasının Öncelikleri	91
1. Yeni Ulusal Menfaatler Yeni Dış Politika.....	91
2. Putin Dönemi ile Rus Dış Politikasında Yeni Kimlik Arayışı.....	94
3. Askeri Doktrin.....	97
B. ABD ile İlişkiler ve NATO Genişleme Süreci.....	99
1. ABD ile İlişkiler.....	100

a. Stratejik Ortaklık.....	100
b. Alternatif Müttefik Arayışı.....	103
c. Primakov ile Rus-ABD İlişkilerinde Yeni bir Dönem.....	104
d. Putin Dönemi.....	105
2. NATO ve Rus Politikası.....	108
a. Balayı Dönemi.....	109
b. İlişkilerde Bozulma.....	110
c. Özel Bir İlişki?.....	112
d. Kosova Krizi.....	112
e. İlişkilerin Yeniden Yapılandırılması.....	113
f. 11 Eylül Saldırıları.....	114
3. Birleşmiş Milletler Politikası.....	115
C. Rusya'nın Avrupa Politikası.....	117
1. Santa de Fera Zirvesi(2000).....	121
2. Doğu Avrupa Ülkelerinin AB Üyeliği ve Rusya Faktörü.....	124
a. Doğu Avrupa için AB Üyeliğinin Anlamı.....	124
b. Rusya Faktörü.....	125
c. Rusya'nın Bölgeye Dönüşü.....	127
D. BDT Politikası ve Eski Müttefiklerle İlişkiler.....	129
1. “Yakın Çevre” Politikası.....	129
a. Yeltsin Döneminde BDT Kuruluşu ve Yakın Çevre Politikası.....	129
b. Putin Döneminde BDT Politikası.....	131
2. Gelişmekte Olan Ülkelerle İlişkiler.....	134
a. Ortadoğu.....	136
b. Asya.....	137
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA.....	146
ÖZET.....	161

GİRİŞ

1945-1990 yılları arasında süregelen Soğuk Savaş dönemi ve iki kutuplu dünya düzeni çerçevesinde iki süpergüçten biri olan SSCB, kuşkusuz uluslararası politikanın en önemli aktörlerinden biri olmuştur. Savaş sonrası dönemde dünya politikasına şekil verecek güçte olan SSCB'nin 1991 yılında dağılması ile onun mirasçısı olarak uluslararası politikada yer alan Rusya Federasyonu ise güvenlik, askeri, sosyal, kültürel, ekonomik ve diğer her alanda SSCB'nin görevlerini devralmıştır. Rusya Federasyonu, SSCB'nin mirasını devraldığı gibi bu dönemde çeşitli sorunlarla da karşı karşıya kalmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle dünyada iki kutuplu dünya düzeni başlamıştır. Bununla birlikte, savaş sonrası dönemde iki kutbun lideri olan SSCB ve ABD arasında mücadele başlamıştır. II. Dünya Savaşı süresinde Mihver devletlere karşı birlikte mücadele eden ABD ve SSCB arasında savaş sonunda görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. İdeolojik farklılıklar sebebiyle kendi görüşleri doğrultusunda dünya düzenini şekillendirmeye çalışan iki süpergücün karşı karşıya gelmesi Soğuk Savaş'ın başlangıcının en büyük nedenlerinden biri olmuştur.

Bu nedenden dolayı, iki süpergüç savaş sonrası dönemde askeri, siyasi, ekonomik alanda kendilerine yandaş devletleri bir araya toplayarak blok oluşturmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda, Avrupa kıtasında olduğu gibi dünyada da devletler ABD yanlısı ve SSCB yanlısı olarak ayrılmaya başlamışlardır. Bu durum da dünyayı SSCB ve ABD liderliğinde iki bloğa ayırmıştır.

ABD, SSCB'nin yayılmacı bir politika uygulayacağından korkmuş, Doğu Avrupa'da kurulan komünist rejimlerin Batı Avrupa'ya yayılmasından endişe etmiş ve bu nedenle Batı Avrupa'da devletlerin ekonomilerinin yeniden inşa edilmesi ve rejimlerinin güçlendirilmesi için Truman Doktrini'ni ve Marshall Planı'nı uygulamaya sokmuştur. Ayrıca, ABD, Batı Avrupa ülkelerinin güvenliğini Sovyet tehdidine karşı korumak amacıyla NATO'nun kuruluşuna da ön ayak olmuştur. Buna karşılık, SSCB ise Doğu Bloku ülkelerinin rejimlerini korumak, dış politikalarını koordine etmek ve blok ülkeleri arasındaki iletişimi kurmak amacıyla Varşova Paktı'nı kurmuştur. Birbirini tehdit olarak gören iki bloğun NATO ve Varşova Paktı'nı kurmaları Avrupa kıtasının ikiye bölünmüşlüğüne daha da hızlandırmış ve Soğuk Savaş'ın zeminini hazırlamıştır.

Birbirlerinin güçlerini dengeleme amacını taşıyan SSCB ve ABD Avrupa'da olduğu gibi dünyanın diğer bölgelerinde de etki alanlarını genişletmeye çalışmışlardır. Komünizmin

dünyaya daha fazla yayılmasını önlemeye çalışan ABD; Ortadoğu, Güney Amerika ve Uzakdoğu gibi bölgelerde komünist karşıtı rejimlerle işbirliğinde bulunmuş, SSCB ise ABD'nin dünyadaki gücünü ve etkisini sınırlamak amacıyla aynı bölgelerde bağımsızlığını yeni kazanmış, emperyalist karşıtı milliyetçi rejimlerle işbirliğinde bulunmaya çalışmıştır.

İki süpergüç bir yandan birbirlerinin gücünü dengelemeye çalışmış diğer yandan nükleer silahlanmanın hız kazanmasından dolayı birbirleriyle çatışabilecek ve savaşın eşiğine getirebilecek ortamlardan kaçınmaya çalışmışlardır. 1975 Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanması ile Soğuk Savaş dönemine hakim olan yumuşama dönemi iki blok ve iki süpergüç arasındaki ilişkilere de yansımıştır. Yumuşama dönemi sonucunda iki blok arasındaki rekabetin barışçıl yollarla sürdürebileceği kanıtlanmaya çalışılmıştır. Gorbaçov döneminde ise SSCB, iki blok arasındaki mücadeleyi bitirme çabaları konusunda daha kararlı adımlar atmıştır. Bu çerçevede, SSCB içerisinde “glasnost” ve “perestroika” politikalarını uygulamaya sokmuştur. Dış politikada ise, “Ortak Avrupa Evi” ve “Yeni Düşünce” söylemleriyle SSCB kendi kabuğundan sıyrılmaya ve yeni dünya düzenine ayak uydurmaya çalışmıştır.

Gorbaçov döneminde uygulamaya sokulan reformlar SSCB'nin varlığını güçlendirme ve iki blok arasındaki ilişkileri düzeltme amacını taşırken sonuçlar düşünülenin aksine olmuştur. Soğuk Savaş dönemi bitmiş, iki kutuplu dünya düzeni sona ermiştir. Soğuk Savaş'tan ABD galip çıkarken bu durum SSCB'nin aleyhine olmuştur. Doğu Avrupa'daki komünist rejimler de iktidardan düşmüş ve Varşova Paktı dağılmıştır. Ayrıca, 1991'de Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlığını ilan etmesi ile SSCB de dağılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD tek süpergüç olarak dünyada tek kutuplu düzen kurmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, ABD tek yanlı müdahale yoluyla kendi yoluna çıkan engelleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Askeri alanda, ABD'nin karşısına çıkabilecek bir rakip olmazken ekonomik alanda ise birçok bölgesel gücün yükselişe geçtiği göze çarpmaktadır. Bunlar arasında, Avrupa Birliği(AB) ve Çin gibi devletler bulunmaktadır. Soğuk Savaş döneminin bir güvenlik örgütü olan Varşova Paktı dağılırken NATO yeni dönemde varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Bunun yanı sıra, Doğu Bloku'ndan kopan Doğu Avrupa ülkeleri ise Batı Dünyası ve Avrupa ile bütünleşmek amacıyla AB ve NATO üyeliğine başvurmuşlardır.

SSCB'nin dağılması sonucunda bağımsızlığını kazanan ve dünya politikasında yerini alan onbeş devletten biri olan Rusya Federasyonu ise sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri açıdan SSCB'nin mirasçısı kabul edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi üyeliği, nükleer silahlar gibi SSCB'nin sahip olduğu ayrıcalıklara kavuşan Rusya Federasyonu bu dönemde

ayrıca yeni sorunlarla da yüzleşmiştir. Bundan dolayı, Rusya Federasyonu bir yandan yeni dönemin getirdiklerine uyum sağlamaya ve dünyaya kendisini kabul ettirmeye çalışmış diğer yandan bu geçiş sürecinde yaşadığı sorunları çözmeye çalışmıştır.

Geçiş döneminde, Rusya Federasyonu'nun cevaplama gereken yeni sorular belirlemiştir. Bu sorular arasında en göze çarpanı, Rusya Federasyonu'nun yeni dönemde süper güç konumunu sürdürüp sürdüremeyeceğidir. Diğer sorular arasında, yeni dönemde tehdit algılamalarının ve güvenlik politikalarının ne ölçüde değişeceği ve Soğuk Savaş dönemi politikalarının ve tehdit algılamalarının yeni dönemde sürdürülüp sürdüremeyeceği bulunmaktadır. Rusya'nın cevaplama gereken başka bir soru da, Rusya'nın kültürel, tarihsel, sosyal, ekonomik, coğrafi ve siyasi anlamda tam olarak nereye ait olduğudur. Bu çerçevede, Rusya Federasyonu'nun yeni dış politikası, ABD ve Avrupa ile ilişkileri, Doğu Avrupa ülkelerinin AB ve NATO üyeliğine karşı tavrı, eski SSCB cumhuriyetleri ile ilişkileri ve bölge politikaları merak uyandırmıştır.

Başkanlığının ilk döneminde Boris Yeltsin, kapitalizme, liberal ekonomiye ve demokrasiye geçiş sürecinde ABD ve Batı ülkeleri ilişkilerine daha fazla önem vermiş ve bu ülkelerle ilişkilerini stratejik ortaklık zeminine oturtmaya çalışmıştır. Fakat, Batı'nın Rusya Federasyonu'na karşı takındığı tavır, Kosova ve Bosna Savaşlarındaki tutumları, Doğu Avrupa ülkelerinin NATO genişleme sürecine dahil edilmesi ve Rusya'da ekonomik krizin başgöstermesi, Rusya'nın bu ülkelerle ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Bu çerçevede, Rusya eski SSCB cumhuriyetlerine daha fazla önem vermeye başlamış ve "yakın çevre" politikasını oluşturarak bu ülkeleri kendi güvenlik alanına dahil etmiştir.

Vladimir Putin başkanlığı döneminde, Rusya Federasyonu'nun dış politikada daha kararlı bir yol izlemesi gerekliliği anlaşılmış ve bundan dolayı Putin döneminde dış politika daha dengeli bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Putin'in dış politikasını etkileyen en önemli olaylardan biri de 11 Eylül 2001 yılında ABD'ye gerçekleştirilen terörist saldırılar olmuştur. Bu saldırılar sonucunda, ABD terörizmle mücadele başlatmış ve Afganistan operasyonu kararı almıştır. Bu durum, ABD'nin Afganistan'da askeri varlığı ile sonuçlanmış ve Putin'in Orta Asya politikası çerçevesinde acil önlemler almasına ve dış politikasını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur.

Tezin konusu, adında da belirtildiği üzere Rus dış politikasında Sovyet mirasıdır. Bu amaçla, bu çalışmada günümüz Rus dış politikası ile Soğuk Savaş dönemi Sovyet dış politikası karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Teze, Soğuk Savaş'ı hızlandıran ve Soğuk Savaş dönemi Sovyet dış politikasının temel unsurlarını oluşturan olaylarla başlanılacaktır. Bu

noktadan hareketle, Soğuk Savaş dönemi Sovyet dış politikasını etkileyen ve oluşturan temel unsurlar da incelenecektir. Teze Soğuk Savaş dönemi Sovyet dış politikası ile başlanmasının amacı günümüz Rus dış politikasını daha iyi anlayabilmek ve günümüz Rusya ile SSCB arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri daha iyi ortaya koyabilmektir.

Bu çalışmada incelenecek başka bir konu da Soğuk Savaş sonrası uluslararası ortam olacaktır. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası politikada yaşanan değişiklikleri incelemek konumuz açısından oldukça önemli olacaktır. Çünkü, günümüz Rus dış politikasını Sovyet dış politikası olduğu kadar 1990'lardan sonra uluslararası ortamda yaşanan değişiklikler de etkilemiştir. Dolayısıyla, uluslararası politikanın incelenmesi ile Rus dış politikası ile Sovyet dış politikası arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkarmak daha da kolaylaşacaktır.

Çalışmamıza Rus dış politikasının 1990'lardan itibaren uğradığı değişiklikleri inceleyerek devam edeceğiz. Bu kapsamda, Rus dış politikasının 1990'lardan itibaren uğradığı değişiklikleri, iç ve dış politikada geçirdiği evreler, oluşturduğu yeni kimliği, diğer devletlerle olan ilişkileri incelenecektir.

Bu noktadan hareketle, tezimizin ana hipotezi şu şekilde ortaya çıkmaktadır: Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde de büyük bir güç olma iddiasını sürdürmeye devam etmektedir. SSCB, Soğuk Savaş sonrası dönemde iki süper güçten biri idir. SSCB'nin dönem politikasının ana hedefi ABD ile mücadelesini başarı ile sürdürmeye çalışmak olmuştur. Bundan dolayı, SSCB'nin Batı ile ilişkileri dönem boyunca gergin bir boyutta ilerlemiştir. Bu mücadeleden ABD galip olarak çıkarken SSCB ise yenik olarak çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, SSCB'nin ardılı Rusya Federasyonu gücünde büyük bir düşüş yaşarken Batı ile ilişkilerinde daha yumuşak bir tutum takınmaya başlamıştır. Bu kapsamda, Rusya Batı ile iyi ilişkiler kurmaya ve demokratik bir devlet olmaya çalışmaktadır. Rusya, küresel anlamda hareket alanını sınırlandırırken etki alanını eski Sovyet cumhuriyetleri üzerinde kurmaya çalışmıştır. Bundan dolayı, Güneydoğu Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri ile ilişkilerini sınırlandırmış ve ilgisini Avrasya'ya yöneltmiştir. Rusya, bu süreç içerisinde gücünü toparlamayı hedeflemektedir. Bu hedefin yanısıra, Rusya ABD'nin tek kutuplu dünya gücünü dengelemeye çalışmakta ve dünyada çok kutuplu bir düzen yaratmaya çalışmaktadır.

Bugünkü Rus dış politikası Sovyet dönemi dış politikasından ayrı düşünülemez. Bu kapsamda, birinci bölümde ilk önce Soğuk Savaş'ı hızlandıran ve dönemin zeminini oluşturan olaylara yer verilecektir. Bununla birlikte, SSCB'nin Batı Bloku ile ilişkileri de incelenecektir. Bu çerçevede, Batı ile ilişkilerini dönem dönem ne tür değişikliklere uğradığı, cereyan eden olayların ilişkilere nasıl yansıdığı da değerlendirilecektir. Birinci bölümde yer

alan başka bir konu başlığı da “Blokçi Dayanışma ve Anlaşmazlıklar”dır. Bu kapsamda, SSCB’nin blok içi politikaları, uygulanan doktrinlerin ve ideolojinin blok içi ilişkilere nasıl yansıdığı incelenecektir. Bu konu başlıklarının yanısıra, birinci bölümde yer alan başka konu da Üçüncü Dünya politikasıdır. Bunun nedeni, Soğuk Savaş’ın Avrupa kıtasından çıkıp diğer bölgelere yayılması ve bunun sonucunda ABD’nin sahip olduğu etkiye karşı SSCB’nin de bu bölgelerde etki sahibi olmaya çalışmasıdır.

İkinci bölümde ise, Soğuk Savaş’ın bitişi ve SSCB’nin dağılışının uluslararası sistemi nasıl etkilediği incelenecektir. Bu kapsamda, Soğuk Savaş sonrası beliren “yeni tehditler”, Soğuk Savaş sonrası ve 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terörist saldırılar sonrası ABD politikası incelenecektir. Doğu Avrupa’da kurulan yeni rejimler de uluslararası politikanın yeni odak noktası olmuştur. Bundan dolayı, ikinci bölümde AGİT, NATO ve AB’nin Soğuk Savaş sonrası döneme nasıl uyum sağladıkları değerlendirilecek ve NATO ile AB’nin genişleme politikaları anlatılacaktır. Diğer yandan, Balkanlar’da ortaya çıkan iç çatışmalar ve iç savaşlar da bu bölümün bir başka konu başlığı olacaktır. Ayrıca, Üçüncü Dünya ülkelerinde meydana gelen gelişmeler ve Soğuk Savaş sonrasında BM’nin rolünün genişletilmesi amacıyla örgüt içinde başlatılan reform çalışmaları anlatılacaktır.

Üçüncü bölümde, Soğuk Savaş’ın bitişi ve SSCB’nin dağılışı sonucunda kurulan Rusya Federasyonu’nun yeni döneme nasıl uyum sağladığı ve SSCB mirasını ne ölçüde devraldığı incelenecektir. Bu amaçla, bu bölüm içinde yeni dönemde oluşturulan dış politika konsepti, askeri doktrin ve ulusal kimlik, ABD ve Batı Dünyası ile ilişkilerin ne ölçüde değiştiği, Rusya’nın NATO genişleme sürecine ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB üyeliğine karşı oluşturduğu tavrı incelenecektir. Bu bölümde, değerlendirilecek başka konular BDT politikası ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkiler olacaktır.

Bu tezin hazırlanışında kullanılan materyaller arasında 1993 Rusya Federasyonu Askeri Doktrini ve 2000 Rusya Federasyonu Askeri Doktrini gibi resmi belgeler bulunmaktadır. Resmi belgelerin yanısıra, bu çalışmada konu ile ilgili kitaplar, makaleler ve internet kaynakları gibi kaynaklar da kullanılmıştır. Bu kaynakların kullanış amacı, tezin konusunu oluşturmak ve Sovyet-Rus dış politikasının karşılaştırılmasına yardımcı olmaktır.

I. BÖLÜM: SOVYET DIŞ POLİTİKASININ TEMEL ÇİZGİSİ

II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte savaş öncesi dönemde büyük devletler olarak anılan İngiltere ve Fransa gibi devletler savaştan galip çıkmasına rağmen güçlerinde büyük bir düşüş yaşamış ve savaş sonrasında uluslararası politikayı etkileyebilecek bir konumda bulunamamışlardır. Bunun yanı sıra, savaş sonrası dünya düzenini kurabilecek yapıda iki devlet ortaya çıkmıştır: ABD ve SSCB.

Savaş sonrası uluslararası düzeni kendi dünya görüşlerine göre oluşturmayı amaçlayan ABD ve SSCB arasındaki ideolojik farklılık iki süpergücün karşı karşıya gelmesinin ana nedeni olarak bilinmektedir. Komünist SSCB ile kapitalist ABD yeryüzünde etki kurmak ve kendi ideolojilerini dünyaya yaymak için kendi çevrelerinde blok oluşturmaya başlamışlardır. Diğer yandan, iki devletin de askeri, ekonomik ve siyasi alanda birbirlerinin gücünü kendi güçleriyle dengeleyebilecek yapıya sahip olmaları ve Avrupa'da yandaş ülkeleri kendi çevresine toplayarak etki alanı oluşturmaları Soğuk Savaş döneminin başlamasının nedenlerinden bir diğeri olarak kabul edilmektedir.

Bunun sonucunda, SSCB ve ABD önderliğinde iki kutuplu dünya düzeni oluşmakla birlikte 1945 yılından başlayarak 1990 yılına kadar sürecek ekonomik, siyasi, askeri ve daha birçok alanda iki süpergüç arasında rekabet ortamı oluşmuştur. Bu iki süpergüç, zaman zaman savaşın eşiğine gelmişlerdir. Kimi zaman da bölgesel çatışmalardan kaynaklanan tehditler karşısında durumu düzeltebilecek tedbirler alarak ve karşısındakinin gücünü dengeleyerek dünya politikasında barışçıl dönemler yaşatmışlardır. İki süpergüç, birbirlerinin gücünü dengeleyebilen ve savaş durumunda caydırıcı tedbirler alabilen yapıda olduğundan dönem “Soğuk Savaş” olarak anılmaktadır.

Bu bölümde, İkinci Dünya Savaşı ertesinde başlayan iki kutuplu dünya düzeninde SSCB'nin dönem boyunca çizdiği blok içi politikalar, ABD, Batı Bloku, Üçüncü Dünya ülkeleri ile mevcut ilişkileri, uluslararası politikada cereyan eden gelişmelere karşı aldığı tedbirler ve politikalar incelenecektir.

A. SOĞUK SAVAŞ'IN BAŞLANGICI

İkinci Dünya Savaşı sonrası 1945-1946 yılları arasında SSCB ile ABD arasında oluşan işbirliğinin zorlukla sürdüğü anlaşılmış ve savaş sonrası düzeni oluşturma çalışmalarında ABD ile SSCB arasında yeniden bir güvensizlik ortamı doğmuştur. Ayrıca, Doğu Avrupa ülkelerinde ve Uzakdoğu'da SSCB'nin uyguladığı politikalar iki ülke arasındaki güvensizlik ortamını daha da derinleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası meydana gelen olaylar iki ülke arasındaki güvensizlik ortamını derinleştirdiği gibi ileriki dönemlerde SSCB'nin dış politikasını da etkilemiştir.

Bunun sonucunda, özellikle Avrupa kıtasında yeralan devletlerin iki süpergücün çevresinde kümelenmeye başlamasıyla dünyada ABD ile SSCB liderliğinde iki askeri blok oluşmuştur. Soğuk Savaş'ın yapısını oluşturan iki bloğun varlığının nedeni Avrupa kıtasında ve dünyada savaş sonrası oluşan bazı gelişmeler karşısında iki devletin uyguladığı politikalarlardır. Uluslararası politikada başgösteren gelişmeler sonucunda ABD'nin ve SSCB'nin politikaları birbirleriyle çatışmaya başladıkça iki blok içinde hem askeri hem siyasi hem de ekonomik alanda müttefikleriyle iletişim ve birliği sağlayacak bazı yapılar ve örgütler kurulmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ı hızlandıran bloklaşma sadece Avrupa kıtasının bölünmesine yol açmamış ayrıca ABD ile SSCB arasında beliren güvensizlik ortamını rekabete ve çatışmaya dönüştürmüştür.

II. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen olaylar Soğuk Savaş dönemi Sovyet dış politikasının ana hatlarını belirleyen olaylardır. Özellikle, Avrupa'da çıkan krizler, iki süper güç arasındaki güvensizlik ortamı, Berlin ve Almanya'nın durumu, Avrupa'da komünizm ve kapitalizm arasında bir rekabetin doğması Sovyet dış politikasının belirleyici unsurları olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde meydana gelen olaylar, Soğuk Savaş döneminin zeminini hazırladığı gibi SSCB'nin Batı'ya karşı tutumunu da belirlemiştir. Bu bölümde, uluslararası alanda Soğuk Savaş'ı başlatan ve hızlandıran, Avrupa kıtasının ikiye ayrılmasına yol açan ve Sovyet dış politikasını derinden etkileyen gelişmeler değerlendirilecektir.

1. Doğu Avrupa'da Sosyalist Rejimlerin Kurulması

Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimleri kurulmasını desteklemesi ve hatta bu ülkelerin rejim değişikliklerinde aktif olarak yer almasının altında II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan güvenlik endişesi yatmaktaydı. Bundan dolayı, SSCB Doğu Avrupa'nın sosyalistleştirilmesine ve bu ülkelerde Sovyet yanlısı rejimlerin kurulmasına ayrı bir önem vermeye başladı. Doğu Avrupa'nın sosyalistleştirilmesinde SSCB önüne üç hedef

koymaktaydı. İlk hedef güvenlik, ikinci hedef Doğu Avrupa’da toprak reformunun gerçekleştirilmesi ve son hedef de büyük endüstri ve bankaların devletleştirilmesiydi.¹

Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı sırasında Doğu Avrupa’dan gelen saldırılara maruz kalmış ve bundan dolayı Doğu Avrupa’dan gelecek ikinci muhtemel bir saldırı Sovyetler Birliği içinde bir güvenlik endişesi yaratmıştı. Doğu Avrupa’dan gelecek olası saldırıyı önlemek ve kendi güvenliğini garantiye almak ancak Doğu Avrupa’da Sovyet yanlısı hükümetlerin işbaşı yapması ile mümkün olacaktı.² Bunun sonucunda, Moskova Doğu Avrupa’da sosyalist hükümetlerinin işbaşına gelmesini desteklemeye başladı.

Sovyetler Birliği’nin Doğu Avrupa’daki ikinci önemli hedefi toprak reformu ile Doğu Avrupa’da hayli etkin ve güçlü olan feodal derebeylerinin, aristokratların ve toprak ağaların güçlerini kırmaktı. II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası’na açıkça destek veren ayrıcalıklı kesimin gücünün elinden alınmasıyla bölge ülkelerinde muhtemel Sovyet karşıtı eğilimlerin yeniden oluşması da bu yolla engellenebilecekti.

Üçüncü hedef ile Sovyetler Birliği büyük endüstri ve bankaların devletleştirilmesini amaçlamaktaydı. Doğu Avrupa’da daha önce İngiliz ve Amerikan sermayesi ile kurulan endüstri ve bankalar devletleştirilerek Doğu Avrupa’nın Batı ile sömürgeciliğe dayalı ilişkisi de sonlanmış olacaktı.³

Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için öncelikle Doğu Avrupa’da sosyalist kesimlerin yer aldığı hükümetlerin kurulması gerekliydi. Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist rejimler dört aşamada kuruldu. Birinci aşamada, savaş sırasında sürgünde bulunan Doğu Avrupalı komünist liderler Sovyet orduları ile birlikte ülkelere dönünce ülkelerinde “milli kahraman”a dönüştüler. İkinci aşamada ise, 1946 yılı itibarıyla “Vatan Cephesi” ve “Demokrat Cephe” gibi adlarla komünist, sosyalist, liberal ve diğer partilerin içinde olduğu ve daha önce Hitler ile işbirliği yapmış sağcı partilerin alınmadığı koalisyon hükümetler kurularak Sovyetler Birliği ile sıkı ilişkiler kuruldu. Üçüncü aşamada ise kilit bakanlıklara komünistler yerleştirilerek hükümetler kısa sürede Komünist Partilerin etkisine girdi. Bununla birlikte, diğer siyasi partilerin yönetimdeki etkinlikleri kaldırılarak bölge ülkelerde tek partili sisteme geçildi. Son aşamada ise, Sovyetler Birliği yerli komünistlerin ileride milliyetçi bir tutum sergileyeceğinden korktuğu için Moskova’ya sadık ve gücünü ve iktidarını SSCB’ye

¹ Türkkaya Ataöv, “Doğu Avrupa’nın Sosyalistleşmesinden Truman Doktrinine Kadar ‘Soğuk Harp’”, **A.Ü.S.B.F.D.**, 23/2(1968), s. 195.

² **A.g.e.**, s. 195.

³ **A.g.e.**, s. 196.

borçlu komünist liderleri hükümetin başına geçirdi.⁴ Dört aşama ile Doğu Avrupa ülkeleri de sosyalist rejimlere geçilmesi böylece tamamlandı.

Sovyetler Birliği bölge ülkeleriyle ikili ilişkileri geliştirmeyi ihmal etmedi. 1947 yılının sonuna gelindiğinde Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Yugoslavya, Polonya ve Romanya ile ticari antlaşmalar imzalayarak bölge ülkeleriyle ticari bir birlik kurma yolunda bir adım attı.⁵ Ocak 1949 tarihinde ise Sovyet modeline dayanan ekonomik birliğin temelini oluşturan Comecon kurularak Doğu Avrupa ekonomileri Sovyet ekonomisine bağlandı ve böylece 1949 yılında Doğu Bloku tüm boyutları ile ortaya çıkmış oldu.⁶

Doğu Avrupa ülkelerinin sosyalist rejime geçişinde Sovyetler Birliği'nin etkisi olmuştur. Bundan dolayı, komünizmin Batı'ya sıçraması endişeleri ABD ve Batı Avrupa devletlerinde büyümeye başlamıştır. Bu durum, Batı dünyasının Moskova'ya karşı tutumunu sertleştirdiği gibi Sovyet karşıtı politikalar oluşturmaya da neden olmuştur. Batı dünyasının oluşturduğu Sovyet karşıtı politikalara karşılık SSCB de komünist dünyayı birarada tutmak ve kendi güvenliğini sağlamak amacıyla ileriki dönemlerde çeşitli politikalar oluşturmuş ve çeşitli önlemler almıştır.

2. İran Krizi

Soğuk Savaş'ı hızlandıran olayların en önemlilerinden biri de İran Krizi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyetler Birliği ile Batı arasındaki menfaatler çatışmasının ilk örneği Avrupa'da çıkması beklenirken ilk krizin İran'da çıkması da bu olayın bir başka önemidir.

II. Dünya Savaşı sırasında 1941 yılında İngiliz ve Sovyet birlikleri petrol kuyularını korumak amacıyla İran'a girmişler ve 1942 yılında imzalanan bir antlaşma ile Sovyet ve İngiliz birlikleri savaşın bitişinden en geç altı ay sonra İran topraklarından ayrılacağına dair karşılıklı garanti vermişlerdir. Böylece, Sovyet birlikleri Kuzey İran'da yerleşirken İngiliz birlikleri de Güney İran'da bulunmuşlardır.

1946 yılı ile birlikte birliklerin İran'dan ayrılma vakitleri geldiğinde Sovyet birliklerinde bu yönde bir hazırlığa rastlanmadı. ABD'nin bu duruma karşı tavrı sertleşmeye başladı. ABD'nin diplomatik baskısını arttırması ve İran'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurması SSCB'nin fikrini değiştirmesine neden oldu. Sovyetler Birliği Tahran Hükümeti ile Sovyet birliklerinin İran'dan ayrılacağına dair anlaşma imzaladı. ABD'nin sert tavrı SSCB'nin fikrini değiştirmesinde en büyük etkenlerden biri oldu. Ama, SSCB Batı'dan

⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, cilt II, 9. Baskı, Ankara, İmge, 2001, s.236-237.

⁵ Türkaya Ataöv, "Marshall Planı'ndan NATO'nun Kuruluşuna Kadar 'Soğuk Harp'", **A.Ü.S.B.F.D.**, 23/3(1968), s. 231.

⁶ Sander, **a.g.e.**, s. 238.

böylesine güçlü bir tepki geleceğini tahmin etmiyordu. Sonuç itibarıyla, Sovyetler Birliği 1947 yılında İran'dan tamamiyle çıktı. Bölgede İngiliz ve Amerikalılar petrol kuyularından pay alırken SSCB bu paylaşıma dahil edilmedi.⁷

İran Krizi, ABD ile SB arasındaki çatışmanın ilk örneğini teşkil etmekle birlikte aynı zamanda da iki taraf arasındaki görüş farklılıklarını da ortaya koymuştur. Bu durum, Batı'nın Sovyet yayılcılığının ve Sovyet tehdidinin gelecek yıllarda politik arenada baskın olacağı izlenimine kapılmasına da neden olmuştur. Bundan dolayı, Batı dünyası Sovyet ve komünist yayılcılığıyla ilgili en kötü senaryolar yaratmakla kalmayıp bu tehdide karşı blok oluşturulması ihtiyacını da gündeme getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin bölgedeki asıl amacı ise sadece İran'daki petrol kuyularının getireceği yararlar değil aynı zamanda bu bölgede kendine dost bir hükümet kurarak güney sınırlarını güvenceye almaktır.

İran Krizi, Soğuk Savaş dönemini hızlandıran bir başka olaydır. Ayrıca, kriz Sovyet dış politikasını derinden etkilediği için ayrı bir önem taşımaktadır. İran Krizi'nde SSCB'nin ve ABD'nin gösterdiği tutum ileriki dönemlerde Soğuk Savaş'ın sadece Avrupa kıtasında yaşanmayacağını bir göstergesi olmuştur. Ayrıca, İran Krizi SSCB'nin Ortadoğu'da etkin bir rol alma amacını da ortaya koymuştur.

3. Truman Doktrini ve Marshall Planı

Soğuk Savaşı hazırlayıcı diğer önemli olaylardan ikisi ABD Hükümeti tarafından oluşturulan ve dönemin ABD Başkanı Truman tarafından duyurulan Mart 1947 tarihli "Truman Doktrini" ve bu politikanın bir uzantısı olarak ortaya çıkan ve adını Senatör Marshall'dan alan "Marshall Yardım Programı"dır.

Soğuk Savaş'ın hazırlayıcı öğelerinden ikisi olan politikaların temeli Winston Churchill'in Amerika'da 1946 yılında yaptığı konuşma ile atılmıştır. Churchill, Missouri Eyaletinin Fulton şehrinde, 5 Mart 1946'da yaptığı konuşmada ilk defa Avrupa'nın ortasına demir bir perdenin indiğini belirterek bu terimi Soğuk Savaş lügatına kazandırmış ayrıca SSCB'yi çevreleyecek bir dünya politikası fikrini de ortaya atmıştır.⁸ Bu konuşma, Sovyet gündemine bomba gibi düşerken Moskova, topraklarının Batı tarafından çevrelenmesi endişesini yaşamaya başlamıştır. Bu konuşma, SSCB ile Batı arasındaki ilişkilerin gerginleşmesinin de bir göstergesi olmuş ve Amerika'nın Sovyet ve komünist yayılcılığına karşı oluşturduğu politikanın da temelini oluşturmuştur. Truman Doktrini adını alan 12 Mart 1947 tarihli politika özünde komünizme ve Sovyetler Birliği'ne karşı koyma amacını taşımaktadır. Truman Doktrini'nin açıklamasına neden olan olay Yunanistan'da bir iç savaşın

⁷ Türkaya Ataöv, , "Doğu Avrupa'nın ... a.g.e., s. 204.

⁸ A.g.e., s. 204.

çıkmasıdır. Komünistlerin Yunanistan'da güçlü bir duruma gelmesi Batı'da endişe yaratmış ve komünizmin Avrupa'ya sıçrama ihtimali nedeniyle Sovyetlerin ve komünizmin durdurulması gereği düşünülmüştür.

Başkan Truman, 12 Mart 1947 tarihinde Kongre'de ileride "Truman Doktrini" adını alacak konuşmasını gerçekleştirdi. Konuşmada, Yunanistan ile Türkiye'ye 400 milyon Dolarlık yardım, sivil ve askeri personelin gönderilmesi öngörülmekteydi.⁹ Sovyet tarafı ise Truman Doktrinini başka ülkelerin içişlerine karışmak olarak nitelendirildi.¹⁰ Bu durum, dünyanın artık iki kutuba ayrıldığını ve SSCB ile Amerika'nın mücadelesine hazır olması gerektiğini de ortaya koymuştur.

Truman Doktrininin tamamlayıcı bir ögesi olarak da Marshall Yardımı karşımıza çıkmaktadır. Marshall Planı'nın temeli ilk ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın 5 Haziran 1947'de, Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada atılmıştır. Marshall, konuşmasında Avrupa ülkelerinin ekonomisinin savaş sonrasında kötü bir duruma düştüğünü ve bölge ekonomilerinin yeniden yapılandırılması ve Avrupa'nın yeniden inşa edilmesinin kolaylaştırılması için bir yardım programı öngörmekteydi.

Bu konuşmanın Sovyetler Birliği'nde etkisi kısa sürmeyecekti. Sovyetler Birliği, Marshall Programına katılması için davet almış fakat karşısına bazı koşullar sunulmuştu. Zaten, SSCB Marshall Planı'nı Truman Doktrininin bir devamı olarak görmekteydi ve bu programın katılımcı devletlerin içişlerine karışmak için bir bahane olduğunu düşünmekteydi. Dolayısıyla, Moskova ABD'nin kendi ekonomisi üzerindeki olası bir kontrol oluşturması yüzünden Marshall Planı'na katılmayı reddetti.¹¹

Evgenii Varga adlı Sovyet uzmanı ise Marshall Planı'nı olası bir ekonomik krize karşı kullanılması düşünülmüş bir silah şeklinde tanımlamaktaydı. SSCB'nin ABD Büyükelçisi Nikolai Navikov ise Marshall Yardımının Sovyet karşıtı maddeler içerdiğini belirtmekte idi.¹² Navikov, endişelerinde yersiz değildi. Nitekim, SSCB Dışişleri Bakanı 5 Haziran 1947 tarihli konuşmasında da Amerika'nın bu girişimini engellemeye çalışacak olan hükümetlerin, siyasi partiler ve grupların Amerika'nın mukavemetiyle karşılaşacağını belirtmekteydi.¹³ Bu sözlerden anlaşılacağı üzere, Marshall konuşmasını Sovyetlere açık bir saldırı havasında gerçekleştirmişti. Dolayısı ile, Sovyetler Birliği'nin Marshall Yardımını reddetmesi sürpriz değildi.

⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 258.

¹⁰ Ataöv, **a.g.e.**, s. 207.

¹¹ Michael Narinsky, "Soviet Foreign Policy and The Origins of the Cold War", **Soviet Foreign Policy: 1917-1991; A Retrospective** ed. by Gabriel Gorodetsky, London, Frank Cass, 1994, s. 108.

¹² **A.g.e.**, s.109.

¹³ Türkaya Ataöv, "Marshall Planı'ndan ...**a.g.e.**, s. 277.

Marshall Planı'nın ilk girişimi olarak 12 Temmuz 1947'de Paris'te düzenlenen konferansa SSCB ve İspanya hariç 22 Avrupa devleti davet edilmişti. Doğu Avrupa ülkeleri içinde sadece Çekoslovakya daveti prensip üzerine kabul etmişti.¹⁴ Fakat, konferans başladığı zaman hiçbir Doğu Avrupa ülkesinin katılmadığı gözlemlendi. Konferans sonunda, 1947-51 yılları arası bir dönemi kapsayan Avrupa Kalkınma Projeside başlatılmış oldu.

SSCB, Marshall Planını zaten Truman Doktrini'nin bir devamı ve kendi güvenliğine yöneltilmiş bir tehdit olarak görmekteydi. Fakat, planın uygulanmaya başlaması ile Doğu Bloku ile Batı Bloku arasındaki ayrım daha da keskinleşmiş oldu. SSCB'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı'na olan cevabı biri siyasi diğeri ekonomik yapıda iki organizasyonun kurulması ile oldu. 23 Eylül 1947'de dokuz komünist partinin temsilcileri Silezya'da buluştu. Konferans sonunda ise aralarında Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Fransa, İtalya ve Yugoslavya Komünist Partilerinin bulunduğu Kominform adlı yeni bir örgüt kuruldu.¹⁵ Kominform, Avrupa karakterli bir organizasyon olması ile birlikte komünist partiler arasında işbirliğini sağlayacak ve görüş alışverişinde bulunacak bir örgüt işlevini görmeyi amaçlamaktaydı. 1949 yılında ise ekonomik bir yapıya sahip ve Moskova ile Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik bağları güçlendirme amacıyla bir başka örgüt kuruldu: COMECON. COMECON, Marshall Planı'na karşı bir tutumun göstergesi olduğu gibi Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik olarak Moskova'ya daha da bağımlı bir hale gelmesine neden oldu.

Truman Doktrini ve uzantısı olan Marshall Planı, Batı Avrupa'yı hem siyasi hem askeri hem de ekonomik alanda Soğuk Savaş dönemine ve komünizmle mücadeleye hazırlama görevini üstlenmiştir. ABD ve Batı Avrupa'nın olası bir Sovyet yayılmacılığına karşı bu tür politikalar üretmesi SSCB'nin de Batı dünyasına karşı tutumunu etkilemiştir. Bundan dolayı, SSCB yeni bir döneme girerken kendini ve yandaş ülkelerini askeri, ekonomik, siyasi ve diğer alanlarda Batı ile mücadeleye hazırlamaya başlamıştır.

4. Çevreleme Politikası

Truman Doktrini ve bu doktrinin tamamlayıcı bir ögesi olan Marshall Planı'nın uygulanmaya geçilmesi ile birlikte ABD dış politikası SSCB'ye karşı "çevreleme" politikası izlemeye başladı. Truman'ın konuşması ve Marshall Planı Sovyetlere karşı bir tutum sergilemekle birlikte Doğu Bloku ile Batı Bloku arasındaki hatları daha da keskinleştirmekteydi. ABD'nin adım adım politikalarını uygulaması sonucu SSCB Batı'dan

¹⁴ A.g.e., s. 280.

¹⁵ Caroline Kennedy-Pipe, *Russia and the World: 1917-1991*, London, Arnold Publishers, 1998 s. 92.

tehdit algılamaya başladı ve Kominform ile Comecon gibi örgütler kurarak kendi etki sahasını sağlamlaştırmaya çalıştı.

ABD'nin bu tür politikalar izlemesinin altında komünizmin Batı Avrupa'ya yayılması ve Moskova'nın bütün Avrupa'ya hakim olabileceği endişesi yatmakta idi. ABD Yönetimi bu endişelerini ve Sovyetlere karşı saldırgan tutumunu Truman Doktrini'nde ve Marshall Programı'nda belirtmeden önce Churchill Mart 1946 tarihli konuşmasında bu tür bir endişesini dile getirmişti. Winston Churchill, demecinde Avrupa'nın ortasına demir bir perdenin indiğini ve bununla birlikte Avrupa'nın ikiye bölündüğünü, SSCB'nin Avrupa'daki gücünü ancak askeri bir ittifakın dengeleyebileceğini vurgulamakta idi. Sovyet lider Stalin Pravda Gazetesi'nde yer alan 17 Mart 1946 tarihli demecinde Sovyetler'in bu tür politikalara olan tepkisine yer vermiştir.¹⁶ Sovyet lider, Almanların SSCB'ye Finlandiya, Polonya, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan üzerinden saldırdığını, bu ülke hükümetlerinin de Sovyet karşıtı bir tutum sergilediğini belirterek bu ülkelerin Sovyet güvenliği açısından çok önemli olduğunu vurgulamaktaydı.

ABD Yönetimi tarafından oluşturulan Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın ardından George F. Kennan "X" takma adıyla Foreign Affairs'in Temmuz 1947 tarihli sayısında "The Sources of Soviet Conduct" adlı makalesini yayınladı.¹⁷ Kennan, Sovyetler'e karşı izlenecek çevreleme politikasının ana hatlarını çizmekte idi. Makalede, Kennan Sovyetler'in uluslararası politikasını incelemekte ve ABD'ye bazı hareket yolları teklif etmekte idi. Çevreleme politikası çerçevesinde ABD, komünizme ve Sovyetler'e karşı bir direniş göstermeli ve bu direniş içerisinde ABD sabırlı davranmalı idi.¹⁸ Kısaca, SSCB çevresindeki ülkeler desteklenerek Moskova çevrelenmeli ve Sovyet gücü bu şekilde baskı altında tutulmalıydı.

George F. Kennan'ın sunduğu yollar ABD dış politikasınsa oldukça etkili bir yol oynamıştır. Çevreleme politikası, Marshall Planı ve Truman Doktrini'nin öğelerini taşımakla birlikte ileride NATO'nun kuruluşu, Kore Savaşı, Eisenhower Doktrini ve Vietnam Savaşı gibi olaylarında hazırlayıcı bir ögesi olarak karşımıza çıkmıştır.¹⁹

¹⁶ Craig Nation, **Black Earth, Red Star: A History of Soviet Security Policy, 1917-1991**, Ithaca, Cornell University Press, 1992, s. 165.

¹⁷ X[George F. Kennan], "The Sources of Soviet Conduct", **Foreign Affairs**, CXXV/4(July 1947), s.566-582.

¹⁸ John Lewis Gaddis, "A Containment: A Reassessment", **Soviet Foreign Policy:1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992, s. 114.

¹⁹ **A.g.e.**, s. 111.

5.Yugoslavya Krizi

Yugoslavya'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra beliren sosyalist iktidar ile SSCB arasında ilk başta sıcak ilişkiler kurulmuşsa da Yugoslavya'nın sonradan SSCB'den bağımsız bir duruş sergilemesi, Kominform'dan ayrılması, ABD ile ilişkileri geliştirmeye başlaması ve en son olarak Yunanistan ve Türkiye ile birlikte Balkan Paktı'nı²⁰ kurması iki sosyalist ülke arasındaki bağları kopardı.²¹

Yugoslavya'nın SSCB'den bağımsız bir duruş sergilemesinin üç nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Yugoslav halkı Doğu Avrupa ülkelerinin aksine Nazi Almanyası'nın yanında yer almamış ve Mihver güçlere karşı savaşmıştı. Başta alınan yenilgi sonucunda Tito önderliğinde oluşan Ulusal Ordu ile Yugoslavya bağımsızlığını kazanmıştı.²² İkinci neden ise, Yugoslavya'nın ihtilalinde yatmaktadır. Yugoslav halkı Mihver'e karşı savaşırken kendi içinde de ihtilal gerçekleştirmiştir. Yugoslavya, Doğu Avrupa ülkelerinin aksine sosyalist rejimi ulusal bağımsızlık mücadelesi sonucunda kurmuştur. Doğu Avrupa liderleri güçlerini Sovyetler'e ne kadar borçluysa Yugoslavya da rejimi itibariyle Moskova'dan o kadar bağımsız demektir. Bu durum, Sovyetler'in Yugoslavya'nın içişlerine karışmasını engellemekte idi.²³ En son neden ise, Yugoslavya'nın coğrafi konumu itibariyle Batı'ya daha yakın olmasıdır. Adriyatik Denizi'nde bulunan limanları sayesinde Yugoslavya Batı ticaretine açık olması ile Batı'yla ticari ilişkiler kurmaya başlamış ve bunun sonucunda Batı'ya yönelmiştir.

Yugoslav lider Tito'nun bir yandan bağımsız bir duruş sergilemesi diğer yandan Doğu Avrupa rejimlerinde prestijini arttırması ve Bulgaristan ile Balkan Federasyonu'nu kuracağına ilişkin söylentilerin çıkması Moskova'yı rahatsız etmeye başladı.²⁴ 20 Mart 1948 tarihinde Moskova ile Belgrad arasında karşılıklı mektuplaşmalarla başlayan çatışma iki ülke arasındaki ilişkileri çıkmaza sürükledi. Moskova, Belgrad'a gönderdiği mektubunda Yugoslavya'da bulunan Sovyet personeline kötü muamelede bulunduğunu iddia etmekte ama Belgrad ise bu iddiaları reddetmekte idi. Bu mektuplaşmaların sonunda Yugoslav Komünist

²⁰ Balkan Paktı, bölgesel bir örgüttür. Pakt, Yugoslavya'nın Kominform'dan ayrılması neticesinde gelişen bölgesel işbirliğinin bir ürünüdür. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın 26 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı ve 9 Ağustos 1954 tarihinde Yugoslavya'nın Bled şehrinde İttifak, Siyasal İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması'nı imzalamasıyla Pakt yürürlüğe girmiştir. Bled Antlaşması'na göre taraflar içlerinden birine veya birkaçına karşı yöneltilen bir saldırıda, bunu kendilerine yapılmış sayarak silah gücünü de kapsayan her türlü önlemi alacaktır. 1955 yılından itibaren SSCB-Yugoslavya ilişkilerinin düzelmesi ile Pakt önemini kaybetmeye başlamıştır. **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, der. Faruk Sönmezoglu, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 125.

²¹ Ataöv, **a.g.e.**, s. 289.

²² **A.g.e.**, s. 289.

²³ Jonathan Adelman, Deborah Anne Palmieri, **The Dynamics of Soviet Foreign Policy**, New York, Harper&Row Publishers, 1989, s. 134.

²⁴ **A.g.e.**, s. 290.

Partisi Kominform'un 20 Haziran 1948 tarihli toplantısına katılmayacağını bildirdi. 28 Haziran 1948 tarihli Kominform kararı ile örgüt Yugoslav Komünist Partisini komünist cephenini dışında kaldığını ilan etti.²⁵

Sovyet-Yugoslav anlaşmazlığı ile birlikte Batı rahat bir nefes aldı. Batı dünyası, özellikle ABD bu olayın Doğu Bloku'nu bölme fırsatı olarak değerlendirirken Belgrad Batı ile ilişkilerini ilerletme kararını aldı.

Yugoslavya Krizi, Komünist dünyada ayrı yolların olabileceği düşüncesini ve diğer komünist devletlerin Moskova'dan bağımsız bir duruş sergileyebileceği olasılığını ortaya koyması açısından önemlidir. SSCB, bu ihtimali göz önünde bulundurarak, gelecekte çeşitli olaylarda Doğu Bloku ve Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerinde çözümlere izin vermeyeceğini ortaya koymuştur. Ayrıca, ileriki dönemlerde Çin Halk Cumhuriyeti ile yaşayacağı rekabette SSCB, Moskova'nın komünist dünyanın tek merkezi olduğunu defalarca kanıtlamaya çalışmıştır.

6. Berlin Krizi

II. Dünya Savaşı sonrası dünya düzeni konusunda müttefiklerin gündeminin ilk sıralarında Almanya bulunmaktaydı. Almanya'nın savaş sonrası durumu ise Yalta ve Potsdam konferanslarında görüşüldü ve dört işgal bölgesine ayrılmasına karar verildi. Varılan kararlar birlikte SSCB ülkenin doğu bölgesine, ABD güney, İngiltere kuzey ve batı, Fransa ise Anglo-Amerikan işgal bölgesinin bir bölümünü işgal etti.²⁶

Berlin şehri de tıpkı Almanya gibi dört işgal bölgesine ayrılmıştı. Daha önce 12 Eylül ve 14 Kasım 1944 tarihlerinde ABD, İngiltere ve SSCB Berlin'i kendi aralarında üçlü işgal yönetimi altında bulundurulmasını kararlaştırırken Fransa'nın da aralarına katılmasıyla 1 Mayıs 1945 tarihli değişiklikle Berlin dört işgal bölgesine ayrıldı.²⁷ 13 Ağustos 1946'da hazırlanan Büyük Berlin Geçici Anayasası onaylanmış, şehrin yönetimi de dört işgal gücü tarafından kurulan ve dört işgalci devletin temsilcilerinin bulunduğu Müttefik Komutanlığı'nın eline geçmiş oldu.

1945 yılı ile birlikte işgal güçleri arasında Berlin konusunda anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmaya başladı. Batılılar Almanya'da önce ekonomik bir bütünleşmenin gerçekleştirilmesini savunurken SSCB ise siyasal birleşmeden yana olduğunu açıklamakta idi.²⁸ Dönemin ABD Dışişleri Bakanı, SSCB olsun ya da olmasın Almanya'nın ve Berlin'in ekonomik

²⁵ A.g.e., s. 292.

²⁶ Sander, a.g.e., s. 249.

²⁷ Şükrü Sina Gürel, "Berlin Sorunu: 1944-1972", A.Ü.S.B.F.D., 32/1-4(1978), s. 207.

²⁸ A.g.e., s. 210.

yapılandırılmasının başlatılacağını ve Batı işgal bölgelerinin birleştirileceğini açıkladı.²⁹ Bu açıklamaları 2 Aralık 1946 tarihinde ABD ve İngiltere'nin işgal bölgelerini birleştirme kararını duyurması ve Mayıs 1947'de işgal bölgelerinin ekonomik birleşimine karar verilmesi izledi.³⁰ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Berlin'in ikiye bölünmesine adım adım yaklaşılmaktaydı. Bu olaylara Sovyetlerin cevabı ise Sovyet işgal komutanı Sokolovski'nin 20 Mart 1948 tarihinde Denetim Konseyi'nden çekilmesi ile verildi.

1948 Haziran'ında Batılılar bir bildiri ile kendi işgal bölgelerinde özgür ve demokratik bir Almanya'nın kurulması kararını açıkladılar.³¹ 18 Haziran 1948'de ise Sovyet işgal komutanı Sokolovski'ye Berlin'in üç işgal bölgesinde ortak para birimine geçileceği duyuruldu.³² 23 Haziran'da Batılılar kendi işgal bölgelerinde para reformunu uygulamaya soktular. Sovyet işgal bölgesinde de aynı gün "Sovyet para reformu" uygulamaya sokuldu.

Batılıların kendi işgal bölgelerinde para reformunu uygulamaya koymalarına Sovyet tepkisi daha ağır oldu. 23-24 Haziran 1948 tarihlerinden başlayarak Berlin'in batı bölgesi ile Almanya'nın Batılı işgal bölgeleri arasındaki ulaşım yollarını elinde tutan Sovyet işgal güçleri ulaşımı engellemeye başladı. Batılı işgal güçleri Berlin'in batı bölgesine kara ve demiryolları ile ulaşamayınca havayolları ile ulaşımı sağlamaya çalıştılar.

SSCB'nin Berlin'i ablukaya alması sadece para reformuna bir tepki niteliğinde değildi. Bu nedenin yanısıra SSCB Batılı güçlerin kendi işgal güçlerini birleştirmeyi engellemek için ve Batı'yı Alman sorununu yeniden görüşmeye ikna etmek için abluka kararını uygulamaya sokmuştur.³³ Fakat, Batılı güçler kendi işgal bölgelerini birleştirmeye kararlıydılar. Ayrıca, abluka uygulaması etkisini kaybetmekteydi çünkü Batılılar hava yolu ile ulaşımı sağlamayı başarmışlardı. Bundan dolayı, Sovyetler Birliği 12 Mayıs 1949'da ablukayı kaldırdılar.

Her ne kadar abluka uygulaması ile Moskova Berlin'in birleşmesini engellemeye çalışmışsa da abluka sırasında Berlin fiili olarak ikiye bölünmüştü. Sonuç itibariyle, Berlin uluslararası bunalıma dönüşürken ABD ile SSCB arasındaki bağlar kopma noktasına gelmiş ve bu durum da Almanya'nın siyasal olarak bölünmesini de hızlandırmıştır.³⁴

Özetlemek gerekirse, Doğu Avrupa'da sosyalist iktidarların başa gelmesi ile birlikte ABD ile SSCB arasındaki ideolojik rekabet hızlanmış, ABD'nin Truman Doktrini ve

²⁹ Kennedy-Pipe, **a.g.e.**, s. 88.

³⁰ Gürel, **a.g.e.**, s. 210.

³¹ **A.g.e.**, s. 211.

³² Ataöv, **a.g.e.**, s. 293.

³³ Kennedy-Pipe, **a.g.e.** s. 94.

³⁴ Gürel, **a.g.e.**, s. 213.

Marshall Planı'nı açıklaması ile Avrupa kıtasında kendi etki alanını oluşturmaya başlaması iki büyük devlet arasındaki rekabet ve güvensizlik ortamını daha da derinleştirmiştir.

Bu durumun bir sonucu olarak Batı Bloku kendi arasında askeri bir örgütlenme çalışmalarına başlamıştır. 17 Mart 1948 tarihinde Belçika, İngiltere, Fransa, Lüksemburg ve Hollanda'nın toplanması sonucunda imzalanan Brüksel Antlaşması bu tür bir askeri ittifakın zeminini oluşturmuştur.³⁵ İkinci bir adım olarak ABD önderliğinde toplanan Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç ve Portekiz arasında 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşmasının imzalanmasıyla Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü yani NATO kurulmuş oldu.

NATO'nun amacı üye devletler arasında bir veya birkaç üyeye dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı ortak savunma sistemi geliştirmek olarak tanımlanmaktaydı. NATO'nun algıladığı tehdidin doğu olarak tanımlanması ile birlikte Batı Bloku'nun Avrupa ve SSCB'ye yönelik savunma ve güvenlik sistemi geliştirerek Soğuk Savaş dönemine hazırlıklı girmiştir.

Her iki süper güç birbirlerine karşı çizdikleri politikaları kendi savunma örgütleri aracılığı ile yürütmüşlerdir. NATO, II. Dünya Savaşı sonrası SSCB ile anlaşmazlıklarının bir uzantısı olarak kurulmuştur. 1952'de Yunanistan ve Türkiye'nin, 1955 yılında ise Federal Almanya'nın da örgüte katılımı ile NATO kuruluş amacına ulaşarak SSCB ve komünist yayılcılığına karşı Batılı devletleri savunan bir örgüt görünümünü kazanmıştır. Bu duruma SSCB'nin cevabı ise 1955 yılında Varşova Paketi'nin imzalanması ile olmuştur. NATO gibi BM Antlaşması 51. maddeye dayanan örgüt NATO'ya karşıt güvenlik ve işbirliği mekanizması yaratmıştır. Avrupa kıtasında bulunan iki örgütün varlığı Avrupa kıtasının ikiye bölünmüşlüğüne keskinleştirmiştir. NATO, SSCB'nin politikasının odak noktalarından biri haline gelmiştir. Bunun sonucunda kurulan Varşova Paketi aracılığı ile SSCB, Batı dünyası ile rekabetini Soğuk Savaş bitene kadar sürdürmeye çalışmıştır. İki kutup arasındaki rekabet ve çatışma sadece Avrupa kıtası ile sınırlı kalmamış dünyanın diğer bölgelerine de sıçramıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde de varlığını sürdürmeyi başaran NATO 1991 Irak Savaşı, Yugoslavya iç savaşları ve Afganistan Savaşı'nda da varlığını göstermiştir.

B.BATI BLOKU İLE İLİŞKİLER

1.Tırmanma, Barış İçinde Birarada Yaşama ve Bunalımlar

1953 yılında Stalin'in ölümüyle birlikte SSCB'de Stalin karşıtı bir kampanyanın başlatılmasının sonuçları Sovyet iç politikasında olduğu gibi Batı Bloku ile ilişkilerinde de

³⁵ Ataöv, a.g.e., s. 294.

etkili oldu. 1956 yılında ise Sovyet dış politikasında “barış içinde birarada yaşama” doktrini resmen kabul edilirken Batı ile Stalin zamanında gerginleşen ilişkiler bu dönemde yumuşamaya başladı. Fakat, uluslararası politikada cereyan eden bunalımlar iki blok arasındaki gergin ilişkilerin yeniden başlamasına neden oldu.

“Barış içinde birarada yaşama” ilkesi Sovyet dış politikasına 5 Mart 1953 tarihinde Stalin’in ölümünden sonra yerleşmiş ve 1956 Şubatında gerçekleşen SBKP 20. Kongresi’nde yeni SBKP Genel Sekreteri Hruşov’un konuşması ile bu ilke Sovyet dış politikasının bir dönem temel çizgisi olmuştur. Barış içinde birarada yaşama ilkesi tam olarak Batı Bloku ile barış dönemini başlatmak anlamında olmayıp Batı ile barışçıl ortamda rekabetini sürdürmek anlamındadır. Bu ilkenin tanımı, Hruşov’un bir demecinde açıkça ortaya konulmaktadır. Birarada yaşama iki sosyal sistem arasındaki mücadelenin devamı niteliğindedir. Fakat, mücadele barışçıl anlamda olmalıdır. Savaş olmadan diğer devletlerin içişlerine müdahale olmadan devam etmelidir. Hruşov demecinde ayrıca şunları belirtmektedir: “ Biz ideallerimiz, ideolojimiz ve sosyalist sistemimiz için mücadele etmeliyiz. Kapitalistler de ideolojilerinden vazgeçmeyecekler ve bunun için de savaşacaklardır. Fakat, bu mücadele siyasi, ekonomik ve ideolojik anlamda olmalı, askeri anlamda değil”.³⁶

Sovyet dış politikasında Batı ile rekabette barışçıl bir dönemin açılmak istenmesinin nedeni sadece Avrupa’da barışın hakim olması isteği değildir. Sovyet dış politikasında Stalin dönemi sert politikanın bir kenara bırakılıp daha yumuşak bir üsluba geçilmesinin üç ana nedeni vardır.³⁷ Birinci neden, Stalin’in ölümünden sonra Sovyet Yönetimi’ne birçok kişinin adaylığını koymasısıdır. Stalin’in ölümünden sonra Sovyet Yönetiminde adaylardan hangisinin başa geçeceği belirlenmediğinden Sovyet Yönetimi’nde “kollektif liderlik” adında geçici bir yönetim ortaya çıktı. Bu dönemde, iç politikada karışıklığın bir süre hakim olacağı düşüncesiyle Sovyet Yönetimi dış politikada herhangi bir sorunla karşılaşmak istemiyordu. İkinci neden olarak, Hruşov hem Sovyet vatandaşlarının hem de diğer ülke vatandaşlarının içine yerleşmiş Stalin dönemi korkusunu ve Sovyet antipatisini yıkmak istiyordu.³⁸ Hruşov, kollektif liderlik yönetimi içerisinde liderliği kısa sürede ele geçirdi. Fakat, Hruşov liderliğini daha da güçlendirmeyi hedeflemekteydi. Bu amaçla Hruşov, savaştan ve bunalımlardan uzak barışçıl bir politika izledikçe hem Sovyet halkı içinde hem de tüm dünyada daha insani ve sempatik bir izlenim yaratabilecekti. Üçüncü ve son neden olarak silahlanma yarışında dengeler Sovyetler lehine dönene kadar ABD ve Batı ile daha dengeli ve bunalımsız ilişkiler

³⁶ Nation, **a.g.e.**, s. 202.

³⁷ Fahir Armaoğlu, Barış İçinde Birarada Yaşama’nın Sovyet Yorumu, **A.Ü.S.B.F.D., Doç. Dr. Cem Sar’a Armağan**, XXVII/3 (1972), s. 290.

³⁸ Adelman, Palmieri, **a.g.e.**, s. 149.

kurmaliydi. Silahlanma yarışında nükleer silahların kullanılması gereken noktalardan özellikle kaçınmak Sovyet dış politikasının başka bir amacı haline gelmiştir.

Her ne kadar Sovyet Yönetimi bu ilkeyi dış politikanın yürütülmesinde temel bir çizgi haline getirmişse de Hruşov komünizm nihai zafere ulaşana kadar bu ilkenin yürütülmesine devam edileceğini ve bu dönemin geçici bir dönem olduğunu vurgulamakta idi. Ayrıca, barış içinde birarada yaşama ilkesinin komünizmin nihai zafere ulaşmasında bir araç olduğunu da Hruşov demeçlerinde yer vermektedir.

Özet olarak, barış içinde birarada yaşama ilkesi şu öğelerden oluşmaktadır. Birincisi, bu politika komünizmi yenebilecek kapasitede olan nükleer savaş ihtimalinden kaçınmak için kabul edilmiştir. Bundan dolayı, barış içinde birarada yaşama ilkesi barış politikası ile karıştırılmamalıdır. İkincisi, bu politika komünizmin dünya üzerindeki hakimiyetini kolaylaştıran ve komünizmi nihai zafere getirecek nitelikte olan geçici bir devredir. Üçüncüsü, Batı ile topyekün ve nükleer savaşlardan kaçınmayı gerektirdiği gibi Sovyet Yönetimi sınırlı nitelikteki yerel savaşlara desteğini verecektir. Ayrıca, son olarak barış içinde birarada yaşama ilkesi bir ülkede komünizme barışçıl yollarla geçilmesinin mümkün olmadığı hallerde şiddet ve ihtilal metodunu kullanmayı şart koymaktadır.³⁹

Barış içinde birarada yaşama ilkesi Batı ile ilişkilerde ve gelişmekte olan birçok olayda kendini göstermiştir. Özellikle; silahsızlanma, Berlin Bunalımı, Küba Krizi gibi konularda Sovyet dış politikasının çizdiği taktiklerde ve stratejilerde ilkenin etkisi açıkça görülmektedir.

Göreve başladığı zaman Hruşov'un aklında Batı ve ABD ile daha barışçıl bir ortamda mücadele etme fikri vardı. Bunun nedeni, içeride siyasi ve ekonomik reformları gerçekleştirirken kendi kişisel liderliğini de pekiştirmektir. Bundan dolayı, Hruşov reformlarını gerçekleştirirken uluslararası ortamda Sovyet güvenliğine tehdit unsuru taşıyan bir unsurun ve olayın gerçekleşmemesi gerekiyordu. Ayrıca, barış içinde birarada yaşama ilkesi ile birlikte iki farklı ideolojinin barışçıl bir ortamda varlığını sürdürürken aynı zamanda savaş ve bunalımdan uzak barışçıl mücadele devam ettirilmeliydi.

Sovyet Yönetimi dış politikada barış içinde birarada yaşama ilkesini sürdürürken uluslararası sistemde dengelerin değişmesi sonucu cereyan eden olaylara değişik tavır takınmıştır. Bu durum kendini en çok, silahsızlanma görüşmelerinde , Berlin'de, U-2 ve Küba krizlerinde göstermiştir.

³⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 296.

a. Berlin Krizi

1958 yılına gelindiğinde Sovyetler'in Batı'ya karşı takındığı tavır değişmeye ve sertleşmeye başlamıştır. Bu tavır değişikliği ise kendini en çok Berlin konusunda göstermiştir. Bu konunun bunalıma dönüşmesinin nedenleri ise Şükrü Sina Gürel'in "Berlin Sorunu" adlı makalesinde açıklanmaktadır: "Sovyetlerin artık uluslararası dengede ağır basmaya başlaması, Sovyetler'in Orta Avrupa'da tarafsız kordon kurma çabalarında başarısız olması ve Batı Almanya'nın NATO üyeliği ile Batılıların Federal Almanya'da nükleer silah yerleştirme kararını önleme çabaları, Sovyetler'in Almanya'daki statükoyu konuşmak için Batı'yı masaya oturmaya zorlamak"⁴⁰.

Sovyetler Birliği, Berlin'in durumunu konuşmak için Batı'yı çeşitli yollarla toplantı yapmaya çağırıyor ve izlediği stratejilerle Batı üzerinde bu konu hakkında baskı yapmaya çalışıyordu. Sovyet Yönetimi, Batı Bloku'nun Potsdam ve Yalta Konferansı kararlarını çiğnediklerini belirtmekte ve Batı Almanya'ya yerleştirilecek nükleer silahların da dünya barışını tehdit ettiğini söyleyerek Batılı işgal güçlerinin Batı Berlin'den çekilmesini istemekteydi.⁴¹

Batılıların ve Sovyetler'in kararlaştırdığı 11 Mayıs 1959 tarihinde iki taraf Almanya konusunu tartışmak için biraraya geldi. Batı tarafı Almanya konusunda serbest seçimlerle iki Almanya'nın birleştirilmesi, tek bir Alman hükümeti ile barış antlaşmasının yapılması ve daha sonra iki Almanya'nın konfederasyon biçiminde birleşmesini öngörmekteydi.⁴²

Hem Batı Bloku hem de Doğu Bloku birbirlerine karşı yumuşak bir tavır takınmaya başlamasına rağmen Amerikan U-2 uçağının Sovyet topraklarında düşürülmesi Berlin Sorunu'na ve ABD-Sovyet ilişkilerine gölge düşürdü. 1961 Haziran'ında Viyana'da Kennedy ile Hruşov arasında yapılan görüşmenin de çok sert bir havada gerçekleşmesi ile Berlin Sorunu bir bunalıma dönüştü. Bu durumun sonucu olarak, Doğu Alman hükümeti 13 Ağustos 1961 tarihinde doğu ile batı Berlin'i birbirinden ayıran sınır üzerine tel örgü çekmeye başladı, 23 Ağustos'ta da Batı Berlinlilerin Doğu Berlin'e geçmesi yasaklandı.⁴³

1961 yılına gelindiğinde, ABD roket üstünlüğünü eline geçirmesine rağmen konvansiyonel güç dengesinde Batı Bloku'nun Sovyetler'in gerisinde olduğunu farketti. Bu durumdan dolayı ABD, Batı Avrupa güvenliği, silahsızlanma ve Almanya gibi konularda Sovyetler'le uzlaşabileceği izlenimini vermeye başladı.⁴⁴

⁴⁰ Gürel, **a.g.e.**, s. 214.

⁴¹ Sander, **a.g.e.**, s. 314.

⁴² **A.g.e.**, s. 315.

⁴³ Gürel, **a.g.e.**, s. 222.

⁴⁴ **A.g.e.**, s. 222.

b. Silahsızlanma Görüşmeleri

Sovyetler Birliği'nin uyguladığı “barış içinde birarada yaşama” ilkesi kendini en çok silahsızlanma konusunda göstermiştir. Soğuk Savaş döneminde iki bloğun arasında devam eden mücadelenin en belirleyici öğelerinden biri de nükleer silah yarışları olmaktadır. 1950'lerin ortalarına gelince nükleer silah yarışında dengelerin ABD lehinde olması ayrıca Sovyet Yönetimi'nin içeride reformların gerçekleşmesi ve liderliğin pekişmesi için rahat bir ortama gereksinim duyması nedeniyle Sovyetler Birliği Batı Bloku ile ilişkiler çerçevesinde silah yarışları konusuna ağırlık vermiştir.⁴⁵

1950'lerin ortalarına gelindiğinde ABD silah yarışında avantajı ele geçirirken Hruşov ve yönetimi de SSCB'nin askeri ve nükleer alanda Sovyet gücünün zayıflığını örtbas etmeye çalışmaktaydı. Bunun yanı sıra, SSCB ABD ile yarışta dengeye ulaşmak için askeri alanda bir modernizasyon programına başladı.

1957 yılına gelindiğinde, SSCB hem Sputnik'i fırlatmış hem de ICBM'lerin geliştirilmesinde önemli bir avantaj elde etmişti.⁴⁶ Bu durum, hem silahlanma yarışında Sovyetler'in üstünlüğü ele geçirmesini sağlamış hem de 3. Dünya ülkeleri ve diğer ülkeler nezdinde prestijini arttıran bir olay olmuştur.

Aslında, silah yarışlarında dengelerin çok çabuk değişmesi durumu iki bloğun ve iki nükleer devletin olası bir çatışma durumuna girmesini ve nükleer silahlarını karşı tarafta kullanmasını engelleyen bir durum olmuştur. ABD, artık II. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi nükleer silah tekeli elinde bulundurmamaktaydı. Ayrıca, nükleer teknoloji ile birlikte ortaya dehşet dengesi çıkmıştı.⁴⁷ Dehşet dengesi⁴⁸ ile iki ülke herhangi bir nükleer savaşı önlemeye çalışmakla kalmayıp meydana gelen çatışmaları da denetleme zorunluluğunu getirmiştir. Bu durum, kendini en çok Küba Bunalımı'nda göstermiştir. Küba'da füzelerin SSCB tarafından yerleştirildiği ortaya çıkınca ABD'nin tavrı sertleşmiş fakat her iki taraf da izledikleri savaş eşliği politikaların olası sonuçları üzerinde düşünmelerine neden olmuş ve bu durum iki blok arasında meydana gelen yumuşama döneminin de temel taşlarını oluşturmuştur.

⁴⁵ Kennedy-Pipe, **a.g.e.**, s. 117.

⁴⁶ Arnold L. Hordick, “The Cuban Missile Crisis, An Analysis of Soviet Calculations and Behavior”, **Soviet Foreign Policy:1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992, s. 171.

⁴⁷ Sander, **a.g.e.**, s. 451.

⁴⁸ Dehşet dengesi, nükleer güçlerden herbirinin, diğerinin de kendisini yok edecek bir karşılık vereceğinden korkarak nükleer silahlara dayalı bir ilk harekettten kaçınması anlamındadır. **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 236.

c. U-2 Olayı

Berlin konusunun görüldüğü Paris Zirvesi sırasında 1 Mayıs 1960 tarihinde Amerikan U-2 uçağının Sovyet hava sahasında tespit edilip düşürülmesiyle ABD-Sovyet ilişkileri açısından durum kötüleşmiştir.⁴⁹ Hruşov, bu duruma büyük bir tepkiyle yaklaşmış ve bu durumun Sovyet topraklarının egemenliğini ihlal eden bir eylem olarak nitelendirmiştir. Hruşov, bu olayla Amerikan Yönetimi'ni köşeye sıkıştırdığını düşünüyordu. Ayrıca, 9 Mayıs tarihinde yaptığı açıklamayla Hruşov Amerikan Yönetiminden bir özür beklediğini de açıkça belirtiyordu. Paris Zirvesi öncesinde yapılan bir açıklama ile Eisenhower tüm sorumluluğu üzerine aldığını açıklamış fakat Sovyet tarafına özür dilememiştir. Bunun üzerine, Paris Zirvesi iptal edildi.⁵⁰

U-2 uçağının düşürülmesi, Hruşov'u hem Sovyetler içinde hem de uluslararası ortamda küçük düşüren bir olay oldu. Bu durum, Sovyet Yönetimi içerisinde yeralan sertlik yanlıların işine de yaramış ve ABD'ye karşı tutum daha sertleşmişti. Özet olarak, U-2 Bunalımı Soğuk Savaş'ta iki blok arasındaki mücadeleyi yeniden körüklemiştir.

d. Küba Krizi

Küba'da çıkan füze krizi, ABD ve SSCB ilişkilerini savaşın hatta nükleer felaketin eşiğine getirdi. Bu kriz sadece iki süpergücü karşı karşıya getirmemiş ayrıca dünyayı nükleer felaketin eşiğine getirmiştir. Küba Krizi ile Soğuk Savaş'ın doruğuna çıkan ilişkilerin krizden sonra yumuşama dönemine girmesi de ayrı bir önem taşımaktadır.

Krizin temelinde Küba'da komünist yanlısı Castro rejiminin 1959 yılında başa geçmesi ve Sovyet-Küba ilişkilerinin ilerlemesiyle ABD'nin sınırında komünist bir tehlikenin oluşması yatmaktadır. Sınırlarında komünist bir rejimin varlığından rahatsız olan ABD Yönetimi Castro'yu devirmek için CIA merkezli planlar oluşturmaya başladı. Castro Hükümeti'ni devirme amacıyla Nisan 1961 tarihinde düzenlenen Domuzlar Körfezi Operasyonu başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen SSCB ileride bu tip operasyonların gerçekleşmesi ihtimalini düşünerek kendini Küba'nın güvenliğinden sorumlu tutmaya başladı.

Küba'dan şeker ithalatının büyük bir bölümünü gerçekleştiren SSCB⁵¹ güvenlik açısından Küba'yı Amerikan müdahalesinden korumak için 1962 ilkbaharından itibaren ülkeye Sovyet orta menzilli füzelerin gizlice gönderilmesine karar verdi. Hruşov, eğer füzeleri ABD'nin bilgisi olmadan göndermeyi başarır ve ABD'nin füzelerin varlığını uzun zaman boyunca öğrenmesini engellerse Washington'un sonradan bu duruma ses çıkarmayacağını

⁴⁹ Nation, **a.g.e.**, s. 235.

⁵⁰ **A.g.e.**, s. 236.

⁵¹ Sander, **a.g.e.**, s. 324.

hesaplamaktaydı. Diğer yandan, ABD'nin de Türkiye topraklarına Jüpiter füzelerini yerleştirmesi ve stratejik dengeyi kendi lehine çevirme planları SSCB'nin Küba'ya füze yerleştirme kararının başka bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

İki süpergüç arasındaki kriz Amerikan U-2 uçağının Küba topraklarında Sovyet füzelerinin varlığını tespit edip Washington'u haberdar etmesi ile başladı. Kennedy, bu haber üzerine bir TV kanalında Amerikan halkını Küba'daki füzelerin varlığından haberdar edip Küba'dan ABD'ye gelecek herhangi bir saldırının Moskova'dan gelecek saldırı ile eş tutacağı mesajını verdi. Hruşov, Washington'a gönderdiği mesajda füzelerin sadece Küba'nın toprak bütünlüğünü ve güvenliğini korumak amacıyla yerleştirdiğini açıklarken ABD'den Küba'ya herhangi bir müdahalede bulunmama güvencesi istedi. İki ülke arasında süregelen paarlıkların ve görüşmelerin ardından Hruşov, Türkiye'deki Jüpiter füzelerin geri çekilmesi karşılığında Sovyet Yönetiminin Küba'daki füze başlıklarını geri çekmeyi teklif etti. Hruşov'un sunduğu son teklifleri görmezden gelen Kennedy Yönetimi ilk koşulları kabul ettiğini açıkladı ve ABD Yönetiminin Küba'yı işgal etmeyeceğine dair bir güvence verdi.

Hruşov, Küba krizinin herhangi bir çatışma olmadan bitirdiği için bu durumu Moskova açısından bir zafer olarak nitelendirmekteydi. Hruşov'a göre, SSCB füzelerinin varlığı sayesinde Küba'ya yönelik uzun zamandır planlanan Amerikan müdahalesini önlemeyi başarmış ve böylece Küba'nın güvenliği ve bağımsızlığı korumuştur.⁵²

Fakat, kriz Hruşov'un sandığı gibi olumlu sonuçlar doğurmadı. Küba Krizi sonucunda Sovyet Yönetimi içinde Hruşov'a muhalif gruplar oluşmaya başladı. Ayrıca, U-2 krizi, Paris Zirvesi'nin yapılamaması ve son olarak Küba Krizi SSCB'nin hem Batı nezdinde hem de komünist blok içinde ve tarafsız ülkeler nezdinde prestijini sarsan gelişmeler oldu. Diğer yandan, Küba Krizi dünyayı nükleer savaşın eşiğine getirdiğinden dolayı Batı ile Doğu Bloku arasında bir yumuşama dönemi başlatmış oldu. Ayrıca, Hruşov'un Berlin konusundaki sert tavrından vazgeçmesi sonucunda ABD Türkiye'deki Jüpiter füzelerini sökmeye karar verdi.⁵³ Bunun yanı sıra, bölgesel çatışmalarda konvansiyonel silahların önemi de artmaya başladı.

2. Yumuşama ve İşbirliği

1960'lı ve 1970'li yıllar hem uluslararası sistemde hem de Sovyet dış politikasında köklü değişikliklerin yaşandığı dönemlerdir. İki kutuplu dünya düzeni gevşemekte, çok kutuplu dünya düzenine geçilmekteydi. Bu geçiş döneminde yeni ekonomik güçler sivrilmeye başladı.

⁵² Hordick, a.g.e., s. 174.

⁵³ Sander, a.g.e., s. 327.

Yumuşama dönemi kısaca 1960'lı yıllarda bloklar arası ilişkilerdeki mevcut gerginliğin giderek azalması olgusu anlamındadır.⁵⁴ 1960'lı yıllara gelindiğinde, komünist dünyada Çin Halk Cumhuriyeti, Arnavutluk ve Romanya SSCB'den daha bağımsız bir duruş sergilemeye başlamıştır. Batı dünyasında ise NATO içerisinde Fransa, ABD hegemonyasına başkaldırmış ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ABD'ye alternatif bir güç odağı olmaya yönelmiştir. Bunun sonucunda, iki kutuplu dünya düzeni gevşemeye başlamıştır. Diğer yandan, 1962 Küba Krizi sırasında bir nükleer savaş eşiğine gelinmesi iki süper gücün silahsızlanma konusunda görüşmeler başlatmasına neden olmuştur. Bu iki durum, yumuşama döneminin başlatılmasını teşvik etmiştir.

Brejnev'in Sovyet Yönetiminin başına geçtiği 1960'lı yıllarda SSCB'yi yakından ilgilendiren bir konu da güney sınırlarında komşusu olan Çin'in yükselişe geçmesi oldu. Çin Halk Cumhuriyeti endüstriyel, siyasi, askeri alanda, doğal kaynakları ve nüfusu bakımından büyük bir potansiyele sahip olmakla birlikte gelecek dönemlerde uluslararası ilişkilerin büyük aktörleri arasına girmeye aday görünmekteydi. Bu durumdan en çok rahatsız olan kuşkusuz Moskova idi. Çin ile gerginleşen ilişkiler bir yana Çin'in ABD ile yakınlaşması diğer bir yana uluslararası alanda yaşanan bu gelişmeler SSCB'nin güvenliğine tehdit edici bir durum yaratmakta idi. ABD'nin Çin Halk Cumhuriyeti ve Japonya ile kuracağı olası işbirliği durumunda SSCB kendi bölgesinde izole edilmiş bir konuma gelebilirdi. Bundan dolayı, SSCB 1968 yılından beri ABD ile ilişkilerini yumuşatma arayışına girdi.

Batı ile yumuşama dönemine girilmesinin tek nedeni Çin değildi. Çin'in yanısıra diğer nedenleri özetleyecek olursak birinci neden olarak karşımıza SSCB'nin ABD ile stratejik eşitlik sağlanıncaya dek silah yarışını başlatma isteği yatmakta idi.⁵⁵ Stratejik dengenin ABD lehine sonuçlanmasını istemeyen SSCB, yarış kendi lehine sonuçlanıncaya dek silahsızlanma konusundaki anlaşmazlıkları tamamlamaya kararlıydı. İkinci neden ise savaş sonrası Avrupa'daki güvenlik düzenini yani Doğu Bloku'nun varlığını uluslararası kamuoyuna kabul ettirmekti. Kısaca, Moskova yumuşama sürecini kullanarak Doğu Avrupa'daki statükoyu Batı Avrupa'ya kabul ettirmeyi hedeflemekteydi.⁵⁶

Nixon Yönetimi yumuşama dönemini Soğuk Savaş'ın tansiyonunu düşürmek için kullanmayı amaçlamaktaydı.⁵⁷ Vietnam'da başarısızlık yaşayan ABD, 3. Dünya politikasının zayıflığının farkındaydı. SSCB ile girilecek yumuşama döneminde, ABD içinde bulunduğu Çin ve Hindistan arasındaki uyuşmazlığının ortasından Moskova'nın yardımı ile çıkabilir

⁵⁴ **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 764.

⁵⁵ Nation, **a.g.e.**, s. 256.

⁵⁶ **A.g.e.**, s. 256.

⁵⁷ Kennedy-Pipe, **a.g.e.**, s. 151.

ayrıca Moskova'ya sağlanan krediler karşılığında SSCB'nin Washington'un 3. Dünya politikasına tehdit olması durumunun önüne geçilebilirdi.

Yumuşama döneminden en basit şekliyle şu anlamı çıkarmak mümkündür: “Bloklar arasında karşılıklı söz düellosu ile savaş tehlikesinin azalması ve komünist ile komünist olmayan devletler arasında siyasal, ekonomik, kültürel ve teknolojik anlaşmaların sayısında artış”.⁵⁸ Dönem, çok taraflı ve ikili antlaşmaların imzalanması ile başlamıştır. Antlaşmaların önemli bir kısmını silahsızlanma konusu oluşturduğuna göre iki bloğun silahlar konusunda bir denge kurmaya çalıştığını ve dünya ölçeğinde nükleer savaştan kaçınarak mücadeleye barışçıl bir anlam kazandırmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Silahsızlanma konusunda bir diğer önemli gelişme ise dönemin ABD Başkanı Nixon'un SSCB'ye 1972 yılında resmi bir ziyarette bulunduğu zaman yaşanmıştır. Bu ziyaret, yumuşama döneminin ilk resmi adımı olmakla birlikte bir ABD Başkanı'nın ilk defa Moskova'ya resmi bir ziyarette bulunması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Ziyaret sonunda, iki süpergüç arasında SALT(Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri) I Antlaşması imzalandı. Antlaşma iki ülkede füze silah sistemlerinin iki tane ile sınırlandırılması koşulunu getirmiş ve böylece antlaşma ile ABD'nin “kıtalararası balistik füzeler”(ICBM) konusundaki endişesi de giderilmiş oldu.

Silahsızlanma konusunda başka önemli bir gelişme de 1972 tarihli Anti-Balistik Füze(ABM) Sistemlerini Sınırlandıran Antlaşma'nın imzalanması olmuştur. Antlaşma, 26 Mayıs 1972 tarihinde Moskova'da, SSCB ve ABD arasında imzalanmıştır. Antlaşma ile her iki taraf topraklarına yalnızca iki füze savunma sistemini kurma haklarını elde etmiştir. 3 Temmuz 1974'de imzalanan ek protokolde antlaşmanın imzalandığı tarihte iki ülkenin elinde bulunan kıtalararası balistik füzeler(ICBM) ve denizaltından atılan balistik füzelerin(SLBM) toplam sayılarının artmaması gerekliliği kabul edilmiş, ABM sistemlerinin sayısının ikiden bire indirilmesi öngörülmüştür.⁵⁹

1973 yılında, Brejnev Washington'da iki süpergüç arasında düzenlenen zirveye katıldı. Zirvede, iki lider Soğuk Savaşın barışı engellemesi yönünde ve nükleer savaşın olasılığının azaltılması konusunda önlemler alınması gereğinde anlaştılar. Zirvede, ayrıca SALT II Antlaşmasının ana hatları belirlendi.

1974 yılına gelindiğinde, iki süpergüç arasında iki zirve daha da gerçekleşti. Zirvelerde, ekonomik işbirliği antlaşması, yeraltında nükleer testi yasaklamaya ilişkin

⁵⁸ Sander, a.g.e., s. 445.

⁵⁹ **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 38.

antlaşma ve SALT sürecini devam ettirecek nitelikte antlaşma dahil birçok antlaşmaya imza atıldı.

Yumuşama döneminin bir önemli gelişmesi de 1 Ağustos 1975 tarihinde Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıdır. Helsinki'de otuzbeş ülke tarafından imzalanan antlaşma Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkileri düzenleyecek kuralları saptayan ve yeni düzenin kurallarını kodifiye eden bir belgedir. Helsinki Nihai Senedi, aynı zamanda Yumuşama döneminin Avrupa'daki en yüksek noktasını oluşturan bir süreci başlatmıştır. Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla birlikte Avrupa'da ayrı siyasal sistemlere sahip ülkeler arasında yeni bir ilişki süreci başlatılmış ve yumuşama sürecine de hukuki bir zemin kazandırılmıştır.

Fakat, Ortadoğu'da süregelen olaylar yumuşama sürecine gölge düşürmüştür. Ortadoğu'da, Mısır ve Suriye ile İsrail arasında Yom Kippur Savaşı(1973)'nin başlamasıyla dünyanın gözü de bu bölgeye çevrilmiştir. Savaşın önlenmesi konusunda Moskova müttefikleri Mısır ve Suriye'yi vazgeçirme konusunda bir girişimde bulunmamakla birlikte Washington'u da durumdan haberdar etmemiştir. Buna karşılık, Washington da savaş sonrası barış görüşmelerine Moskova'yı dahil etmeyerek SSCB'yi Ortadoğu'dan dışlamaya başlamıştır.⁶⁰

Yumuşama dönemi de bu savaşla birlikte tehlikeye girmeye başladı. Bu savaşla birlikte, ABD Yönetiminde bu sürecin sadece SSCB'ye yaradığı konusunda bir inanış oluşmaya başladı. Bu duruma Vietnam'da yaşanan başarısızlık da eklenince ABD'nin SSCB'ye karşı tavrı sertleşmeye başladı. Yumuşama sürecini bitiren olay ise SSCB'nin Aralık 1979 tarihinde başlattığı Afganistan işgali olmuştur. Vietnam Savaşı'nda yaşanan başarısızlık ve SSCB'nin Afganistan işgali sonucunda ABD'nin içinde bu süreci bitirme yanlıları daha da güçlenmeye başladı.

Bununla birlikte, Carter Yönetimi'yle başlayıp Reagan Yönetimi'yle devam eden bir politika uygulanmaya başladı. Bu dönemde, NATO'ya daha da önem verilmeye başlandı ve Avrupa'daki yumuşama sürecine verilen önem azaldı. ABD'de askeri yapılanmaya ve askeri alanda üstünlük sağlanmaya hız verildi. Ayrıca, Doğu Bloku içinde cereyan eden olaylara karşı ABD insan hakları silahını kullanmaya başladı. Afganistan işgali ile birlikte 1980'den sonra iki ülke arasında ticaret azaltıldı. ABD'de ulusal savunma bütçesi arttırıldı. İki ülke arasında ICBM, MIRV ve ALCM sayılarını sınırlandıran SALT II Antlaşması imzalandı fakat ABD Kongresi'nde antlaşma onaylanmadı.

⁶⁰ Sander, a.g.e., s. 447.

Sonuç olarak, Yumuşama dönemi çatışan ideolojiler, siyasi yapılar, gereklilikler ve süreçlerin gölgesinde iki süper güç arasında gelişen hem işbirliğine dayalı hem de rekabete dayalı bir ilişki olarak tanımlanabilmektedir.⁶¹ Yumuşama döneminde, iki kutuplu dünya düzeni gevşemiştir. Bunun sonucunda, silahsızlanma konusunda önemli adımlar atılmış, 1975 yılında Helsinki Nihai Senedi imzalanmıştır. Yumuşama sürecinin bitmesinde menfaatlerin ve çatışması ve farklılıkların ortaya çıkması büyük rol oynamıştır. SSCB'nin 3. Dünya'da etkinliğini arttırmasıyla ABD'nin Sovyet rahatsızlığı da artmıştır. Yumuşama sürecinin bitmesinde rol oynayan diğer faktörler ise iki süpergüç arasındaki iletişim eksikliği ve farklılıklar, ABD-SSCB ilişkilerinde güvensizlik ortamının devam etmesi olarak sayılabilir.

3. Çöküş Dönemi

Gorbaçov görevi devraldığı zaman SSCB'nin durumu kısaca şu şekilde özetlenebilir: Afganistan'da Sovyet işgali sürmekte, Yumuşama dönemi sona ermekte, 3. Dünya ülkelerindeki müttefikleri ile SSCB'nin yolları ayrılmakta. Bu durumların yanısıra, Gorbaçov SSCB'nin süpergüç konumunu zorlukla sürdürebileceği bir ortamla da karşılaşmıştı. Brejnev zamanından itibaren ekonomik büyümenin hızla düştüğü SSCB'de ulusal bütçenin büyük bir kısmı hala silahlanma ve savunma sanayiine ayrılmaktaydı. Yıllık GSMH'si ABD'nin gerisinde olan SSCB teknolojik ve silahlanma yarışında da geride kalınca yönetim içinde bu konularda kapsamlı bir reform programı başlatılması gereği doğdu.⁶²

Uluslararası alanda ise teknolojik gelişmeler ve yenilikler yaşanmakta ve bu durum devletlerarası ilişkilere yansımaktaydı. İletişimde yaşanan teknolojik gelişmeler küreselleşme olgusunu hızlandırdıkça uluslararası alanda devletler ekonomik açıdan birbirine bağımlı hale gelmeye başladı. Ekonomik gücün uluslararası politikada belirleyici bir rol üstlenmesi ile ABD ve SSCB'nin yanısıra Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET), Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya gibi yeni güçler belirmeye başladı. Uluslararası politikada, iki kutuplu dünya düzeniningevşemesi ve yerine çok kutuplu dünya düzeninin yavaş yavaş hakim olmaya başlaması ile Soğuk Savaş'ın sonuna yaklaşıldığı anlaşılmaya başladı.

a. Yeni Düşünce

SSCB küresel bir süpergüç konumunu yavaş yavaş kaybedeceğini farkederken iç ve dış politikaya yönelik reform programına da ihtiyaç duymaya başladı. Uygulanacak olan kapsamlı reform programı ile SSCB ya süpergüç konumunu sürdürmeye çalışacak ya da

⁶¹ George W. Breslauer, "Why Détente Failed: An Interpretation", **Soviet Foreign Policy: 1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992, s. 336.

⁶² Deborah Nutter Miner, "Soviet Reform in International Perspective", **Soviet Foreign Policy in Transition**, ed. by Roger E. Kanet, Deborah Nutter Miner, Tamara J. Resler, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, s. 11.

süpergüç konumundan vazgeçerek AET gibi bölgesel bir güç olarak varlığını devam ettirecekti. Gorbaçov, SSCB'nin yeniden yapılandırılması konusunda kararlı görünerek iç politikada “perestroika” ve “glasnost” programını uygulamaya sokmuş, dış politikada ise “Yeni Düşünce”nin temellerini atmaya başlamıştı.

“Yeni Düşünce” ilk kez Gorbaçov’un 1984 yılında İngiltere’ye düzenlediği resmi ziyarette açıklandı. Gorbaçov, yeni uluslararası düzenin doğasını anladığını ve bu durumda SSCB olarak her türlü sorumluluğu üstlenmeyi kabul ettiğini belirtti. Gorbaçov, ulusal güvenliğin yerini ortak uluslararası güvenliğin aldığını ve devletlerin güvenlik konusunda ve ekonomik bakımdan birbirlerine bağımlı hale geldiklerini vurgulamaktaydı. Bundan dolayı, nükleer savaşın önüne geçilmesi için uluslararası işbirliği şarttı. Bölgesel anlaşmazlıklar ve uyuşmazlıkların çözümü hakkında ise Gorbaçov bu tür uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi konusuna değinmiş ve bu konunun uygulanacağı en uygun platformun BM olduğunu belirtmişti.

Kısaca, Yeni Düşünce iki maddede özetlenebilir.⁶³ Birinci olarak dünya politikasının dinamikleri artık sınıf ve devlet menfaatlerine göre belirlenmemektedir. Bugünkü dünya, II. Dünya Savaşı sonrası dünya düzenine benzememektedir. Bunun nedeni, iletişimde yaşanan teknolojik yeniliklerdir. İkinci olarak, savaş bugünkü dünya düzeninde uluslararası politikanın bir aracı olarak görülmemektedir. Artık, devletlerarası uyuşmazlıkların çözümünde askeri güce başvurulmamalı ve bunun için de nükleer alanda silahsızlanma ile ilgili uygulamalar tamamlanmalıdır. Uluslararası ilişkilerin doğası değişirken Batı Bloku ile Doğu Bloku arasındaki rekabet de anlamsızlaşmaktadır.

Gorbaçov SSCB’yi reform programları aracılığı ile yeni uluslararası düzene ayak uydurabilecek bir duruma getirirken dış politikada ise barış yanlısı bir devlet izlenimini yaratmaya çalışmaktaydı. Bazı uzmanlara göre, Gorbaçov’un izlediği politika Hruşov’un izlediği politika gibi içeride reformları uygularken gerekli zamanı kazanmak için uluslararası ilişkilerde rahat bir ortam yaratmaya çalışmakta idi. Fakat, Hruşov her demecinde Batı ile barışçıl bir rekabet ortamı yaratmayı amaçladıklarını ve barış ortamı ile barışçıl rekabetin birbirine karıştırılmaması gerektiğinin altını çizerken Gorbaçov ise her defasında devletlerin giderek birbirine bağımlı hale geldiklerini ve bunun için de uluslararası işbirliğin ve barışın şart olduğunu dile getirmekteydi.

Gorbaçov’un 27. Parti Kongresi’nde yaptığı konuşmada Sovyetler Birliği’nin yeni dış politikasının ana hatları da belirlenmekteydi. Gorbaçov, Sovyetler Birliği’nin dış politikada

⁶³ Nation, **a.g.e.**, s. 290-291,294.

tıkandığı noktanın ABD ile ilişkilerde olduğunu belirtirken artık yeni oluşturulan dış politikada ABD paranoyasından uzak kalınması gerektiğini de vurgulamaktaydı.⁶⁴ Dış politikada yapılan değişikliğin bir nedeni de uluslararası sistemde yeni güçlerin ortaya çıkması idi. Dünya, iki kutuplu düzenden çok kutuplu düzene doğru ilerlemekteydi. Yeni sistemde beliren Japonya, AET gibi güçler ABD karşısında askeri açıdan zayıf kalsalar da ABD'yle teknolojik ve ekonomik açıdan rahatlıkla meydan okuyabilirlerdi. Üçüncü bir neden olarak, SSCB iç politikada gerekli reformları başlatabilmesi için rahat bir ortama ihtiyaç duymaktaydı. Bunun yolu da, Batı ve özellikle ABD ile ilişkiler kurmak idi. Böylece, SSCB'nin dış politikasında rahat bir nefes alması sağlanır ve iç politikada gerekli reformlar uygulanabilirdi. Diğer bir neden de, SSCB'nin teknolojik açıdan yeniden üstün hale gelmesi için bu konuda üstünlüğü sağlamak ve SSCB'den ileri olan Batı ile ticari ilişkiler kurmak gerekliydi.⁶⁵ Böylece, Batı'dan ithal edilen yeni teknolojiler ile SSCB gerekli teknolojik yenilenmeyi sağlayabilirdi. Batı'nın ise, özellikle ABD'nin amacı Yumuşama Dönemini bitirmek değildi. Karşı olduğu 1970'lerde olduğu gibi bu sürecin Moskova lehine dönüşmesi idi.⁶⁶

b. Silahsızlanma Görüşmeleri

Gorbaçov, uluslararası sistemde rahat bir ortam yaratmak için ABD ile çatışmaya varacak, savaşın eşiğine getirecek durumların yaratılmaması gerektiğinin farkındaydı. Bunun için de, Gorbaçov ABD ile silah yarışını sona erdirmek için gerekli adımları atmaya başladı. ABD tarafı da silah yarışı konusunda SSCB ile aynı fikirdeydi.

1985 yılında biraraya gelen iki taraf nükleer savaşta kazanan tarafın olmayacağı konusunda görüş birliğine vardılar ve bunun için de nükleer silahlar tüm Avrupa'da yok edilmesi konusunda anlaştılar. Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler(INF) Antlaşması 8-10 Aralık 1987 tarihinde Washington'da imzalandı. Antlaşma, iki süpergüç arasında imzalanan ilk sıfır çözümlü nükleer savaş olmakla birlikte gelecekte bu konudaki diğer gelişmeleri de etkileyebilecek türdendi.⁶⁷ Antlaşmanın bir diğer önemi ise, INF füzelerinin SSCB tarafından Doğu Avrupa'daki topraklara yerleştirilmesine rağmen ve uzun zaman boyunca SSCB ABD'nin koşullarını reddetmesine rağmen Reagan'ın sonradan konuya olumlu yaklaşmasıyla her iki tarafın ortak bir noktada birleşebileceğini göstermesidir.⁶⁸

⁶⁴ Kennedy-Pipe, **a.g.e.**, s. 188.

⁶⁵ Phil Williams, "US-Soviet Relations: beyond the Cold War?", **International Affairs**, 65 (1989) s. 280.

⁶⁶ **A.g.e.**, s. 273.

⁶⁷ Kennedy-Pipe, **a.g.e.**, s. 188.

⁶⁸ Richard F. Staar, **Foreign Policies of the Soviet Union**, Stanford, Hoover Press, 1991, s. 299.

Silahsızlanma konusunda bir diğer önemli gelişme, 1986 tarihli Reykjavik Zirvesi'dir. Reykjavik Zirvesi'nde biraraya gelen ABD ve SSCB önderleri ABD'nin başlattığı Stratejik Savunma Girişimi(SDI) çalışmaları konusunda bir anlaşmaya varamadılar. Gorbaçov, SDI Programı'nın 1972 ABM Antlaşması'na göre ayarlanması konusunda ısrar ederken Reagan SDI Programı'nın kısıtlanması önerisine sıcak bakmamaktaydı. Zirve sonunda, her iki taraf bir anlaşmaya varamamasına rağmen zirve sonraki gelişmeler için önemli bir adım olmuştur.

SSCB 1989 yılında ABD'nin SDI Programı ile ilgili koşulları bir kez daha düşünmeye karar vermesiyle iki önder 1990 Haziran'ında Washington'da bir araya geldi ve Stratejik Nükleer Silahların İndirimi Görüşmeleri(START) konusunda bir anlaşmaya vardılar. Nihayet, 31 Temmuz 1991'de Moskova'da Bush ile Gorbaçov START I Antlaşmasını imzaladılar. Antlaşmayla birlikte, hem ABD hem de SSCB nükleer güçlerinde %25 ile %30 arasında bir indirime gitme zorunluluğunu kabul etmiş oldular.⁶⁹

Silahsızlanma konusunda atılan adımlar ve bu konuda imzalanan antlaşmalar Soğuk Savaş sonrası dönemi de kapsamından dolayı önemlidir. Yumuşama dönemi ile başlayan silahsızlanma görüşmeleri SSCB'nin dağılışından sonra da devam etmiştir. 1991 yılında SSCB'nin dağılışından sonra kurulan Rusya Federasyonu ve ABD arasında 1993 yılında imzalanan START II Antlaşması da bu durumun bir göstergesi olmuştur. Ayrıca, SSCB'nin dağılışından sonra eski Sovyet topraklarında kalan nükleer silahların durumu ve Sovyet zamanında imzalanan antlaşmaların yürürlükte kalması konuları açısından Sovyet döneminde silahsızlanma konusunda yapılan görüşmeler ve imzalanan antlaşmalar ayrı bir önem taşımaktadır.

c. “Ortak Avrupa Evi”

Gorbaçov'un politikasının bir diğer odak noktası, Batı Avrupa ile ilişkileri geliştirmektir. Hem Avrupa'da ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek hem uluslararası sistemde yaşanan değişikliklerle AET'nin yeni bir güç olarak belirmesi hem de SSCB içinde düşünülen liberalleşme hareketinde Avrupa'nın katkısı olur düşüncesiyle Gorbaçov Avrupa ile ilişkilerinde olumlu adımlar attı.

Bu düşünceyle, Gorbaçov 1986 tarihli Paris ziyaretinde yaptığı konuşmada Avrupa için ilk kez “Ortak Ev” terimini kullandı.⁷⁰ “Ortak Ev” terimiyle Gorbaçov SSCB'nin coğrafi konumunu vurgulayarak bir Avrupa ülkesi olduğunu, SSCB ile Batı Avrupa arasında tarihi bağları hatırlatarak kıtada ABD askeri varlığının gereksiz olduğunu belirtmekteydi. Fakat, Batılı liderler SSCB tarafından atılan olumlu adımları kuşkuyla karşılamakta ve Gorbaçov'un

⁶⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 467.

⁷⁰ Nation, **a.g.e.**, s. 298.

yeni politikasının Batı Bloku'nu ve kıtadaki ABD varlığını sona erdirmek niyetinde olduğunu düşünmekteydi. Gorbaçov da SSCB'nin otuzbeş yıldır uyguladığı politikalar yüzünden kıtadan giderek soyutlandığının farkındaydı. Ama, globalleşen ve iki kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçen dünyada Batı ile SSCB'nin birbirlerine düşmanlık beslemeleri giderek anlamsızlaşmaktaydı.

Gorbaçov'un bu konuda değindiği başka bir konu da Avrupa güvenliği idi. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde kıtada silahların ve asker sayısının giderek artması Avrupa'da başka bir savaşın çıkma olasılığını arttırmaktaydı.⁷¹ Gorbaçov, Avrupa'da yeni bir dönem başlatmak için kıtadaki asker sayısını azaltmakta kararlıydı. Bu düşünceden hareketle Gorbaçov 7 Aralık 1988 tarihinde BM'deki konuşmasında SSCB'nin kıtada 500,000 kişilik konvansiyonel güçlerin geri çekileceğini ve Doğu Avrupa'da altı birliğin kaldırılacağını belirtti.⁷² Böylece, Avrupa'da yeniden Yumuşama süreci hakim olabilecekti.

Gorbaçov'un başlattığı girişimler Doğu Avrupa'daki demokrasi hareketlerini hızlandırması ve ABD ile birçok konuda görüş birliğine vararak Avrupa'da yumuşama sürecini yeniden başlatması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca, silahsızlanma konusundaki girişimleri de SSCB'nin uluslararası alanda saygınlığını ve prestijini kazandırdı. Buna ek olarak "Ortak Avrupa Evi" önerisiyle Avrupa'da demir perdenin aralanmasını sağlarken Avrupa'nın daha az silahlanmış, daha istikrarlı ve daha işbirliğine yatkın bir kıta olma yönündeki engelleri de ortadan kaldırmış oldu.

C. BLOKİÇİ DAYANIŞMA ve ANLAŞMAZLIKLAR

1. Tek Ülkede Sosyalizmin Sonu

1950'li yıllardan itibaren Doğu Avrupa'da ve blok içi ilişkilerde Moskova'ya bağımlılık azalmış ve komünist dünyada yeni merkezler ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Stalin'in ölümünden sonra Sovyet Yönetimi'ne aday birçok kişinin ortaya çıkması blokiçi ilişkilerde bir gevşeklik yaratılmasına zemin hazırlamıştır. Komünist dünyada Moskova'nın yerini sağlamlaştırılması ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin daha da güçlendirilmesi amacıyla Sovyet Yönetimi yeni politikalar ve stratejiler oluşturmaya başlamıştır.

Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkileri daha da güçlendirmek amacıyla Varşova Paktı kurulmuş, Stalin döneminin Sovyet vatandaşlarına ve diğer ülkelere bıraktığı kötü etkiyi silmek için 20. Kongre'de Stalin ve politikalarını kötüleme kampanyası başlatılmıştır. Fakat, bu politikalar istenilen sonucu vermemiş, blok içi ilişkilerde bir yumuşamanın hakim

⁷¹ Kennedy-Pipe, a.g.e., s. 190.

⁷² Williams, a.g.e., s. 283.

olmasının etkisiyle Macaristan ve Polonya'da özgürlük rüzgarları esmeye başlamıştır. Bu durum, Doğu Blokunda çok merkezliliğin başlangıcı olmuştur.⁷³

a. Varşova Paktı

Varşova Paktı, Doğu Avrupa ülkeleri ve SSCB arasında askeri ve güvenlik konularını düzenlemek ve bu konularda ilişkileri geliştirmek amacıyla 14 Mayıs 1955 tarihinde SSCB liderliğinde kuruldu. Pakta, SSCB'nin yanısıra Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Doğu Almanya ve Arnavutluk üye oldu. Pakt, NATO'nun kuruluşuna karşı bir savunma örgütü oluşturma amacını taşımakla birlikte blok içi dağılmayı önlemek ve bağları güçlendirmek amacıyla da kuruldu.

II. Dünya Savaşı'nın sonu ile birlikte ABD ile SSCB'nin iki ayrı bloğa ayrılması ve ABD'nin Avrupa'da komünizmin daha fazla yayılmasını engellemek istemesi nedeniyle Washington Batı Bloku içinde bazı oluşumlara ön ayak oldu. Bu durum kendini en çok NATO'nun kuruluş aşamalarında gösterdi. NATO'ya üye devletler Kurucu Antlaşmasının 5. maddesinde yer alan hükümle herhangi bir üyenin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığını hedef alan saldırı karşısında kollektif bir savunma sistemi oluşturmuşlardır. Bu amaçla, ABD askeri varlığı Avrupa kıtasında belirilmiş, üye devletler hızla silahlandırılmaya başlamış ve en son olarak da Federal Almanya 9 Mayıs 1955'de NATO üyeliğine kabul edilmiştir.⁷⁴ Bu durum, SSCB'yi harekete geçirmiş ve 14 Mayıs 1955'de Varşova Paktı katılımcı devletlerin imzasıyla yürürlüğe girmiştir. Pakt ile birlikte Doğu Avrupa'da güvenlik ve savunma sistemi oluşturulmuş ve işlevi de NATO saldırısına karşı Doğu Avrupa ülkelerinin savunulması olarak belirlenmiştir. Pakt ile birlikte üye devletlerin dış politikalarını koordine etmek amacıyla Siyasi Danışma Komitesi de kurulmuştur. Böylece, Doğu Avrupa ülkeleri ile Moskova arasındaki askeri ilişkiler de resmileştirilmiş oldu.

Paktın bir diğer önemli işlevi de Doğu Avrupa ülkeleri ile SSCB arasındaki ilişkileri güçlendirerek blok içinde dağılmayı önlemektir. Özellikle, SBKP Genel Sekreteri Hruşov'un amacı, Tito'nun Yugoslavya'da ulusçu, bağımsız ve asi tutumunun Doğu Avrupa'da yayılmasının önüne geçmek ve blok içinde yeni Tito'ların ortaya çıkmasını engellemektir.⁷⁵ Bu durum, kendini özellikle Macar ve Çekoslovak ayaklanmalarının bastırılmasında göstermiş ve Sovyet askerinin Doğu Avrupa'da varlığı ile sonuçlanmıştır. Ayrıca, Leonid

⁷³ Sander, **a.g.e.**, s. 381.

⁷⁴ Nation, **a.g.e.**, s. 218.

⁷⁵ Sander, **a.g.e.**, s. 272

Brejnev'in de ileride oluşturacağı Brejnev Doktrini ile Varşova Paktı'nın Doğu Avrupa ülkelerine gerçekleştireceği askeri müdahaleleri de meşrulaştırılmıştır.⁷⁶

Kısaca, Varşova Paktı NATO'ya karşı oluşturulmuş bir güvenlik örgütü olmakla birlikte üye devletler arasındaki askeri işbirliği için de bir zemin hazırlamıştır. Pakt, Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki farklılıkları ve iletişimde yaşanan zorlukları giderme amacını taşımakla birlikte bu ülkelerde Sovyet askeri güçlerinin yerleşmesi ile blokta bir otoritenin oluşturulmasını sağlamıştır.

İleriki dönemlerde, Doğu Bloku'nun dağılma tehlikesi geçirdiği durumlarda SSCB Varşova Paktı'nı devreye sokmaktan çekinmemiştir. Özellikle, 1968 yılında Çekoslovakya'da çıkan krizlere SSCB Varşova Paktı aracılığı ile müdahalede bulunarak blok içi birliği sürdürmeye çalışmıştır. Bundan dolayı, Varşova Paktı Batı'ya karşı üye ülkelerini savunma amaçlı bir örgüt olduğu kadar blok içi birliği kurtarma amaçlı bir örgüt görünümünü de kazanmıştır. Fakat, Soğuk Savaş sonrası dönemde Varşova Paktı dağılmıştır. Bundan dolayı, SSCB'nin yerine kurulan Rusya Federasyonu Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde kontrol ve otorite kuracak Varşova Paktı gibi bir mekanizmaya sahip olamayacaktır. Bu durumda, Rusya Doğu Avrupa ülkelerinin AB ve NATO üyeliklerini engelleyemeyecektir.

b. 20. SBKP Kongresi ve Stalin Putunun Yıkılması

14 Şubat 1956'da toplanan SBKP 20. Kongresi 25 Şubat'ta sona erdi. 20. Kongre'yi diğer kongrelerden ayıran bir özellik bu kongrede Sovyetler Birliği'nin iç ve dış politikada büyük değişiklikler yaşanmasında bir başlangıç olmasıdır.

Stalin'in ölümünden sonra başlayan Stalin'i kötüleme kampanyası bu kongre ile doruk noktasına çıkmıştır. Bu durumun bir sonucu dış politikada "barış içinde birarada yaşama" ile kendini gösterirken diğer bir sonucu da blok içi ilişkilere yansımaktır.

Blok içi ilişkilere etkisini tartışmadan önce Sovyet Yönetimi içinde neden Stalin'i kötüleme kampanyasının başlatıldığı üzerinde durmak lazımdır. Stalin'in ölümünden sonra Sovyet Yönetiminde birçok adayın belirmediğini daha önce belirtmiştik. Bu adayların içinde en güçlü olanların arasında oluşturulan "kollektif liderlik" ilkesinin Sovyetler Birliği'nde pekişmesi için bu ilke daha öne çıkarılmalı ve bu dönemde bir otokratın çıkması engellenmeliydi.⁷⁷ İkinci olarak da Stalin'in politikalarında yanılabilirliği ve yanlışlar yapabileceği gösterilmeliydi ve böylece ondan sonra gelecek yeni liderlerin Stalin'in bağlı

⁷⁶ A.g.e., s. 272.

⁷⁷ Oral Sander, XX., XXI., XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası, Ankara, SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, 1967, s. 10.

kalmaları önlenebilecekti. Ayrıca, bir başka neden olarak karşımıza Stalin döneminden kalan politikaların savaş sonrası dönemin gerçeklerine uymaması çıkmaktadır.⁷⁸

Kongre'yi kısaca özetlemek gerekirse, kongrenin Sovyet sistemine getirdiği bir değişiklik Parti Yönetiminin sosyalizmde farklı yolların olabileceğinin kabul edilmesidir. Hroşov'un Kongre'deki demecinde bu konuya ilişkin şu sözlerle rastlanmaktadır: "Sosyalizme geçişte sosyalist hareketin bizden farklı görüşlere sahip çevreler ile işbirliği mümkün ve esastır. Bunlar arasında samimi olarak yanılanlar varsa da, bu işbirliği için engel değildir".⁷⁹ Bu demeçten de anlaşılacağı üzere SSCB, Kongre'de Yugoslavya'nın sosyalizmde farklı bir yol seçtiğini kabul etmiştir. Ayrıca, bu demecin gerçekleşmesindeki amaç Yugoslavya ile bozulmuş ilişkileri düzeltmektir.

Kongre'de çizilen yol istenilen sonuçları doğurmadı. Aksine, Kongre'de Stalin'e ve Stalin'in izlediği politikalara yapılan ağır eleştiriler blok içi ilişkileri daha da sarstı. Sonuç itibarıyla, kongreden çıkan yumuşak hava Macaristan ve Polonya'da özgür havanın esmesine neden olurken SSCB 20. Kongre'de kabul ettiği tezi bir yana bırakarak blok içi çözümlere göz yummayacağını müdahalelerle gösterdi.

20. Kongreden çıkan fikirler kendini Doğu Avrupa'da göstermeye başladı ve Polonya ile Macaristan'da rejime olan tepki giderek başka bir boyut kazandı. Sonuç olarak, Sovyet Yönetimi krizin başgöstereceği yerlerde müdahalede bulunmaktan kaçınmadı.

i. Polonya Krizi

Polonya'da olayların çıkış noktası Stalin'in suçlarının ifşa edilmesinden sonra ülkede özgürlük rüzgarlarının başlaması olmasıyla birlikte asıl sorun Polonya halkı içinde Sovyet denetimine karşı uzun süredir duydukları rahatsızlıktır.

Polonya Komünist Partisi'ne çiftçilerin ve işçilerin katılımı azalmakla birlikte 20. Kongre'de Stalin'in suçlarının ifşa edilmesi diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Polonya'daki komünist rejimi de zayıflatmaktaydı. Komünist lider Boleslaw Bierut'un 1956'da ölümüyle birlikte başa gelen Edward Ochab ülkede bazı ekonomik ve siyasi reformlarda bulunma sözü verdi.

Siyasi bir suçtan tutuklanan Gomulka'nın serbest bırakılması ile birlikte ekonomik sıkıntılardan şikayet eden Polonyalı işçiler Prozman'da ayaklandılar. Gomulka'nın serbest bırakılmasıyla aynı zamana denk gelen ayaklanmalar siyasi bir nitelik kazanarak işçiler Gomulka'nın başa geçmesini istediler.

⁷⁸ A.g.e., s. 10.

⁷⁹ A.g.e., s. 13.

Polonya Komünist Partisi Merkez Komitesi, 19 Ekim 1956'da Gomulka'yı Parti Sekreteri seçti. Eski bir siyasi suçlunun Polonya'nın başına geçmesi Moskova'da rahatsızlık yarattı. Sovyet Yönetimi, Gomulka'nın Polonya'da Sovyet karşıtı bir hükümet kuracağını düşünmekteydi. Bundan dolayı, Hruşov bir heyetle Varşova'ya geldi ve Sovyet yanlısı bir hükümet kurulmaması takdirinde müdahalede bulunma tehdidinde bulundu. Fakat, Gomulka başta kalmaya ve Polonya'da reform hareketlerini uygulamaya kararlıydı. Moskova'nın daha fazla ileri gitmemesi üzerine Polonya'da Gomulka Yönetimi görevini sürdürmeye devam etti.⁸⁰

Gomulka Polonya halkına ekonomik ve siyasal reformlarda bulunacağına dair söz verirken Sovyet heyetine de Polonya'nın Varşova Pakti'nda kalarak Sovyet yanlısı bir politika izleyeceğine dair garanti vererek Polonya'daki krizi askeri müdahale olmadan sona erdirmeyi başardı.

ii. Macaristan Ayaklanmaları:

Macaristan'da olaylar Macar Yönetiminde yeralan Sovyet yanlısı muhafazakar kanat ile reformcu kanadın karşı karşıya gelmesiyle başladı. Parti içinde reformcu kanadın lideri Imre Nagy'nin muhafazakar yanlısı Parti Sekreteri Rakosi'ye karşı başlattığı muhalefet hız kazanmaktaydı.

20. Kongreden sonra Sovyetler içinde de reform rüzgarlarının hız kazanmasıyla birlikte Sovyet Yönetimi Rakosi Yönetimine son vererek 1953'de Imre Nagy'i başa geçirdi. Nagy, başa gelir gelmez Macar halkına reform sözlerinde bulunmaya başladı. Reform programı Rakosi ve muhafazakar kanatta rahatsızlık yarattı. 1955'de Moskova'nın desteğini alan Rakosi ve grubu Nagy'i görevden uzaklaştırarak başa geçti. Rakosi'nin başa geçmesiyle birlikte Macaristan'da ayaklanmalar başladı. Bu duruma Polonya'da başlayan Proznan ayaklanmaları da eklenince Macaristan'daki isyanlar daha da hız kazandı ve bastırılamaz bir duruma geldi. Halktan gelen yoğun baskılar üzerine Rakosi 17 Temmuz 1956'da görevinden ayrılmak zorunda kaldı ve yerine Erno Gerö getirildi.

Rakosi'nin görevden ayrılması ülkede birşeyi değiştirmemiş ve protesto gösterileri devam etmişti. Bunun sonucunda, Imre Nagy parti üyeliğine yeniden getirildi. Fakat, Macar halkı Nagy'i yeniden başta görmek istiyordu. Macar halkının isteklerinin arasında Sovyet askerlerinin geri çekilmesi ve çok partili sisteme geçilmesi de bulunmaktaydı. Uzun bir süredir Macar ayaklanmalarından rahatsızlık duyan Sovyet Yönetimi birliklerinin

⁸⁰ Kennedy-Pipe, a.g.e., s. 108.

Macaristan'a girmesi emrini verdi. Fakat, Sovyet birlikleri Macaristan'da büyük bir direnişle karşılaştılar. Hatta, bazı Macar askerleri de isyan gruplarına katılmışlardı.⁸¹

Bu sürede, Nagy Hükümeti birçok reform içeren yeni bir programı sundu. Program, sansürün kaldırılacağını, gizli polisin yasaklanacağını ve tek partili sistemden çok partili sisteme geçileceğini belirtiyordu. Bunun yanı sıra, programda Varşova Paktı'ndan ayrılacağını belirtilmesi bardağı taşıran son damla oldu. Bu durum, Macarların hem komünizmi hem de Sovyet kontrolünü reddettiğini ortaya koyuyordu.⁸²

Gelişmeler, Hruşov Yönetimi tarafından da endişeyle karşılanmaktaydı. Macaristan'daki olayların bütün Doğu Avrupa'ya yayılma ihtimali vardı. Hruşov'un 6 Nisan'da yaptığı konuşma Sovyet askeri müdahalesini meşrulaştıran bir konuşmaydı.⁸³ Hruşov konuşmasında şunları belirtmekteydi: "Herhangi bir sosyalist ülkeyi tehdit altına alan provokatörler ve isyancılar sosyalist bloktaki bütün devletlerle baş etmek zorunda kalacaktır ve SSCB, rejimi tehlikede olan sosyalist ülkelerin yardımına koşarak sosyalizmin düşmanlarını bastırmak için elinden geleni yapacaktır".⁸⁴ Bu konuşmayı takiben 4 Kasım 1956 tarihinde Macaristan'a askeri müdahalede bulunuldu. Halk ayaklanması bastırıldı. Nagy ve yönetimindeki diğer reform yanlıları görevden alındı. Müdahale, 25,000 yaralı ve 5,000 ölü ile sonuçlandı. Macaristan'ın başına ise daha önce liberal eğilimli olan Titocu olarak bilinen Janos Kadar getirildi. Macar ayaklanması uluslararası kamuoyundan pek fazla ilgi göremedi çünkü o sırada Süveyş Krizi başgöstermekteydi ve uluslararası kamuoyunun dikkati bu olaya yoğunlaşmaktaydı.

Her ne kadar Sovyet sistemi 20. Kongreden sonra değişmiş gibi de görünmüştü de özünde aynı kalmıştı. 20. Kongrede sosyalizmde ayrı yolların kabul edilmesine rağmen SSCB Doğu Bloku içinde çözümlere izin vermeyeceğini ortaya koymaktaydı. Çünkü, bu mesaj blok üyelerine değil, Üçüncü Dünya'ya idi. Ayrıca, müdahale kararı Sovyet-Doğu Avrupa ilişkilerinin de doğasını göstermiş oldu.⁸⁵ SSCB müdahale sonrası Polonya, Macaristan, Romanya ve Doğu Almanya ile çeşitli antlaşmalar imzalayarak bu ülkelerdeki Sovyet birliklerinin varlığını pekiştirmiş oldu. Bu müdahale, SSCB'nin gelecekte bulunacağı askeri müdahaleleri de meşrulaştırmış oldu.

⁸¹ A.g.e., s. 112.

⁸² A.g.e., s. 112.

⁸³ Nation, a.g.e., s. 222.

⁸⁴ A.g.e., s. 222.

⁸⁵ A.g.e., s. 223.

c. Çin-Sovyet Uyuşmazlığı

Çin Halk Cumhuriyeti ile SSCB arasında başlayan uyuşmazlığın kaynağı tarihten bu yana devam eden mücadele olduğu gibi iki komünist devletin Marksizm-Leninizmi farklı yorumlamasından da kaynaklanmaktadır. Komünist blok içinde iki devlet arasındaki anlaşmazlık konuları çözülmeden bir yana bırakılarak uyuşmazlık örtbas edilmeye çalışılırken 20. Kongre’de Hruşov’un yaptığı konuşma ile iki komünist rejimin yollarının ayrılması kaçınılmaz oldu.

Hruşov öncesi dönem incelendiği zaman Çin Komünist Partisi’nin Sovyet rejimi ile ilişkileri 1921’de Çin Komünist Partisinin Komintern’e üye olmasıyla başladı. 1949 yılında, Çin Komünist partisi Mao Zedong önderliğinde iktidara geldiğinde Çin’deki komünist hareket Moskova’dan bağımsız sürdürülmeye başladı. 1950’de iki ülke arasında imzalanan Dostluk Antlaşması herşeyi yerli yerine oturtuyor gibi görünse de önemli sorunlar çözülmeden bir kenara bırakıldı.

Stalin’in ölümünden sonraki yıllarda Çin-Sovyet ilişkileri istikrarlı bir şekilde devam ediyor gibi görünmekteydi. Bu dönemde, Çin Halk Cumhuriyeti Sovyet ekonomi modelinden etkilenecek ilk beş yıllık ekonomi planını oluşturdu.⁸⁶ 1954 yılında Sovyet temsilcilerinin gerçekleştirdiği resmi ziyarette Hruşov Çin’e gerekli olan kredileri sağlamayı, Moskova’ya Çinli öğrencilerin kabulünü ve ortak bilimsel araştırmaların oluşturulması dahil birçok alanda işbirliği oluşturulmasını kabul etti. Fakat, Moskova’nın Pekin ile istikrarlı ilişkiler kurma ve Çin’de Sovyet yanlısı bir komünist rejim oluşturma çabaları başarısızlıkla sonuçlandı.

ÇHC ile SSCB arasındaki uyuşmazlığın ilk ortaya çıkış kaynağı Hruşov’un 20. Kongre’de yapmış olduğu konuşma olarak gösterilmektedir. Hruşov, 20. Kongre’de kapitalist Batı ile barış içine birarada yaşanabileceğini ve iki blok arasındaki rekabetin barışçıl yollarla sürdürülebileceğini belirtmekteydi.⁸⁷ 20. Kongre’de, Çinlileri rahatsız eden başka bir konu ise Hruşov’un Stalin kültüne ve kişiliğine yönelik getirdiği ağır eleştirilerdi. Hruşov’un Batı ile barış içinde yaşanabileceği önerisi Çinliler tarafından kuşkuyla yaklaşılmış, iki ülke arasındaki Stalin döneminde başlayan uyuşmazlığa bu durum kişisel ve ideolojik boyut kazandırmıştı. Ayrıca, Çin Komünist Partisi Batı’da şiddet yaşanmadan komünist ihtilalin olabileceğine pek ihtimal vermemekteydi. Bu durumun yanı sıra Hruşov’un Stalin kültüne saldırması Çinli komünistleri rahatsız eden bir başka konu oldu. Stalin döneminde Çin ile SSCB arasındaki ilişkiler istenilen boyutta olmamasına rağmen Çinlilere göre komünist blok

⁸⁶ Adelman, Palmieri, **a.g.e.**, s. 146.

⁸⁷ Türkkaya Ataöv, “Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti”, **A.Ü.S.B.F.D.**, 19/2(1964), s. 249.

içindeki anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmamalıydı.⁸⁸ Ayrıca, SSCB'deki Stalin'e yönelik getirilen eleştiriler Çin içerisinde Mao'nun otoritesini de sarsabilirdi.

Çin ile SSCB arasında gelişen başka önemli olay da 1957 yılında düzenlenen Dünya Komünist Partileri Kongresi'nde yaşandı. Barış Manifestosu'nun kabul edildiği konferansta barış içinde birarada yaşama ilkesi Sovyet dış politikasının önceliklerinden biri haline geldi. Çin'i rahatsız eden konu, SSCB'nin özellikle nükleer silah yarışında ABD'nin önüne geçmesine rağmen neden bu önemli kozu Batı ile mücadelesinde kullanmaya yanaşmamasıydı.⁸⁹ Mao'ya göre, büyük komünist devletlerin elinde bulunan silahlar üçüncü dünya ülkelerindeki devrimci güçlerin emperyalist tehdidi ortadan kaldırmasında kullanılabilirdi. Buna rağmen, Hruşov uluslararası politikada askeri baskıyı Batı üzerinde uygulamadığı gibi Batı ile Yumuşama dönemine girdi. İki komünist ülke arasındaki stratejik farklılık Çin ile SSCB'nin yollarının ayrılmasının bir başka nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çin ile SSCB arasındaki görüş farklılıkları kendini ikili ilişkilerde de göstermeye başladı. 1958'de Çin'in Tayvan sınırına saldırı düzenlemesi ve 1959 yılında yaşanan Çin-Hindistan sınır uyuşmazlığı konularında Moskova'nın tarafsız kalması iki ülke arasında ayrılığı daha da keskinleştirdi. Bunun yanı sıra, SSCB'nin Hindistan'a MiG füzelerini göndermesi sonucu iki ülke arasındaki tansiyon daha da yükseldi. Fakat, Hindistan ile girdiği savaştan zafer elde eden Çin'in kendine güveni yerine gelmiş, uluslararası politikada ayrı bir güç olabileceğinin farkına varmıştı.

Kazandığı güven sayesinde Çin Halk Cumhuriyeti 1960 yılında yayınladığı "Çok Yaşa Leninizm" yazısı ile Lenin'in mirasına sahip çıkan tek ülkenin kendisi olduğunu, SSCB'nin revizyonist bir politika izlediğini iddia ederek diğer ülkelerin örnek alması gereken komünist rejimin Çin'de olduğunu vurgulamaktaydı.

Sonuç olarak, Çin komünist blok içerisinde komünizm konusunda ve ekonomide SSCB'den daha ileri olduğunu iddia etmekle kalmayıp 3. Dünya ülkelerin ve diğer komünist rejimlerin kendisini örnek alması gerektiğini belirtmekteydi. Çin ile SSCB arasındaki dünya görüşü farklılığı sadece iki ülkenin yollarının ayrılmasına yol açmamış ayrıca komünist blok içindeki çatlağı da daha da derinleştirmiştir.⁹⁰ Bu durum, Hruşov ile Mao arasındaki kişisel rekabete yansımış ve Doğu Bloku'nda çok merkezlilik eğilimini de güçlendirmiştir. Çin ile

⁸⁸ Ataöv, **a.g.e.**, s. 250.

⁸⁹ Kennedy-Pipe, **a.g.e.**, s. 115.

⁹⁰ Sander, **Siyasi Tarih...a.g.e.**, s. 393.

bozulan ilişkilerin bir başka sonucu da Hruşov'un uyguladığı politikaların başarısızlığı yüzünden iktidardan düşme sürecini de hızlandırmıştır.

2. Cizgiden Sapmalar

Brejnev döneminde blokiçi dayanışmayı ve birliği sürdürme çabaları devam etti. Bu dönemin başlarında Brejnev Doğu Avrupa ile bağlarını ekonomik, siyasi ve kültürel araçlarla güçlendirmeye çalıştı. Fakat, izlenen politika Doğu Avrupa içinde yeni bunalımların çıkmasını engelleyemedi.

Brejnev'in Doğu Bloku politikasının Batı ile ilişkilerinden büyük ölçüde etkilendiğini söylemek yanlış olmaz. Brejnev döneminde Batı ile ilişkilerde Hruşov'un izlediği barış içinde birarada yaşama politikasına devam edildi.⁹¹ Fakat, 1960'larla birlikte SSCB iktisadi büyümede ABD'yi yakalama hedefine ulaşamayınca Moskova uluslararası komünist hareketinde prestijini kaybetmeye başladı. Emperyalist Batı tahmin edildiği gibi kendi aralarında savaşa gitmemiş, dağılmamış aksine daha da birleşmişti. SSCB ile Çin arasında çıkan anlaşmazlıkların su yüzüne çıkması da Romanya ile Arnavutluk'un komünist bloktan ayrılmasına ve daha bağımsız bir duruş sergilemesine neden oldu.⁹² Ayrıca, SSCB Doğu Bloku'nu birarada tutmak için her defasında Federal Almanya'yı bir tehdit olarak göstermişse de bu dönemde Doğu Avrupa ülkeleri Federal Almanya'yı bir tehdit olarak görmemeye başladılar.⁹³

Doğu Bloku içinde etkisini gösteren başka bir gelişme de SSCB ile Batı arasında yaşanan yumuşama sürecidir. Yumuşama süreci Doğu Bloku içinde etkisini kısa sürede göstermiş ve bu dönemde Doğu Avrupa yönetimleri dış politikada Moskova'ya sadık kalındığı sürece içişlerinde tamamiyle özgür bırakıldı. Bu durumun tek koşulu bu ülkelerde komünist rejimin sürdürülmesi ve dış politikada Moskova ile aynı yolu izlemesiydi. Fakat, bu süreç Doğu Avrupa ülkelerinde komünist rejimin ne kadar zayıf olduğunu ortaya çıkardı.⁹⁴ Doğu Bloku'na hakim olan yumuşama Prag Krizini(1968) ve Polonya Solidarnost Hareketini(1980-81) engelleyemedi. Bu gelişmeler, Doğu Bloku'ndaki otorite ve kontrolün ancak askeri müdahale ile sağlanabileceğini bir kez daha da ortaya koymuş oldu.

a. Çekoslovakya Krizi

Doğu ile Batı arasındaki ilişkilere “detente” yani bir yumuşamanın hakim olması etkisini Doğu Bloku içinde göstermiş ayrıca Romanya'nın ve Arnavutluk'un Moskova'dan

⁹¹ Robert Jones, **The Socialist Concept of 'Limited Sovereignty' from Lenin to Gorbachev: Brezhnev Doctrine**, London, MacMillan, 1990, s. 40.

⁹² **A.g.e.**, s.140.

⁹³ Richard F. Rosser, “Prudent Globalism, 1965-1968”, **An Introduction to Soviet Foreign Policy**, London, Prentice-Hall, 1969, s. 353.

⁹⁴ Adelman, Palmieri, **a.g.e.**, s. 194.

daha bağımsız bir duruş sergilemesine başlaması diğer Doğu Bloku ülkelerini de cesaretlendirmiş ve bu ülkeler kendi yollarını çizmeye başlamışlardır. Bu durum ilk etkisini 1968 yılında Çekoslovakya’da göstermişse de kriz askeri müdahale ile sonuçlanmıştır. Brejnev döneminde bağımsız bir devlete düzenlenen askeri müdahaleyi meşrulaştırmak için Sovyet Yönetimi ileride “Brejnev Doktrini”nin maddelerini oluşturacak birçok gerekçeler sunmuştur.

Çekoslovakya’da başlayan ayaklanmanın nedenleri kısaca şu şekilde özetlenebilir. Birincisi, Çekoslovakya’da Novotny Hükümeti’nin kötü yönetiminin halkın yaşayışındaki etkileridir. Novotny tarafından başlatılan ekonomik reform paketi istenilen etkileri göstermemiş, bundan dolayı Novotny’nin liderliğindeki muhafazakar kanat ile Dubcek liderliğindeki reformcu kanat karşı karşıya gelmiştir. İkinci neden ise, Stalin sonrası baskıcı rejimin ortadan kalkması ile halkta bir rahatlama hakim olmaya başlamıştır. Batı ile ilişkilerinde yumuşamanın hakim olması bu bölgede de etkisini göstermiş ve halk içinde özgürlük rüzgarları esmeye başlamıştır. Pekin ile Moskova arasındaki anlaşmazlığın su yüzüne çıkması, ÇHC’nin bloktan kopmasını takiben Romanya’nın da Moskova’dan daha da bağımsız bir duruş sergilemesi Çekoslovakya’yı da etkilemiştir.

Ocak 1968 tarihinde Novotny’nin iktidardan çekilmesiyle başa gelen Dubcek Hükümeti Çekoslovakya için bir reform programı sundu. Bu programın içinde siyasi, ekonomik ve askeri reformlar mevcut olduğu gibi anayasal değişikliklerde bulunarak Slovakya’yı özerk bir bölge haline getirme durumu da bulunmaktaydı.⁹⁵ Sovyet Yönetimi, yavaş yavaş Çekoslovakya’da başlayan reform hareketinden hoşnutsuzluğunu dile getirmeye başladı.

Moskova, ilk başlarda Çekoslovakya’ya psikolojik ve siyasi baskılarda bulundu. Bu anlamda, Ocak ve Ağustos ayları arasında Dubcek ve Brejnev arasında altı görüşme gerçekleştirildi. Brejnev, görüşmelerde Dubcek’i Sovyet yolunu izlemesi konusunda ikna etmeye çalıştı.

Çekoslovakya’da başlayan reform çalışmaları sadece Moskova’yı rahatsız etmemektedir. Bu durum, Doğu Bloku içindeki diğer yönetimleri de ciddi bir şekilde endişelendirmeye başlamıştı. Doğu Avrupa’daki diğer rejimler Moskova’nın bu duruma müdahale etmesini beklemekteydi çünkü Çekoslovakya’da başlayan bu eğilim diğer Doğu Bloku ülkelere yayılabilir ve bu ülkelerdeki rejimleri de ciddi bir şekilde etkileyebilirdi.⁹⁶ 15 Temmuz 1968 tarihinde biraraya gelen Doğu Almanya, Polonya, Bulgaristan, Macaristan

⁹⁵ Nation, a.g.e., s. 249.

⁹⁶ Rosser, a.g.e., s. 356.

ve SSCB temsilcileri zirvenin sonunda Çekoslovakya'ya ithafen "Varşova Ultimatomu"nu yayınladılar. Mektupta şöyle denilmekteydi: "Partilerimiz, herbiri yalnız kendi işçi sınıfı ile kendi halkına değil aynı zamanda uluslararası işçi sınıfına ve dünya komünist hareketine karşı da sorumluluk taşımaktadır. Bundan doğan taahhütlerinden kaçınamaz... (İşte bunun için), anti-sosyalist kuvvetlere kesin karşı koymayı ve Çekoslovakya sosyalist düzeninin muhafazası için kesin mücadeleyi yalnız sizin değil, bizim de görevimiz saymaktayız".⁹⁷

Mektuptan da anlaşıldığı üzere, her ülke sosyalizme kendi istediği gibi şekil veremez ve istediği zaman da sosyalizmden ayrılamazdı. Böyle bir durumda, buna karşı koymak ise diğer sosyalist ülkelerin görevidi.⁹⁸ Böylece, Varşova Paktı'nın bulunacağı müdahale bu mektupla meşru kılınmaktaydı.

20 Ağustos 1968 günü aralarında SSCB, Doğu Almanya, Polonya, Bulgaristan ve Macaristan'ın bulunduğu Pakt üyeleri Çekoslovak sınırını geçerek işgale başladı. İşgalden sonra, Dubcek ve yönetimindeki diğer kişiler Moskova'ya götürüldü. 27 Ağustos'da ise ülkelere dönmelerine ve hükümetteki görevlerine devam etmelerine izin verildi. Fakat, hükümetin yeniden işbaşına gelmesi taraflarca imzalanan Moskova Antlaşması'nın getirdiği koşullara bağlı olacaktı. Antlaşmada SSCB Dubcek'in ekonomik reformlarından bazılarını kabul ediyordu. Fakat, Dubcek Hükümeti antlaşmanın koşullarına bağlı kalacaktı. Bu koşullardan birincisi Çekoslovakya'da durum normalleşinceye kadar Varşova Paktı askerlerinin kalması, ikincisi basın sansürünün yeniden uygulanması, üçüncüsü dış politikasının yeniden oluşturulması ve sonuncusu da sosyalist karşıtı kurumların kapatılmasıydı.⁹⁹

SSCB, bulunduğu askeri müdahaleyi uluslararası hukuka uygun hale getirmek için bazı gerekçelerde bulundu. SSCB'ye göre, Çekoslovaklar yardım çağrısında bulunduğu için askeri müdahalede bulunmuştu. Ayrıca, diğer sosyalist ülkelerdeki rejimleri korumak SSCB'nin uluslararası sorumluluğu idi.¹⁰⁰ Bunun yanı sıra, Çekoslovakya yardım çağrısında bulunduğuna göre bu müdahale BM Andlaşmasının 51. maddesinde geçen meşru müdafaa hakkına da uygun olmaktadır.

SSCB'nin sıraladığı gerekçeler her ne kadar uluslararası kamuoyunda askeri müdahaleyi meşrulaştırmamışsa da SSCB blok içi ilişkilerde bu temayı kullanmaya devam edecekti ve bu askeri müdahaleyi kendi meşru ve doğal hakkı olarak görecekti.

⁹⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 311.

⁹⁸ **A.g.e.**, s. 311.

⁹⁹ Rosser, **a.g.e.**, s. 356.

¹⁰⁰ Jones, **a.g.e.**, s. 151.

Brejnev Doktrini Çekoslovakya müdahalesi ile birlikte ortaya çıkmakla beraber diğer ülkelere gerçekleştirilecek muhtemel askeri müdahaleleri meşrulaştıran gerekçeleri sunmaktadır. Brejnev Doktrini'nin kökeni, 1968 yılında Varşova Paktı üyelerinin Çekoslovakya'daki gelişmeler üzerine yayınladıkları Varşova Ultimatomu'ndadır. Mektupta, Varşova Paktı üyeleri Çekoslovakya'da sosyalizm yolundan sapmaları doğru bulmamakla birlikte böyle bir duruma askeri müdahalede bulunmayı diğer sosyalist ülkelerin doğal hakkı olarak görmektedirler. Kısaca, bir ülke sosyalizme kendi istediği şekli veremez ya da kendisi istediği zaman sosyalizmden ayrılmaz. O ülkedeki gelişmelere karşı koymak ise bütün sosyalist ülkelerin görevi sayılmaktadır.¹⁰¹

Mektuptan da anlaşılacağı üzere, SSCB'nin geliştirdiği "ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü" ile uluslararası hukukta kabul görülen anlam birbiri ile çelişmektedir. Brejnev Doktrini'nde eğer bir ülke sosyalizm yolundan ayrılmışsa bağımsızlığını da kaybetmiş demektir ve o ülkenin bağımsızlığını geri kazandırmak diğer sosyalist ülkelerin görevi olarak kabul edilmektedir. Böylece, SSCB'nin gerçekleştirdiği askeri müdahale bu durumda meşrulaştırılmıştır.

SSCB, Çekoslovakya'ya gerçekleştirdiği ve ileride gerçekleştireceği askeri müdahaleleri her ne kadar Brejnev Doktrini adı altında meşru bir zemin kazandırmaya çalışmışsa da bu gerekçeler hem BM Andlaşmasına hem de Varşova Paktı'na aykırıdır. BM Andlaşması'nın 2/4. maddesinde bir ülkenin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşı girişilen her türlü kuvvet kullanma yolu yasaklanmış ayrıca Varşova Paktı'nın 1. maddesinde de taraflar BM Andlaşması'na uygun olarak uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma ve tehdidinden kaçınmayı taahhüt etmişlerdir.¹⁰²

b. Brejnev Dönemi Sovyet-Çin İlişkileri

Hruşov'un iktidardan düşürülmesinden sonra hem Çin'de hem de SSCB içinde iki ülke arasında ilişkilerin yeniden iyileştirilmesi konusunda bir umut doğdu. SSCB Yönetimi içinde Çin Halk Cumhuriyeti'ni yeniden kazanma girişimleri bulunulurken Çin'de ise Sovyetler'in politikasında kendisine yönelik bazı tavizlerde bulunabileceği düşünceleri doğmaya başladı. Fakat, bu dönemde uygulanan politikalar beklenen sonucu vermemiş ayrıca iki ülke arasındaki kötü ilişkilere toprak uyuşmazlığı da eklenmiştir.

Hruşov'un iktidardan düşmesi ile birlikte Çin'in yeni Sovyet Yönetimine gönderdiği tebrik mesajı ile Sovyet-Çin ilişkilerinde çok kısa bir süre içinde yumuşama havası hakim oldu. Çin rejimi yeni Sovyet Yönetiminden Hruşov döneminde çizilen barış içinde birarada

¹⁰¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 311.

¹⁰² A.g.e., s. 310.

yaşama politikasından vazgeçmesi beklentisi içine girerken Sovyet rejimi de Çin ile ilişkilerine Pekin'e taviz vermeden düzeltmeyi amaçlamaktaydı. Bu durumun en büyük göstergesi 7 Kasım 1964 tarihinde Ekim ihtilalinin kutlanması nedeniyle biraraya gelen iki komünist liderin tavırlarındadır. 7 Kasım günü, Sovyet lider Brejnev Komünist Çin Başbakanı Chou En-lai'nin yanında Sovyetler Birliği'nin nükleer silahların yayılmasına karşı olduğunu belirtmesi ve bunu takiben Sovyet Yönetiminin "barış içinde birarada yaşama" ilkesinin teyid edilmesi Sovyetler'in taviz vermeden Çin'i yeniden kazanma politikası yolunda olduğunu bir göstergesi olmuştur.¹⁰³

Çin'in yeni Sovyet Yönetiminden beklentilerinin büyük ölçüde gerçekleşmemesi durumu iki devlet arasındaki ilişkilere de yansdı. İki ülke arasında yeniden bozulan ilişkilerde göze çarpan ilk konu sınır anlaşmazlığı oldu. İki ülke arasında olan sınır anlaşmazlığı 17. yüzyıldan beri süren bir uyuşmazlık konusu olup 1960'larda yeniden gündeme taşınmıştır. 1963 yılının Mart ayında Çin Halk Cumhuriyeti Çarlık Rusya'nın 19. yüzyılda eşitlik esasına dayanmadan yapılan antlaşmalarla Güneydoğu Sibirya ve Orta Asya topraklarının yarım milyon km²'lik bölümünün haksız yere ele geçirildiğini belirterek bu topraklarda hak iddia etmeye başladı. 1964 yılında iki ülke arasında bu uyuşmazlık konusunda görüşmeler başlatılmışsa da bir sonuca ulaşamadı. Bunun sonucunda SSCB Çin sınırında güvenlik güçlerini daha da arttırıp Çin'e yakın Orta Asya ülkelerine nükleer füzeler yerleştirmeye başladı.¹⁰⁴ Diğer yandan, SSCB Moğolistan ile bir savunma paktı imzalamış ve bu dönemde Moskova Moğolistan'da askeri üs kurmaya başlamıştır. Bu antlaşmanın imzalanması ile kendini çevrelenmiş hisseden Çin ile SSCB arasındaki tansiyon daha da yükselmeye başladı ve aynı zamanda Sovyet basınında Mao'ya yönelik sözlü sataşmalar başladı. Bu durumun sonucu olarak, Çin Halk Cumhuriyeti Moskova'da düzenlenen 23. Parti Kongresine temsilci göndermeyi reddetti ve iki ülke arasındaki demokratik ilişkiler daha da kötüleşti.

Toprak konusunda iki ülke arasındaki bir sorun da 2 Mart 1969 tarihinde çıktı. Daha önce de iki ülke arasında uyuşmazlık konusu olan ve Sovyetler açısından stratejik bir öneme sahip Ussuri Nehri'nde Çinli birlikler saldırıya geçince 15 Mart 1969'da Sovyet birlikler de karşı saldırıya geçti. Çatışma sonrası SSCB nehirdeki adayı geri almayı ve toprak bütünlüğünü korumayı başardı. 1970 yılı itibariyle iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığı ve tansiyon azalmaya başladı. Bu yılda, iki ülke arasında sınır nehirlerinde ulaşım, ticaret gibi konuları içeren bir antlaşma imzalandı. Fakat, bu gelişmelerden sonra SSCB Çin politikasının

¹⁰³ Oral Sander, "Krushchev'den Sonra Sovyetler Birliği-Komünist Çin İlişkileri", **A.Ü.S.B.F.D.**, 27/3(1972) , s. 256-257.

¹⁰⁴ Kennedy-Pipe, **a.g.e.**, s. 132.

aslında ne kadar saldırgan bir tutum içine girebileceğini anladı ve bundan dolayı da Çin sınırındaki güvenlik güçlerinin sayılarını ikiye katladı. SSCB, Çin'in saldırgan politikalarına karşılık güvenlik güçlerinin sayısını ikiye katlamakla kalmayıp çevreleme politikasını başlatıp Çin'i Asya politikasından dışlamaya başladı. Bu amaçla SSCB, Hindistan ve Vietnam ile iyi ilişkiler geliştirmeye başladı. Hindistan ve Vietnam da Çin tehdidi karşısında Moskova ile kurulacak iyi ilişkileri kendi yararında görmekteydiler. Kamboçya'da Vietnam işgalinin başlaması, Afganistan'da Sovyet işgali ve Çin yanlısı Endonezyalı komünistlerin 1965 yılında bastırılması ile Çin kendini Asya'da Çin karşıtı ve Sovyet yanlısı hükümetlerle çevrelenmiş buldu.¹⁰⁵ Bu durumdan dolayı Çin, ABD ile ilişkilerini geliştirmiş ve SSCB'ye karşı ABD kozunu oynamaya başlamıştır.

SSCB, Çin'in saldırgan tutumundan rahatsız olurken Çin'in ABD ile ilişkilerini geliştirmeye başlamasıyla bu ülke SSCB için giderek daha da tehlikeli hale gelmeye başladı. Ağustos 1971'de ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in Pekin ziyaretini takiben 1972 yılında Richard Nixon da Pekin'e resmi ziyarette bulunarak ABD-Çin ilişkileri işbirliği konusunda yeni bir boyut kazandı. ABD-Çin ilişkilerinin gelişmesi sonucunda sınırlarında ABD destekli bir rejimin varlığından rahatsızlık duyan SSCB Çin'in ABD'nin yanında yer almaması için ikna turlarına başladı. Fakat ziyaretler başarısızlıkla sonuçlandı. Bu durumdan dolayı, SSCB Çin sınırındaki güvenlik güçlerini daha da arttırdı.¹⁰⁶

Mao'nun ölmesiyle Moskova Çin'in başına gelecek yeni yönetimle daha yakın ilişkiler kurmayı umdu. Fakat, yeni yönetimle ilişkiler gene aynı derecede kötü kaldı. Ayrıca, Sovyet Hükümetinin Baykal Gölü yakınında SS-20 füzelerini yerleştirmesiyle Çin ABD ile ilişkilerini daha da geliştirmeye başladı. SSCB'nin Afganistan işgali ile birlikte iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler de kısıtlandı. 1982 yılında ilişkilerin iyileştirilmesi amacıyla başlatılan ikili görüşmelerde Çin tarafı sınırdaki Sovyet birliklerinin geri çekilmesi, Afganistan'daki Sovyet işgalinin ve Kamboçya'daki Vietnam işgalinin son bulması istekleriyle gelince görüşmeler de kesildi. Böylece, SSCB Çin konusunda başladığı yere geri dönmüş oldu.¹⁰⁷

Brejnev Döneminde Çin'i yeniden kazanma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmakla kalmamış ayrıca SSCB'nin Asya'da ve 3. Dünya ülkelerinde izlediği politikalar nedeniyle Çin'in giderek ABD'ye yakınlaşmasına yol açmıştır. Brejnev Yönetimi Asya'da uyguladığı politikayla Çin'i yalnızlığa itmeye çalışmış fakat bu durum ABD-Çin ilişkilerinin gelişmesine

¹⁰⁵ Adelman, Palmieri, **a.g.e.**, s. 196.

¹⁰⁶ **A.g.e.**, s. 199.

¹⁰⁷ **A.g.e.**, s. 199.

ve ABD'nin SSCB'ye Çin kartını oynamasına yol açmıştır. Kısaca, Brejnev Döneminin en büyük başarısızlıklarından biri de Çin politikası olmuştur.

3. Dağılma Dönemi

II. Dünya Savaşı sonu ile birlikte SSCB Doğu Avrupa'daki hakimiyetini sağlamış, burada komünist rejimlerin kurulması ile birlikte kendi içinde tek bir bütün ve tek bir ses halini alan komünist bir blok oluşturmuştur. 35 yıllık süreç içinde arada değişik oluşumlara kısa süreli de olsa izin verilse de komünist partinin ülkelerin yönetimindeki tekeli ve Doğu Bloku'nun birliği genellikle askeri güç ile sağlanmıştır.

Gorbaçov'un yönetimin başına gelmesi ile birlikte Doğu Avrupa için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde, Gorbaçov bloğu birarada tutmasının yolunun askeri müdahale değil toplumda açıklık(glasnost) ve yeniden yapılanma(perestroika) ile olabileceğini savunmuştur. Gorbaçov'un 1987 yılında yayınladığı "Perestroika" adlı kitabında¹⁰⁸ da SSCB'nin aksayan politikaları eleştirilmiş ayrıca toplumun yeniden yapılandırılması için de çeşitli çözüm yolları sunulmuştur.¹⁰⁹

Gorbaçov'un bu yönde attığı bir adım 1987 yılında yapılan Parti Kongresi'nden geldi. Kongre'de yaptığı konuşmada Gorbaçov her devletin kendi yolunu seçme özgürlüğü olduğunu belirtiyor ayrıca Doğu Avrupa ile SSCB ilişkilerinde de eşitlik ilkesinin hakim olacağını vurguluyordu. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere SSCB'de artık Brejnev Doktrininin hükmü kalmıyordu. Brejnev Doktrini yerini adını Frank Sinatra'nın "I did it may way" adlı şarkı isminden esinlenen Sinatra Doktrini'ne bırakıyordu. Bu açıklamayı takiben Gorbaçov 1988 yılında BM'de yaptığı konuşmada SSCB'nin Doğu Avrupa'daki pozisyonların azaltılacağını belirtmekteydi. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi SSCB ve Doğu Avrupa ilişkilerinin doğası kökten değişmekteydi.¹¹⁰

Sovyet Yönetiminde yeralan tutucu bürokrat ve parti üyeleri Doğu Avrupa'daki statükonun değişmesinden endişelenirken Gorbaçov bu değişikliğin SSCB'de başlayacak reformların bir gerekliliği olduğunu belirtmekteydi. Gorbaçov'a göre II. Dünya Savaşı sonrası Doğu Bloku oluşturulmakla Batı'da Sovyet karşıtlığı daha da güçlenmişti ve bu durum kıtada silah yarışının başlamasına yol açmıştı. Kıtada silah yarışının sona erdirilmesi için Doğu Bloku askeri pozisyonlar sınırlandırılmalıydı. Diğer yandan, Doğu Bloku'nu askeri baskıyla birarada tutmak artık bir çözüm yolu olmaktan çıkmaktaydı. Ayrıca, Doğu Avrupa ülkeleri

¹⁰⁸ Mihail Gorbaçov, **Perestroika: Ülkemiz ve Dünya için Yeni Düşünce**, çev. Kasım Yargıcı, İstanbul, Güneş Yayınları, 1988.

¹⁰⁹ Oral Sander, **Siyasi Tarih...a.g.e.**, s. 492.

¹¹⁰ Kennedy-Pipe, **a.g.e.**, s. 193.

ekonomik açıdan Moskova'ya yük olmaktaydılar. Bu gerekçelerle Gorbaçov blok içinde perestroika ve glasnost politikaların uygulanmasını başlattı.

Sovyet Yönetiminin duyduğu endişelere Gorbaçov'un getirdiği bir argüman da şudur: SSCB, teknolojik, ekonomik ve siyasi alanlarda yapılanmaya giderken büyük ölçüde Batı'nın desteğine ihtiyacı vardı. Bunun yolu da ABD ve Batı ile ilişkileri iyileştirmek dolayısıyla Doğu Avrupa ülkelerinde siyasi baskıyı azaltmaktır. Gorbaçov'a göre Doğu Bloku ülkeleri çoktan sosyalizmi seçmişlerdi ve bundan sonra bu yoldan geri dönüş olamazdı.¹¹¹ Dolayısıyla, Doğu Bloku'nda uygulanacak reform paketi de sosyalizm içerikli olacaktı.

Fakat, Gorbaçov'un umduğu gibi Doğu Avrupa ülkeleri sosyalizme sadık kalmamışlardır. Gorbaçov reformları ile birlikte Moskova'nın Doğu Bloku'ndaki komünist liderlerden desteğini çekmesi Doğu Avrupa'daki demokrasi hareketlerini hızlandırdı.

a. Doğu Bloku'nun Dağılma Süreci

Dağılma sürecinin sinyalleri Gorbaçov dönemi öncesinde belirmeye başlamıştı. Fakat, Gorbaçov döneminde oluşturulan reform programlarının Doğu Bloku ülkelerine uygulanması ile birlikte bu bölgedeki komünist rejimler iktidardan düşerken reform süreci Doğu Bloku'nun dağılmasıyla sonuçlandı.

Diğer pek çok blok ülkelerinde olduğu gibi Doğu Avrupa'da da uygulanan devletçi ekonomik kalkınma modeli ve sosyalizmi gerçekleştirme süreci başarısızlıkla sonuçlanıp bu durum ekonomik bunalımlara yol açtı. Ayrıca, Gorbaçov'un yumuşak tutumu ile Macaristan ve Polonya'daki liberal gelişmeler o ülkelerdeki hükümetlerin istifasına yol açtı.

Doğu Alman halkının iktidarın uyguladığı politikaları memnuniyetsizlikle karşılaması Doğu Almanya'da bir çok insanın bağımsız işçi sendikalarını kurmasına ve güçler ayrılığı istekleriyle sokağa dökülmelerine neden olmuştu.¹¹² Muhalefetin büyümesiyle birlikte 1989 yılının Kasım ayında Doğu Alman hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. Hükümetin istifasını 9 Kasım 1989'da Berlin Duvarının yıkılması izledi.

Berlin Duvarının yıkılması ile birlikte Nisan 1990 tarihinde İngiltere, ABD, Fransa ve SSCB ile iki Alman devleti biraraya gelerek Almanya'nın birleşmesi konusunda görüşmelere başladı. SSCB Yönetimi iki Almanya'nın birleşmesine karşı olmadığını ve self-determinasyon hakkının Alman halkının doğal hakkı olduğunu belirtti. Sovyet tarafı iki Almanya'nın birleşmesine karşı çıkmazken birleşme sonrasında Avrupa güvenlik düzeninin belirsizliği konusunda endişelenmeye başladı. Birleşme sonrasında Almanya'nın hem NATO

¹¹¹ Martin McCauley, **Russia, America & The Cold War 1949-1991**, London, Longman, 1998, s. 77.

¹¹² Staar, **a.g.e.**, s. 195.

hem de Varşova Paktı'na üye olmasına devam etmesi önerisini getiren SSCB'nin bu teklifini Batı tarafı reddetti. Bunun üzerine Doğu Alman topraklarının NATO savunma sistemi dışında kalması ve Alman topraklarının nükleer silahtan arındırılması koşullarını getiren SSCB Batı'nın da bu koşulları kabul etmesi ile birlikte Almanya'nın NATO üyeliğini ve birleşmesini kabul etti.¹¹³ Nihayet, görüşmelerin de sonlanması ile birlikte 2 Ekim 1990 tarihinde tek bir Almanya doğdu.

Gorbaçov, Alman sorununu Batı Avrupa politikası içinde ele alırken Doğu Avrupa ülkelerine ve Alman halkına self-determinasyon hakkını vererek ABD ve Batı ile ilişkilerini düzeltmeyi amaçlamakta ve böylece Gorbaçov'un başlattığı perestroika ve glasnost politikalarına Batı desteğini sağlamayı düşünmekteydi.¹¹⁴

Gorbaçov'un başlattığı perestroika ve glasnost hareketleri Doğu Avrupa'daki demokrasi ve özgürlük hareketlerini hızlandırdı ve Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesiyle sonuçlandı.

Bunun bir nedeni, Doğu Bloku'nun Moskova'ya pahalıya mal olmaya başlaması da denilebilir. SSCB, kendi içinde ekonomik ve siyasal alanda problemler yaşarken Doğu Bloku ülkeleri SSCB'nin reform uygulamalarına engel olmaya başladı. Blokun varlığı bir yandan iç sorunları körüklerken diğer yandan Avrupa'da Batı ile silahlanma yarışını hızlandırdı. Bundan dolayı, SSCB Doğu Avrupa ülkelerine kendi yollarını çizmesine izin vermek zorunda kaldı.¹¹⁵ Gorbaçov'un başlattığı perestroika ve glasnost politikaları Doğu Avrupa'daki demokrasi ve özgürlük hareketlerini yeniden başlattığı gibi bölge ülkelerinde iktidarda olan eski komünist liderlerine verilen Sovyet desteği de çekilince bu ülkelerdeki komünist yönetimlerin iktidardan düşmesi kolaylaştı. Bu durum da, Doğu Bloku'nun dağılma sürecini ve Soğuk Savaş'ın bitişi hızlandırmış oldu.

Gorbaçov'un glasnost ve perestroika politikaları sadece Doğu Avrupa'daki hükümetleri sallamamış ayrıca kendisinin de iktidardan düşmesine neden olmuştur. 1990 yılına gelince, Gorbaçov'un başlattığı reformlar ekonomide istenilen sonuçları vermeyince Sovyet Cumhuriyetlerinde etnik ve milliyetçi akımlar hız kazandı.¹¹⁶ 19 Ağustos 1991'de Başkan Yardımcısı Yanayev ülkenin yönetimini ele geçirerek altı aylık bir süre için Olağanüstü Hal Komitesi'nin tüm yönetim yetkileriyle donatıldığını açıkladı. 12 Haziran'da

¹¹³ Vyacheslav Dashichev, "On the Road to German Unification: The View From Moscow", **Soviet Foreign Policy: 1917-1991, A Retrospective**, ed. by Gabriel Gorodetsky, London, Frank Cass, 1994, s.178.

¹¹⁴ Anatolii Chernicev, "Gorbachev and the Reunification of Germany: Personal Recollections", **Soviet Foreign Policy: 1917-1991, A Retrospective**, ed. by Gabriel Gorodetsky, London, Frank Cass, 1994, s. 159.

¹¹⁵ Mette Skak, "The Changing Soviet-East European Relationship", **Soviet Foreign Policy in Transition**, ed. by Roger E. Kanet, Deborah Nutter Miner, Tamara J. Resler, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, s. 36.

¹¹⁶ Sander, a.g.e., s. 497.

Devlet Başkanı seçilen Boris Yeltsin önderliğinde halk ve ordunun büyük bir bölümünün başlattığı direniş sonucunda darbe başarısızlıkla sonuçlandı.

21 Ağustos'da görevine geri dönen Gorbaçov 24 Ağustos'da Komünist Parti liderliğinden istifa etti. Durum, Komünist Parti'nin faaliyetlerinin sona erdirilmesiyle diğer SSCB cumhuriyetleri bağımsızlığını kazanmaya başladı ve 28 Aralık 1991'de SSCB resmen dağıldı.¹¹⁷ Sonuç olarak, yetmişdört yıllık komünist rejim son bulmuş oldu ve yeni kurulan Rusya Federasyonu SSCB'nin ardılı olarak uluslararası arenada yerini aldı.

b. Çin-Sovyet İlişkilerinde Yeni bir Dönem

Sovyet Yönetiminde Çin ile bozulan ilişkilerin yeniden onarılması için Mao'nun ölmesi büyük bir fırsat olarak değerlendirilmesine rağmen bu durum ilişkilerde beklenen sonucu doğurmamıştı. Açıkçası, Çin ile ilişkilerin normalleşmesi için Gorbaçov dönemini beklemek gerekecekti.

Gorbaçov'un 28 Temmuz 1986 tarihinde gerçekleştirdiği Vladivostok konuşması SSCB'nin Asya-Pasifik ve özellikle Çin politikası üzerinde etkili olmuştur. Gorbaçov konuşmasında SSCB'nin sadece Avrupa devleti değil aynı zamanda Asya devleti olduğunu belirtirken Vladivostok'u Doğu'ya açılan bir pencere olarak nitelendirdi.¹¹⁸ Konuşmadan da anlaşılacağı üzere yeni Sovyet Yönetimi Çin ile ilişkilerde yeni bir sayfa açmayı amaçlamaktaydı.

Çin ile ilişkilerde yeni bir dönem açmayı amaçlarken Çin ile süregelen rekabet ve düşmanlık SSCB'nin Asya politikası içindeki en önemli sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşmanlık ve rekabet yüzünden Çin Halk Cumhuriyeti Batı ve ABD ile yakınlaşmayı seçmiş ve SSCB bundan dolayı Çin sınırlarında askeri yığınaklar yapmak zorunda kalmıştır. Ayrıca, Çin ile rekabetin sonucunda SSCB'nin Asya'da ilişki kurduğu devlet sayısı azalmıştır. Asya ülkeleriyle ilişkilerin istenilen düzeyde olmaması ve Asya'da Çin ile SSCB çevresinde kamplaşmanın olması nedeniyle yeni Sovyet Yönetimi ÇHC ile ilişkileri normalleştirmeyi Asya politikasında birinci öncelik haline getirmiştir.

Fakat, Pekin ile ilişkilerin önüne üç engel çıkmaktadır. Bunlar; Çin sınırında ve Moğolistan'da bulunan Sovyet birlikleri, Kamboçya'da Vietnam işgali ve Afganistan'da bulunan Sovyet işgal güçleri idir. Gorbaçov'un Vladivostok konuşması bu yönde Çin ile ilişkilerde olumlu adımların atılmasına neden oldu çünkü Gorbaçov konuşmasında Moğolistan'daki birlik sayısının azaltılacağını, Afganistan'daki birliklerin bir bölümünün geri çekileceğini, Ussuri Nehri uyuşmazlığında olumlu bir tavır takınacağını belirtmekteydi.

¹¹⁷ A.g.e., s. 498.

¹¹⁸ Kennedy-Pipe, a.g.e., s. 196.

Bu üç konuda Moskova'nın kararlı bir tavır takındığına ikna olan Çin SSCB ile ilişkilerini ilerletmeye karar verdi. Bunun sonucunda, her iki devlet Tayvan sorusunda aynı tarafta yer aldı. İki devlet arasında ticari ilişkiler gelişti ve en sonunda otuz yıl aradan sonra ilk kez bir Sovyet lideri 15 Mayıs 1989 tarihinde Pekin'e resmi ziyarette bulundu. Bu ziyaret, Çin Halk Cumhuriyeti ile SSCB arasındaki düşmanlığın bittiğinin bir göstergesi olduğu için ayrı bir önem taşımaktaydı. Fakat, ziyaret başka sonuçları da doğurmaktaydı. SSCB içinde gerçekleştirilen demokratik reformlar Çin gençlerinde merak uyandırmakta ve gençler arasında aynı tür açılımların Çin'de de gerçekleşmesi beklentileri oluşmaktaydı. Gorbaçov'un ziyareti sonrasında ülkede demokrasi gösterileri düzenlenmeye başladı ve bu durum Çin Yönetiminin Tianenman Meydanında halka karşı güç kullanılmasıyla sonuçlandı.¹¹⁹ Olaylar beklendiği gibi SSCB ile Çin arasındaki ilişkileri kötü yönde etkilemedi.

Sonuç olarak, Çin ile mevcut ilişkilerin yürütülmesinde partinin ve ideolojinin etkisinin ortadan kalktığı, Sovyet politikasında uluslararası politikadan doğan gerekliliklerin daha da ağır bastığı görülmektedir. İlişkiler devlet düzeyinde yürütüldükçe komünist hareket içinde doğan rekabet ve düşmanlığın yeniden doğması ve ilişkilerin bu rekabetten etkilenmesinin engellenmesi amaçlanmaktaydı.

D. III. DÜNYA ÜLKELERİ ile İLİŞKİLER

1. Anti-Empervalist Davanışma

Stalin zamanında gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerle ilişkilere çok az önem verilmiş ve bu ülkelerle olan ilişkilerde Moskova oldukça pasif kalmıştır. Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla ABD dünyanın çeşitli bölgelerinde etkisini arttırmaya ve bölgesel güçlerle işbirliği geliştirmeye başlayınca Hruşov SSCB'nin bir süpergüç olarak etkisinin sadece Avrasya ile sınırlı olmaması gerektiğini anlamıştır. Bundan dolayı, Hruşov Yönetimi hem ideolojik açıdan kendine yakın hem de içinde bulunduğu bölgede SSCB'ye avantajlar sağlayacak müttefik arayışına başladı.

a. Üçüncü Dünya Ülkeleriyle İlişkilerin Kurulması

20. yüzyıl içerisinde Asya, Güney Amerika, Ortadoğu ve Afrika'da bağımsızlığını yeni kazanan, milliyetçi ve Batı karşıtı eğilimde olan ve bundan dolayı Batı ve ABD destekli örgütlerde yeralmayı reddetmiş devletler Moskova'nın yeni stratejisi açısından yeni ve kaçınılmaz bir fırsat olarak değerlendirildi.

¹¹⁹ McCauley, a.g.e., s. 178.

Hruşov Yönetimi tarafından çizilen Üçüncü Dünya politikası, söz konusu bölgelerde Batı ve ABD destekli askeri ve siyasi örgütlerde yeralmayı reddeden ülkelere ekonomik ve askeri yardım göndererek bu ülkeleri Sovyet tarafına çekmekten ibaretti. Bundan dolayı, Hruşov 3. Dünya ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek amacıyla komünist ideolojide yeralan bazı görüşleri yumuşatarak sağ kanat bir politika izlemeye başladı.¹²⁰ Bu noktada, Hruşov Lenin'in ulusal bağımsızlık hareketi görüşünden oldukça yararlandı. Lenin 1920'lerde nasıl Türkiye'de Mustafa Kemal Paşa gibi ulusal bağımsızlık mücadelesi veren milliyetçi liderlerle ve ülkelerle iyi ilişkiler kurmak için bu ülkelerde komünist partilere ve oluşumlara yönelik baskıları görmezden gelmişse Hruşov da bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmak için gerekirse bu ülkelerdeki milliyetçi yönetimlerin komünist gruplara yönelik izledikleri baskıcı politikaları görmezden gelebileceğini belirtti.¹²¹ Fakat, Hruşov'un izlediği politika söz konusu ülkelerdeki komünist hareketlerin yeterince desteklenememesi yüzünden zayıflamasına neden oldu.

Hruşov'un 3. Dünya politikası dahilinde izlediği başka bir strateji de ülke liderleriyle ikili ilişkiler geliştirmek ve bu ülkelere siyasi, ekonomik ve askeri alanda her türlü desteği sunmak oldu. Bu amaçla, Hruşov birçok resmi ziyarette bulunmakla birlikte BM Güvenlik Konseyi'nde sahip olduğu veto hakkını 3. Dünya ülkelerine destek amacıyla bu yönde kullanmaya başladı. Ayrıca, 3. Dünya ülkelerine milyonlarca dolarlık kredi açarak bu ülkelere ekonomik açıdan da destek verebileceğini kanıtladı. İzlediği politika sonucunda bu dönem içinde en önemli müttefikleri Hindistan'da Nehru Yönetimi ve Mısır'da Nasır Yönetimi oldu. Ayrıca, Afrika ülkeleriyle geliştirdiği ilişkiler ve Küba'da gerçekleşen komünist devrim Hruşov'un politikasında bazı başarılar elde etmesine neden oldu.

1955 yılında, Hindistan ile Pakistan arasında çıkan Kaşmir uyuşmazlığında Hindistan'ın yanında yeralarak SSCB Nehru Yönetimi ile ilişkilerini ilerletmeyi başardı. 1959'da ise Çin ve Hindistan arasında çıkan sınır uyuşmazlığında SSCB Çin'in yanında yeralmaktan kaçındı. Aynı anlaşmazlık 1961 yılında yeniden başgösterince SSCB tekrar tarafsız kalmayı tercih etti. Fakat, Hindistan'a Moskova'dan gönderilen MiG-21 ve SAM füzeleri Çin ile Moskova'nın arasını açmak için yeterli oldu.¹²² Ayrıca, ABD'nin Kaşmir uyuşmazlığında müttefiği Pakistan'a destek vermesi, Çin-Hindistan sınır uyuşmazlığında Pekin ile yaklaşması bölgede Moskova ile Washington'un da karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.

¹²⁰ Francis Fukuyama, "Patterns of Soviet Third World Policy", **Soviet Foreign Policy: 1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992 s. 330.

¹²¹ **A.g.e.**, s. 330.

¹²² Adelman, Palmieri, **a.g.e.**, s. 169.

Küba’da ise Batista’nın iktidardan düşmesi ve sol görüşlü Fidel Castro’nun başa geçmesiyle Moskova’nın ilgisi Güney Amerika’ya kaymış oldu. Güney Amerika’da, özellikle ABD sınırlarında komünist bir rejimin belirmesi Moskova’nın da Küba ile iyi ilişkiler kurmasıyla Küba’daki komünist rejimin desteklenmesi ve Amerikan müdahalesine karşı korunması gerekliliği doğmuş oldu. Bu amaçla, 1960 yılında Küba ile ticari bir antlaşma imzalandı ve ABD’nin şeker ithalatını durdurması üzerine Moskova ihtiyacı olmamasına rağmen Küba’nın şeker ihracatının büyük çoğunluğunu gerçekleştirmeye başladı. Fakat, Küba’nın ekonomisi Sovyet finansal yardımına bağımlı duruma geldi. 1962 yılında da SSCB’nin Küba’ya gönderdiği füze başlıkları ABD ile SSCB arasında bir krizin çıkmasına neden olunca Moskova, Küba ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye karar verdi ve Küba’nın ABD-SSCB ilişkilerinin normalleştirilmesi önünde en büyük engellerden biri olduğu saptanınca Moskova’nın da Küba Yönetimine karşı desteği de azalmaya başladı.

3. Dünya politikasında, 1955 Bandung konferansı ile konferansa katılan ülkelerin çoğunluğu emperyalist karşıtı bir politika izleyeceğini açıklamış ve bu durumda SSCB’nin 3. Dünya ülkelerinde yeni yandaşlar bulma açısından yeni fırsatlar doğurmuştur. Bu anlamda, SSCB Hindistan’da Nehru, Mısır’da Nasır gibi liderlerle iyi ilişkiler kurmuştur.

b. Süveyş Krizi ve Sovyet Tutumu

1954 ve 1955 yıllarından itibaren Ortadoğu politikası çerçevesinde Moskova iki devlet üzerinde yoğunlaşmaya başladı: Mısır ve Suriye. Her iki devletin Bağdat Pakti’nda¹²³ yer almaktan kaçınması ve ABD’den bağımsız bir duruş sergilemesi Moskova’nın bu iki devlete yakınlaşmasının sebebidir. Bundan dolayı, SSCB uzun zamandır devam eden İsrail-Arap uyuşmazlığında Mısır ile Suriye’nin yanında yer aldı. Mısır ve Suriye ile ilişkilerinde ise Moskova’nın Süveyş Krizi’ndeki tavrı Ortadoğu politikasını etkileyen önemli bir olay olmuştur.

Süveyş Kanalı, Batılı devletleri Ortadoğu ülkelerine bağlayan bir yol vazifesi durumundadır. Bu kanal, özellikle İngiltere için hayati bir önem taşımıştır çünkü kanal İngiltere’yi petrol zengini Ortadoğu ülkelerine bağlamaktadır. 29 Temmuz 1956 tarihinde ise Mısır lideri Nasır’ın Süveyş Kanalı’nı millileştireceğini duyurması gelecek günlerde Ortadoğu politikasında dengeleri değiştirecek ilk işaretlerden biri olmuştur. Nasır’ın Süveyş Kanalı’nı millileştirmesindeki amaç kanal kazançlarından büyük bir pay alan İngiliz ve Fransızların

¹²³ Bağdat Pakti, 1955 yılında Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında Ortadoğu’da gelişen Sovyet nüfuzunu engellemek için kurulmuştur. Pakt, başından beri Arap Birliği’ne üye ülkelerden tepki aldığı için başarılı olamamıştır. Bu duruma, 1958 yılında Irak’ta monarşinin yıkılması da eklenince Irak Pakt’tan ayrılmıştır. 21 Ağustos 1959’da örgütün adı Merkezi Antlaşma Örgütü(CENTO) olarak değiştirilmiştir. **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, der. Faruk Sönmezoglu, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 117-118.

önünü kesmek ile birlikte kanal geçişinden büyük kazanç elde ederek Aswan Barajı projesinin finansmanını sağlamaktır. Nasır'ın duyurusu üzerine İngiliz ve Fransızlar da boş durmayıp İsrail ile işbirliğinde bulunarak Mısır topraklarına girdi ve hava saldırısına başladı.

Moskova, krizin ilk günlerinde bölgede bir savaşın çıkması ihtimalinde Sovyet gönüllülerinin gerekirse Mısır birliklerinin yanında savaşa katılabileceğini belirtti. Fakat, İngiliz ve Fransız birlikleri Sina Çölü'nde ilerledikçe Sovyetler'in krize olan tutumu ve desteği sınırlı olmaya başladı. Savaşta, Moskova'nın söz verdiği gibi ne Sovyet gönüllüleri Mısır'a gelmiş ne de Sovyet birlikleri Mısır birlikleri ile birlikte savaşa katılmışlardı.¹²⁴ Moskova, bu durumu aynı tarihlerde Macaristan'da çıkan ayaklanmaları bastırılması gereği ile açıklamaya çalıştı. Gerçekten de, Macar Ayaklanması SSCB'nin Süveyş Krizi'nde aktif bir rol oynamasını engellemiştir. Bundan dolayı, Moskova savaşın bitmesine sadece iki gün kala iki tarafa da savaşı durdurma çağrısında bulunmuştur.

Kriz sırasında asıl şaşırtan gelişme ABD'nin kriz karşısında göstermiş olduğu tutum oldu. ABD, kriz sırasında müttefikleri yanında yer almaktan kaçınarak İngiliz, Fransız ve İsrail birliklerinin Mısır toprak bütünlüğünü ihlal etmesi nedeniyle Mısır topraklarını derhal terk etmeleri çağrısında bulundu.¹²⁵

Kriz, SSCB'ye kısa vadede avantajlar sağlarken uzun vadede ise bölge politikasında sınırlı hareket alanı sağladı. Kısa vadede, dünyanın ilgisinin Süveyş Kanalı ve Ortadoğu'ya yönelmesinden faydalanarak Moskova Macar Ayaklanması sırasında rahatça hareket etme olanağını yakaladı. Fakat, Süveyş Krizi'nde ABD'nin daha aktif yer alması ileride SSCB'nin Ortadoğu politikasında kısıtlı rol almasına neden olacaktır. İngiltere ve Fransa'nın bölgeden geri çekilmesi ve SSCB'nin sınırlı tavrı ile birlikte bölgede doğan güç boşluğunu ABD doldurmaya hevesli görünmektedir.¹²⁶

Kriz, Moskova'nın Mısır ile ilişkilerine de yansdı. 1960'ların başlarıyla birlikte Sovyet-Mısır ilişkileri zor bir döneme girdi. Bunun bir nedeni, Mısır'da mevcut olan Arap milliyetçiliğinin SSCB tarafından hoş karşılanmamasıdır. Fakat, hem SSCB'nin Ortadoğu'da güçlü bir müttefiğe ihtiyaç duyması hem de Mısır'ın Aswan Barajı finansmanı için Sovyet kredilerine ve yardımına ihtiyaç duyması nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler devam etti. Bu amaçla, Mısır Savaş Bakanı 1957'de Moskova'ya resmi ziyarette bulundu. Ziyaretin sonunda iki ülke arasında askeri antlaşma imzalandı. 1958 yılında, SSCB Mısır'ın Aswan Barajı finansmanını karşılamayı kabul etti. 1960 yılında ise, Hruşov ile Nasır arasında

¹²⁴ Adelman, Palmieri, **a.g.e.**, s. 166.

¹²⁵ **A.g.e.**, s. 151.

¹²⁶ **A.g.e.**, s. 167.

gerçekleştirilen görüşme sonunda Hruşov Aswan Barajı finansmanı için 900 milyon ruble göndermeyi kabul etti. SSCB, Mısır'a kredi yardımıyla bulunurken ülkenin ABD karşıtı tutumundan yararlanarak ülkede komünist grupların daha da güçlenmesini ummuştur. Fakat, Mısır Yönetiminin Arap milliyetçisi tutumunu sürdürmesi ve ülkede komünist harekete yönelik baskıcı tutum Moskova'yı rahatsız eden tutumlar oldu. Birleşik Arap Devleti dağıldıktan sonra bağımsızlığını ilan eden Suriye'yi tanıyan ilk ülkelerden biri de SSCB olunca iki ülke arasındaki ilişkiler de daha da kötüleşti.

Hruşov döneminde, Ortadoğu'da büyük adımlar atılmış ve bölge politikasında SSCB aktif olarak yer almıştır. Fakat, bölge politikasında pragmatist bir yaklaşım seçen Moskova bu ülkelerde komünist ideolojinin zayıflığından ve milliyetçi tutumlarından dolayı bölge ülkeleriyle ilişkilerinde istikrarsızlıktan ve belirsizlikten kurtulamamıştır.

2. Üçüncü Dünya'ya Destek ve Krizler

Breşnev döneminde SSCB dış politikasının en başarılı olduğu alanlardan biri de Üçüncü Dünya ülkeleriyle olan ilişkileri oldu. ABD'nin Vietnam yenilgisi ve bölgeden geri çekilmesi ile SSCB ABD'den boşalan güç boşluğunu doldururken Üçüncü Dünya'da etkisini daha da hissettirmeye başladı. Diğer yandan Sovyet ordusunun giderek güçlenmesi ve dünya politikasının Sovyetler lehine gelişmesiyle birlikte Üçüncü Dünya politikası da Sovyetler açısından avantajlar sağlamaya başladı.

Bu dönemde de Hruşov Döneminde olduğu gibi Üçüncü Dünya politikasının uygulanmasında pragmatist bir yaklaşım sürdürüldü ve Üçüncü Dünya ülkelere dış borç ve yardım gönderilme gibi geleneksel yollara başvurulmaya devam edildi. Bundan dolayı, Moskova Küba gibi komünist ülkeler yerine Hindistan, Kongo ve Irak gibi tarafsız bir çizgide yer almış ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi tercih etti. Bunun yanı sıra, daha önce Batı kurumlarında yer almış ve ABD'nin müttefiği olarak anılan Türkiye, İran ve Pakistan gibi jeostratejik konumları gereği Sovyet güvenliğini yakından ilgilendiren devletlerle de ilişkiler geliştirildi.

Moskova için Üçüncü Dünya politikası içinde en önemli bölge Güney ve Güneydoğu Asya olmuştur. Bunun başlıca nedeni, Soğuk Savaşın başlangıcından beri ABD ve SSCB arasındaki mücadelenin Avrupa kıtasından sonra en çok hissedildiği bölgenin Güney ve Güneydoğu Asya olmasıdır. Ayrıca, Çin ile komünist blok içinde başlayan rekabet Moskova'nın Asya politikasına da yansımıştır. Bundan dolayı, SSCB Asya'da üstünlük kurmalı, Asya sınırlarının güvenliğini sağlamalı, Asya'da bulunan doğal kaynakları korumalı ve Çin tehdidini önlemeliydi. Bu amaçla, Moskova bölgede Vietnam ve Hindistan ile olan

bağlarını kuvvetlendirdi ve Afganistan ile Kamboçya'da iktidara gelen sosyalist hükümetleri destekledi.¹²⁷

Vietnam Savaşı'nda ABD'nin büyük bir hüsrana uğraması ile bölgede dengeler SSCB'nin lehine değişmeye başladı. Bunun üzerine, ABD bölgede SSCB'ye karşı Çin kartını oynayarak Çin ile yakınlaşmaya başladı.¹²⁸ Zaten Çin ile ilişkileri zayıf olan Moskova Çin'in Batı ile yakınlaşmasını ve bölgede yalnızlıktan kurtulmasını engelleyemedi. Bunun üzerine, Moskova Çin'e karşı Hindistan ve Vietnam ile koalisyon kurmaya başladı. Asya'da bir milyara yakın nüfusa sahip olan Çin'le başa çıkmanın zor olacağından dolayı Hindistan ve Vietnam da Moskova ile ittifak kurmayı tercih etti.

Ortadoğu bölgesinde göze çarpan en büyük olay, Arap-İsrail uyuşmazlığının hala devam etmesidir. SSCB, Stalin döneminden itibaren Ortadoğulu ülkelerle yakın ilişki kurmaya ve bölge politikasında etkisini hissettirmeye çalışmıştır. Fakat, Brejnev döneminde Moskova kendisini sıcak çatışmaların ortasında buldu. Bir yandan Batı ile girdiği Yumuşama döneminde ABD ile çatışmalarda karşı karşıya kalmamaya özen gösteren Moskova diğer yandan Arap ülkelere askeri ve lojistik destek sağlayarak yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır.¹²⁹

Fakat, İsrail ile sürekli çatışmalarda ve savaşlarda bulunan Arap devletleri ve özellikle Mısır Sovyetler'den sağlanan askeri ve lojistik desteğe rağmen İsrail karşısında defalarca yenilince bölgedeki Sovyet varlığı da sorgulanmaya başladı. Diğer yandan, ABD ile bir çatışmanın veya krizin eşğine gelmek istemeyen Moskova'nın Arap Dünyasına sağladığı destek ve yardım sınırlandıkça SSCB ile Arap devletleri arasındaki bağlar da zayıflamaya başladı.

Dönem sonunda Ortadoğu politikasından çıkarılacak sonuç şudur: Bölgede, ABD üstün çıkmıştır ve Amerikan üstünlüğü tartışılmazdır. Bunun en büyük göstergesi de Arap dünyasının artık sorunların çözümü için SSCB'ye başvurmaktan vazgeçmesi ve bölgede barış görüşmelerinde Moskova'nın hem ABD hem de Arap devletleri tarafından dışlanmaya başlamasıdır. Nisan 1974 tarihinde ABD'den Mısır'a gelen silah yardımı ile bölgedeki Sovyet silah tekeli de kırılmış oldu.

¹²⁷ Adelman, Palmieri, **a.g.e.**, s. 214.

¹²⁸ Kennedy-Pipe, **a.g.e.**, s. 153.

¹²⁹ **A.g.e.**, s. 161.

3.Üçüncü Dünya Politikasının Sonu?

Gorbaçov döneminin başlaması ile birlikte Sovyet politikasında yenilikler ve değişikliklerin olduğu görülmektedir. Bu değişiklikler Sovyet dış politikasının temel unsurlarına yansıdığı gibi Üçüncü Dünya politikasına da yansımıştır.¹³⁰

Gorbaçov döneminde, Üçüncü Dünya politikasında pragmatist yaklaşıma devam edildi. Fakat, önceki dönemlerden bu yana Sovyetler Birliği komünist rejimlere olan desteğini sürdürmekteydi. Gorbaçov'a göre ise SSCB sırf komünist rejime sahip diye gücü zayıf, SSCB politikası için yararı olmayan devletlere destek verilirken jeopolitik öneme sahip olan ve ekonomik ve askeri açıdan güçlü olan devletlerle ilişkiler kapitalist çizgide oldukları için arka plana atılmıştır. Brejnev zamanında Angola, Afganistan ve Etiyopya gibi zayıf ülkelere verilen destek yüzünden Üçüncü Dünya politikası başarısız olmuş ve SBKP Uluslararası Departmanı Bölüm Başkan Yardımcısı Karen Brutens'in de belirttiği gibi bundan dolayı zayıf sosyalist rejimlerle zaman boşa harcanmıştır. Bu ülkelerin yerine Meksika, Hindistan, Brezilya gibi jeopolitik ve ekonomik açıdan daha önemli ülkelere önem verilmelidir.¹³¹

Üçüncü Dünya politikasında değişiklik yapılması gereğinin ikinci nedeni Gorbaçov'un siyasi danışmanlarından Alexander Yukovlev'in de belirttiği gibi kapitalist blok içinde yeralan ülkelerin farklılıklarından ve menfaat çatışmalarından Moskova'nın yararlanmak istemesidir. Yukovlev'e göre, SSCB çok yönlü bir strateji izlemeli ve ABD'nin müttefikleri, Asya ve Batı devletleriyle irtibata geçmelidir. Buna göre, genç ve dinamik bir yapıya sahip olan, endüstriyel açıdan rekabet düzeyi yüksek olan Brezilya, Arjantin, Meksika gibi ülkeler hem diğer kapitalist ülkelerle mücadele edebilecek kapasitede olmasından dolayı hem dünya görüşleri açısından Moskova ile benzer görüşlere sahip olmasından dolayı SSCB'nin politikasına daha da yarar getirebileceklerdir.

Üçüncü Dünya politikasındaki değişikliğin üçüncü nedeni Çin ile yaşanan rekabettir. Çin ile rekabetin başlaması Çin'in Batı'ya kayması ve Batı ile işbirliğini geliştirmesine neden olmuş bu da SSCB'nin Çin sınırlarında askeri yığınaklarını arttırması ve Üçüncü Dünya politikasında ve özellikle Asya'da daha sert bir tutum takınması sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde Çin ile ilişkilerini düzeltmek isteyen Gorbaçov bunun için Üçüncü Dünya politikasındaki sert tutumundan vazgeçmesinin gerekliliğini anlamış oldu. Bu amaçla, Gorbaçov Yönetimi Moğolistan'da ve Çin sınırında bulunan Sovyet birlik sayısının azaltılmasına, Kamboçya'da bulunan Vietnam işgal güçlerinin geri çekilmesi konusunda

¹³⁰ Fukuyama, **a.g.e.**, s. 331.

¹³¹ **A.g.e.**, s. 331.

Vietnam'a baskı yapma ve Afganistan'daki Sovyet işgal güçlerinin geri çekilmesine karar verdi.¹³²

Gorbaçov döneminde Üçüncü Dünya politikasındaki en önemli aşamalardan biri de Afganistan'da bulunan Sovyet işgal güçlerinin geri çekilmesi olmuştur. Afganistan işgali, Brejnev dönemi Sovyet dış politikasının en büyük başarısızlıklarından biri olmuştur. Gorbaçov dönemi ile birlikte Afganistan işgalini sona erdirme kararı alındı.¹³³ Bu amaçla, Gorbaçov 1986 yılında düzenlenen 27. Parti Kongresi'nde Afganistan işgalini SSCB'nin kanayan bir yarası olarak nitelendirdi ve taraflarla Afganistan konusunu görüşme niyetini açıkladı. Bu amaçla; Pakistan, ABD, Afganistan ve SSCB temsilcilerinin katıldığı Ocak 1988 tarihli görüşmelerde anlaşmaya varıldı ve Nisan 1988'de taraflar resmi bir anlaşmaya imza attılar. Anlaşmayla birlikte SSCB dokuz ay içerisinde 120,000 kişilik birliklerini geri çekme kararı aldı.

Üçüncü Dünya politikasında yapılan değişikliğin bir nedeni Küba, Vietnam ve Etiyopya'daki sosyalist rejimlere verilen desteğin artık Moskova için ekonomik bir yük haline gelmesi, ABD ve Batı ile ilişkilerini kötü etkilemeye başlamasıdır. Bu amaçla, SSCB sosyalist içerikli direnişlere destek vermekten kaçınmaya başladı. Ayrıca; Angola, Kamboçya, Namibya ve Nikaragua'da Moskova'nın etkisi ve desteği azalmakla birlikte Güney Afrika, Brezilya, Tayland gibi ekonomik ve ticari açıdan Moskova'ya daha yararlı olacağı düşünülen ülkelerle ilişkileri daha da yoğunlaşmaya başladı.

Sonuç olarak, Hruşov ve Brejnev zamanında Üçüncü Dünya politikasında pragmatist bir yaklaşıma yer verilmekle birlikte ideolojinin politikada etkisi her haliyle hissedilmiştir. İdeolojinin etkisi ABD karşıtı devletlere verilen ekonomik ve finansal desteklerde olduğu gibi sosyalist amaçlı gerçekleştirilen devrimlere, iç savaşlara ve direnişlere verilen desteklerde de hissedilmiştir. Fakat, Gorbaçov dönemi ile birlikte ideolojinin dış politikaya verdiği zarar hissedilmekle birlikte her alanda olduğu gibi Üçüncü Dünya politikasında da ideolojinin etkisinden tamamiyle kaçınılmaya çalışılmıştır.

1945'den itibaren devam eden Soğuk Savaş döneminde iki süpergüçten biri olan SSCB, bu konumundan dolayı uluslararası politikayı doğrudan etkileyebilen iki devletten biri olmuştur. Soğuk Savaş'ın başlamasının nedeni iki süpergüç arasındaki ideolojik farklılık olmakla birlikte ABD ve SSCB arasında oluşan güvensizlik ortamı Avrupa'yı iki bloka ayırmış ve blok içinde yeralan devletlerin hızla silahlandırılmasına yol açmıştır. İki süpergüç

¹³² Nation, **a.g.e.**, s. 311.

¹³³ **A.g.e.**, s. 311.

birçok alanda savaşın eşiğine gelmişse de savaşlar ve çatışmalar hep gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde yaşanmış ve bu ülkelerde yaşanan çatışmalarda hangi tarafın kazanıp kazanmayacağı sorusunun cevabı ise hangi süpergücün yarışta diğerinin önüne geçip geçmediği ile orantılı olmuştur.

1980'lerle birlikte, dünya politikasında gücün tanımı değişmiş ve gücün kavramları arasında bulunan askeri ve siyasi üstünlüğün yanına ekonomik ve teknolojik üstünlük de eklenmiştir. Bu durum, kendisini en çok uluslararası sistemde gösterdiği gibi ekonomik ve teknolojik açıdan SSCB'den üstün olabilecek ve ABD ile yarışabilecek kapasitede yeni bölgesel güçler ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, Doğu Bloku'nu birarada tutamayan Moskova Gorbaçov dönemi ile birlikte Doğu Avrupa ülkelerinin kendi yollarını seçmesine izin vermek zorunda kalmış ve bu durum SSCB'nin dağılış sürecini daha da hızlandırmıştır. SSCB'nin dağılışı uluslararası sistemin birçok alanında köklü değişiklikler yarattığı gibi dağılışıdan sonra SSCB'nin mirasçısı olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nun da yeni dönemde ikinci bir "Soğuk Savaş"ın başlatıp başlatmayacağı ve devletlerle birlikte örgütlerin yeni sistemde ne tür tehditlerle karşı karşıya kalacağı konuları soru işaretleri doğurmuştur.

II. BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM

SSCB'nin dağılması ile birlikte uluslararası politikanın birçok alanında köklü değişiklikler oluşmaya başladı. Doğu Avrupa ve Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan yeni devletler ortaya çıktı. İki kutuplu dünya düzeni bitti, komünist blok çöktü. ABD ise Soğuk Savaş'ın tek galibi olarak ortaya çıktı. Doğu'dan gelen tehdidin yerini AIDS, küresel ısınma, terörizm, çevresel sorunlar gibi birçok tehdit almaya başladı. Bu durum uluslararası örgütlerin ve uluslararası işbirliğinin önemini arttırdı. Küreselleşme hız kazandıkça devletler arasında karşılıklı bağımlılık olgusu da artmaya başladı.

Soğuk Savaş'ın bitişi, SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılışı ve dolayısı ile Avrupa'da komünist bloğun yıkılışı Avrupa politikasında olduğu gibi uluslararası politikada da kaçınılmaz değişikliklere yol açtı. Dünyada 45 yıldır varolan iki kutuplu dünya düzeni sona erdi ve Soğuk Savaş'tan ABD zaferle çıktı. Ayrıca, Avrupa'da komünist bloğun yıkılması ile birlikte Avrupa'nın önünde, özellikle AB ve NATO açısından yeniden bütünleşme fırsatı doğdu. Bunun yanı sıra, yeni dönemde devletlerin ve uluslararası örgütlerin geleneksel tehdit algılayışları değişti ve bu durum da devletlerin güvenlik politikalarını yeniden gözden geçirmelerine yol açtı. Bu amaçla, bu bölümde yeni dünya düzeni içerisinde oluşan yeni tehditler ve güç dengeleri inceleneceği gibi yeni dönemde ABD politikası, AB ve NATO genişleme süreçleri, Avrupa güvenlik politikaları, BM'nin yeni dönemde başlattığı reform çalışmaları ile birlikte Üçüncü Dünya ülkelerindeki yeni gelişmeler incelenecektir.

I. “YENİ DÜNYA DÜZENİ”

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte dünya SSCB'nin dağılışına, Varşova Paktı'nın çözülüşüne ve dolayısı ile iki kutuplu dünya düzeninin bitişine sahne olmuştur. Bütün bu olayların yaşanması ile birlikte yeni bir dönemin başlangıcına giren uluslararası politikada 1991'den itibaren eski, geleneksel algılayışların yerini yeni algılayışların yer aldığı gibi devletler yeni tehditlerle de karşı karşıya kalmıştır.

1990'lı yılların başlangıcı ile birlikte yeni döneme ilişkin bir çok yeni görüş ortaya atıldıysa da Francis Fukuyama ve Samuel Huntington'a ait iki görüşün ön plana çıktığı görülmüştür. Francis Fukuyama, “Tarihin Sonu” tezi ile birlikte Soğuk Savaş sonunda kapitalizmin komünizm üzerindeki nihai zaferi sonucuna dayanarak yeni dönemde ideolojik mücadelenin ve dolayısı ile tarihin sonuna gelindiğinin altını çizmiştir. Bununla birlikte, kapitalizmin hakim olacağı yeni düzende artık yeni bir mücadelenin yaşanmayacağı tahmininde bulunmuştur. Fakat, Fukuyama'nın bu konuda düştüğü hata ideolojik mücadelenin

bitişi sonucundan artık yeni bir savaşın ve çatışmanın yaşanmayacağı tahminine varması ve yeni dönemde milliyetçiliğin ve köktendinciliğin bir tehdit olarak hala mevcut olduğu ve birçok gelişmemiş ülkede bu eğilimlere rağbet gösterdiği gerçeğini görmezden gelmesidir.¹³⁴

Fukuyama'nın tezine karşılık görüş belirten Samuel Huntington ise, Francis Fukuyama'nın aksine tarihin sonuna gelindiği tezine karşı çıkarak bu dönemde çok daha farklı çatışmaların yaşanacağına dikkat çekmektedir.¹³⁵ Huntington'a göre, yeni dönemde uluslararası anarşi hakim olacağına göre çatışmalar devletler ve ideolojilerden çok medeniyetler arasında çıkacaktır. Fakat, Huntington'un yanılgısı ise yeni dönemde laik ve Batılı çizgide yeralan fakat Hristiyan olmayan Türkiye gibi devletlerin de bu çatışma içerisinde Batı karşısında yeralacağı düşüncesine yer vermesidir.¹³⁶

Yeni döneme ilişkin bu görüşlerin yanısıra Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşmenin hızlanması inkar edilemez bir gerçektir. Yeni dönemde, küreselleşmenin getirdiği yenilikler ile birlikte devletler daha açık, daha demokratik ve ekonomik açıdan uluslararası pazarlara daha entegre olmuş bir yapıya sahip oldukça sınırlar da yeni dönemle birlikte daha da anlamsızlaşmaya başlamıştır. Küreselleşme, günümüzde üç şekilde meydana gelmektedir: Ekonomik küreselleşme, kültürel küreselleşme ve siyasi küreselleşme.¹³⁷ Ekonomik küreselleşme; teknoloji, bilgi, ticaret ve uluslararası ekonomide meydana gelen gelişmeler doğrultusunda hız kazanıp bu süreç içinde şirketler, yatırımcılar, bankalar ve özel sektör olduğu gibi devletler ve uluslararası örgütler de ön plana çıkmaktadır. Kültürel küreselleşme ise teknolojiye yaşanan devrim ve ekonomik küreselleşmenin hız kazanmasının bir sonucu olarak dünyada kültürel anlamda küresel çapta bir açılım meydana getirmiştir. Son olarak, siyasi küreselleşme diğer iki tür küreselleşmenin uzantısı olmakla beraber bu tür küreselleşmede ABD ve kendisinin ağırlıkta olduğu uluslararası örgütler ön plana çıkmaktadır.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak devletlerarası sınırların ortadan kalktığını ve bundan dolayı devletlerin ekonomik, siyasi ve kültürel alanda gittikçe birbirine bağımlı hale geldiğini daha önce de belirtmiştik. Küreselleşmenin bir diğer sonucu ise Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerin karşısına “yeni tehditler”in ortaya çıkmaya başlamasıdır. 70’li yıllardan beri uluslararası olgusundaki artış nedeniyle güvenlik ulusal güvenliğe indirgenmemeye başlamakta ve yeni alanlara, siyasi, ekonomik, çevresel ve toplumsal güvenlik alanlarına

¹³⁴ Stanley Hoffmann, “Clash of Globalizations”, *Foreign Affairs*, 81/4 (August 2002), s. 105.

¹³⁵ Samuel P. Huntington, “The Clash of Civilisations?”, *Foreign Affairs*, 72/4 (Summer 1993), s. 27.

¹³⁶ *A.g.e.*, s. 105.

¹³⁷ *A.g.e.*, s. 107.

doğru genişlemeye başlamaktadır.¹³⁸ Soğuk Savaş dönemi boyunca iki blok arasında yaşanan mücadeleden dolayı askeri ve geleneksel tehditlerin daha ön plana çıkması nedeniyle “yeni tehditler” arka planda kalırken 90’lı yıllarda SSCB’nin dağılması ve Soğuk Savaş’ın bitmesi nedeniyle askeri tehdit ortadan kalkmış ve bundan dolayı devletler “yeni tehditler”le karşı karşıya kalmak zorunda kalmıştır.¹³⁹ Bundan dolayı, “yeni tehditler” terimi 90’lı yıllardan başlayarak günümüze kadar daha sık kullanılmaya başlanmıştır.

“Yeni tehditler”in arasında uyuşturucu kaçakçılığı, sınıraşan organize suçlar, kitle imha silahları, mülteci akımları ve göçler, çevresel sorunlar ve küresel terörizm sayılmakla birlikte¹⁴⁰ bu tür tehditlerde iki tür özellik ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, “yeni tehditler”in askeri boyutunun olmaması ve sivil düzeni ifade etmesidir.¹⁴¹ Özellikle, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan AIDS, uyuşturucu, terörizm, işsizlik, suç artışı, ortaya çıkan mülteci akımları, göçler, iç savaşlar askeri tehditten çok sivil tehdit arz etmektedir. “Yeni tehditler”in ikinci özelliği ise uluslararası olmalarıdır. Küreselleşmenin sonucu olarak devletlerin daha açık, demokratik olması ve pazar ekonomilerine sahip olmaları nedeniyle “yeni tehditler” sınırları aşır bir iç sorun olmaktan çıkmakta ve diğer ülkelere kayabilmektedir.¹⁴² Bundan dolayı, terörizm, organize suçlar, nükleer, kimyasal silahlar, uyuşturucu trafiği, çevresel tehditler devletlerin güvenlik kavramlarına yeni boyutlar kazandırmıştır.

“Yeni tehditler” sıralanmak istendikçe uzun bir liste oluşturmakla birlikte günümüz devletlerin ve uluslararası örgütlerin güvenlik politikalarına ilişkin olarak dört tanesi ön plana çıkmaktadır. Dört tehdidin içinde uluslararası terörizm, göç ve mülteci akımları, kitle imha silahlarının yayılması ve organize suçlar bulunmaktadır.

Birinci tehdit olarak, terörizm konusu 1990’lı yıllardan itibaren önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmakla birlikte ancak 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’ye gerçekleştirilen terörist saldırılar sonucunda uluslararası bir nitelik taşımaya başlamıştır. Günümüz terörizmle mücadele konusunda ise önemli bir eksiklik ise terörizmde tanım eksikliğidir. 2001 saldırıları öncesini incelemek gerekirse tanım eksikliğinin nedenleri arasında devletlerin terörist gruplarla mücadeleyi kendi iç sorunları olarak saymaları ve terörizm konusunda devletlerin

¹³⁸ Phillippe Marchesin, “ ‘Yeni Tehditler’ Karşısında Avrupa”, çev. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, der. Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut Yayınları, 2003, s. 421.

¹³⁹ Kostas Ifantis, “Understanding International Politics After the 11 September, Terrorist Attacks: A Note on the New Security Paradigm”, **Perceptions**, 7(March-May 2002)
<http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume7/March-May2002/Perception_KostasIfantis.pdf>(03.05.2007).

¹⁴⁰ **A.g.e.**

¹⁴¹ Marchesin, **a.g.e.**, s. 422.

¹⁴² Ifantis, **a.g.e.**

ortak bir tanımda birleşmemeleri bulunmaktadır.¹⁴³ Bir devlet bir eylemi veya grubu terörist eylem ve grup olarak nitelendirirken başka bir devlet aynı eylem ve grubu “özgürlük savaşı ve savaşçıları” olarak nitelendirebilmektedir. Bundan dolayı, devletler 11 Eylül saldırıları öncesinde terörizmle mücadelede bireysel davranmayı seçmişlerdir. 11 Eylül 2001’den önce terörizmle mücadele kapsamında önemli bir gelişme belirtilmek istenirse 1996’da, Lyon’da düzenlenen G-7 toplantısı sonucu yayımlanan bildiri sayılabilir. Bildiride, katılımcı devlet ve hükümet başkanları terörizmi devletleri ve toplumlarının bütünsel güvenliği için en temel tehlike olarak saymalarına rağmen bu bildiri terörizmle mücadelede uluslararası işbirliğini oluşturmada yeterli olmamıştır.¹⁴⁴ Bununla birlikte, 11 Eylül 2001’den sonra gerçekleştirilen terörist saldırıları terörizmle mücadele konusunda uluslararası işbirliği için önemli bir dönüm noktası olmuştur. 11 Eylül saldırıları ile birlikte terörizm “küresel” bir tehdit olarak sayılmakla birlikte terörist grupların küreselleşmenin sonucu olarak ekonomilerinin daha açık olmalarından yararlandıkları, insan, para akımlarını demokratikleşme, pazar ekonomisi ve teknolojiye yaşanan gelişmeler sayesinde kolaylıkla sağlayabildikleri ortaya çıkmıştır.¹⁴⁵ Bununla birlikte, terörist grupların diğer bir özelliği olarak radikal İslamcı ve köktendinci özellikleri içlerinde barındırmalarıdır. Bunun sonucunda, terörist örgütlerin hedefleri Batı dünyası olmakla birlikte gelişmemiş İslam ülkelerinde, özellikle Ortadoğu ülkelerinde kolayca barınabildikleri ortaya çıkmıştır.¹⁴⁶

İkinci olarak, mülteci akımları ve yasa dışı göçler uluslararası politikada başka bir tehdit unsuru olarak karşımıza çıkmakla birlikte bu durum kendini en çok Avrupa kıtasında hissettirmektedir. Son birkaç yıl içerisinde, Orta Afrika’dan göç edenler olduğu gibi 800,000 kadar Bosnalı mülteci iç savaştan dolayı Almanya ve diğer Avrupa devletlerine ve yaklaşık 1 milyon kadar Arnavutluk vatandaşı Yunanistan ve İtalya’ya göç etmiştir. Bununla birlikte, dünyada yaklaşık 30 ve 40 milyon kadar kişi kendi ülkeleri dışında yaşamaktadır.¹⁴⁷

Üçüncü olarak, kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve üretimi günümüzün “yeni tehditler”i arasında bulunmakla birlikte bu silahların dünyanın büyük güçleri dışında gelişmekte olan ülkelere satılması ve bu ülkelerin üretime geçmeleri başka bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. 1990’lı yıllar içerisinde bu tehdit mevcut olmakla birlikte özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD Yönetiminin işaret ettiği şer ekseninde bulunan “serseri”

¹⁴³ Funda Keskin, **Birleşmiş Milletler ve Türkiye: Uluslararası Barış ve Güvenliğe İlişkin Sorunlar**, Ankara, Ekin Yayınları, 2005, s. 154.

¹⁴⁴ Marchesin, **a.g.e.**, s. 424.

¹⁴⁵ Ifantis, **a.g.e.**

¹⁴⁶ Paul R. Pillar, **Terrorism and US Foreign Policy**, Washington D.C., Brookings, 2003, s. 46.

¹⁴⁷ Ifantis, **a.g.e.**

devletlerin-İran, Irak ve Kuzey Kore-ellerinde bulundurduğu nükleer silah şüphesi uluslararası politikada çıkan ve çıkacak yeni krizlerin nedenleri arasında bulunmaktadır.

Sonucusu, Organize suçun tanımı yapılması gerekirse bunun için en uygun tanım Interpol'ün kullandığı tanım olacaktır. Buna göre organize suç, ulusal sınırlara ilişkin endişeler taşımadan yaşamdan kazanç elde etme amacı taşıyan kişilerin oluşturduğu ortaklığın ya da grubun, sürekli yasal olmayan faaliyetler sürdürmesidir.¹⁴⁸ Organize suçların içinde uyuşturucu, silah, nükleer malzeme, çalınmış araba ticareti, organ kaçakçılığı gibi faaliyetler bulunmakla birlikte IMF kaynaklarına göre organize suçlardan elde edilen gelirin 3 Trilyon Frank olduğu ve dünya GSMH'sinin % 2'sine karşılık geldiği tahmin edilmektedir.¹⁴⁹

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşme hız kazandığı gibi devletler daha açık, daha demokratik hale gelmeye başlamıştır. Küreselleşme, ister istemez tüm devletleri etkilediği gibi devletlerin sınırlarını ortadan kaldırmış ve devletleri ekonomik, kültürel ve siyasi açıdan birbirine bağımlı hale getirmiştir. Küreselleşmenin başka bir sonucu olarak karşımıza “yeni tehditler” çıkmakla beraber sınırların ortadan kalkması ile birlikte “yeni tehditler” devletlerin ulusal sorunu olmaktan çıkmış ve uluslararası bir sorun haline getirmiştir. Bu durum da, devletler arasında uluslararası işbirliğinin önemini arttırmıştır.

B. ABD HEGEMONYASI

Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası politika iki kutuplu dünya düzeni ekseninde şekillenmiş ve dünya tarihi ABD ve SSCB liderliğinde oluşan iki kutup ve iki ideoloji arasındaki mücadeleye tanık olmuştur. Fakat, Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte SSCB dağılmış ve bu durumda ABD'nin komünizm ve Sovyet üzerinde nihai zaferiyle sonuçlanmış, dolayısıyla da dönem sonunda ABD tek süper güç olarak uluslararası politikada yerini almaya başlamıştır. Bu durumdan dolayı, 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyıl başı ile birlikte ABD süper güç konumunu sürdürmek ve korumak için çeşitli krizlerde ve sorunlarda müdahaleci bir rol oynayarak kendi varlığı dışında bir krizin başarıyla sonuçlandırılmayacağını ortaya koymuş veya kendi politikasına ve gücüne meydan okuyabilmeye kalkışan küçük oluşumları tek yanlı veya oluşturduğu koalisyon gruplarıyla birlikte hareket ederek başlattığı müdahalelerle susturabileceğini dünyaya göstermiştir.

20. yüzyıl sonlarına gelindiğinde ABD tüm dünyada bir etki alanı oluşturabilecek güce ulaşmıştır. Bu etki alanı içinde, ABD kendisi ile uyuşmayan veya ABD'ye ve politikalarına tehdit oluşturabilecek devlet veya rejimlerin kaldırılması veya bu devletlerle işbirliğine

¹⁴⁸ Marchesin, **a.g.e.**, s. 426.

¹⁴⁹ **A.g.e.**, s. 426.

giderek ABD yanlısı rejimler kurulması yoluyla hegemonyasını sürdürmeye çalışmıştır.¹⁵⁰ Uyumsuz devletler müdahale yoluyla ortadan kaldırılırken ABD'nin bu çözüm yolunu Soğuk Savaş sonrası dönemde bazen koalisyon oluşturarak bazen de tek yanlı müdahalede bulunarak fakat son 15 yılda sıklıkla güç kullanarak süper güç konumunu güçlendirmeye ve tek kutuplu bir dünya düzeni yaratmaya çalışmıştır. Müdahale, ABD'nin önüne çıkan engelleri ortadan kaldırmada ilk başvurulacak yollardan biri olurken bu yol bir sistem haline gelmiş ve meşrulaştırılmıştır.

Müdahale yolunun sıklıkla kullanılması ile ABD, dünyada üstünlüğünü bu şekilde korumayı amaçlamaktadır. Soğuk Savaş dönemi boyunca, dünya iki güç ekseninde şekillenirken uluslararası arenada bir güç dengesi oluşturularak iki güç de birbirleriyle çatışabilecek ortamlardan kaçınmaya çalışmıştır. Fakat, Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyada tek süpergücün ABD olması ve ABD'nin karşısına askeri alanda meydan okuyabilecek ve bunun gücünü dengeleyebilecek devlet ya da devletler birliğinin olmaması nedeniyle ABD, karşısına çıkan engelleri askeri müdahalelerle rahatlıkla ortadan kaldırabilmektedir.

Yeni dönemde, ABD'nin amacı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi etkisini sürdürebilmek ve dünyada kontrolü ele geçirmektir. Bundan dolayı, ABD kendisine bağımlı olanları sürekli bağımlı hale getirmek ve kendine karşı oluşturulacak herhangi bir koalisyonun önüne geçmektedir.¹⁵¹ Bunun için de, şayet yıkılması gereken rejim veya ittifak varsa bu oluşumlar güçlendirilmeden önüne geçmek ve müdahale yoluyla söz konusu bölgelerde ABD yanlısı ve bağımlısı rejimler ve ittifaklar oluşturmaktadır.

1. 11 Eylül Olayları Sonrası ABD Politikası

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Francis Fukuyama dahil birçok yazarın görüşüne göre, dönemin sonunda ABD tek süpergüç olarak ortaya çıktığına ve ABD'nin önüne geçebilecek başka bir güç, ideoloji veya devlet olmadığına göre ABD, yeni dönemde uluslararası sistemi yeniden yapılandırabilecektir. Fakat, Samuel Huntington dikkatleri oluşabilecek bir medeniyetler çatışmasına çekmiş ve Batılı ile Batılı olmayanlar arasında yaşanabilecek olası bir çatışmanın dünyayı küresel bir krize sürükleyebileceğini belirtmiştir.¹⁵²

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York şehrinde Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a gerçekleştirilen terörist saldırılar sonucunda zihinlerde bir medeniyetler çatışmasının yaşanması ihtimalini getirirken ABD, olayların terörist saldırılar olduğunu

¹⁵⁰ Ömer Arvasi, Halil Erkan, "Irak Operasyonu", **Ortadoğu-Orta Asya ve Kesişen Yollar**, der. Gamze Güngörmüş Kona, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, s. 341.

¹⁵¹ **A.g.e.**, s. 342.

¹⁵² Huntington, **a.g.e.**, s. 35.

doğrulmuş ve olaylardan İslamcı terörist örgütü El Kaide'yi ve bu örgütü barındıran Afganistan'daki Taliban rejimini sorumlu tutmuştur. 11 Eylül olayları sonrasında artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını belirten Bush Yönetimi, terörizmin uluslararası bir anlam kazandığından dolayı başlattığı terörizmle mücadelede safları şu şekilde belirlemiştir: “Bizimle olanlar ve teröristler”. Diğer yandan, terörist gruplara ve oluşumlara izin veren devletler içerisinde yer alan Irak, İran ve Kuzey Kore'yi şer ekseni olarak nitelendiren Bush Yönetimi ileriki yıllarda terörizmle mücadele kapsamında oluşturulan hedeflerin hangi ülkeler olduğunu da ortaya koymuştur.

Clinton'dan sonra başa gelen ve kabinesinde Powell, Rumsfeld, Cheney gibi Baba Bush döneminin kabinesinde ve yönetiminde yer almış isimlere yeniden yer veren George W. Bush, 11 Eylül 2001 yılında gerçekleştirilen terörist saldırılarına dek dış politikasında herhangi bir gergin oluşuma izin vermemiş fakat 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin güvenlik politikasında ve stratejisinde köklü değişiklikler yapmaya karar vermiştir. 11 Eylül saldırılarının kaynağını El Kaide olarak gösteren Başkan Bush bu amaçla bu örgütle bağlantısı olan ve örgüte yardım ve destek sağlayan rejimlerin varlığını sürdürmesine izin vermeyeceğini ortaya koymuş ve bu doğrultuda ilk hedef olarak Afganistan'da bulunan Taliban rejimini seçmiştir.¹⁵³ 7 Ekim 2001 tarihine kadar ABD, Taliban Yönetimi'nin Usame Bin Ladin'i Afgan topraklarında barındırdığını belirtirken Taliban Yönetiminden Bin Ladin'i kendilerine teslim etmesini istedi. Sovyet işgali sırasında Moskova'ya karşı Afganlı mültecilerinin eğitilmesinden Usame Bin Ladin ve El Kaide örgütüne yardım ulaştırılmasına kadar her türlü desteği sunan ABD 11 Eylül saldırılarına kadar Afganistan'ın bir terör yuvası haline gelmesinden birinci derecede sorumlu olmuştur. Fakat, Afganistan'da terörist oluşumlar ABD'ye yönelik faaliyetler içerisinde bulunduğu için Amerikan Hükümeti'nin kendi güvenliğine tehdit oluşturan bu tür rejimleri ve örgütleri durdurmak amacıyla mücadelede bulunması kaçınılmaz olmuştur. Bu amaçla, 7 Ekim 2001'de başlayan Afganistan operasyonu ile ABD Afgan topraklarına kolaylıkla yerleşmiş ve burada bulunan Taliban rejimini devirerek Batı yanlısı Hamid Karzai'yi başa geçirmiştir.

Afganistan operasyonu sırasında, Eylül 2002 tarihinde sunulan ve ileride Bush doktrini olarak anılan “ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi” adlı belge ABD'nin güvenlik politikasına yeni bir soluk getirirken ABD'nin dünya gücü olmasından dolayı özgürlük konusunda kendisini birinci derecede sorumlu aktör olarak ilan etmiş ve bundan dolayı dünya istikrarını ve barışını bozabilecek herhangi bir olaya kendi başına müdahale edebileceğini

¹⁵³ A.g.e., s. 364.

vurgulamıştır.¹⁵⁴ Bu stratejiye göre, terörizmi destekleyenler totaliter rejimler, tehlikeli teknoloji kullananlar, radikal toplumlar ve tüm bu gruplara yardım ve destek sağlayanlar olarak belirlenmiştir.¹⁵⁵

Bu strateji sonunda ortaya çıkan ve ABD dış politikasının ana kaynağı olan Bush Doktrini ise şu amaçları gütmektedir: Birincisi, ABD terörizme karşı açılan savaşı kazanmalı, terör şebekelerini, saldırgan devletleri birbiri ile ilintili olarak tanımlamalıdır. İkincisi, dünyanın diğer güçleriyle ABD arasında iyi ilişkiler kurulmalı. Üçüncü ve son olarak, tüm dünyada açık ve özgür toplumlar teşvik edilmelidir.¹⁵⁶

Özet itibarıyla, ABD tek süpergüç konumundan yararlanarak uluslararası sistemi kendine göre şekillendirmeyi amaçlamakta ve önüne çıkan engellere veya kendi politikasına meydan okuyabilecek oluşumlara izin vermeyerek bu oluşumlara yönelik gerekirse askeri müdahalede bulunabileceğini vurgulamaktadır. Nitekim, Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de belirttiği üzere ABD terörizmi ve terörizme destek sağlayan rejimleri kendi politikasına ve konumuna yönelik bir tehdit olarak algılayarak bu oluşumlara karşı gerekirse tek başına güç kullanabileceğini göstermektedir. Dolayısı ile, dünyada, özellikle İslam dünyasında ABD kendine benzer demokratik, açık ve reformcu rejimler oluşturmayı amaçlamakta ve bu duruma karşı çıkabilecek uyumsuz devletleri askeri müdahale ile bertaraf etmeyi ve dünya üzerindeki etkinliğini sağlamlaştırmayı hedeflemektedir. Afganistan operasyonu ile başlayan ve uygulamaya sokulan politika Orta Asya ve Ortadoğu'daki uyumsuz devletleri ortadan kaldırmadaki ilk adım olurken diğer yandan uluslararası politikada kendine rakip olarak çıkabilecek Çin, İran, Rusya Federasyonu gibi küresel veya bölgesel güçleri jeopolitik olarak çervelemeyi amaçlamıştır.

2. İkinci Körfez Savaşı

İkinci Körfez Savaşı, Bush'un başa gelmesi ile gündeme gelmeye başladı, denilebilir. Bununla birlikte, 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin başlattığı terörizmle mücadele konusunda Afganistan operasyonu sonrasında ikinci hedef olarak Irak gösterilmiştir.

Irak'a gerçekleştirilen müdahaleden önce ABD uluslararası toplumun ve Avrupa devletlerinin desteğini almaya çalışmış ve böylelikle uluslararası toplumdan gelebilecek tepkiyi en aza indirmeye çalışmıştır. Bu kapsam içerisinde, ABD Irak'a gerçekleştireceği müdahaleyi meşrulaştırmak amacıyla yüzünü BM'ye döndürmüş ve BM Güvenlik Konseyi'nden çıkacak bir kararla hareket etmeye çalışmıştır. Bu amaçla, Birleşmiş Milletler

¹⁵⁴ "The National Security Strategy of the United States of America", **Seal of the President**, September 2002 <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>>(13.04.2007).

¹⁵⁵ Beril Dedeoğlu, "ABD'nin 21. yy. Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri", **2023 Dergisi**, 19(Kasım 2002), s. 26.

¹⁵⁶ Arvasi, **a.g.e.**, s. 365.

Silah Denetçileri Komisyonu Başkanı Hans Blinx ve BM Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Muhammed El Baradei başkanlığında hazırlanan Irak'ın nükleer silahlarıyla ilgili rapor ABD'nin gerçekleştirdiği müdahalenin meşruiyeti açısından önem taşımaktadır.¹⁵⁷ Çalışmalar sonunda, Hans Blinx ve Muhammed El Baradei 60 günlük incelemenin ardından raporlarını Şubat 2003 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne sunmuş ve rapor içerisinde 60 ülkeden 225 görevliden oluşan denetim heyeti ile birlikte Irak'ta 300'den fazla tesiste denetimlerin gerçekleştiğini ve denetimler sonucunda Irak hareketini haklı çıkartacak kimyasal, biyolojik veya nükleer silahlarla ilgili bir bulguya rastlamadıklarını belirtmişlerdir.¹⁵⁸ El Baradei ise, Irak'ta yasaklanmış nükleer faaliyetler olduğu yönünde hiçbir kanıtın bulunmadığını belirtmiştir.¹⁵⁹ Böylece, ABD'nin gerçekleştireceği operasyona meşruiyet kazandırma planlarının da başarısızlıkla sonuçlanacağı belli olmuştur. Bunun üzerine, ABD Yönetimi BM Güvenlik Konseyi'nden çıkacak bir kararın gerekliliğini ortaya koyarken bu durumun gerçekleşmemesi halinde ABD'nin gerekirse tek başına hareket edebileceğini belirtmiştir.¹⁶⁰

Bu durum, hem BM içinde hem Avrupa'da hem de NATO içinde çatlak seslerin yükselmesine neden olmuştur. ABD'nin tek yanlı müdahale düşüncesini sert dille eleştiren Fransa, Almanya ve Belçika durumun barışçıl yollarla gerçekleşmesini ve BM kararının beklenmesinin doğru olacağını belirtirken Fransa muhalif tutumunu BM Güvenlik Konseyi'nde de sürdürerek Irak operasyonuna karşı olanların liderliğini üstlenmiştir. Buna karşılık, ABD BM Güvenlik Konseyi 1441 sayılı kararın yeterli olacağını belirterek İngiltere ile birlikte Irak'a müdahalede bulunacağını işaretlerini vermeye devam etmiştir.

Müdahaleye muhalif tutum BM içinde kalmayıp NATO'da sürmüştür ve Fransa-Almanya-Belçika NATO içinde ABD'den bağımsız davranmaya başlamış ve bu durum Avrupa'nın ABD'den kopmasının işaretlerini vermeye başlamıştır. Irak operasyonu yanlıları ve karşıtları arasında yaşanan sürtüşme AB içinde de yaşanmış ve Birlik içinde ABD karşıtları ve ABD yanlıları olarak kamplaşmaya yol açmıştır. AB'nin içinde İngiltere, İtalya, Danimarka, İspanya, Portekiz, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya Irak'a gerçekleştirilecek müdahalede ABD'nin yanında yer alacaklarını açıklarken diğer üye ülkeler bu operasyona karşıtlığını her defasında dile getirmişlerdir.

Uluslararası politikada çatlaklara rağmen, ABD 20 Mart 2003 tarihinde Irak operasyonunu başlatmıştır. İşgal, günümüze kadar süren Irak'taki ABD askeri ve siyasi varlığı

¹⁵⁷ A.g.e., s. 369.

¹⁵⁸ Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 502.

¹⁵⁹ **Blix Report to UN**, 14 February 2002

<http://www.cbsnewyork.com/terror_story04514149.html>(15.02.2006).

¹⁶⁰ Arvasi, a.g.e., s. 370.

ile sonuçlanmıştır. ABD'nin Irak operasyonunu gerçekleştirmedeki tek amacı Saddam rejimini yıkmak olmayıp bunun dışında başka sebepleri de olduğu anlaşılmaktadır. Birinci neden, ABD'nin Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte dünyayı kendi istediği şekilde düzenlemek ve oluşturacağı hegemonik düzen içerisinde kendi sistemini oturtmak için şimdiden çatlak sesleri susturmak istemesidir.¹⁶¹ Bununla birlikte, Ortadoğu bu politikasını uygulayabilecek en uygun ortam olarak ortaya çıkmıştır. Ortadoğu'da bulunan ABD karşıtı rejimlerin yıkılması ile birlikte bölgede ılımlı bir İslam dünyası oluşturmayı amaçlayan ABD aynı zamanda bölgede güçlenmeye başlayan İran'ı, Ortadoğu ve Orta Asya'da menfaatleri olan Rusya ve Çin'i çevrelemeye çalışmaktadır. İkinci neden olarak karşımıza ekonomik çıkarlar çıkmaktadır. Bölgede bulunan zengin petrol rezervlerinden yararlanarak ABD hem enerji ihtiyacını karşılamayı hem de enerjiye ihtiyaç duyan AB, Çin ve Japonya gibi diğer güçleri ekonomik açıdan kendine bağımlı hale getirmeye amaçlamaktadır.¹⁶²

Sonuç olarak, Irak müdahalesi kararı 11 Eylül 2001 saldırıları ile ortaya çıkmıştır. Daha önceden de Irak'a ilişkin bir operasyon düzenlemeyi hedefleyen ABD için 11 Eylül saldırıları operasyona siyasi bir zemin hazırlamıştır. Irak operasyonu ile birlikte ABD tek yanlı bir müdahalede bulunacağını ortaya koyarken BM, NATO gibi uluslararası ve bölgesel örgütleri de etkisiz hale getirebileceğini göstermiştir.

3. Büyük Ortadoğu Projesi

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin dünyanın tek süpergücü olduğunu daha önce de belirtilmişti. ABD, hegemon yapısını dünyaya göstermek amacıyla savaş sonrası dönemde tek yanlı müdahalelerde bulunmakla birlikte askeri koalisyonlarda varlığını hissettirecek bölgesel krizlerin çözüme kavuşturulmasında kendi rolünün ve varlığının olmaması halinde krizin barışçıl veya başka yollarla çözüme kavuşturulamayacağını gerek Somali'de gerçekleştirilen BM barış gücü operasyonunda gerek Bosna Hersek ve Kosova krizlerinde kendini göstermiştir. Fakat, Ortadoğu ülkelerinin zayıf yapıya sahip olmaları ve bölgenin zengin petrol rezervlerine sahip olmasından dolayı ABD ilgisini ve politikalarını bu bölgeye yöneltmiştir. Özellikle, Büyük Ortadoğu Projesi(BOP), ABD'nin bölgede uygulamak istediği politikanın bir uzantısı olmuştur.

Büyük Ortadoğu Projesi(BOP), ABD'nin Irak'ta gerçekleştirdiği müdahale sonrası gündeme gelmiştir. Proje, İsrail hariç 22 Müslüman ülkenin yer aldığı Ortadoğu bölgesini siyasi ve sosyal bakımdan ABD'ye ve Batı'ya entegre etme amacını taşımaktadır. Bu proje, SSCB'nin yıkılmasından sonra bölgede doğan güç boşluğunun başka devletler tarafından

¹⁶¹ A.g.e., s. 372.

¹⁶² A.g.e., s. 373.

doldurulmasını önlemek ve bölgede radikal İslam'ın yükselişe geçmesini engellemeyi hedeflemekle birlikte proje ilk defa 1995 yılında Pentagon'a bağlı "Stratejik Etütler Milli Enstitüsü" tarafından tüm yönleri ile ele alınmıştır.¹⁶³

26 Şubat 2003'de, "American Enterprise Institute"de yaptığı bir konuşmada Başkan Bush, bu projeyi tekrar gündeme taşımış ve Saddam rejiminin yıkılarak Irak'a demokrasi getirilmesinin ardından tüm Ortadoğu'ya demokrasi ve liberal değerlerin kazandırılması gerekliliğini ortaya koymuştur.¹⁶⁴ Dolayısı ile, terörizmle mücadele kapsamında terörün kaynağı olarak ifade edilen El Kaide gibi radikal İslamcı terörist grupların önüne geçilmesi amacıyla tüm İslam dünyasına insan hakları, demokrasi ve ekonomik refah getirilmelidir.

Fevzi Uslubaş'a göre, BOP ABD'nin Avrasya'ya hakim olma amacını taşımakla birlikte bu hedefin yan kolu durumundadır. Bu duruma göre, SSCB'nin dağılışından sonra Avrasya'da doğan güç boşluğunu doldurmaya çalışan Rusya ve Çin'e karşı ABD bölge politikası çerçevesinde Avrasya'nın kilit noktası olan Ortadoğu'da varlığını hissettirmeye çalışmış, Doğu Avrupa'da ise NATO ve AB genişleme süreçleri içerisinde bölge ülkeleri Batı'ya entegre edilmiştir. Ayrıca, Soğuk Savaş mücadelesinden galip çıkan ABD'nin önünde meydan okuyabilecek başka bir ülkenin ortaya çıkmaması sonucu ABD kendi siyasi ve ekonomik yapısını dünyaya yayma misyonunu üstlenmiştir. En son olarak, Ortadoğu'da bulunan enerji kaynaklarının ele geçirilmesi ile birlikte ABD hem enerji ihtiyacını karşılamış olacak hem de bu kaynaklara ihtiyaç duyan AB, Çin, Japonya gibi güçlerin ekonomilerini de kendine bağlamış olacaktır.¹⁶⁵

Büyük Ortadoğu Projesi, Ortadoğu'nun homojen bir yapıya sahip olarak ve demokratik ve liberal değerleri içerisinde bulundurarak Batı'ya entegre edilmesini amaçlamaktadır. Özellikle, Irak operasyonu sonrasında gündeme gelen projenin başarısı ise Irak'ta demokrasinin ne ölçüde yerleştiği ile doğru orantılıdır.

¹⁶³ Fevzi Uslubaş, **SSCB'den Sonra Sıra Rusya'da mı? Afganistan, Küresel Terör ve ABD: İmparatorlukların Bataklığı**, İstanbul, Toplumal Dönüşüm Yayınları, 2005, s. 221.

¹⁶⁴ A.g.e., s. 221.

¹⁶⁵ A.g.e., s. 222.

C. AVRUPA'DA GENİŞLEME SÜRECİ

Soğuk Savaş sonrası dönemden en çok etkilenen kıta kuşkusuz Avrupa olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası iki blokun arasında yaşanan mücadeleye sahne olan kıtada, SSCB'nin dağılışı ile birlikte demir perde ortadan kalkmış ve Avrupa için birleşme yönünde yeniden bir fırsat doğmuştur. Doğu Bloku'nun yıkılması ile birlikte Doğu Avrupa'da bir çok yeni rejimin belirmesi ile birlikte bölgesel organizasyonların ilgisi de bu bölgeye kaymıştır. Bundan dolayı, 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyıl başı itibariyle AB ve NATO Doğu Avrupa ülkelerini kendi içlerine katmaya çalışırken AGİT de sorumluluk alanını genişleterek bölgenin demokrasiye geçişinde bölge ülkelerine yardım görevini üstlenmeye başlamıştır. Doğu Avrupa ülkelerini sancısız bir süreçte kendine entegre etmeye çalışan Batı için Yugoslavya'nın dağılışı sonrası yaşanan krizleri barışçıl yollarla çözmek kolay olmayacaktır. Bu bölümde, NATO, AB ve AGİT'in yeni döneme nasıl ayak uydurdukları inceleneceği gibi Balkanlar'da yaşanan iç savaş da anlatılacaktır.

1. NATO'nun Genişlemesi

Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyet tehdidine karşı güvenlik politikaları oluşturan ve Batı Avrupa devletlerinin güvenliğinin korunması rolünü üstlenen örgütün, Varşova Paktı ve Doğu Bloku'nun dağılması sonucunda varoluş amacı ortadan kalkmış ve bundan dolayı Soğuk Savaş sonrası dönemde önünde iki seçenek belirlemiştir: Yeni dönemde, NATO ya dağılacak ya da yeni dönemin tehditlerine göre yeniden şekillenerek Avrupa güvenliğinde etkin rolünü sürdürecektir.

Soğuk Savaş döneminde üstlendiği misyonunu kaybeden NATO, varlığını yeni dönemde de sürdürmek amacıyla yeni bir misyon arayışına girmiştir.¹⁶⁶ Bu amaçla, 1994 Brüksel Zirvesi ve 1999 Washington Zirvesi sonucunda yeni bir güvenlik kavramı ve stratejisi oluşturulmuştur. 21. yüzyıl için oluşturulan güvenlik ve savunma konseptinin özellikleri, Avrupa ile Kuzey Amerika arasındaki bağların korunması, etkin askeri kapasitesinin korunması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın NATO çerçevesinde geliştirilmesi, bölge dışı alanlarda ortaya çıkan krizlere müdahale ve krizlerin barışçı çözümü, üye olmayan diğer Avrupa devletleriyle ilişkilerin geliştirilmesi, genişleme, silahsızlanma konularında sorumluluk üstlenmesi olarak belirlenmiştir.¹⁶⁷

Bu çerçeve içerisinde oluşturulan konseptin uygulandığı ilk olay eski Yugoslavya'da ortaya çıkan kriz olmuştur. Bu kapsamda, NATO 1995 yılında Bosna-Hersek'e askeri

¹⁶⁶ A.g.e., s. 231.

¹⁶⁷ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul, Derin Yayınevi, 2003, s. 240.

operasyon gerçekleştirmiş ve operasyon sonucunda BM gözetiminde IFOR ve barış gücü olan SFOR kurulmuştur. 1999 yılında ortaya çıkan Kosova Krizi'nde ise NATO, hava operasyonu gerçekleştirmek amacıyla KFOR'u kurmuştur.

NATO açısından önem taşıyan diğer bir konu ise genişleme konusudur. NATO, 1949 yılından itibaren beş kez genişleme kararı almış ve bunun sonucunda üye sayısı 12'den 26'ya yükselmiştir. Washington Antlaşması'nın 10. maddesinde de belirtildiği üzere "Kuzey Atlantik güvenlik bölgesine katkıda bulunacak ve antlaşmanın değerlerini kabul edecek her ülke örgüte davetlidir."¹⁶⁸ Soğuk Savaş dönemi boyunca, NATO üç kere üye kabul etmiştir. İlk 1952'de Yunanistan ve Türkiye'yi kendi içine dahil eden örgüt 1955 yılında Batı Almanya'yı, 1982'de ise İspanya'yı üyeliğe kabul etmiştir. Soğuk Savaş sonunda ise örgüt, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ni üyeliğe kabul etmiştir.¹⁶⁹

Soğuk Savaş sonrası dönemde, NATO yeni misyonunu tanımlaması ile birlikte artık yeniden genişleme sürecine başlayabilme imkanını bulmuş oldu. Özellikle, Varşova Paktı'nın dağılması ile birlikte NATO'nun önünde genişleme konusunda yeni fırsatlar doğdu. Ayrıca, Doğu ve Orta Avrupa'da yeni kurulan demokratik rejimlerin NATO'ya katılma konusunda istekli davranmaları örgütün genişleme sürecinde daha kararlı davranması sonucunu doğurmuştur. 1997 yılında gerçekleşen Madrid Zirvesi sonunda örgüt, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ı üyeliğe davet etmiştir. 1999 Washington Zirvesi'nde oluşturulan "Membership Action Plan"(MAP) ile birlikte örgüt, üyeliğe davet edilen aday ülkeleri üyeliğe hazırlama çalışmalarını başlatmıştır.¹⁷⁰ Bu program ile birlikte müttefiklik, aday ülkeleri örgütün askeri, siyasi, ekonomik, savunma, güvenlik standartlarına ulaştırılmasını sağlamayı ve aday ülkelerin süreç içerisinde ne kadar ilerleme kaydettiklerini belirleme amacını taşımaktadır. MAP ilk kez Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ın adaylık süreçlerinde uygulamaya sokulmuştur. Plan sonucunda, 1999 yılında Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan üyeliğe resmen kabul edilmişlerdir.

Genişleme sürecindeki diğer önemli gelişme ise 21-22 Kasım 2002 tarihleri arasında düzenlenen Prag Zirvesi'nde yaşanmıştır. Zirvede, genişleme sürecinin devam edeceği belirtilmekle birlikte Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya üyeliğe davet edilmişlerdir.¹⁷¹ Adaylık sürecinin Mayıs 2004'te bitmesi

¹⁶⁸ "Enlargement: How did this policy evolve?", **NATO Topics**, 2 May 2007
<<http://www.nato.int/issues/enlargement/evolution.html>> (03.05.2007).

¹⁶⁹ Stuart Croft, "Guaranteeing Europe's Security? Enlarging NATO Again, **International Affairs**, 78/I(2002), s. 97.

¹⁷⁰ "Membership Action Plan(MAP)", **NATO Topics**, 19 April 2007
<<http://www.nato.int/issues/map/index.html>>(03.05.2007).

¹⁷¹ "The Road to NATO Membership", **NATO Prague Summit**, 21-22 November 2002

öngörölmekle birlikte aday ölkeler üyeliğe hazırlanmış ve 29 Mart 2004 tarihinde Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya üyelik için yeterli bulunmuş ve NATO'ya üye olmuşlardır. Bu genişleme kararı ile birlikte örgüt tarihinin en büyük genişleme sürecine imza atılmıştır. Fakat, bu genişlemenin son dalga olmayacağı beklentisi 2006 Riga Zirvesi ile doğrulanmış olup zirvede yeniden bir genişleme dalgası başlatılacağı duyurulmuştur.¹⁷²

2002 Prag Zirvesi'nden çıkan tek karar genişleme kararı olmayıp ayrıca NATO'nun yeni dönemde, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında terörizmle mücadele konusuna daha fazla ağırlık vereceğini duyurulmasıdır.¹⁷³ 11 Eylül 2001'de ABD'ye terörist saldırıların gerçekleştirilmesi sonucunda NATO, Washington Antlaşması 5. maddesini tarihinde ilk kez devreye sokarak ABD'ye gerçekleştirilen saldırıyı bütün üye devletlere gerçekleştirilmiş sayıp ABD'ye terörizmle mücadele kapsamında en büyük desteği vereceğini açıklamıştır. Bu işbirliği içerisinde, NATO Afganistan operasyonuna katılmıştır.

NATO'nun terörizmle mücadele kapsamında yeni adımların atılması için Afganistan operasyonunda yer almasına rağmen Irak operasyonunda etkin bir rol alamamış ve ABD'nin tek taraflı müdahalesinde önemli rol oynayamamıştır. Bu durumdan dolayı, uluslararası politikada ve ortaya çıkan krizlerde etkinliğinin göreceli olarak azalmasının yanısıra NATO'da Avrupa devletleri, özellikle Fransa, Almanya, Belçika ve Lüksemburg ile ABD arasında çatlaklar ve ayrılıklar oluşmaya başlamıştır.¹⁷⁴ Bu durum, kendini Lüksemburg, Fransa, Belçika ve Almanya arasında düzenlenen zirvede göstermiştir. Özellikle, Irak operasyonuna ilişkin muhalif tavırlarını belirten zirve katılımcıları ile ABD arasındaki tartışmaların merkezini Irak operasyonu oluşturmaya başlamıştır.¹⁷⁵

2. AB'de Genişleme

Avrupa Birliği'nin temelleri, II. Dünya Savaşı sonrasında 1951 yılında, Fransa, Almanya, İtalya ve Benelux ölkelerinin Paris Antlaşması'na imza koymalarıyla atılmıştır. İlk olarak, Avrupa Ekonomik Topluluğu adını alan organizasyon 70'li ve 80'li yıllarda genişleme ve yapılanma konularında önemli adımlar atmıştır. 90'lı yıllara gelindiğinde ise, gerek SSCB'nin dağılması ile Doğu Avrupa'da ortaya çıkan yeni demokratik rejimler gerek komünist bloğun dağılması ile sona eren ideolojik mücadele sonucunda örgütün kuruluş

<http://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/more_info/membership.htm>(03.05.2007).

¹⁷² "Enlargement: How did this Policy Evolve?", **NATO Topics**, 2 May 2007

<<http://www.nato.int/issues/enlargement/evolution.html>>(03.05.2007).

¹⁷³ "New Threats and Challenges", **NATO Prague Summit**, 21-22 November 2002

<http://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/in_focus/terrorism/index.htm>(03.05.2007).

¹⁷⁴ Paul Cornish, "NATO: The Practice and Politics of Transformation", **International Affairs**, 80/I(2004), s.

66.

¹⁷⁵ **A.g.e.**, s. 70.

amacı ve temelleri yeniden tanımlanmış ve Avrupa için genişleme fırsatı doğmuştur. Bu bölümde, Avrupa Birliği'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden yapılandırılması, genişleme süreci ve ortak dış ve güvenlik politikası incelenecektir.

a. Tek Pazar'dan Avrupa Birliği'ne

Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'nın bölünmüşlüğü'nün ortadan kalkması ile birlikte topluluk önünde daha derin bir bütünleşme ve genişleme konularında yeni fırsatlar doğmuş ve bunun üzerine Topluluk kendi iç yapılanması yönünde yeni adımlar atmıştır.

İlk olarak Gümrük Birliği ile malların serbest dolaşımını sağlayan Avrupa Topluluğu'nda Avrupa Tek Senedi ile birlikte 1 Ocak 1993 tarihinde Avrupa Tek Pazarı yürürlüğe girmiş ve böylece Gümrük Birliği'ne üye ülkeler arasında malların ve üretim faaliyetlerinin serbest dolaşımı sağlanmıştır. 10 Aralık 1991 tarihinde düzenlenen Maastricht Zirvesi ile kurucu antlaşmaların kapsamı genişletilmiştir. Bunun sonucunda, 7 Şubat 1992'de imzalanan ve Kasım 1993'de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile organizasyon Avrupa Birliği(AB) adını almıştır. Ayrıca, Antlaşma ile Birlik'e yeni boyutlar kazandırılmış ve Birlik'in üç temel direği oluşturularak yeni hukuksal bir yapı kazandırılmıştır. Bu üç temel direk, Avrupa Toplulukları, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Adalet ve İçişleri'dir.¹⁷⁶

Maastricht Antlaşması ile birlikte hukuksal bir yapı oluşturulmuş, Topluluk içinde hükümetlerin yapısı birbirlerine ve Topluluğa daha da bütünleştirilmiş ve uyumlaştırılmıştır ve bunun sonucunda örgüt içinde işbirliği daha da artmıştır. Fakat, üye devletler içinde yapılan referandumlar antlaşmanın onaylanmasını geciktirdiği için Maastricht Antlaşması ancak Kasım 1993'de yürürlüğe girebilmiştir.

1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ise, birliğin hukuki açıdan kurucu antlaşmalarına bazı eklemeler yapmakla birlikte Maastricht Antlaşması ile belirlenen üç temel direk de sağlamlaştırılmıştır. Bu çerçevede, Amsterdam Antlaşması'nda alınan kararlar açısından en göze çarpan madde AB'ye üyelik için yeni koşulların getirilmesi olmuştur. Buna göre, AB'ye üye olmaya aday ülkeler temel hak ve özgürlükler ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmeleri'ne riayet etmelidir. Bu ilkelere aykırı davranma eğilimini gösteren üye devletlerin de oy hakkı diğer üye devletlerin oybirliğine varmaları sonucunda askıya alınabilecektir. Bunun dışında, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na yeni misyonlar da eklenmiş ve Avrupa Parlamentosu'nun rolü organizasyon içinde daha da arttırılmıştır. Maastricht Antlaşması ile düzenlenen hukuksal yapının bazı alanlarında Amsterdam

¹⁷⁶ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, "AB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, der. Baskın Oran, Cilt II, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 330.

Antlaşması ile birlikte yeniden gözden geçirilmesi öngörülmüştür ve 1 Mayıs 1999'da Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile daha önce belirlenen yapı değiştirilmiştir.¹⁷⁷

b. Genişleme Süreci

9 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve komünist bloğun dağılması sonucunda AB'nin önünde kıtada yeniden bütünleşme yönünde yeni fırsatlar doğmuş ve bu durum Avrupa tarihinde bir dönüm noktasına gelindiğinin işareti olmuştur. Demir Perde'nin Avrupa kıtasından kalkması ile birlikte AB entegrasyonu tamamlamak için bütün ilgisini Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yöneltmiştir.

Genişleme süreci içinde, 1987 yılından 1996 yılına kadar onüç ülke AB üyeliği adaylığına başvurmuştur. Bu ülkeler, Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Slovenya, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya, Slovakya ve Türkiye'dir.¹⁷⁸ AB'ye onüç ülkenin üyelik başvurusunda bulunması, üyeliklerinin kabulünün gerçekleştirilmesi ve dolayısıyla AB entegrasyonunun sağlanması amacıyla AB Genişleme Politikası oluşturulmaya başlanmış ve bunun sonucunda da 1993 Kopenhag Zirvesi'nde alınan kararlar sonucunda Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin aday ülke statüleri tanınmış, bu ülkelerin tam üyelik için gereken kriterler Zirve sonunda belirlenmiştir.

Kopenhag Kriterleri olarak bilinen kriterler aday ülkelerin AB'ye üye olmak için yerine getirmeleri gerekli olmakla birlikte üç ana başlıkta toplanmıştır. Bu üç başlık, siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve Topluluk müktesebatına kabul olmakla birlikte üç başlığın kısaca özetlenmesi gerekirse, AB'ye aday ülkeler istikrarlı bir demokrasiye sahip olmalı, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygılı olmalı, iyi işleyen pazar ekonomisine sahip olmalı ve AB içinde rekabet edebilecek güçte olmalı, AB'nin mevzuatını üstlenebilme ve uygulayabilme kapasitesine sahip olmalıdırlar. Bu kriterler, 1995 yılında Maastricht Zirvesi'nde kabul edilmekle birlikte aday ülkelerin üyeliğe kabulünde temel kriterler olmuştur.

1997'de düzenlenen Lüksemburg Zirvesi ile ilk kez aday ülkeler arasında bir sınıflandırma söz konusu olmuştur. Zirvede alınan karara göre, öngörülen genişleme iki dalgada gerçekleştirilecektir. İlk dalgada, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya ve Güney Kıbrıs yer almakla birlikte bu ülkelerle müzakereler 31 Mart 1998'de

¹⁷⁷ A.g.e., s. 345.

¹⁷⁸ "The 2004 Enlargement: The Challenge of a 25-Member EU", **European Union**, 23.1.2007 <<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e50017.htm>>(03.05.2007).

başlamıştır.¹⁷⁹ İkinci dalgada yeralanlar Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Romanya ve Slovakya yer almakla birlikte bu ülkelerle müzakereler 15 Şubat 2000 tarihinde başlatılmıştır.

2002’de düzenlenen Kopenhag Avrupa Konseyi toplantısında 13 adaydan onu AB’ye katılımı yeterli bulunmuş ve 16 Nisan 2003’de Atina’da katılım antlaşmaları AB ile on ülke arasında imzalanmıştır. Böylece, 1 Mayıs 2004 tarihinde Estonya, Litvanya, Letonya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya, Güney Kıbrıs ve Malta resmen AB üyeliğine kabul edilmişlerdir. 25 Nisan 2005 tarihinde ise Bulgaristan ve Romanya AB ile katılım antlaşmasına imza koymakla birlikte 1 Ocak 2007 tarihinde AB’ye katılan son iki ülke olmuşlardır.

AB’ye katılan son oniki ülkeden başka Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya’nın da AB aday ülke statüsünde olmalarıyla birlikte 1999 Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin adaylık statüsü kabul edilmiş ve 17 Aralık 2004’te düzenlenen Brüksel Zirvesi ile birlikte Türkiye ile müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararı alınmıştır.¹⁸⁰

Sonuç olarak, Soğuk Savaş’tan bu yana AB’nin Doğu Avrupa ile bütünleşme politikası başarıya ulaşmıştır. Genişleme sürecinin iki dalgada gerçekleşmesi ve hala devam etmesi ile birlikte AB’nin üye sayısı 26’ya ulaşmış ve bunun sonucunda kıtayı bölen demir perde siyasi olmakla birlikte sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan da ortadan kalkmıştır.

c. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

İkinci Dünya Savaşı sonunda ve Soğuk Savaş dönemi içinde geleneksel tehditlere karşı Avrupa’nın Avrupalılar tarafından savunulması düşüncesi 1954 yılında imzalanan ve 1955 yılında yürürlüğe giren Paris Antlaşması ile hayat bulmuştur. Antlaşma sonucunda kurulan Batı Avrupa Birliği(BAB) Avrupa güvenliğini Avrupalılar tarafından savunulması tezini hayata geçirmekle birlikte üye devletler arasında askeri, siyasi ve sosyal işbirliğinin geliştirilmesi amacını da taşımıştır.

1990’lardan bu yana, Soğuk Savaş’ın bitişi ve SSCB’nin artık bir tehdit olarak algılanmaması sonucunda Batı Avrupa devletleri de kendi güvenlik algılamalarını gözden geçirmeye başlamış ve bunun sonucunda da ABD’nin kıtadaki askeri varlığını tartışmaya açmış ve Avrupa’nın bir birlik oluşturması ve bu süreç sonucunda da ortak bir savunma politikasının benimsenmesi kararını almışlardır¹⁸¹ 1991 Maastricht Zirvesi sonucunda alınan kararlar doğrultusunda AET, AB adını almakla ve yeniden yapılandırılmakla birlikte organizasyon içerisinde ortak bir savunma politikası da oluşturulmuştur. Ayrıca, 1991’de

¹⁷⁹ A.g.e.

¹⁸⁰ “Türkiye-AB İlişkileri”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 15.09.2005

<http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/trab.htm>(02.01.2006).

¹⁸¹ Dedeoğlu, a.g.e., s. 260.

imzalanan ve 1992’de yürürlüğe giren Petersberg Bildirisi ile BAB’ın görevleri yeniden tanımlanmış ve askeri birlik oluşturulması kararı alınmıştır. “Petersberg Görevleri” olarak da bilinen görevler içerisinde, büyük ölçüde insani yardım, barışın korunması ve sürdürülmesi, krizlere müdahale ve kriz yönetimi bulunmaktadır.¹⁸²

Maastricht Antlaşması ve Amsterdam Antlaşması ile belirlenen Avrupa Ortak Savunma ve Güvenlik Politikası, NATO’nun 1994 Brüksel, 1997 Madrid ve 1999 Washington Zirvelerinde şekillendirilmeye başlamış ve 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile politika AB’nin varlık nedenlerinden biri olarak sayılmıştır.¹⁸³ Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası içerisinde yer almakla birlikte BAB’ın daha önce NATO ve AGİT çerçevesinde gerçekleştirdiği faaliyetlerin artık AB faaliyetleri içerisinde yer alacağı belirtilmiştir.¹⁸⁴ 2000 yılında gerçekleştirilen BAB Bakanlar Konseyi toplantısı sonucunda alınan kararlar doğrultusunda BAB iki temel alanda, siyasal işbirliği ve silahlanmanın denetlenmesi konusunda işbirliği alanlarında var olmaya başlamıştır.

2000 yılında AB’nin Nice, NATO’nun Brüksel Zirveleri sonucunda, AB kriz yönetimi konusunda NATO ile işbirliğinde bulunma kararı almıştır. 2003 yılında Avrupa Güvenlik Stratejisi açıklanmış ve Avrupa’nın yüzleştiği tehditlerin terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel uyuşmazlıklar, organize suçlar olarak tespit edilmiş ve bu tehditler karşısında politika çerçevesinde Siyasi ve Güvenlik Komitesi, AB Askeri Komitesi ve AB Askeri Personeli kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁸⁵

AB’nin ortak güvenlik ve savunma politikası çerçevesinde NATO ile işbirliğinde bulunma kararını alması ile birlikte 1999 NATO Washington Zirvesi’nde iki örgüt arasında işbirliği alanları belirlenmiştir. Bu alanlar, AB, BAB ve NATO arasındaki ilişkilerin şeffaflığını bozmayacak biçimde bir danışma ve işbirliği ilişkisinin gerçekleştirilmesi, AB üyesi olmayan devletlerin de AB güvenlik sistemine dahil olmaları ve AB’nin NATO araçlarından yararlanması olmuştur.¹⁸⁶

Sonuç olarak, AB siyasi ve ekonomik alanda yapısal oluşumlara imza atarken ve genişleme süreci içerisinde tam kıtasal bir birlik görüntüsü vermeye çalışırken aynı zamanda ortak bir savunma ve güvenlik politikası oluşturarak kıtadaki savunma görevini tek başına

¹⁸² A.g.e., s. 261.

¹⁸³ “EDSP Structures”, **The Council of the European Union**

<http://www.consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=279&lang=en&mode=g>(03.05.2007).

¹⁸⁴ Beril Dedeoğlu, a.g.e., s. 263.

¹⁸⁵ “European Security Strategy”, **European Union**, 4.9.2006

<<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r00004.htm>>(03.05.2007).

¹⁸⁶ Dedeoğlu, a.g.e., s. 266.

üstlenmeyi tasarlamakta ve böylece kıtada çıkacak bölgesel krizlere tek başına müdahalede bulunabilecek kapasiteye ulaşmayı hedeflemektedir.

3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

1975 yılında düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sonucunda otuz beş ülke Helsinki Nihai Senedi'ni imzalamış ve bu belge doğrultusunda imzacı devletler Soğuk Savaş döneminde varolan iki blok arasında ilişkilerde bir yumuşama ortamı yaratmayı amaçlamıştır. Belge içinde, aynı zamanda insan hakları, demokratik haklar, vatandaşlık haklarının Avrupa'da yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır.

1989'da Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte 21 Kasım 1990'da Paris Şartı imzalanmış ve AGİK bazı değişikliklere uğramıştır. Paris Şartı ile birlikte kuruluş, iki büyük güç ve ona bağlı kuvvetleri birarada tutmak, ABD'nin eşit ve hegemonik olmayan düzeyde kalmasını sağlamak, eski Sovyet cumhuriyetlerinin istikrara ulaşmasını sağlamak, Doğu Avrupa devletlerinin güvenlik sorunlarına yanıt bulmak amaçlarını da taşımaya başlamıştır.

22 Eylül 1991'de düzenlenen Viyana Toplantısı ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Forumu oluşturulmuş ve 1 Kasım 1993'de ilk kez toplanan forum sonucunda yerel krizler, konvansiyonel silahlar, savunma planlamaları ve askeri işbirliği konusunda dört önemli belgeyi yürürlüğe sokmuş ve 1994'deki Budapeşte 5. AGİT Konferansı'nda kuruluşunun adı AGİT olarak değiştirilmiştir.¹⁸⁷

10 Temmuz 2002'de Berlin Toplantısı'nın sonucunda ise AGİT'in yeni amaçları şu şekilde özetlenebilmektedir: Çok taraflı diplomasinin devletler ve diğer uluslararası örgütler işbirliği çerçevesinde saptanması, olası çatışmaların çözüme kavuşturulması, silahlanmanın denetlenmesi, diplomatik girişimlerin teşvik edilmesi, güvenlik mekanizmalarının korunması, insan hakları ve demokrasi ilkelerine bağlı kalınmasının sağlanması, ekonomik ve çevresel güvenliğin sağlanmasıdır.¹⁸⁸

Bu amaçların gerçekleştirilmesi amacıyla faaliyetler iki gruba toplanmıştır. Bu iki grup ise denetim mekanizmaları ve uyuşmazlıkların çözümü faaliyetlerini içermektedir. Denetim mekanizmaları, silahsızlanma, insan haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ilkelerinin denetlenmesini içermekle birlikte bu mekanizma içerisinde güvenlik arttırıcı, insani boyutlara ilişkin önlemler ve gözlemci gönderme faaliyetlerini kapsamaktadır.

Uyuşmazlıkların çözüm alanı ise uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözüme kavuşturulmasını veya varolan yöntemlerin iyileştirme konularını kapsamaktadır. Bu çerçevede içerisinde görüşme sürecinin başlatılması, soruşturma, ulaştırma, hakemlik, arabuluculuk ve

¹⁸⁷ Dedeoğlu, a.g.e., s. 251.

¹⁸⁸ A.g.e., s. 252.

aracılık gibi geleneksel çözüm yollarına başvurulmaktadır. Özellikle, Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılması ile meydana gelen krizlerden ve çatışmalardan dolayı AGİT'in bu konu içerisinde faaliyet alanı oldukça genişlemiştir.

SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılması sonrası dönemde ortaya çıkan krizlerin ve istikrarsızlıkların çözüme kavuşturulması kapsamında önemli bir rol üstlenen AGİT, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya, Gürcistan, Moldova, Tacikistan, Kosova, Arnavutluk ve Beyaz Rusya'da demokrasi, insan hakları, liberal ekonomi gibi savunduğu liberal değerlerin yerleştirilmesi çalışmalarına ağırlık vermiştir.

4. Balkanlar

Devlet Başkanı Tito'nun 1980 yılında ölümüne 1989 yılında Soğuk Savaş'ın bitişi de eklenince altı federal cumhuriyetten oluşan Yugoslavya'da dağılma süreci de hızlanmış oldu. Çünkü, Soğuk Savaş'ın bitişi ile komünizm sisteminin çöküşü hızlanmış ve SSCB'de olduğu gibi Yugoslavya'da da milliyetçi akımlar hızlanmıştır. 1990'da Sırlar, Slovenler, Hırvatlar ve Arnavutlar milliyetçi bir tavır alarak federasyondan bağımsız bir konuma gelmek istemişlerdir. Balkanlar tarihinin en hoşgörülü federasyonuna sahip olan Yugoslavya'da pek çok etnik kimliğin birarada yaşaması 90'lar ile son bulmuş ve en kanlı savaşlar gene bu bölgede yaşanmıştır.

1980'ler boyunca federasyonu oluşturan cumhuriyetler 1974 Anayasası'nın verdiği yetkilere dayanarak ekonomik ve siyasi alanda merkezden bağımsız davranmaya başladılar. 1980'lerin sonunda ise, Sırbistan ve diğer cumhuriyetlerde milliyetçi akımlar hız kazanmaya başladı ve bunun sonucunda 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan ettiler.¹⁸⁹

Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile birlikte Yugoslavya'da çözülme süreci başladı ve bunu takiben Sırların çözülmelere karşı tutumları nedeniyle çatışmalar da hız kazandı. Fakat, Sırların karşı tutumu çözülmeleri engelleyemedi ve Eylül 1991 tarihinde Makedonya, Kasım 1991 tarihinde de Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etti. Bundan dolayı, Yugoslavya, Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan ve Sırbistan'ın denetiminde olan bir federasyon şeklini aldı.¹⁹⁰

Yugoslavya'da çatışmaların ilk örneği Bosna-Hersek'te yaşanmıştır. Bosnalıları ayrı bir kimlik olarak görmeyen Sırlar, Bosna'da etnik temizliğe başlamış ve Hırvatistan ile birleşme hayalleri kuran Hırvatlar da savaşa dahil olmuşlardır. Bunun sonucunda, bölgede

¹⁸⁹ İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, der. Baskın Oran, Cilt II, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 491.

¹⁹⁰ A.g.e., s. 491.

çıkan çatışmalar 3,5 yıl sürmüş ve çatışmaların diğer bölgelere daha fazla yayılmasını engellemek amacıyla Hırvatistan'da bulunan UNPROFOR(BM Koruma Gücü) bu ülkeye kaydırılmıştır.¹⁹¹ Çatışmalar esnasında bir çok barış önerisi sunulmuş fakat 1993'de masaya getirilen Vance-Owen Planını Sırlar, Temmuz 1993'de getirilen Cenevre Planını da Boşnaklar reddetmiştir. Bunun üzerine, 1994 yılında Fransa, Almanya, İngiltere, ABD ve Rusya'dan oluşan Temas Grubu Sırlara %49, Boşnak ve Hırvatlara %51 oranında toprak öneren bir plan oluşturmuşlardır.¹⁹² Mart 1994'de Bosnalılarla Hırvatlar'ın ortak bir federasyon kurması ile savaşın gidişatı değişmiş ve Belgrad'dan gelen yardımın azalması ile Sırlar gerilemeye başlamışlardır. Savaşın sonu ile birlikte 15 Aralık 1995'te Paris'te Boşnakları temsilen Aliya İzzetbegović, Hırvatları temsilen Franyo Tucman ve Sırları temsilen Slobodan Milosevic'in katılımıyla Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, Bosna-Hersek'in %51'i Bosna-Hırvat Federasyonu'na, %49'u ise Bosna'daki Sırp Cumhuriyetine bırakılmıştır.¹⁹³ Ayrıca, antlaşma ile birlikte barışı uygulamak amacıyla IFOR(Uygulama Gücü) kurulmuş, bu güç de 1997'de SFOR(İstikrar Gücü)'a dönüşmüştür.¹⁹⁴

Bölgede başka önemli kriz Kosova'da yaşanmıştır. Kosova, II. Dünya Savaşı ile birlikte Yugoslavya'ya geçmiş ve 1946 Anayasası ile özerk bir bölge statüsüne kavuşmuştur. 1989 sonunda, Sırbistan'ın Kosova'nın özerkliğini kaldırması ile birlikte bölgedeki Arnavutlar bu duruma tepki göstermiş ve 1991'de "Kosova Cumhuriyeti"ni ilan etmişlerdir. 1998 başında Kosova Kurtuluş Ordusu(UÇK) adıyla birleşen silahlı güçler silahlı mücadeleye başlayınca Sırlar Arnavutlar'a karşı etnik temizliğe başlamışlardır.¹⁹⁵ 24 Mart 1999'da, NATO BM Güvenlik Konseyi kararını beklemeden Yugoslavya'yı bombalamaya başlamış ve bunun sonucunda da Yugoslav Yönetimi ABD'nin getirdiği planı kabul etmiştir. Bu planla birlikte, NATO'nun da bulunacağı KFOR Kosova'ya yerleşmiş ve bölgenin güvenliğinden sorumlu olmaya başlamıştır. Kosova'nın sivil yönetimi de "UN Mission in Kosovo"(UNMIK)'ya bırakılmıştır.¹⁹⁶ Kosova'nın yeniden yapılandırılması için 12 Aralık 2003'de Güvenlik Konseyi tarafından onaylanan "Kosova Standartları" oluşturulmuştur. "Kosova Standartları" bölgeye demokrasinin, insan haklarının, hukukun üstünlüğünün

¹⁹¹ İlhan Uzgel, "Bağılantısızlıktan Yalnızlığa Yugoslavya'da Milliyetçilik", **Türkiye'nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 145.

¹⁹² İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler",...**a.g.e.**, s. 495.

¹⁹³ **A.g.e.**, s. 495.

¹⁹⁴ Keskin, **a.g.e.**, s. 193.

¹⁹⁵ Uzgel, **a.g.e.**, s. 509.

¹⁹⁶ **A.g.e.**, s. 509.

getirilmesini hedeflemekle birlikte bölgeyi Batı'ya ve dünyaya entegre etme amacını da taşımaktadır.¹⁹⁷

Yugoslavya'da yaşanan iç savaş, bir ülkenin iç sorunu olmaktan çıkıp uluslararası gündemin ilk maddelerinden birini oluşturmakla birlikte uluslararası hukuk tarafından oluşturulan bir devletin egemenliği kavramının da yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Egemenliğin sınırları olduğu kadar hangi hallerde insani müdahale için ülkenin egemenliği ihlal edilebilir soruları da tartışma gündemine oturmuştur. Bunun dışında, Yugoslavya Savaşı'nın çözüme kavuşturulmasında ABD'nin ve dolayısı ile NATO'nun varlığı inkar edilemez. Sonuç olarak, hem Kosova hem de Bosna savaşlarında komuta ABD tarafından yürütülmüştür. Avrupa orduları da asker sevkiyatında yetersiz kalmıştır. Bu durum, Avrupa'nın kendi kıtasında çıkan krizlere askeri müdahalede zayıflığını ortaya çıkarırken ABD'nin askeri varlığı olmadan bir krizin çözülmemeyeceği sonucunu da doğurmuştur.

Balkanlar'da cereyan eden bu gelişmeler Rusya Federasyonu'nun dış politikasında da yer bulmaktadır. Çarlık Rusya'dan itibaren bölge ülkeleri ile kültürel, dini ve etnik bağlar kurmaya çalışan Rusya Federasyonu bu konuda Sırbistan'ın yanında yer almaya çalışmıştır. Fakat, NATO'nun ve ABD'nin bölgede Sırbistan'a yönelik operasyonlarında sınırlı hareket edebilmiştir. İleride de değineceğimiz üzere, NATO ve ABD'nin bölgede etkin bir yere sahip olurken Rusya'nın politikası bölgede sınırlı olmuştur.

D. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Soğuk Savaş'ın bitişi ile Üçüncü Dünya veya Bağlantısızlık Hareketi de eski canlılığını yitirmiştir. İki kutuplu dünya düzeninde herhangi bir bloka ait olmayı reddetme amacı ile ortaya çıkan Üçüncü Dünya Hareketi Soğuk Savaş'ın bitişi ile eski canlılığını yitirmiştir. Fakat, Soğuk Savaş sonrası dönemde Asya'da ekonomik anlamda bir canlılık ve yükseliş göze çarpmaktadır. Özellikle, Asya içerisinde Çin ve Hindistan'ın ekonomik olarak yükselişe geçmesi ve bunun yanı sıra diğer Asya ülkelerinin de kendi içlerinde ASEAN gibi ekonomik oluşumlara ön ayak olmaları ilgiyi bu bölgeye çekmektedir.

Üçüncü Dünya terimi azgelişmiş Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerini belirtmek için kullanılan bir terim olarak ortaya çıkmıştır. Terim, II. Dünya Savaşı sonrası beliren iki kutuplu dünya sisteminin bir ürünüdür.¹⁹⁸ Çünkü, terim doğu ve batı olarak iki bloka ayrıldığı bir düzende yeralmayan ülkeleri nitelemektedir. Üçüncü Dünya terimi ile özdeşleşen bir başka terim olarak karşımıza "Bağlantısızlık" çıkmaktadır. Bağlantısızlık, ideolojik ve siyasal

¹⁹⁷ Keskin, a.g.e., s. 202.

¹⁹⁸ **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 731.

yakınlaşmalardan kaçınma ya da bloksuzluk politikası anlamındadır.¹⁹⁹ Hindistan, Mısır, Yugoslavya gibi ülkelerin, Asya ve Afrika’da sömürgecilikten kurtulan ve bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin de dahil olduğu Bağlantısızlar grubu ilk kez 1955 Bandung Konferansı’nda adlarını duyurmuşlardır. Grup, 1960’lı ve 1970’li yıllarda ortak politika izlemek, yeni bir blok oluşturmak amacıyla Birleşmiş Milletler içerisinde ortak hareket etmeye başlamıştır. Üyeler, özellikle çok sayıda sömürgecinin bağımsızlığına kavuşmasında başarılı olmuşlardır. Fakat, 1970’lerden itibaren iki kutuplu dünya düzeninin gevşemesi, sömürgeciliğin ve ulusal kurtuluş mücadelelerin azalması, grup içinde sayının giderek fazlalaşması ve kendi aralarında anlaşmazlıkların çıkması yüzünden hareket eski canlılığını yitirmiştir. 1989’da, Soğuk Savaş’ın bitişi ve iki kutuplu dünya düzeninin yıkılışı ile Bağlantısızlık hareketinin varoluş amacı da ortadan kalkmıştır. İki kutuplu dünya düzeni sona erdikten sonra bu ülkeler için “yoksul ülkeler”, “az gelişmiş ülkeler”, “Güney ülkeleri” gibi deyimler kullanılmaya başlamıştır.

Bağlantısızlık hareketinde yaşanan durgunluğun aksine Çin’in ekonomik büyümesi istikrarlı bir şekilde devam etmekte ve gelecek 20 yıl içerisinde Çin, dünyanın ikinci en büyük ekonomisi olmaya aday görünmektedir.²⁰⁰ 1978 yılından beri GSMH’si dörde katlanan Çin’in ekonomide büyüme hızı %8.5 ile %10 arasında değişmektedir. Bu büyümeyi sürdürdüğü takdirde Çin, 2040-2050 yılları arasında dünya GSMH’sinin %14’ü veya %16’sına sahip olabilecektir.²⁰¹ Çin, ekonomik olarak büyümekle birlikte günümüzde siyasi ve askeri alanlarda da ağırlığını hissettirmeye başlamıştır ve bu durum da diğer uluslararası güçlerin Pekin üzerinde etki sahibi olmaya çabalamalarına ve Çin pazarına girmeye çalışmalarına neden olmaktadır. Çin, uluslararası pazar ekonomisine ve politikalarına entegre oldukça global politikanın öncelikli güçlerinden biri olmaya aday gözükmektedir.

Küresel bir güç olarak sivrilmeye başlayan başka bir Asya ülkesi olarak Hindistan göze çarpmaktadır. Son on yıl içerisinde, Hindistan ekonomisi istikrarlı olarak %8 oranında büyüme göstermektedir. Bunun yanı sıra, Hindistan teknolojik gelişmede büyük başarı kaydetmekte ve gelecek otuz yıl içerisinde ABD ve Çin’den sonra dünyanın üçüncü büyük gücü olması beklenmektedir.²⁰² Çin gibi Hindistan’da da halkın yaşama koşulları düşük olmasına rağmen her iki ülkenin de sahip oldukları nüfus bakımından iki ülke de büyük bir işgücü potansiyeli vaad etmektedir. Ayrıca, Hindistan’ın sahip olduğu ordu bakımından bu

¹⁹⁹ A.g.e., s. 120.

²⁰⁰ “New Contours of the World Order”, **Russia in Global Affairs**, No_4 (October-December 2005) <<http://eng.globalaffairs.ru/region-ecology/numbers/13/963.html>>(01.02.2007).

²⁰¹ A.g.e.

²⁰² A.g.e.

ülke Güney Asya ve Körfez bölgesindeki istikrarın ve barışın korunmasında etkili olabilecektir. Bütün bu özellikleriyle, Hindistan Asya'yı etki alanına almayı amaçlamaktadır. Bu alana, Ortadoğu, İran ve Körfez ülkeleri de dahildir.²⁰³ Bununla birlikte, Hindistan Asya'da Pekin'in gücünü dengeleyebilecek tek aday olarak görülmektedir.

Hindistan ve Çin'in ekonomik olarak yükselişe geçmesiyle birlikte Asya'da ekonomik alanlarda yeni organizasyonların oluştuğu görülmektedir. Ekonomik entegrasyon için yeni organizasyonların kurulması ile birlikte Asyalı hükümetler ekonomik alanda olduğu gibi siyasi alanda da aralarında bir iletişim alanı oluşturmayı amaçlamakta ve kurdukları örgütlerle birlikte bölgelerine istikrar ve barışı getirmeyi hedeflemektedir.²⁰⁴ Bu organizasyonlarda göze çarpanlar, Güneydoğu Asya Milletleri Birliği(ASEAN), Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği(APEC) Forumu, Haziran 2001'de kurulan Şangay İşbirliği Örgütü göze çarpmaktadır.²⁰⁵ Bütün bu gelişmelere bakıldığında, Asya'da yaşanan ekonomik atılımlar sayesinde kıta ülkeleri gelecekte uluslararası politikada söz sahibi olabilecek ve Batı'ya meydan okuyabileceklerdir.

Üçüncü Dünya ülkelerinde özellikle Asya ülkelerinde ekonomik atılımlar ve gelişmeler göze çarparken İran ve Kuzey Kore'nin nükleer silah konusunda yaptığı çalışmalar uluslararası politikada yeni krizlerin ortaya çıkacağını habercisi olmaktadır. Kuzey Kore'nin nükleer silahlara sahip olduğu bilinmekle birlikte İran son dönemlerde nükleer silah konusunda çalışmalara başlayacağını duyurmuştur.²⁰⁶ Her iki ülkenin yönetimleri de kendi ülkelerine yönelik siyasi ve askeri tehditlerin mevcut oldukları düşünceleriyle nükleer silahlar edinebileceklerini belirtmektedirler. Fakat, Kuzey Kore'nin ve İran'ın sahip olacakları nükleer silahlarla bölgenin de dengelerinin değişeceğini söylemek yanlış olmaz. Şimdiden, Güney Kore, Japonya, Mısır, Suudi Arabistan ve diğer ülkeler bu konudaki endişelerini belirtmekle birlikte bu ülkeler de nükleer silah programlarını gözden geçirmeye başlamışlardır.²⁰⁷

Soğuk Savaş döneminde, SSCB Üçüncü Dünya ülkeleri ile oldukça yakın ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler askeri, ekonomik ve siyasi anlamda olduğu gibi kültürel anlamda da olmuştur. Fakat, Rusya Federasyonu'nun kurulması ile birlikte gelişmekte olan ülkelerle olan bağlar da zayıflamaya başlamıştır. Sovyet döneminde, Moskova ekonomik, askeri ve siyasi anlamda bölge ülkelerine destek ve imkan sağlamış ayrıca Üçüncü Dünya ülkelerinin adını duyuran birçok entellektüelin, siyasetçinin, bilim ve fikir adamlarının da yetişmesinde katkıda

²⁰³ A.g.e.

²⁰⁴ Igor Ivanov, **The New Russian Diplomacy**, Washington D.C.: Nixon Center, Brookings Institutions Press, 2002, s. 49.

²⁰⁵ A.g.e., s. 49.

²⁰⁶ "New Contours of the World Order"... a.g.e.

²⁰⁷ A.g.e.

bulunmuştur. Fakat, Soğuk Savaş dönemi ertesinde kurulan Rusya Federasyonu liberal ekonomiye ve demokrasiye geçişte birçok zorlukla karşılaşmıştır. Bu durum, birçok ülke ve bölgeyle ilişkilerine yansıdığı gibi gelişmekte olan ülkelerle olan ilişkilerine de yansımıştır. Bu dönemde Rusya eski müttefiklerine olan desteğini kısıtlamak ve ilişkilerini de sınırlamak zorunda kalmıştır.

E. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'DE REFORM

SSCB'nin dağılması ile birlikte Soğuk Savaş'ın sona erdiği ve bunun sonucunda uluslararası politikanın yapılarında ve devletler arası ilişkilerde köklü değişiklikler yarattığı daha önce belirtilmişti. 1990 sonrası dönem uluslararası politikada olduğu gibi uluslararası hukukta da büyük umutlar yaratmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası organizasyonların etkisinin ve devletlerarası ilişkilerde uluslararası hukukun etkisinin artması dönemin beklentileri arasındadır.

Bu beklentilerin en önemli nedeni uluslararası politikada artık iki kutuplu dönemin sona ermesidir. BM Güvenlik Konseyi, Soğuk Savaş boyunca iki süpergücün birbirlerinin politikalarını engellemek için defalarca veto hakkına başvurdıklarına şahit olmuştur. 1945 sonrası kurulan Birleşmiş Milletler ana organı Güvenlik Konseyi, Winston Churchill, Roosevelt ve Stalin arasında çok kutupluluğu ve II. Dünya Savaşı galip devletlerini temsil edecek, savaş sonrası düzeni ve barışı koruyacak bir kurul olarak tasarlanmıştır.²⁰⁸ Ama sonradan dünya politikasına SSCB ve ABD'nin hakim olduğu iki kutuplu bir dünya düzeni hakim olmaya başlayınca bu düşünceleri gerçekleştirmeye fırsat olmadı. İki kutuplu dünya düzeninde, Soğuk Savaş'ın en yoğun yaşandığı dönemlerde BM'nin asıl üstlenmesi gereken barışı koruma görevi ve kolektif güvenlik hedefini gerçekleştirmek de iki süpergüç arasında yaşanan rekabet yüzünden mümkün olamadı.

Soğuk Savaş sonrası dönemin başlarında ise, BM'nin barış ve güvenliği korumasında eskisinden çok daha etkili olacağı düşünülmekteydi.²⁰⁹ SSCB'nin dağılması, Soğuk Savaşın sona ermesi, iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkması, iki süpergüç arasındaki rekabetin bitmesi ve işte bu yüzden ABD ve SSCB veto engellerinin kalkmasıyla²¹⁰ BM'nin olası krizlere müdahale etme yeteneğinin de artması beklentileri çoğalmaya başladı. 1990 sonrası dönemde krizlere müdahale etmek amacıyla Soğuk Savaş boyunca her defasında ertelenen kolektif güvenlik mekanizmasının kurulması da gündeme taşınmaktaydı. Kısaca, BM

²⁰⁸ Bu Konsey'in kuruluş amacı, 1815 Viyana Kongresi sonrası oluşturulan Avrupa Ahengi ile kurulan çok kutuplu sistemin beraberinde getirdiği barış dönemini tekrar yaşatmak olarak açıklanabilir.

²⁰⁹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2005, s.750.

²¹⁰ A.g.e., s. 750.

Güvenlik Konseyi üyelerinin arasındaki rekabetin ve çatışmanın ortadan kalkması ve üyeler arasındaki işbirliğinin sağlanması ile birlikte örgüt asıl görevi olan “uluslararası barış ve güvenliğini korunması” görevini yerine getirmek için gerekli adımları atabileceği umudu içindeydi.

Aslında BM’nin görevlerinin yerine getirmesi konusundaki umutlar Soğuk Savaş’ın bitmesinden iki yıl önce, 1987 yılında SSCB tarafının bu konuda olumlu işaretler vermesiyle başladı. Gorbaçov’un başa geçmesiyle birlikte SSCB’de “Yeni Düşünce” hakim olmuş ve bu doktrin SSCB’nin dış politikasına da yansımıştı. 1987 yılında *Pravda* ve *İzvestiya* gazetelerinde yer alan açıklamasında Sovyet lider, dünya sisteminin artık değiştiğini, karşılıklı bağımlılık olgusunun ve globalleşmenin hızlandığını ve bunun sonucunda uluslararası işbirliğinin şart olduğunu vurgulamış, uluslararası güvenlik sisteminin kurulması çağrısında bulunmuş ve bu görevi yerine getirebilecek tek uluslararası organizasyonun BM olduğunu belirtmişti. Ayrıca, Uluslararası Adalet Divanı’nın daha etkin kılınması için BM çerçevesinde uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi gerektiğini de belirtmişti.²¹¹ Bu düşüncelerin ışığında, Soğuk Savaş’ın bitmesiyle birlikte 1989 yılında toplanan Güvenlik Konseyi beş daimi üyesi uluslararası ortamda yaşanan değişiklik ve rahat bir ortam sonucu BM’nin devletlerarası ilişkilerinde daha önemli bir rol oynayacağı konusunda görüş birliğine vardılar.

BM’nin bu dönemde yeniden canlanmasının bir başka nedeni olarak yeni dönemle beliren yeni tehditlere (bu tehditler arasında uluslararası terörizm, kitle imha silahları, mülteci akımları ve göçler, organize suçlar gibi sınıraşan suçlar yer almaktadır) karşı devletlerin tek başına mücadele edememesi ve bu tehditlerle mücadele etmek için uluslararası işbirliğinin şart olması sayılabilir. Bu görevi yerine getirebilecek yapısıyla BM yeni dönemde ön plana çıkmaya başladı. Bu durumda, uluslararası sorumluluğunun artması ile birlikte BM’nin asıl görevi olan “uluslararası barış ve güvenliği koruma” amacını gerçekleştirmek için sorumluluklarını ve yapısını yeniden sorgulamalı ve kendi içinde kapsamlı bir reform çalışmasına başlaması gerekmektedir. Bu bölümde, yeni dönemle birlikte BM’nin sorumluluğunun ve görevlerinin genişlemesi ve uluslararası ortamın koşullarına ayak uydurması için başlatılan ve 1990’lardan günümüze kadar devam eden reform çalışmaları anlatılacaktır.

1. Genel Kurul

Genel Kurul, BM Antlaşması’nın IV. Bölümü’nde yer alan 9-22. maddeler ile düzenlenmekle birlikte Kurul bütün BM üyelerinden oluşmaktadır. Her üyenin tek oya sahip

²¹¹ Alan James, “The United Nations”, *The End of the Cold War*, ed. by David Armstrong and Erik Goldstein, London, Frank Cass, 1990, s. 184.

olduğu Kurul'da önemli sorunlarda katılan üyelerin 2/3'sinin oyuyla karar alması gerekliliği bulunmaktadır. Bu konular, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin tavsiyeler, Güvenlik Konseyi'ne geçici üyelerin seçimi, üyelikten çıkarma, üyeliklerin askıya alınması, Ekonomik ve Sosyal Konsey ve Vesayet Konseyi üyelerinin seçimi ve bütçe sorunlarıdır. Diğer konularda ise oy kullananların salt çoğunluğu yeterli bulunmaktadır.²¹² Genel Kurul'un almış olduğu kararlar üye devletler üzerinde bağlayıcı bir etkisi olmadığı gibi sadece tavsiye niteliğindedir. Yeni dönemde, Birleşmiş Milletler ve üyeleri BM Genel Kurulu'nun işlevinin artması ve prestijinin zarar görmemesi için Genel Kurul'a yönelik reform talepleri sunmaya başlamıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun faaliyet alanına yönelik reform önerileri Kurul'a sunulan 2 Aralık 2004 tarihli raporla dile getirilmiştir.²¹³ Rapora göre, Kurul'un almış olduğu kararlar anlaşılması güç olmakla birlikte bu durum Kurul'un faaliyetlerinde istediği başarıya ulaştıramamıştır. Kurul gündeminde bir çok gereksiz konunun tartışılması da başka bir sorun olarak gösterilirken rapor dünya gündeminde öncelikli ve acil sorunların tartışılmaya açılmasını ve böylece Kurul'un işlevselliğini yeniden kazandırılmasını önermektedir.

Eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan ise 2005 yılında, Foreign Affairs'de yayınladığı makalesi ile dünya gündemine düşen yeni gündem maddelerini sıralarken Genel Kurul'un bu maddeleri ciddiyetle ele alması gerektiğinin altını çizmektedir. Annan'ın makalesinde belirtilen gündem maddeleri terörün dünya barışı ve istikrarını tehdit edici bir unsur olması, biyolojik, kimyasal ve nükleer silahların yayılması ve dünyada barışın yeniden sağlanması sorunlarıdır. Buna göre, Kurul terör konularında kapsamlı bir konvansiyon hazırlamalı, kitle imha silahlarıyla ilgili düzenlemelerde bulunmalı ve barışın sağlanması için "Peace-building" Komisyonu kurulmasına öncelik vermelidir.²¹⁴

Genel Kurul'da reform çalışmalarıyla ilgili bir başka öneri de oy sistemine yöneliktir. Buna göre, Birleşmiş Milletler'de uygulanan bir oy-bir devlet sistemi eşitsizliğe yol açmaktadır. Bu görüşe göre, 1945'ten bu yana BM üye sayısının 51'den 191'e çıkması ve Güney²¹⁵'e mensup ülke sayısının da 133'ü bulması önemli konularda Güney ülkelerinin istenilen 2/3 çoğunluğu bile kolayca elde etmelerini sağlamıştır.²¹⁶ Soğuk Savaş döneminde,

²¹² Keskin, a.g.e., s. 12.

²¹³ "A More Secure World: Our Shared Responsibility", **Report of the High-Level Panel on Threats, Challenges and Change**, UN Doc, A/59/565, 2.12.2004.

²¹⁴ Kofi Annan, "In Larger Freedom: Decision Time at the UN", **Foreign Affairs**, 84/3(2005), s. 63.

²¹⁵ Güney terimi, ekvatorun güneyinde bulunan az gelişmiş ülkeler için kullanılmaktadır. Buna karşılık, ekvatorun kuzeyinde bulunan gelişmiş ülkeler için Kuzey terimi kullanılmaktadır. Kuzey ve güneyin coğrafi olarak ayrılmasının nedeni Kuzey'de gelişmiş ülkelerin Güney'de ise az gelişmiş ülkelerin daha çok yer almasıdır. **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 462.

²¹⁶ Keskin, a.g.e., s. 141.

Kurul Doğu-Batı kutuplaşmasına sahne olurken bu kez de Kuzey-Güney kutuplaşması ortaya çıkmıştır. Kurul'da oy sistemi ile getirilen reform önerilerine göre BM Genel Kurulu'nda bir ülke-bir oy sistemi kaldırılmalı yerine ülkelerin nüfusu, BM bütçesine veya barış operasyonlarına katılım oranlarına göre belirlenecek ağırlıklı oy sistemi getirilmelidir.²¹⁷ Fakat, oy sistemi ile getirilen öneriler BM'ye sunulan reform raporlarında hiç değinilmemiş, dolayısı ile bir oy-bir devlet sistemine de devam edilmiştir.

2. Güvenlik Konseyi

Güvenlik Konseyi BM ana organlarından en önemlisidir. Konsey, beş sürekli üyeden ve on geçici üyeden oluşmaktadır. Beş sürekli üye kurucu antlaşma ile belirlenip bu üyeler arasında ABD, SSCB ve daha sonra ardılı Rusya Federasyonu, İngiltere, Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Geriye kalan on üye iki yıllık geçici süreler için coğrafi bölgelere göre seçilmektedirler.²¹⁸

Güvenlik Konseyi'nin sahip olduğu yetkilere gelinecek olursa ilk başta BM Antlaşmasının 24. maddesi göze çarpmaktadır. 24. maddede belirtildiği üzere BM Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında birincil sorumluluğu taşımaktadır.²¹⁹ BM Güvenlik Konseyi sürekli üyelerinin ellerinde bulundurduğu önemli bir hak da sahip oldukları veto hakkıdır. Beş sürekli üye sahip oldukları veto hakkı ile Güvenlik Konseyi'ne sunulan bir kararı oylamadan geçirmeyebilir. Bu durum, kendini en çok Soğuk Savaş döneminde SSCB ile ABD arasında göstermiştir.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte yeni döneme giren Güvenlik Konseyinin olası uyuşmazlıklara müdahalesi yönünde ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması yönünde faaliyetlerinin artması beklenmektedir. Bu durumun bir gereği olarak BM üyesi devletler Güvenlik Konseyi'nin daha aktif çalışması ve daha demokratik ve şeffaf bir yapıya sahip olması için organ içinde reform uygulamasını başlatmasını düşünmektedirler. Reform önerilerinin başında, Güvenlik Konseyi'nin genişletilmesi ve veto hakkıyla ilgili konular gelmektedir.

Güvenlik Konseyi'nin genişletilmesi yönündeki önerilerin içinde sürekli üye sayısının arttırılması başı çekmektedir. Bu yöndeki tekliflerin çoğu 3. Dünya ülkelerinden gelmekle birlikte önerilerin nedeni beş sürekli üyenin genellikle gelişmiş ülkelerden olması nedeniyle gelişmekte ve gelişmemiş ülkelerin seslerinin Güvenlik Konseyi faaliyetlerinde çok cılız çıkmasıdır. Bu durumda, 3. Dünya ülkeleri Güvenlik Konseyi'nde bölgesel dağılımın eşit

²¹⁷ A.g.e., s. 141.

²¹⁸ A.g.e., s. 15.

²¹⁹ A.g.e., s.16.

uygulanması sonucu yapılacak faaliyetlerin ve oylamaya sunulacak kararların çok daha demokratik ve adil bir sonuç çıkaracağı kanısındadır.

Yapılan sayısız önerilerin içinde göze çarpan bir öneri, 3. Dünya ülkelerinin bulunduğu grubun Güvenlik Konseyi'nde Afrika, Asya ve Güney Amerika'dan seçilecek birer devlete sürekli üyeliğin verilmesi önerisidir. Ancak, Afrika, Güney Amerika ve Asya'dan seçilecek bir devletin üyeliğine diğer devletlerin ne kadar onaylayacağı kuşkuludur. Bu tür bir seçim bölgede rekabeti başlatabilir. Diğer bir öneri ise Fransa ve İngiltere'nin sahip olduğu üyeliklerin Avrupa Birliği ve Japonya'ya devredilmesidir.²²⁰ Bu konuda çıkan sorun ise Fransa'nın ve İngiltere'nin Güvenlik Konseyi üyeliklerini kolay kolay vermeyecekleridir.

Sürekli üyeliklerin seçiminin getirdiği sorunlar bir tür çözüm yolunun bulunması gereğini doğurmuştur. Kofi Annan'ın sunduğu 2004 tarihli rapora göre sürekli üyeler BM'nin uluslararası barış ve güvenlik konusu ile ilgili faaliyetlerine finansal ve askeri alanda yapmış olduğu katkılarına, bölgesel dağılım ve sahip oldukları ekonomik potansiyelleri kriterlerine göre adaylar sürekli üyeliğe kabul edilmelidir.²²¹ Bu durumda, yapmış olduğu finansal katkılarıyla Japonya ve barış gücüne yapmış olduğu katkılarıyla Hindistan öne çıkmaktadır. Fakat, bu iki ülkenin Konsey üyeliğine seçilmesi durumunda bölgesel bir rekabet doğuracağından ve Güvenlik Konseyi üyesi Çin'in duyacağı rahatsızlıktan dolayı bu değişiklik gerçekleşmeyebilir.

Güvenlik Konseyi'nin genişletilmesiyle ilgili bir diğer öneri ise Kofi Annan'ın sunduğu 2 Aralık 2004 tarihli raporda belirtilmiştir. Raporda, iki formül sunulmaktadır. Her iki formülde de yeni konsey 24 üyeden oluşacaktır. Konsey üyeliği Afrika, Asya-Pasifik, Avrupa, Amerika'dan oluşan dört coğrafi bölgeye göre dağıtılacaktır. Her iki formülde de üyelere veto hakkı verilmemektedir. İlk formülde altı yeni sürekli üye, üç tane yeni iki yıllık sürekli geçici üye bulunacaktır. İkinci formülde ise bölgesel esasa göre sadece dört sürekli üye ve tekrar seçilebilen sekiz yarı sürekli üye bulunacaktır.²²² Annan, raporunda ayrıca Genel Kurul üyelerinden Eylül 2005 tarihinde düzenlenecek zirveye kadar bu iki modelden birini seçmelerini veya bu modelleri temel alacak başka bir model üzerinde uzlaşmaya varmaları istemektedir. 2005 yılında düzenlenen BM 60. Yıldönümü kutlamalarında yapmış olduğu konuşmada Kofi Annan, görüş ayrılıkları yüzünden reform paketinde birçok konuda ilerleme

²²⁰ Maria Mikhailitchenko, "Reform of the Security Council and its Implications for Global Peace and Security", **Journal of Military and Strategic Studies**, 7/1(2004), s. 5
<<http://www.jmss.org/2004/fall/articles/mikhailitchenko.pdf>>(04.03.2006).

²²¹ Mikhailitchenko, **a.g.e.**, s. 9.

²²² Keskin, **a.g.e.**, s.139.

sağlayamadıklarını ve bunun sonucunda reform paketinde “Güvenlik Konseyi” ile ilgili konulara değinilmediğini belirtmiştir.²²³

Diğer bir reform konusu olan veto hakkının kaldırılması veya kısıtlanması konusunun gerçekleştirilmesi Güvenlik Konseyi’nin genişletilmesi konusunun gerçekleştirilmesinden daha da zor görünmektedir. Veto yetkisi, Güvenlik Konseyi sürekli üyelerine Antlaşma ile verilmiş olmakla birlikte üyelerin bu hakkı uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında kullanılması amaçlanmaktaydı. Fakat, Soğuk Savaş boyunca veto hakkının kararların çıkmasını bloke etme amacıyla kullanılması bu konuda değişiklik ve reform isteklerini getirmiştir. Güvenlik Konseyi üyelerinin bu haktan vazgeçecekleri şimdiden imkansız görünmesinden veto hakkının tamamen kaldırılması konusu şimdiden rafa kaldırılmıştır. Bundan dolayı günümüzde veto hakkının kısıtlanması konusundaki öneriler daha rasyonel görünmektedir. Kısaca özetlenecek olursa bu öneriler arasında Genel Sekreter seçiminde ve Antlaşmada yapılacak değişikliklerde vetonun geçerli olmaması veya veto hakkının sadece barış ve savaş konularında geçerli olması bulunmaktadır.²²⁴

Yalnız bu değişikliklerin kabul edilmesi için Genel Kurul’un 2/3 çoğunlukta karar alması ve sonra Güvenlik Konseyi üyelerinin 2/3’sinin de değişikliği onaylaması gerekmektedir. Değişiklik oylamasında Konsey sürekli üyelerinin hepsinin olumlu oy kullanması zorunludur. Bugüne kadar oluşan gelişmelere bakıldığında zaman Güvenlik Konseyi üyelerinin bu konuda bir uzlaşmaya varamayacakları ve bu değişiklik önerisini reddedecekleri şimdiden bellidir.

3. Ekonomik ve Sosyal Konsey(ECOSOC)

Ekonomik ve Sosyal Konsey, Antlaşma’nın X. Bölümü ile düzenlenmiştir. İlk kurulduğunda 18 üyeye sahip olan Konsey’in üye sayısı önce 27’ye sonra da 54’e çıkarılmıştır. Üyeler üç yıl süre için ve coğrafi dağılım göz önünde bulundurularak seçilir. Üyelerin 14’ü Afrika, 11’i Asya, 6’sı Doğu Avrupa, 10’u Latin Amerika, 13’ü ise Batı Avrupa ve Diğerleri grubuna ayrılmıştır.²²⁵ Konsey ekonomik, sosyal, sağlıkla ilgili uluslararası uzman kuruluşların faaliyetlerini düzenlemek, insan haklarını ve temel hak ve özgürlükleri geliştirmek, uluslararası kültürel ve eğitim konularında işbirliğini arttırmak için kurulmuştur.

Son elli yılda, Konsey’e yönelik reform önerileri getirilmiş, bu öneri taslakları ise Konsey’in kültürel, ekonomik ve sosyal konularda daha fazla rol üstlenmesini veya zaten

²²³ “Annan’dan Liderlere Vizyon Çağrısı” BBC, 14 Eylül 2005.

<http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/09/050914_un_summit_open.shtml>, erişim tarihi: 02.03.2006.

²²⁴ Paul Kennedy, Bruce Russett, “Reforming the United Nations”, *Foreign Affairs*, 74/5(1995), s. 65.

²²⁵ Keskin, a.g.e., s. 18.

verimsiz olan Konsey'in ortadan kaldırılmasını içermektedir. Bu öneriler sonucunda, BM tarafından hazırlanan 2 Aralık 2004 tarihli Panel Raporu ise reform taleplerini incelemiş ve bunun sonucunda ECOSOC'un hangi konularda tükendiğini belirtmekle birlikte hangi alanlarda reform yapabileceğini önermiştir.

2 Aralık tarihli Panel Raporu'na göre ECOSOC'un iki kurumsal problemi bulunmaktadır. Birincisi, uluslararası ekonomik sorunlarda BM saf dışı kalmıştır ve bu durumu hiçbir kurumsal reform değiştiremez. Bundan dolayı, ECOSOC günümüz güvenlik tehditlerinin toplumsal ve ekonomik yönleri üzerinde durmalı ve barışa yönelik tehditler veya terörizm, organize suçlar gibi tehditlerin ekonomik ve toplumsal yönlerini araştırmalı ve bunun sonucunda Konsey kendini "kalkınma işbirliği forumu"na dönüştürmelidir.²²⁶

İkinci olarak, ECOSOC'un Antlaşma'da, ekonomi ve finans alanlarında faaliyet gösterecek uluslarüstü kurumların mimarisinde başat bir rolü üstlenmesi beklenmekteydi. Fakat, ECOSOC gelişmekte olan ülkelerin büyük kısmında uluslararası ekonomi, ticaret ve finans alanlarına katılmalarını sağlamasında yetersiz kalmıştır.²²⁷ Bundan dolayı, Genel Sekreter ECOSOC'un kalkınma yönünde faaliyetlerini daha da arttırmasını istemektedir.

Özetle, BM yeni döneme büyük umutlar ile başlamışsa da üyeler arasında çıkan görüş ayrılıkları yüzünden reform çalışmalarında istenilen noktaya gelinebilmiştir. Bunun sonucunda, BM sorumluluk alanında olduğu birçok konuda görevlerini yerine getirirken zorlanmıştır.

Sonuç itibarıyla, Soğuk Savaş'ın bitişi dünyada iki kutuplu dünya düzenini bitirmiş, kimine göre yeni dönemde ABD hegemonyasında tek kutuplu bir dünya düzeni oluşmuş, kimine göre dünya anarşiye ve karışıklığa sürüklenmiştir. Fakat, Soğuk Savaş'ın bitişi en çok devletlerin güvenlik politikalarında değişikliklerinde etkili olmuştur. Sovyetler'den yani Doğu'dan yöneltilen askeri bir tehdit yerini yeni tehditlere bırakmıştır. Yeni tehditlere karşı ulusal düzeyde mücadele edilemeyeceği anlaşılmış, bu durum da uluslararası işbirliğinin gerekliliğini doğurmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitişi uluslararası politikanın her alanında yapısal değişikliklere yol açmış, dünyanın her alanını etkilemiş fakat bu dönemin bitişinin en büyük etkileri kuşkusuz Avrupa kıtasında yaşanmıştır. Doğu Avrupa'da birçok demokratik rejimin kurulması AB, NATO gibi bölgesel ittifakların ve örgütlerin ilgisini çekmiş ve bu örgütlerin önünde Avrupa'da yeniden birleşme konusunda kaçırılmaz fırsatlar doğmuştur. Fakat,

²²⁶ A.g.e., s. 139.

²²⁷ Kamil Idris, Michael Bartalo, **A Better United Nations for the New Millenium: The United Nations System, How It is Now and How It Should be in the Future**, Springer, Brill Academic Publ., 2000, s. 35.

Yugoslavya'nın dağılışı SSCB'nin dağılışı gibi barışçıl yollarla oluşmamış aksine bölgeyi bir iç savaşa sürüklemiş ve bunun sonucunda tüm kıtanın barış ve istikrarına tehdit unsuru oluşturmuştur.

Soğuk Savaş'tan galip çıkan ABD yeni dönemde dünyayı kendine göre şekillendirmeye çalışmış ve tek kutuplu dünya düzeni oluşturmak için yeni politikalar oluşturmaya başlamıştır. Yugoslavya, Somali krizlerinde olduğu gibi bir çok sorunda kendi askeri varlığı olmadan çözümün olamayacağını dünyaya gösteren ABD'nin dış politikasında en büyük etkiyi kuşkusuz 11 Eylül 2001'de düzenlenen saldırılar bırakmıştır. Bu tarihten itibaren terörizmle mücadele kapsamında diğer devletlerle işbirliği çağrısında bulunmuşsa da İkinci Irak Savaşı'nda BM Güvenlik Konseyi kararını beklemeden tek yanlı bir müdahalede bulunmuştur. Bunun dışında, ABD'nin terörizmle mücadele kapsamında en çok ilgi gösterdiği bölge Ortadoğu olmuş ve bölgeyi dünyaya ve Batı değerlerine entegre etmeye çalışarak dünyayı kendine göre şekillendirme konusunda kararlı olduğunu göstermiştir.

Bunun dışında, Üçüncü Dünya'da özellikle Asya'da yeni güçlerin, Çin ve Hindistan'ın yükselişe geçtikleri ve yakın zamanda uluslararası politikada etkin bir yere sahip olacakları görülmekle birlikte İran ve Kuzey Kore'nin sahip oldukları nükleer silahlar dünya barışına ve istikrarına tehdit edici bir unsur oluşturmuştur. BM de yeni dönemin getirdiği yeniliklere ayak uydurmak için kendi içinde ve organlarında reform çalışmalarına başlamış fakat görüş ayrılıkları yüzünden bu konuda pek bir ilerleme kaydedememiştir.

Soğuk Savaş'ın bitişinin en çok etkilediği ülke kuşkusuz Rusya Federasyonu olmuştur. SSCB'nin ardılı olarak kurulan Rusya Federasyonu yeni döneme ayak uydurmaya çalışırken Sovyet zamanında Batı dünyasından soyutlandığını farketmiş ve bundan dolayı yeni dönemde ulusal kimliğini, dış politikasını ve iç yapısını Batı değerlerine göre oluşturmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra, Doğu Avrupa ülkelerinin AB ve NATO'ya katılmaları, ABD'nin terörizmle mücadele kapsamında başlatmış olduğu Afganistan ve Irak operasyonları, Yugoslavya iç savaşı da Rus dış politikasını en çok etkileyen konular olmuştur.

III. BÖLÜM: RUS DIŞ POLİTİKASININ TEMEL ÇİZGİSİ

Rus tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri 1991 yılında SSCB'nin dağılması olmuştur. SSCB'nin dağılışı dünyada Soğuk Savaş döneminin kapanmasına ve iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesine neden olduğu gibi bu durumun etkileri daha birçok alanda kendini göstermiştir.

SSCB'nin dağılışı etkisini dünyada gösterdiği gibi Rusya için de kaçınılmaz sonuçlar doğurmuştur. Ocak 1992 tarihinde kurulan Rusya Federasyonu, eski Sovyet topraklarının %70'ini ve eski Sovyet nüfusunun % 60'ını oluşturarak SSCB'nin mirasçısı olarak uluslararası arenada yerini almaktadır.²²⁸ Fakat, hem uluslararası alanda hem de iç politikada yaşanan değişiklikler Rusya'nın birçok alanda kısıtlı bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Bu durumun birinci nedeni, SSCB'nin Soğuk Savaş'tan mağlup çıkması ve ABD'nin dönem sonunda hegemonyasını ilan etmesidir. İkinci nedeni ise Doğu Avrupa ülkelerinin Varşova Paktı'nın dağılması ile birlikte Sovyet kontrolünden çıkması ve yüzlerini Batı Avrupa'ya döndürmeye başlamasıdır. Bunun sonucunda, Doğu Avrupa ülkeleri NATO ve AB üyeliklerine adaylıklarını açıklamaları ile birlikte Rusya'nın bölgedeki etkisi ve bölge ülkeleriyle olan bağları zayıflamıştır. Diğer bir neden de, Rusya Federasyonu'nun hem dış politikada hem de iç politikada komünist ideolojiden vazgeçip diğer devletler gibi kapitalizme, demokrasiye ve dünya pazarlarına uyum sağlamaya çalışmasıdır. Bu zorlu geçiş sürecinde Rusya, askeri gücünde iniş yaşadığı gibi ekonomik krizlere yoğunlaşmak zorunda kalmıştır ve bu süreç içinde içine dönmüş, uluslararası alandaki gelişmelere karşı tavrı sınırlı olmuştur. Kısaca, Sovyet sonrası dönemde Rus dış politikasında ideolojinin eksikliği görülmüş, Doğu Avrupa ile ilişkilerini düzenleyen Varşova Paktı dağılmış, askeri gücünde bir düşüş yaşanmış ve bu nedenlerden dolayı NATO'nun ve AB'nin doğuya genişlemesinde, NATO ve ABD'nin Kosova Krizi'ne müdahalesinde, Irak ve Afganistan savaşlarında tutumu sınırlı olmuştur. Bu durumun en büyük nedeni, Rusya'nın artık bir süpergüç olmamasından kaynaklanmaktadır. Bölgesel bir güç olma fikrini zorlukla kabul eden Rusya için kendi etkisini sürdürebileceği tek bölge eski Sovyet cumhuriyetlerinden oluşan “yakın çevre”dir. Eski Sovyet cumhuriyetlerinin katılımıyla birlikte hayata geçirilen Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT) aracılığı ile Rusya bölgedeki otoritesini rahatlıkla sürdürebilmektedir. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi'nde sahip olduğu üyeliği ile uluslararası politikada sınırlı da olsa söz sahibi olabilmektedir.

²²⁸ John Berryman, “Russian Foreign Policy: An Overview”, **Russia After the Cold War**, ed. by Mike Bowker and Cameron Ross, New York, Longman, 2000, s. 336.

Bu bölümde, Rusya Federasyonu'nun SSCB'nin dağılışımdan itibaren dış politika ve askeri doktrinin oluşumu, gelişimi ile birlikte ABD ve uluslararası örgütlerle, AB ile ilişkilerini, Doğu Avrupa ile bağlarının ne derecede güçlendirdiği, BDT aracılığı ile “yakın çevre”de etkisini nasıl sürdürdüğü incelenenektir.

A. SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUS DIŞ POLİTİKASININ ÖNCELİKLERİ

1. Yeni Ulusal Menfaatler Yeni Dış Politika

1991 yılı itibariyle SSCB'nin dağılmasıyla yeni kurulan Rusya Federasyonu uluslararası sistemde SSCB'nin mirasını devralmaya hazır görünmekteydi. Sınırların değişmesiyle Rusya Federasyonu SSCB'nin topraklarının % 70'ini, nüfusun ise % 60'ını oluşturmaktadır.²²⁹

Her alanda Sovyet mirasına sahip olduğunu vurgulayan yeni Rus Yönetiminin önünde ise cevaplandırması gereken iki soru ortaya çıktı. Birincisi, Rusya kültürel, sosyal, tarihi ve siyasi alanda nereye ait olduğu; ikincisi ise, yeni dönemde Rus dış politikası hangi önceliklere ve hedeflere göre oluşturacaktır.

Birinci soru Rusya'nın ulusal kimliği ile bağlantılı olup Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın izleyeceği dış politika ile oldukça yakından ilgilidir. 1991 sonrası dönemde birçok düşüncenin ortaya atılması ile birlikte kesin bir ayırım yapılması gerekirse ulusal kimlik oluşumunu etkileyen iki önemli grup belirlemektedir: Avrasyacılar ve Atlantikçiler.

1991-96 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunan Andrei Kozirev'in de dahil olduğu Atlantik grubu Batı yanlısı bir izlenim oluşturmaktadır. Bu gruba göre, Rusya'nın demokrasiye, pazar ekonomisine geçiş sürecinde ve uluslararası örgütlere ve Batı medeniyetine uyum sağlama sürecinde Batı'nın desteği ve yardımı şarttır. Bir kriz çıkmadan Rusya SSCB'den devralınan görevleri yerine getirmek, BM'de SSCB'nin yerini almak, G-7 devletleriyle yakın bağlar kurmak için ABD ve diğer Batı devletleriyle müttefiklik bağları oluşturmali ve bu bağları güçlendirmelidir.²³⁰

Diğer bir grup olarak karşımıza Solzhenitsyn, Zyuganov ve Jirinovski'nin bulunduğu Avrasya grubu bulunmaktadır.²³¹ Bu grup, genel olarak Atlantik grubunun savunduğu Batı yanlısı politikaları eleştirmekte, Rusya'nın asıl menfaatlerinin olduğu eski Sovyet

²²⁹ Berryman, **a.g.e.**, s. 336.

²³⁰ Alvin Z. Rubinstein, “The Transformation of Russian Foreign Policy”, **The International Dimension of Post Communist Transitions in Russia and the New States of Eurasia**, ed. by Karen Dawisha, Armonk, M.E. Sharpe, 1997, s. 41.

²³¹ Peter Shearman, “Defining the National Interest: Russian Foreign Policy and Domestic Politics”, **The Foreign Policy of the Russian Federation**, ed. by Roger E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London, Macmillan, 1997, s. 5.

Cumhuriyetleri, Üçüncü Dünya ülkeleri gibi eski Sovyet döneminden kalma müttefikleriyle ilişkilerinin korunmasından ve yeniden canlandırılmasından yana olduklarını belirtmektedir. Fakat, bu grubun içinde değişik düşünceler de ortaya çıkmaktadır. Bu grup içinde bulunanların bazıları, Rusya'nın Batı ile Doğu arasında bir köprü oluşturduğunu, içinde birçok kültürü barındırdığını, bundan dolayı birçok ülkede ve kıtada tarihi bağların olduğunu savunmakta ve Batı ile Doğu arasında ilişkilerin dengelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bazıları, Batı ile yakın ilişkileri eleştirmekle birlikte Batı ile ilişkileri dondurmaktan yana olduklarını belirtmektedirler. Avrasyacılar içinde yeralan başka bir oluşum ise eski Sovyet Cumhuriyetlerinde Rus etkisini ve kontrolünü yeniden oluşturmak için askeri müdahalenin bile gerekli olabileceğini savunmaktadır.

Bu iki grubun Rus dış politikasında dönem dönem etkili olduğu görülmekle birlikte 1991-1993 yılları arasında Batı yanlılarının ve liberallerin dış politikada güçlü etkisi hissedilmektedir. 1991-1993 yılları arasında Yeltsin'den güçlü destek alan Kozirev Rusya'nın azalan stratejik önemini Batı ile yeniden yakınlaşarak kazandırmaya çalıştı.²³² Yeltsin ve Kozirev, Rusya'nın kaderinin Batı'nın sağlayacağı yardıma ve desteğe bağlı olduğunu, Rusya'nın demokratik, liberal ve hukuk devleti olarak uluslararası sistemde yerini alması için Batı medeniyetinin her türlü ögesini Rusya'ya uygulamak zorunda olduğunu halka inandırmalıydı. Bu dönem politikası içinde göze çarpan bir başka önemli nokta ise Rusya'nın çok kutuplu dünya düzeninde hala "büyük bir güç" olduğunu belirtmesi oldu.²³³ Rus dış politikasında göze çarpan diğer öncelikler ise Rusya'nın toprak bütünlüğü ve egemenliğini korumak, pazar ekonomisine ve demokrasiye geçiş sürecini başarılı bir şekilde tamamlamak, hiçbir devlete karşı düşmanca bir tavır sergilememek, ABD ve Batı Avrupa ile ilişkileri güçlendirmek, START II Antlaşması çerçevesinde eski Sovyet cumhuriyetleri topraklarında bulunan nükleer silahların Rusya'ya yeniden kazandırmaktır.²³⁴

Fakat, Yelsin Yönetiminin oluşturduğu dış politika ve öncelikler ile gerçekler arasında oldukça farklılıklar ve uçurumlar olduğu görülmektedir. Rusya, 1990'lı yıllara liberal ekonomiye, demokrasiye geçiş amacıyla başladı. Rusya, bu konuda hem Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olacağını kanıtlayacak hem de geçmişte Batı üzerinde bıraktığı imajı silebilecekti. Fakat, bu geçiş sürecinde Batı'nın, özellikle ABD'nin ekonomik ve siyasi desteği şarttı.²³⁵ Batı'dan ve ABD'den beklenen yardımın gelmemesi Rusya'nın ekonomik geçiş sürecinde güç

²³² Bobo Lo, **Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy**, Oxford, Blackwell, 2003, s. 13.

²³³ Lo, **a.g.e.**, s. 13.

²³⁴ Alexei Arbatov, "Russian Foreign Policy Priorities for the 1990s", **Russian Security After the Cold War**, ed. by Teresa Pelton Johnson and Steven E. Miller, Washington, Brassey's, 1994, s. 13.

²³⁵ **A.g.e.**, s. 10.

bir duruma gelmesine ve iç politikada muhalefetin başını çeken Avrasyacıların güç kazanmasına neden oldu. Diğer yandan, Rusya'nın iddia ettiği gibi küresel bir güç olmadığı ve politikasını uygularken kaynaklarının sınırlı olduğu NATO'nun genişleme sürecinde, Balkanlar'da çıkan uyuşmazlıklarda, Ortadoğu'da, hatta eski Sovyet cumhuriyetlerinde Rusya'nın istenilen ölçüde etkili olamaması ve Batı tarafından dışlanmasıyla anlaşıldı.²³⁶

Bu nedenlerden dolayı, Yeltsin Yönetimi Rus dış politikasının taşıyacağı öncelikler konusunda değişiklikler yapmasının gerekli olduğunu anladı. 1993 yılından sonra, Rus Yönetimi dış politikada yeni öncelikleri ve gerçekleri göz önünde bulundurarak yeni bir politika uygulamaya karar verdi. Yeni politikada birinci öncelik olarak Rusya büyük bir güç olarak varlığını sürdürecekti. Rusya'nın "yakın çevre"siyle ilgili yaşamsal çıkarları vardır ve bundan dolayı Rusya'nın bu bölgede etkisini sürdürmeye hakkı vardı. Bu durumda öne çıkan bir konu ise Rusya'nın eski SSCB cumhuriyetlerinde bulunan Rus asıllı vatandaşlarının hakkını savunmak olmuştur. Bu madde, Rusya'nın "yakın çevre" politikasının ana hedeflerinden biri olmuştur. İkinci öncelik olarak, Rusya Batı ile iyi ilişkiler geliştirmek arzusundaydı ancak Moskova Yönetimi'nin çıkarlarının her zaman Batınlıklerle uyum göstermesi beklenemezdi.²³⁷

1993 yılında Moskova'nın "yakın çevre"yi ulusal güvenlik alanı olarak ilan etmesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, daha önce Yönetim'in tek taraflı Batı yanlısı politikasına karşı çıkan muhalefetin ve Avrasyacı ekolünün etkili olmaya başlamasıdır.²³⁸ Muhalefetin karşı olduğu nokta, Yönetimde etkili olan Atlantik grubunda öne çıkan Gaydar-Yeltsin-Kozirev üçlüsünün Batı ile yakınlaşarak çevresini ihmal etmesi ve bu bölgeye ilgisiz kalarak kendisi için oldukça önem taşıyan bölgede bir güç boşluğunun doğmasına neden olmasıdır.²³⁹ Bu durum, ABD önderliğinde İran, Türkiye gibi devletlerin bölgede etkinlik kurmaya başlamalarıyla sonuçlanmıştır. Bundan dolayı, Avrasyacı ekolün getirdiği eleştiriler Rus dış politikasında etkili olmuş ve Rusya'nın "yakın çevre"yi kendi etki alanı ilan etmesine neden olmuştur. İkincisi, Moskova Soğuk Savaş dönemi sonrası Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ile eski SSCB cumhuriyetlerinde nüfuz ve etki kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca, Sovyet sonrası dönemde bu bölgelerdeki ülkelerin Batı ile yakın ilişkiler kurması ile Moskova bölgedeki menfaatlerinin tehlikeye girmiş olduğunu farketti.²⁴⁰ Son neden olarak karşımıza ABD çıkmaktadır. ABD, uyguladığı strateji ile söz konusu ülkelerin

²³⁶ Lo, **a.g.e.**, s. 14.

²³⁷ Nurşin Ateşoğlu Güney, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye'ye Bakışı", **Türkiye'nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, Ankara, İmge, 2002, s. 334-335.

²³⁸ Shearman, **a.g.e.**, s. 7.

²³⁹ Ateşoğlu Güney, **a.g.e.**, s. 335.

²⁴⁰ **A.g.e.**, s. 334.

Rus etki alanına yeniden girmesini engelleyerek bölgedeki varlığını güçlendirmeye başlamıştır.²⁴¹

Rusya, yakın çevre politikasını oluşturarak bölge ülkelerini kendi etki alanına dahil etmesine rağmen bu dönemde pek başarılı olamadı. Rusya'nın serbest piyasa ekonomisine ve demokrasiye geçiş sürecinde Batı yardımına ihtiyaç duyması bunun bir nedenidir. Büyük bir güç olduğu iddiasında bulunmasına rağmen Rusya, Yeltsin döneminde Ortadoğu'da ve Balkanlar'da çıkan uyuşmazlık ve çatışmaların çözüm süreçlerinde Batı tarafından dışlanmış, geçirdiği ekonomik sıkıntılar yüzünden içe dönmüş ve bundan dolayı bölgede çıkan olaylara karşı tavrı sınırlı olmuştur. Bu durum kendisini en çok Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya ve AB'ye katılma kararlarını almasında göstermiştir. Rusya'nın özellikle NATO genişleme sürecine olan tepkisi sınırlı olmuş ve bundan dolayı NATO'nun ve ABD'nin bölgedeki varlığı daha da güçlenmiştir. Ayrıca, hem Kozirev döneminde hem de daha sonra dışişleri bakanlığı makamına gelen Primakov döneminde Rusya'nın ulusal kimliğinde bir belirsizliğin yaşanması ve dış politikada koyduğu hedeflere ulaşmakta zorlanması, iç politikada ve ekonomisinde sıkıntılı bir süreçten geçmesi Rusya'nın ne kadar dünya gücü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönem sonucunda, Rusya eski SSCB cumhuriyetlerini biraraya getiren ve bölge güvenliğini sağlayan bir güç olmayı da başaramamıştır.²⁴²

2. Putin Dönemi ile Rus Dış Politikasında Yeni Kimlik Arayışı

Vladimir Putin'in 1999 yılında Rusya Federasyonu başkanlığını Yeltsin'den devralmasıyla Rus dış politikasında yeni bir dönem açılmıştır. Putin, daha önceki dönemlerde ve Yeltsin zamanında Rus dış politikasının önündeki en büyük engelin Rusya Federasyonu'nun ulusal kimlik oluşturmada hala bir karmaşa içinde olduğunu kavramış ve bu yönde çalışmaların başlatılması gerekliliğini görmüştür. Buna göre, Rusya ancak ulusal kimliğinde bir kararlılık içinde olduğu zaman dış politika önceliklerini belirleyebilir.

Yeltsin dönemi boyunca ulusal kimlik oluşturmada birçok düşünce belirmesine rağmen tek bir düşünce üzerinde tam bir anlaşma sağlanamamıştır. Batı yanlısı politika ve kimlikten yana olan Atlantikçiler ile Rusya'nın Batı'dan vazgeçip kendi yakın çevresine yönelmesi konusunda kararlı olan Avrasyacılar arasında mücadele yaşanmışsa da Yeltsin Döneminde bu yönde henüz bir uzlaşmaya varılmadığı göze çarpmaktadır. Putin, ulusal kimlik konusunda halkı ayıran değil birleştiren bir öge bulunmasının gereğini kavramıştır.²⁴³

²⁴¹ A.g.e., s. 336.

²⁴² Jonson, *Vladimir Putin and Central Asia: The Shaping of Russian Foreign Policy*, London, I.B. Taurus, 2004, s. 6.

²⁴³ Lo, a.g.e., s. 17.

Bundan dolayı, ulusal kimlikte her türlü ögeyi biraraya getirerek Rusya'daki farklı kesimleri bir uzlaşmaya getirmeye çalışmıştır.

Putin, bir yandan farklı kesimlerin düşüncelerini biraraya getirip ulusal kimliği ve dış politikayı oluştururken diğer yandan Rusya'nın coğrafi konumundan da yararlanmaya çalışmıştır. Rusya'nın coğrafi konumu itibariyle Avrupa, Orta Asya, Uzakdoğu ülkeleriyle sınırı vardır ve tarihi bağları itibariyle Batı Avrupa, Ortadoğu, Akdeniz ülkeleri, Çin gibi bölge ülkeleriyle de bağlantısı mevcuttur.²⁴⁴ Bu nedenle, Rusya'nın coğrafi, siyasi, tarihsel konumu itibariyle ulusal kimliğinde bütün bu öğeleri bulundurması şart olmuştur.

10 Ocak 2000'de yeni "Ulusal Güvenlik" ve 30 Haziran 2000 tarihinde yeni "Dış Politika Konsepti" açıklandığında, Putin dış politikasında Rusya'nın ekonomik menfaatlerine de yer vererek Moskova'nın gelecekte daha pragmatist bir tavır alacağını açıklamıştır.²⁴⁵ Dış politikadaki bu yenilik Rusya'nın gelecekte enerji kozunu oynayarak daha avantajlı bir konuma yükselmesini amaçlamaktadır. Yeni dünya düzeninde de artık oyun ekonomik rekabete dayalı oynandığına göre Rusya da jeostratejik bir politikadan vazgeçerek jeoekonomik bir politikaya geçiş yapmıştır. Yeni dış politika ile birlikte Rusya kendini bölgesel bir güç şeklinde tanımlayarak kendi bölgesinde sınırlı fakat etkili bir güç alanı yaratmayı amaçlamaktadır.²⁴⁶

2001 seçimlerine girildiğinde Putin kampanyaya "Büyük Rusya" sloganı ile başladı. Putin, seçim kampanyasında, Rus halkı içinde eski dönemlere duyulan özlemi dile getirdi. Ayrıca, Putin seçim kampanyasında diğer yandan Rusya'nın jeopolitik konumu itibariyle olanaklarını sınırlı olsa da etkili bir şekilde kullanıp Rusya'yı yeniden büyük güç konumuna getireceğini belirtti. Bundan dolayı, Putin Yönetimi dış politika söylemlerinde uluslararası düzenin çok kutuplu bir sistem olduğunu vurgulayarak hem ABD hegemonyasını dünyada ve kendi etki alanında dengeleyeceğini hem de diğer bölgesel güçlerle Rusya'yı da ön plana çıkararak Rusya'yı hakettiği konuma yerleştireceğini belirtti.

Yeni dönemde, Rus dış politikasında "Büyük Rusya" teması göze çarptığı gibi, dış politikada Avrupa'nın Rusya için önemli bir konumda olduğu gözlemlenmektedir.²⁴⁷ Yeltsin döneminin ilk yıllarında özellikle ABD'ye endeksli bir dış politika izlendiği, daha sonra Primakov'un dışişleri bakanlığı döneminde bunun çok boyutlu bir nitelik kazanarak Rusya'nın "yakın çevre" politikasına yöneldiği gözlemlenmiştir. Putin dönemi ile birlikte

²⁴⁴ Ludmilla Selezneva, "Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism",

Realignments in Russian Foreign Policy, ed. by Rick Fawn, London, Frank Cass, 2003, s. 19.

²⁴⁵ Gökhan Yandaş, "The Role of the Russian Federation in the Commonwealth of Independent States", **Russian Culture, Policy and Politics**, ed. by Ayşe Dietrich and Richard Dietrich, İstanbul, Multilingual, 2005, s. 166.

²⁴⁶ **A.g.e.**, s. 166.

²⁴⁷ Selezneva, **a.g.e.**, s. 17.

Avrupa, dış politikada daha merkezi bir rol oynamaya başlamıştır. Yönetimin söylemlerinde Rusya'nın tarihsel, coğrafi ve siyasi anlamda hep Avrupa'nın bir parçası olduğu vurgulanmakta ve Rusya'nın Avrupalı devletlerin doğal bir müttefiki olduğunun altı çizilmektedir.²⁴⁸ Bu anlamda, Avrupalı devletler arasında özellikle Almanya ile gelişen ilişkiler göze çarpmaktadır.

Rusya, bu dönemde Orta Asya'ya yönelik politikalarını güçlendirmeye çalışmışsa da 11 Eylül 2001 saldırılarının ertesinde ABD'nin Afganistan'a başlattığı operasyon ile birlikte Rusya'nın bölgedeki etkisi sınırlanmıştır. He ne kadar Rusya, ABD'ye terörizme yönelik mücadelesinde destek vermişse de ABD'nin Orta Asya'da askeri üsler edinmeye başlaması Rusya'nın bölgeye yönelik menfaatlerini ve politikalarını tehlikeye düşürmüştür.

Kısaca Putin dönemi dış politikasını özetlemek gerekirse çok boyutlu bir politika çizme çabasından söz edilebilir.²⁴⁹ Politikada Avrupa ülkeleri merkezi bir rol oynasa da bu dönemde Çin ve Hindistan gibi Asyalı ülkelerle de ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Putin dönemi dış politikasında izlenilen yollara gelinecek olursa bu dönemde dış politikada üç öncelik göze çarpmaktadır. İlk olarak, politikada ülke menfaatleri özel bir anlam kazanmıştır. Dış politika, iç politikaya hizmet etmeli ve halkın yaşam standartlarının yükseltilmesi, güvenliğin sağlanması dış politikaların önceliklerinden olmalıdır.²⁵⁰ Diğer bir öncelik ise dış politikada iç sorunların göz önünde bulundurulması gibi Rusya'nın kendini yalnızlığa iten bir politika izlenmemesi gereğidir. Bu yönde, Rusya demokratik devletler topluluğuna ve uluslararası ekonomik pazarlara katılmalıdır. Başka bir deyişle, Rusya dünyaya ve Batı'ya kısa zamanda uyum sağlamalıdır. Ayrıca, son olarak dış politikada Batı ile Doğu, Avrupa ile Asya arasında denge oluşturulmalıdır.

Bu dönemde, dış politikada Rusya için izlenilecek yeni bir yol, yeni bir hedef oluşturulmuştur. Bu hedef, Sovyet döneminde “komünizm”in tamamlanması iken yeni dönemde, özellikle Putin döneminde Rusya'yı yeniden büyük devletler topluluğuna dahil etmek olmuştur. Bu amaçla, Putin gerek seçim kampanyasında gerek diğer söylemlerinde her zaman “Büyük Rusya” temasını işlemiştir.²⁵¹ “Büyük Rusya” temasında izlenecek yolda Rusya pragmatist bir tavır oluşturmakla birlikte Rusya'nın ekonomik ve siyasi öncelikleri ile sınırlı olanaklarının her zaman göz önünde tutulduğu görülmektedir.

²⁴⁸ Lo, **a.g.e.**, s. 17.

²⁴⁹ **A.g.e.**, s. 17.

²⁵⁰ Selezneva, **a.g.e.**, s. 26.

²⁵¹ **A.g.e.**, s. 27.

3. Askeri Doktrin

SSCB'nin dağılması ile birlikte Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde beliren zorunluluklara göre iç durumu kontrol etmek amacıyla Rusya'nın ulusal kimliği ile bağlantılı bir askeri doktrin oluşturma gerekliliği doğdu. 1992 ile 2000 yılları arasında Rusya'nın demokrasiye ve liberal ekonomiye geçiş sürecinde Moskova'nın ihtiyaçlarını karşılayacak türde ilk askeri doktrin Yeltsin döneminde duyurulmuş, 2000 yılında ise uluslararası sistemde meydana gelen yeni değişikliklere yönelik 1993 belgesinin yerini alacak yeni bir askeri doktrin daha duyurulmuştur.

SSCB'nin dağılmasından sonra Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemde oldukça etkili olan geleneksel güçler yeni dönemde hızla terkedilmeye başladıkça 1992 yılı ortalarından itibaren Rusya'nın güvenlik ve savunma politikalarına rehberlik edecek askeri bir doktrin hazırlama çalışmaları başladı. Yeni doktrin hazırlanırken Rusya Federasyonu'nun ne tür tehditlerle karşı karşıya olduğu konusu da tartışılmaya açıldı. Rusya Federasyonu artık yeni dönemde Soğuk Savaş zamanından kalma tehditlerle karşı karşıya değildi. Mesela, bu dönemde sadece ABD'den ve Batı'dan bir tehdit algılanmamaktaydı.²⁵² Yeni dönemde, Rusya'nın güvenliğine yönelik tehdit güneyden de algılanmaktaydı. Ayrıca, Batı ile arasında çıkacak nükleer ve konvansiyonel savaş olasılıklarının azalması ile birlikte Rusya için asıl tehdit bölgesel ve yerel savaşlardan kaynaklanmaktadır.²⁵³

Rusya'nın tehdit algılamalarında değişikliğin yansımalarının nedenleri arasında BDT içinde Rusya liderliğinde entegrasyon fikrine karşı çıkan devletlerin olması gibi Sovyet sonrası dönemde bazı ülkelerin Rusya'nın "yakın çevre"sindeki etkinliğini kırma girişimlerine devam etmesi de bulunmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Batı'dan gelen tehdidin yeni dönemde artık bir tehdit olarak algılanmadığını daha önce belirtmiştik. Soğuk Savaş sonrası dönemde her ne kadar Rusya, Batı'ya yönelik daha barışçıl bir politika izlemeye çalışmışsa da Batı devletleri ve örgütlerinin özellikle NATO'nun izlediği politikalar bu durumun aksini yaratmıştır. NATO'nun doğuya doğru genişleme kararı alması ve sınırlarının eski Sovyet sınırlarına dayanması Rus güvenliğine yönelik ayrı bir tehlike durumunu ortaya çıkarmıştır.²⁵⁴

Kasım 1993 tarihinde Başkan Yeltsin tarafından onaylanan askeri doktrin, Rusya Federasyonu'na ve müttefiklerine yönelik saldırının nükleer bir savaşa dönme tehlikesinin doğmasını önlemek amacıyla Rusya'nın sadece küresel çaplı bir savaş durumunda nükleer

²⁵² Christoph Bluth, "Russian Military Forces and Reform", **Russia After the Cold War**, ed. by Mike Bowker and Cameron Ross, New York, Longman, 2000, s. 224.

²⁵³ Ateşoğlu, **a.g.e.**, s. 341.

²⁵⁴ **A.g.e.**, s. 341.

silahların kullanabileceğini öngörmektedir.²⁵⁵ Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, Rusya Federasyonu müttefikleri arasında sayılan BDT ülkelerinin sınırlarını da kendi güvenlik alanına dahil ederek hem yakın çevresinde hem de BDT sınırlarında istikrarı sağlamak amacıyla kuvvete başvurabileceğini ilan etmiştir. Rusya Federasyonu, doktrinde yeralan nükleer silahlar ve caydırıcılık konusunda Sovyet dönemindeki aksine “nükleer gücü kullanan taraf olmama” taahhüdünden vazgeçerek,²⁵⁶ nükleer silaha sahip olmayan ya da Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasına taraf olan herhangi bir devlete karşı nükleer silah kullanmayacağını ilan etmektedir. Ancak, nükleer silaha sahip bir devletle beraber ya da nükleer caydırıcılığı olan ittifak içinde Rusya Federasyonu’na ve/veya BDT ülkelerine yönelik bir saldırı başlatması ya da saldırıyı desteklemesi durumunda Rusya’nın nükleer güce başvurma hakkını saklı tutacağını belirtmektedir.

1993 Doktrini’nde belirtildiği üzere, Rusya Federasyonu Sovyet döneminde geçerli olan “nükleer silahlara başvuran taraf olmama” ilkesini terkederek önemli bir değişikliğe imza atmıştır. Bunun üç nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Sovyet sonrası dönemde Rusya’nın NATO karşısında konvansiyonel güçlerindeki açığını nükleer gücüyle kapatmak zorunda kalmıştır. İkincisi, Moskova “yakın çevre”sini etki altına alma önceliğinden dolayı bu ilkeyi terk etmiştir. Üçüncüsü, Rusya Federasyonu “yakın çevre”de yeralan devletlerle bir güvenlik ve savunma ağı oluşturarak bölgede dış güçlerin etkinlik kurmasını engellemeye çalışmaktadır.²⁵⁷

Rusya Başkanı Vladimir Putin 21 Nisan 2000 tarihinde yeni Askeri Doktrini onaylayarak hem yedi yıl içerisinde uluslararası sistemde ve iç politikada oluşan gelişmelere cevap verecek hem de 1993 Askeri Doktrinini yerini alacak yeni bir güvenlik politikayı oluşturmayı amaçlamıştır.

2000 yılında yayınlanan askeri doktrin Rusya’nın güvenlik ve savunma politikasında önemli değişiklikler getirmiştir. Doktrinde, 1993 yılında yayınlanan doktrin aksine Rusya Federasyonu ülkenin ve kendi müttefiklerinin güvenliğine yönelik saldırıları önlemek ve uluslararası barışı korumak amacıyla Rusya’nın nükleer silahlarını kullanabileceğini belirtilmektedir.²⁵⁸

2000 yılındaki Askeri Doktrinde üç önemli değişiklik göze çarpmaktadır. Birincisi, Rusya’nın ulusal güvenliğine askeri güvenliğini ve uluslararası barış ve istikrarın korunmasını

²⁵⁵ Nikolai Sokov, **Russia’s 2000 Military Doctrine**, October 1999
<<http://www.nti.org/db/nisprofs/over/doctrine.htm>>(10.04.2007).

²⁵⁶ Ateşoğlu, **a.g.e.**, s. 343.

²⁵⁷ **A.g.e.**, s. 343-344.

²⁵⁸ **Russian Military Doctrine(2000)**

<<http://www.freerepublic.com/forum/03944aabfe.htm>>(10.04.2007).

da dahil ederek güvenlik alanını genişlettiği görülmektedir. Ayrıca, 1993 yılında yayınlanan doktrinin aksine nükleer silahlı saldırının yanında konvansiyonel saldırıya karşı da Rusya'nın nükleer silah kullanma hakkının olduğunu vurgulamaktadır. Diğer yandan, 1993 yılında Rusya'ya gelecek tehdidin ve Rusya'nın kuvvet kullanabileceği durumun küresel çapta bir savaş olasılığından kaynaklanacağını belirtirken 2000 yılında yayınlanan askeri doktrin küresel savaşa ek olarak bölgesel çaplı savaşı da ekleyerek bu iki durumda nükleer silaha başvurabileceğini belirtmektedir.²⁵⁹ Bunun yanı sıra, Çeçen operasyonu gibi terörist karşıtı operasyonlara yönelik dışarıdan gelecek müdahale durumunda nükleer silah kullanabileceğini belirtmiştir. 2000 doktrininden anlaşılacağı üzere, Rusya'nın güvenliğinde stratejik nükleer silahlar önemini korumaktadır ve Rus askeri gücünün belkemiğini oluşturmaktadır. Bundan dolayı, 2000 Askeri Doktrini Rusya'nın savunma politikasının rehberi durumundadır.

2006 yılında, Rus Hükümeti Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan yeni bir askeri doktrin üzerinde durmaya başlamıştır. Doktrin onaylandığı takdirde, Rusya'nın tehdit ve düşman tanımları daha önceki askeri doktrininkilerden çok daha farklı bir görünümde olacaktır. 2006 yılında hazırlanan doktrin taslağı, dışarıda Rus asıllı vatandaşlara yönelik tehditlere karşı onları korumayı amaçlamakta ve ayrıca nükleer silahların yayılmasını önlemek, ABD ve NATO gibi potansiyel rakiplere yönelik bir politika oluşturmak ve uluslararası terörizmle mücadelede bulunmak gibi yeni hedefler getirmektedir.²⁶⁰

Yeni belge onaylandığı takdirde Rusya'nın uluslararası terörizme karşı olduğu gibi ABD ve NATO'ya karşı da savunma politikaları geliştirmeye başlayacağı görülmektedir. Bu durum, Rus dış politikasında Sovyet dönemi güvenlik ve tehdit algılamalarına geri dönüş işareti olarak sayılmaktadır.

B. ABD ile İLİŞKİLER ve NATO GENİŞLEME SÜRECİ

Sovyet sonrası döneme başlarken Rusya'nın önceliklerinden biri de ABD ile ilişkilerini iyileştirerek stratejik ortaklık zemininde iki kutuplu dünya düzenini sürdürebilmek ve böylece dünyadaki süpergüç konumunu koruyabilmektir. ABD ile ilişkilerinde yeni döneme umutla başlayan Rusya bu dönemde umduğunu bulamamıştır. Bunun nedenleri arasında, liberal ekonomiye ve demokrasiye geçiş sürecinde sancılı bir dönem yaşayan Rusya'nın iç sorunlarla ve reformlarla uğraşması sonucu içe dönmesidir. Ayrıca, ekonomik gücünde olduğu gibi askeri ve özellikle konvansiyonel güçlerinde büyük bir düşüş yaşayan Rusya dış politikasında ve askeri doktrininde herhangi bir ideolojiyi de yayma gibi bir

²⁵⁹ Sokov, a.g.e.

²⁶⁰ "Russia's New Military Doctrine Declares USA and NATO Key Potential Enemies", **Pravda**, 10.09.2006 <http://english.pravda.ru/russia/kremlin/19.09.2006/84521-Russia_doctrine-0>(10.04.2007).

zorunluluk taşımaması yüzünden ABD'ye karşı saldırgan bir tutum takınmamıştır. Diğer yandan, gücünde yaşanan iniş yüzünden Avrupa kıtasında olduğu gibi dünyanın ve politikanın birçok alanında Rusya'nın sergilediği tavır sınırlı olmuştur. Bunun sonucunda, ABD Rusya'ya bir dünya gücü gibi davranmamakla birlikte Moskova'yı artık bir tehdit olarak görmemektedir. Bundan dolayı, NATO'nun doğuya genişlemesinde ve NATO ile ABD'nin Yugoslavya'ya yönelik askeri müdahalelerinde Rusya söz sahibi olamamıştır. Bunun dışında, Rusya ABD politikalarını etkileyebilecek tek alanın BM'de sahip olduğu Güvenlik Konseyi üyeliği ve veto hakkı olduğunu kavramış ve bunu uluslararası politikada yeniden etkili bir yere sahip olmak amacıyla kullanmaya karar vermiştir. Bu amaçla, bu bölümde Rusya ile ABD arasındaki ilişkilerin geçirdiği evreler ile birlikte NATO'nun doğuya genişleme sürecine karşı sergilediği tavır ve BM politikası incelenecektir.

1. ABD ile İlişkiler

Rus dış politikasına genel olarak bakıldığında, Rusya hem Batı'ya entegre olmaya çalışmakta hem de Batı ve ABD'den bağımsız bir merkez olmayı istemektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Rusya'nın Batı politikasında karşılaştığı asıl zorluk da buradan doğmaktadır.

Genel olarak ABD politikasına bakılacak olunursa, 1991 ile 2007 yılları arasındaki zaman dilimini dört bölüme ayırmak mümkündür. 1991 ile 1993 yılları arasındaki birinci dönem ABD ile stratejik ortaklık kurma çabaları, 1993 ile 1996 yılları arasındaki ikinci dönem dış politikada ABD'ye alternatif yeni arayışların ortaya çıktığı dönem, 1996 ile 1999 yılları arasındaki üçüncü dönem Rus dış politikasında ABD'ye alternatif yeni müttefiklerle özel bağların kurulduğu dönem ve dördüncü dönem ise Putin dönemi olarak adlandırılabilir.

a. Stratejik Ortaklık

1991 yılı itibariyle yeni kurulan Rusya Federasyonu'nun dış politikasında bir belirsizliğin yaşandığı görülmektedir. SSCB'nin yıkılması ile birlikte Sovyet ve Soğuk Savaş döneminden kalan politikaların artık bu dönemde uygulanmayacağı belirtilmekte fakat yeni dönemde nasıl bir politika uygulanması sorusuna ise tam bir yanıtın verilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir.

Soğuk Savaş dönemi politikaları genel hatlarıyla Batı dünyasına, kapitalizme ve özellikle ABD'ye karşı oluşturulmuş politikalardır. Bu dönem boyunca, ABD ve SSCB birbirlerini rakip ve düşman olarak görmekle birlikte Soğuk Savaş'ın kökeninin iki ideoloji arasında yaşanan rekabet ve mücadele olarak tanımlamak mümkündür. Fakat, Gorbaçov döneminde Batı ile her alanda işbirliğine tanık olunduğu söylenebilir. Bu işbirliğinin temelleri, 1960'larda atılmıştır. Özellikle, 1975'de imzalanan Helsinki Nihai Senedi ve

silahsızlanma konusunda imzalanan antlaşmalar bu işbirliğinin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Bu nedenle, sözü edilen işbirliğinin SSCB döneminin mirası olarak değerlendirilmesi mümkündür.

SSCB'nin dağılması ile birlikte komünizmin artık kapitalizme bir tehlike arz etmemesi nedeniyle Soğuk Savaş politikaları da yavaş yavaş terkedilmeye başladı. Bu durum, ABD ve Batı ülkelerinin savunma ve güvenlik politikalarına yansıdığı gibi Rus dış politikasına da yansımıştır. Fakat, yeni dönemin belirsizlikleri, Rusya Federasyonu'nun demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine yansması ve yeni kurulmuş bir devlet olmasından dolayı Rusya dış politikasını yeterince oluşturamamış ve bundan dolayı da bu dönemde Batı'ya bağımlı bir profil sergilemesine neden olmuştur.

1990'lı yılların başlarında, yeni kurulan Rusya'nın dış politikası Batı yanlısı bir çizgi izlemiştir.²⁶¹ Batı yanlısı dış politikanın oluşturulmasına öncülük eden bir isim olarak Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev ismi göze çarpmaktadır. Kozirev, Batı yanlısı bir dış politikadan yana olduğunu defalarca belirtmiş, neden bu tür bir politikadan yana olduğunu şu nedenlerle açıklamıştır.²⁶² Birinci olarak, Rusya-ABD işbirliği Rusya'yı daha demokratik ve açık bir topluma dönüştürebilecektir. İkinci olarak, Rusya demokrasiye ve serbest ekonomiye geçiş sürecini yaşarken ABD'nin ve Batı kurumlarının yardımına ihtiyaç duyacaktır.²⁶³ Rusya bu sancılı dönemi atlatabilmesi için endüstri devletlerinin yardımına ve desteğine her alanda gereksinim duyacaktır. Üçüncü olarak, Rusya'da eskiye dönüşün yaşanmaması ve ülkede milliyetçi seslerin yükselmemesi ve özellikle Batı'ya karşı daha sert bir tutumdan kaçınılması için ABD'nin ve Batı'nın siyasi desteği de alınarak bu ülkelerle işbirliği kapsamında stratejik ortaklığın gerçekleştirilmesi şart gözükmektedir. Dördüncü ve son olarak, her ne kadar ABD yeni dünya düzeninde liderliğini ilan etmişse de Kozirev'e göre ABD dünyayı tek başına yönetecek kapasitede değildir. Yeni oluşan tehditlere karşı mücadelede ABD uluslararası işbirliğine ve özellikle Rusya'ya ve deneyimlerine ihtiyaç duyacaktır. Dolayısıyla, dünya düzeninin korunmasında ve uluslararası barış ve istikrarın devamlılığı için ABD-Rus stratejik ortaklığı kurulmalıdır.²⁶⁴

İki ülke arasında oluşturulması planlanan stratejik ortaklık zemini Kozirev'in makalesinde açıkça belirtilmektedir.²⁶⁵ Kozirev'e göre, ortaklık için gereken birinci öncelik

²⁶¹ Paul J. Marantz, „Neither Adversaries Nor Partners: Russia and the West Search for a New Relationship”, **The Foreign Policy of the Russian Federation**, ed. by Roger E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London, Macmillan, 1997, s. 78.

²⁶² Andrei Kozyrev, „The Lagging Partnership”, **Foreign Affairs**, 73/3, 1994, s. 59.

²⁶³ Marantz, **a.g.e.**, s. 78.

²⁶⁴ Andrei Kozyrev, „A Strategy for Partnership”, **International Affairs(Moscow)**, 73/8, 1994, s. 5.

²⁶⁵ Andrei Kozyrev, „The Lagging...**a.g.e.**, s. 65-66.

iki ülke ilişkilerinde demokrasi, insan hakları ve uluslararası hukuka saygı gibi ilkelerin oluşturulmasıdır. İkinci olarak, Batı ile Rusya arasındaki kurumsal boşluk doldurulmalıdır. Bir başka deyişle, 7'ler Grubu Rusya'nın dünya ekonomisine uyum sağlaması ile birlikte Rusya'yı da içine dahil etmelidir. NATO ile başlatılan işbirliği ve NATO'nun "Barış için Ortaklık" girişimi Rusya'nın örgüte üye olması ile sonlandırılmalıdır. Üçüncü olarak, stratejik ortaklık ortak güven duygusu üzerine oluşturulmalıdır. İki ülke menfaatlerinin ortak olduğu konularda işbirliği yapabileceği ve farklı konularda farklı görüşler bildirebileceği gibi farklı politikalar da izleyebilecektir. Görüş ve politik farklılıklar iki ülke arasındaki ilişkileri etkilememelidir.

Kozirev, ABD ile Rusya Federasyonu arasında kurulması hedeflenen stratejik ortaklığın zeminini oluştururken iki ülkenin hangi konularda işbirliğinde bulunması gerektiğini de belirtmektedir.²⁶⁶ Buna göre, işbirliğinde bulunulması gereken konular küresel güvenlik, barış güçleri, eski Sovyet cumhuriyetlerinde istikrarın korunması, insan ve azınlık hakları ve Rus ekonomisinde yapılacak reform konularıdır.

Kozirev'in uygulamaya soktuğu ABD politikası başta olumlu gelişmeler kaydetmekteydi. 1993'te, G-7 ülkeleri Rusya'ya 30 milyar dolar göndermeye karar verdi. 1993'ten başlayan Batı yardımları 1996 yılları sonunda IMF, Dünya Bankası ve diğer kurumlar aracılığı ile 40 milyar doları aşmaya başladı.²⁶⁷ Fakat, bütün bu yardımlara rağmen, kısa süre içinde Rusya'da Batı'ya karşı hoşnutsuzluklar duyulmaya başladı. Rusya, iki konuda memnuniyetsizlik duymaya başladı: Batı'nın ve ABD'nin Yugoslav Krizi'nde sergilediği tavır ve politikalar ve Washington'un NATO genişlemesine verdiği destek.²⁶⁸ Bu iki konuya bir de Rus ekonomisinde yaşanan krizler eklenince Rusya'nın ABD'ye hem siyasi hem de ekonomik açıdan giderek daha da bağımlı olduğu hissedilmeye başladı. Muhalefette ise, Rusya'nın eski müttefiklerini yalnız bıraktığı ve eski Sovyet cumhuriyetlerini Batı'ya kaptırdığı düşünceleri giderek güçlenmeye başladı. Bu durum, Rusya'da Batı yanlısı liberaller ile Avrasya yanlıları arasında kutuplaşmaya yol açtı.

Kozirev ise, muhalefetin keskin eleştirilerinden Yeltsin'in güçlü desteği sayesinde ve muhalefet içerisinde güçlü birliğin sağlanamamasından yararlanarak makamında durmayı başardı. Fakat, muhalefetin giderek sesini duyurmaya başlaması Kozirev'in dış politikada bazı değişiklikler yapmasına neden oldu.

²⁶⁶ Kozirev, "A Strategy for...a.g.e., s. 10-12.

²⁶⁷ Coit D. Blacker, "Russia and the West", *The New Russian Foreign Policy*, ed. by Michael Mandelbaum, New York, Brookings, 1998, s. 172.

²⁶⁸ A.g.e., s. 172

b. Alternatif Müttefik Arayışı

1994 yılı itibariyle ABD-Rusya ilişkilerinde yavaş yavaş bir hoşnutsuzluk hakim olmaya başladı. ABD ile ilişkilerinde anlaşmazlık konuları kısaca özetlenecek olursa ekonomik reform programında anlaşmazlık, silah satışları, Balkanlar’da durum ve Avrupa’nun güvenlik sistemi-özellikle NATO genişleme süreci- üzerinde iki ülke arasında politika farklılıklarından doğan anlaşmazlıklar göze çarpmaktadır.²⁶⁹ Rus Yönetimi, Batı ile iyi ilişkilerini sürdürmeye devam edecektir. Fakat, Rusya, politikasında sadece ABD ve Batı’ya bağlı kalmamak için kendine yeni dostlar arayacaktır. Bu durumda, daha önce ihmal edilmiş ülkelerle, özellikle BDT ülkeleri ve yakın çevre ülkeleri ile olan bağların daha da güçlendirilmesi kararı alındı. Bu politika ile Kozirev ve Yeltsin, ABD karşısında daha sağlam bir duruş sergilemeyi amaçlamaktadır.²⁷⁰

Rusya, NATO genişleme sürecine başta ses çıkarmamasına rağmen ABD’nin de açıkça destek vermeye başlaması, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan’ın NATO’ya başvurularının da ciddiyet kazanması ile birlikte rahatsızlığını belirtmeye başladı. Örnek olarak, 1993 Ağustos tarihinde gerçekleştirdiği Polonya ziyaretinde Yeltsin, NATO genişleme sürecinin ilişkileri daha da karmaşıklatacağını ve hatta gerekirse Batı ile mevcut ilişkilerini dondurabileceğini belirtti.

ABD ile ilişkilerde yaşanan bir gelişme 1994 yılında gerçekleşen Washington Zirvesi’nde yaşandı. Zirve’de, Yeltsin ve Clinton biraraya geldiler. Zirve boyunca Bosna, AKKA Antlaşması(Avrupa’da Konvansiyonel Güçler Antlaşması) ve Rus askeri birliklerin Baltık devletlerinden geri çekilmesi konuları tartışıldı. Her ne kadar zirve olumlu geçse de zirveden sonra oluşan üç gelişme ABD-Rus ilişkilerini derinden etkileyecek niteliktedir. Bu üç gelişmeden ilki 1 Aralık 1994 tarihinde Rusya’nın NATO’nun Barış için Ortaklık belgesini imzalamaktan vazgeçmesidir. İkinci gelişme ise, 5 Aralık 1994 tarihinde Yeltsin’in Budapeşte’de AGİT Zirvesinde yaptığı konuşmada ikinci bir “Soğuk Savaş” ihtimalinden söz etmeye başlamasıdır. Üçüncü ve son gelişme ise, aynı yıl Yeltsin’in Çeçen operasyonu başlatılması emrini vermesidir.

Bu gelişmeler ABD-Rus ilişkilerinde iki sonucun doğmasına neden olmuştur.²⁷¹ Birinci sonuç, 1995 yılına kadar ABD ile olan ilişkilerde bir durgunluk yaşanmasıdır. İkinci sonuç olarak Rusya ABD’ye yönelik yeni bir strateji oluşturmaya başlamıştır. Bu stratejiye

²⁶⁹ Marantz, **a.g.e.**, s. 86.

²⁷⁰ **A.g.e.**, s. 85.

²⁷¹ **A.g.e.**, s. 181.

göre, Rusya ABD'ye karşı Avrasya kartını oynayacak ve Çin ile mevcut ilişkilerini daha da arttıracaktır. Yeltsin Döneminin ABD'ye karşı yürüttüğü strateji ile birlikte dış politikasında yeni alternatifler yaratarak ABD karşısında sağlam bir duruş sergilemeye başlamıştır.

Ayrıca, ABD ile ikili ve çok düzeyli ilişkilerin yaşanmasında ve ABD'ye yönelik sürdürülen politikada değişiklik yaşanmasında iç politikada muhalefetin giderek güçlenmesinin de etkisi olmaktadır. 1995 Rus Duma seçimlerinde komünistler ve milliyetçilerin oy oranında büyük bir artış sağlandığı gözlerden kaçmamıştır.²⁷² Bu duruma Yeltsin'in kalp krizleri ve sağlık durumu da eklenince Kozirev'in dışişleri bakanı olarak görevini sürdürmesi giderek zorlaştı. 5 Ocak 1996 tarihinde Kozirev'in istifası ile Primakov yeni hükümette dışişleri bakanı olarak göreve başladı.

c. Primakov ile Rus-ABD İlişkilerinde Yeni bir Dönem

Primakov'un Dışişleri Bakanı olarak göreve başlamasıyla birlikte ABD-Rus ilişkilerinde yeni bir dönem başlamış oldu. Yeni dönem 12 Ocak 1996 tarihli bir konferansta Primakov'un ABD'ye yönelik yeni dış politikasını açıklaması ile başlamıştır.

Primakov, konferansta Rusya'nın bu dönemde de büyük bir güç olarak varlığını devam ettireceğini ve dış politikada menfaatlerini korumaya devam edeceğini belirtmiştir. Primakov, ayrıca ABD'nin uluslararası sistemde hegemon yapısını reddetmekle birlikte dünya düzeninin çok kutuplu bir sistem olduğunun altını çizmiştir. Yeni politikada, Rusya'nın ABD ve diğer Batılı devletlerle olan ilişkilerini sürdürürken Çin, Hindistan, Japonya ve Yakındoğu ile Ortadoğu ülkeleriyle bağlarını güçlendireceği belirtilmiştir.²⁷³

Her ne kadar muhalefetten Batı karşıtı sesler yükselse de Primakov ABD ile ilişkilerini dengelemekten ve mevcut ilişkilerini sürdürmekten yana olmuştur. Bu politikanın ardından ABD ile yaşanan ilk gelişme 1997 yılında NATO ile Rusya arasında imzalanan Kurucu Antlaşma olmuştur. Rusya, IMF'den borç almaya devam etti ve G-7 devletlerine katılarak organizasyonun G-8 adını almasına neden olmuştur.²⁷⁴

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen bu dönemde ABD karşıtlığı devam etti. Batı karşıtlığı Yugoslavya'ya yönelik NATO bombardımanının Mart 1999'da başlaması ile daha da tırmandı. İki hafta içinde Rus halkında Batı karşıtlığı % 32'den % 64'e yükseldi.²⁷⁵ Batı karşıtlığının diğer nedenleri kısaca şu şekilde sıralanabilir. Birincisi, ekonomik krizin devam etmesi ile Batı ve IMF destekli şok terapinin başarısızlığı ve Batı tarafından söz verilen

²⁷² Shearman, **a.g.e.**, s. 7.

²⁷³ Marantz, **a.g.e.**, 183.

²⁷⁴ Rick Fawn, "Realignments in Russian Foreign Policy: An Introduction", **Realignments in Russian Foreign Policy**, ed. by Rick Fawn, London, Frank Cass, 2003, s. 15.

²⁷⁵ **A.g.e.**, s. 15.

ekonomik yardım ve desteğin gelmemesi ve bundan dolayı 1998’de Rusya’da ekonomik bunalımın başlamasıdır. Bu durum da, Rusya’da Batı karşıtlığını daha da körüklemiştir. İkincisi, NATO genişleme süreci ve Yugoslavya’ya yönelik NATO bombardmanı ile birlikte Rusya’da milliyetçilik akımının ve Batı karşıtlığının hız kazanmasıdır. Her ne kadar Rusya, NATO operasyonundan sonra NATO’nun Balkanlardaki barış güçlerine katıldıysa da sonradan güçlerin kontrolü ve kullanılması konusunda her iki tarafta anlaşmazlık devam etmiştir.²⁷⁶ Rusya’da rahatsızlık duyulan başka bir konu ise ABD’nin eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkiye girmeye başlamasıdır. Bu bölgeyi kendi etki alanı ilan eden Rusya’da ABD’nin bölgeye yönelik politikaları yeniden bir çevrenme hissi doğurmaya başlamıştır.

Her ne kadar Yeltsin ABD ile ilişkileri konusunda büyük umutlar beslemişse de dönem ABD-Rus ilişkileri açısından tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1999 yılı itibariyle Rusya’da ABD’nin yeniden Soğuk Savaş dönemi politikalarına dönebileceği korkusu yaşanmakla birlikte dış politikanın söylemi olan dünya düzeninin çok kutuplu sistem olduğuna olan inanış sarsılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, dünyanın aslında ABD tekelinde tek kutuplu bir dünya düzeninde olduğu fikri daha da güçlenmeye başlamıştır.²⁷⁷

d. Putin Dönemi

Kosova krizi ve NATO genişleme süreci gibi gelişmeler ABD-Rus ilişkilerine zarar verirken özellikle Kosova Krizinden sonra Rusya dünya politikasında yalnızlığa itilmiştir. Her ne kadar Yeltsin dönemi boyunca Rusya’nın uluslararası alanda önemli bir güç olduğu, Avrupa güvenliğinin inşasında Rusya’nın gücünün gözardı edilemeyeceği ve çok kutuplu dünya düzeninde önemli bir yere sahip olduğu iddia edildiyse de bu dönem politikaları Rusya’nın ABD politikalarını etkileyebilecek bir güce sahip olmadığını ortaya koydu.

Putin Yönetimi başa geçtiğinde hem iç hem de uluslararası politikada yaşanan değişiklikler yüzünden Rus dış politikasında yeni bir tutum takınmaya başlamıştır. Putin Yönetimi ile birlikte Rusya’nın dış politikada daha dengeli bir yol izlemesi gerektiği açıklandı. Bu amaçla, Rusya Hükümeti iç politikada milliyetçilerin, Avrasyacıların ve Batı yanlılarının düşüncelerini biraraya getirecek ve aşırı söylemlerden arındırılarak yeni bir ulusal kimlik oluşturacak ve Rus ekonomisinin iyileştirilmesi ile dış politikada birçok ülke ve güç merkezi ile daha dengeli ilişkiler kuracaktır. Rusya, Yeltsin döneminde olduğu gibi çok kutuplu dünya düzeninde dünya gücü olduğu söyleminden vazgeçerek, bölgesel bir güç söyleminde karar kılarak kendi etki alanı olan “yakın çevre”de bölge ülkeleriyle ilişkilerini

²⁷⁶ Lo, **a.g.e.**, s. 24.

²⁷⁷ Fawn, **a.g.e.**, s. 16.

güçlendirme yolunu seçti. Fakat, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye gerçekleştirilen terörist saldırıları Rus dış politikasını ve ABD ile mevcut ilişkilerini derinden etkilemiştir. Çünkü, ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra gerçekleştirdiği Afganistan operasyonu Orta Asya'da Amerikan askeri varlığına neden olmuştur.

11 Eylül olayları Rus dış politikasına aradığı fırsatları doğurdu. ABD'de gerçekleştirilen terörist saldırılardan sonra ABD'nin uluslararası terörizme karşı başlattığı mücadele ile dünya düzeninin kökten değişmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. 11 Eylül öncesi tehditler daha geleneksel bir söylem içerisinde yer alırken 11 Eylül terörist saldırıları sonrasında uluslararası kamuoyunun karşılaştığı tehditler daha sıradışı bir hal almaya başladı. Uluslararası kamuoyunun karşılaştığı uluslararası terörizm gibi tehditler karşısında birleşme gerekliliği doğdukça Moskova'nın önünde de büyük bir fırsat doğmuş oldu.²⁷⁸

11 Eylül saldırılarına Rusya'nın cevabı Putin'in Bush Yönetimine ve Amerikan halkına sunduğu destek ve işbirliği önerisi oldu. Putin'in işbirliği ve destek önerisi aslında Putin döneminin dış politikasında pragmatist bir yaklaşımın sonucudur.²⁷⁹ Bunun nedenleri arasında Kosova Krizi'nden sonra uluslararası politikadan giderek soyutlanan Rusya'nın yalnızlığına son verilmesi ve Batı ile bozulan ilişkilerin yeniden yapılandırılması amacı bulunmaktadır. Diğer nedenler arasında Putin Yönetimi içinde Batı yanlılarının ağır basması ve terörist saldırıların gerçekleşmesi sonrasında Rusya'nın Çeçen sorununa ilişkin tavrının Batı tarafından daha da anlayışla karşılanabilmesi ihtimali bulunmaktadır.²⁸⁰ Bir yandan Rusya ABD ile terörizme karşı mücadelede koşulsuz işbirliği sunarken diğer yandan ABD'nin Afganistan'a savaş açma ihtimalinden ve Orta Asya'da askeri üsler açma düşüncesinden bahsetmesiyle Rusya eski SSCB cumhuriyetlerindeki mevcut gücünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Fakat, öyle ya da böyle ABD'nin Afganistan'a ve dolayısıyla Orta Asya'ya girmesi konusunda Rusya'nın yapacak bir şeyinin olmadığı açıkça bellidir. Bu durumda, ABD'ye verilecek olumsuz bir cevapla Rusya'nın uluslararası politikadan daha fazla soyutlanmak ve etkisiz kalmak yerine ABD ile işbirliğine devam ederek Amerikan politikasında önemli bir faktör olmayı tercih etmiştir.

Bu durum kendini 22 Eylül 2001 tarihinde Soçi'de düzenlenen BDT Zirvesi'nde göstermiştir. Zirvede, Putin ABD ile işbirliğinin kayıtsız devam edeceğini, ABD ile terörist gruplar ve faaliyetler konusunda bilgi alışverişinde bulunacağını, Arus havasahasının ABD'ye açılacağını, Orta Asya ve Afganistan'da terörist gruplara karşı başlatılacak operasyonlara

²⁷⁸ Lo, a.g.e., s. 124.

²⁷⁹ A.g.e., s. 118.

²⁸⁰ A.g.e., s. 118-119.

Rusya'nın desteğinin süreceğini açıklayarak²⁸¹ Rusya terörizmle mücadelede dünyanın ve ABD'nin ilgisini üzerine çekmeye çalışmıştır. Bunun dışında, Bush Yönetimi ile Putin Yönetimi arasında terörizmle mücadele ile ilgili işbirliği konusunda bir gelişme Mayıs 2002 tarihinde oldu. Putin ile Bush arasında imzalanan Moskova Deklerasyonu ile Rusya ve ABD'nin istikrar, güvenlik, global çağrılara karşı ortaklaşa hareket etmesine ve bölgesel anlaşmazlıkların çözümünde işbirliğinin oluşturulmasına karar verildi.²⁸²

Rusya, umduğu gibi ABD ile oluşturmayı düşündüğü terörizmle mücadele konusundaki işbirliğini gerçekleştirme konusunda başarılı olamadı. 11 Eylül olayları tahmin edildiği gibi Rusya'nın önüne büyük fırsatlar doğurmamış aksine politikasına daha da zarar vermiştir. ABD, Orta Asya ve Afganistan'da Rusya ile işbirliğinden kaçınmış ve bölgede kendi başına hareket etmeyi yeğlemiştir. Ayrıca, Orta Asya'da Amerikan askerinin varlığının oluşması Rusya'nın kendi bölgesindeki gücünün giderek azalmasına yol açmıştır. Diğer yandan, ABD "yakın çevre"de giderek daha da güçlenerek Ukrayna, Gürcistan gibi devletlerde Rus yanlısı hükümetlere yönelik devrim hareketlerini desteklemeye başlamıştır.²⁸³

Hem NATO genişlemesi hem de Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye üyeliği ile Rusya zaten Doğu Avrupa'daki etkinliğini kaybetmiştir. Bu duruma ABD'nin Ukrayna ve Gürcistan'daki renkli devrimleri desteklemeye başlaması ve Orta Asya ve Kafkasya'da askeri varlığını sürdürmesi eklenince Rusya kendini giderek ABD tarafından kendini çevrelenmiş hissetmeye başlamıştır. ABD ile ilişkilerde yeniden ayrılık yaşayan Putin Yönetimi Batı'yı bırakarak kendi kutbunu oluşturmaya başlamıştır. Batı'dan uzaklaşan Rusya politikasında Çin ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bu durum kendini en çok Çin ile ortaklaşa düzenlediği askeri tatbikatlarda ve Orta Asya politikasında ortak hareket etme kararında göstermiştir. Diğer yandan, Rusya İran ile nükleer işbirliğini ve silah ticaretini sürdüreceğini açıklayarak ABD'ye İran konusunda ve ABD'nin büyük önem verdiği diğer konularda tarafsız kalacağı mesajını vermiştir.²⁸⁴

Rusya, Yeltsin döneminde söylemde kalan çok kutuplu dünya düzenini Putin döneminde uygulanan politikalarla oluşturmaya çalışmıştır. ABD ve Batılı müttefiklerin tek kutuplu dünya düzenini eleştirmeye başlayan Putin ekonomide ve politikada uyguladığı reformlarda istediği sonuçları aldıkça kendine olan güveni yerine geldi ve Çin ve Almanya ile

²⁸¹ Yandaş, **a.g.e.**, s. 163.

²⁸² Rusya'yla Amerika Arasındaki İlişkiler, **Rusya Federasyonu'nun Türkiye Büyükelçiliği** <http://www.turkey.mid.ru/rus-pol3_t.html>(13.04.2007).

²⁸³ Dmitri Trenin, "Russia Leaves the West", **Foreign Affairs**, 85/4, July/August 2006, s. 91.

²⁸⁴ **A.g.e.**, s. 92.

işbirliğini geliştirerek kendi kutbunu oluşturmaya başladı.²⁸⁵ Bu durum, Rusya’da daha bağımsız bir tutum ve daha özgür bir hareket alanı sağladı.

Kısaca özetlemek gerekirse, Rusya bugün ne Batı yanlısıdır ne de Batı karşıtıdır. Ayrıca, Rusya bugün ikinci bir SSCB de değildir ve ikinci bir “Soğuk Savaş” dönemi açmayı da hedeflememektedir. Amaçladığı şey, Batı’dan daha bağımsız bir duruş sergilemektir.

2. NATO ve Rus Politikası

SSCB’nin dağılması ile birlikte iki ideolojinin mücadelesi sona ermiş ve böylece Soğuk Savaş dönemi bitmiştir. Bu durumda, devletler kadar uluslararası ve bölgesel örgütler de kendi güvenlik ve dış politikalarını yeniden tanımlamaya başlamışlardır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya’nın Batı’ya karşı nasıl bir tavır alacağı dünya güvenliği kadar Avrupa güvenliği için de önemlidir. Varşova Paktı dağıldığına göre, Avrupa kıtasının iki bloğa bölünmesi de son bulmuş, Avrupa için siyasi, ekonomik yönden olduğu kadar güvenlik yönünden de birleşme konusunda yeni fırsatlar doğmuştur.

Varşova Paktı’nın dağılması NATO’nun geleceğini ve kuruluş amacını da belirsiz kılmıştır. Rusya’ya göre, kuruluş amacı ortadan kalktığına göre NATO dağılmalı ve böylece Rusya’nın da dahil olduğu yeni bir Avrupa ölçekli güvenlik örgütü kurulmalıdır.²⁸⁶ Fakat, sonraki gelişmeler Rusya’nın beklediği gibi olmamıştır. NATO, kendi rolünü genişleterek eski görevlerine yeni siyasi, askeri görevler ekledi ve bununla birlikte NATO hem üye sayısını hem de sorumluluk alanını genişletmeye başlamıştır.²⁸⁷

NATO’nun kendi kurumsal yapısını yeniden oluşturması ile hedeflerini ve görevlerini yeniden tanımlamasının yanısıra Rusya’nın da Soğuk Savaş sonrası güvenlik politikasını kökten değiştirmesi Rusya ile NATO ilişkilerine yeni boyutlar kazandırdı. Dönem dönem ilişkiler incelenecek olursa Rusya ve NATO’nun izlediği politikalar olduğu kadar uluslararası sistemdeki yeni gelişmeler de ilişkilerin başka yönler sapmasına da neden oldu. Bu bölümde NATO-Rusya ilişkileri 1991 yılından itibaren incelenmeye başlandığında ilişkileri altı döneme ayırmak mümkün olmaktadır. Birinci dönem NATO ile Rusya arasındaki balayı dönemi, ikinci dönem ilişkilerin bozulmaya başlaması, üçüncü dönem ilişkilerde yeni bir başlangıç yapma çabaları, dördüncü dönem Kosova Krizi, beşinci dönem Kosova Krizi’nin

²⁸⁵ Yevgeny Primakov, “Russia and the US in Need of Trust and Cooperation”, **Russia in Global Affairs**, No_1, January-March 2006

<<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/14/1005.html>>(16.04.2007).

²⁸⁶ Vladimir Baranovsky, “NATO Enlargement: Russia’s Attitudes” prepared for the **IISS/CEPS European Security Forum**, Brussels, 9 July 2001

<<http://www.eusec.org/baranovsky.htm>>(12.04.2007).

²⁸⁷ **A.g.e.**

çözümüne bağlanması ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve son dönem olarak 11 Eylül terörist saldırıları sonrası ilişkiler olarak adlandırılabilir.²⁸⁸

a. Balayı Dönemi

1992 yılında, Rusya Federasyonu'nun NATO ile ilişkiler açısından iyi niyet yaklaşımını seçtiğini söylemek yanlış olmaz. Boris Yeltsin, NATO ile ilişkileri geliştirmeyi dış politikasının ilk hedefleri arasına koymakla birlikte Rusya'nın NATO üyeliğine adaylığını ise uzun vadeli bir hedef olarak koymuştur.²⁸⁹ Bu durum, NATO tarafından memnuniyetle karşılanmasına rağmen Yeltsin'in NATO'ya aday olduğunu açıklaması sadece bir jest olarak algılandı ve NATO, bu mesajı ciddiye almadı çünkü NATO açısından Rusya'nın üyeliği ele alındığı zaman hem coğrafi büyüklüğü hem de ordusunun büyüklüğü NATO'daki dengeleri bozacak durumdadır.

Varşova Paketi'nin dağılması ile birlikte Rus etkisinden kurtulan Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti yeni hedeflerin peşinde idi. Hedefleri, Batı Avrupa ile birleşmek ve AB'ye ve NATO'ya üyeliklerini gerçekleştirmektir. Böylece, bu ülkeler hem siyasi hem ekonomik hem de askeri açıdan Batı'nın bir parçası olmayı başarabileceklerdi. Bölge ülkelerinin NATO üyeliğini hedef olarak seçmelerinin nedeni sadece Batı'ya entegre olmak değildir. Diğer bir neden, gelecekteki olası bir Rus etkisinden kurtulmaya çalışmak ve böylece güvenliklerini garantiye almaktır.

1993 yazında ise Doğu Avrupa ülkelerinin NATO üyeliği hedefleri NATO-Rus ilişkilerinin gündeminde ilk sıraya oturdu. Kararlarının açıklanması karşısında Yeltsin ve dönemin Rus dışişleri bakanı Kozirev'in tutumu yumuşak oldu.²⁹⁰ Bu yumuşak tutum kendini Yeltsin'in Polonya'nın başkenti Varşova'ya yaptığı ziyarette gösterdi. Ziyaret sonunda Yeltsin'in Polonya Başkanı Lech Walesa ile hazırladıkları ortak deklarasyonda şu sözler dikkatleri çekmektedir: "İki başkan da Polonya'nın NATO'ya katılma niyeti üzerinde durmuşlardır... Uzun vadede, bağımsız Polonya'nın aldığı bu karar Rusya dahil hiçbir devletin menfaatiyle çatışmamaktadır."²⁹¹

NATO'nun genişleme kararı olarak Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan'a ve daha sonra diğer Doğu Avrupa ülkelerine kapılarını açması konusunda Rusya'nın neden yumuşak bir tavır takındığı ve Yeltsin'in NATO'nun genişlemesinin Rusya'nın güvenliğine tehlike oluşturmayacağını açıklaması merak konusu olmuştur. Oysa, 1993 yılında Segodnya'da

²⁸⁸ Martin A. Smith, "A Bumpy Road to An Unknown Destination? NATO-Russia Relations, 1991-2002", **Realignments in Russian Foreign Policy**, ed. by Rick Fawn, London; Portland, Frank Cass, 2003, s. 59.

²⁸⁹ A.g.e., s. 59.

²⁹⁰ Marantz, a.g.e., s. 93.

²⁹¹ Smith, a.g.e., s. 60.

yayınlanan bir makale ile dışişleri bakanlığı yetkilisi Vyacheslav Yelagin yumuşak tavrın nedenini açıklamaktadır: “Rusya’nın karşı olduğu NATO’nun hızla genişlemesidir. Oysa, eski Varşova Paktı üyelerinin seçtikleri örgüte katılma hakları vardır. Ayrıca, Rusya’nın amacı üyeliği bulunduğu AGİT ve Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi gibi örgütlerin yapılarını Avrupa’da daha da güçlendirmektir. Bunun yanı sıra, NATO genişleme sürecini tamamlamadan Rusya NATO ile ayrıcalıklı ve özel bir ilişki kurmalıdır.”²⁹²

Her ne kadar yumuşak bir tutum sergilenmeye çalışıldıysa da, Rus Yönetimi açısından NATO ile ilişkilerde bir hayal kırıklığı yaşanmaktadır. Yeltsin, 1991’de açıkladığı üzere NATO ile ilişkilerde umduğu hedeflere ulaşamamıştır. Rus Yönetiminin daha önce NATO üyeliğine aday olduklarını duyurmalarına rağmen bu açıklama NATO tarafından kaale alınmamıştır. Bu durum, Rusya’da “Neden biz değil?” sorusunu yöneltmesine neden olmuştur. Ayrıca, içeride muhalefetin seslerini yükseltmeleri ve halkta NATO karşıtlığı duygularının yeniden güçlenmesi de Rusya ile NATO ilişkilerinde bir bozulma döneminin yaşanmasına neden olmuştur.

b. İlişkilerde Bozulma

Bu dönem, NATO’nun Ocak 1994 tarihinde Zirve sonunda “Barış için Ortaklık” programını açıklaması ile başlamıştır. Program, Rusya dahil tüm Doğu Avrupa ülkelerine açık olduğunu belirtmiştir. Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan programa dahil olmakla birlikte Rusya programın açıklanmasına kuşkuyla yaklaşmaya başlamıştır.

Rusya’da, NATO’nun genişlemesinin Rus güvenliğini tehdit edici bir unsur olduğu inancı yayılmakla birlikte genişleme sürecinin Soğuk Savaş mantığını Avrupa’ya yeniden getireceğine, Avrupa’nın yeniden bölüneceğine ve sonunda Rusya’nın da kıtada yalnızlığa itileceğine inananların sayısı giderek artmaktaydı.²⁹³ Diğer yandan, açıklanan Ortaklık programı, Rusya’nın Doğu ve Orta Avrupa’daki rolünü ve gücünü dengeleyen ve eski komünist ülkelerin Batı’ya açılmasını sağlayan bir belge niteliğindedir.²⁹⁴ Ortaklık programı, programa katılan üye devletlerin kendi askeri yapılarını NATO standartlarına uygun hale getirmelerini isteyerek Rus savunma ve askeri endüstrisine de uzun vadede darbe vuracak nitelikteydi.²⁹⁵

Bu durumda, muhalefet Rus Yönetiminin dış politikada başka alternatifler düşünmesi konusunda baskısını arttırmaya başladı. Muhalefetin sunduğu alternatifler arasında Rusya’nın

²⁹² A.g.e., s. 60-61.

²⁹³ Baranovsky, a.g.e.

²⁹⁴ Marantz, a.g.e., s. 64.

²⁹⁵ Smith, a.g.e., s. 62.

BDT ülkeleriyle askeri bir ittifak kurması, batı sınırlarına askeri güçlerin yeniden yerleştirilmesi ve Batı karşıtı rejimlerin tekrar desteklenmeye başlaması bulunmaktaydı.

Muhalefetin sunduğu alternatifler her ne kadar radikal bulunsa da muhalefetin içeride güçlenmesi nedeniyle Rus Yönetimi NATO'ya karşı tutumunda sertleşmeye başladı. Fakat, Rusya'nın sert tutumu NATO'nun genişleme sürecini durdurabilecek etkide olmaması yüzünden Rusya kendini NATO politikalarından soyutlamak yerine NATO süreci içinde yer alarak kendi sesini bu süreç içinde daha etkili biçimde kullanabileceğine karar verdi. Bununla birlikte, 22 Haziran 1994 tarihinde Andrei Kozirev Brüksel'e giderek Barış için Ortaklık belgesini imzaladı ve belgeyi imzalayan 21. ülke olarak programa dahil oldu.²⁹⁶

Eylül 1994 tarihinde ise Andrei Kozirev, Barış için Ortaklık programı içinde yeralan “Bireysel Ortaklık Programı” belgesini imzalamaya Brüksel'e gitti. Fakat, NATO'nun genişleme süreci kararını protesto etmek amacıyla belgeyi imzalamaktan son anda vazgeçti.²⁹⁷ Kozirev'in stratejisi doğru işlemeye başladı. 1995 yılında, ABD'nin NATO Büyükelçisi Robert Hunt Rusya'nın NATO karar mekanizmasında yeralacağı fakat veto hakkı bulunmayacağı bir çözüm yolu sundu.²⁹⁸ İkna yoluyla, Rusya 31 Mayıs 1995 tarihinde programı imzaladı.

NATO genişleme sürecini devam ettirmeye kararlı gözükmekle birlikte Rusya'nın içinde NATO'ya karşı beliren muhalefetten Rus Hükümeti kadar örgüt de rahatsız olmaya başladı. Bunun için, Rusya'da 1995 parlamento ve 1996 Başkanlık seçimleri gerçekleşmeden NATO genişleme sürecini başlatmama kararı aldı.²⁹⁹ Fakat, 1995 ve 1996 seçimlerinde muhalefet başarı elde etti. Yeltsin, yeniden başkan seçilmesine rağmen muhalefet oylarını arttırdı. Bundan dolayı, Rus Dışişleri Bakanlığı makamına Yevgeni Primakov getirildi.

Primakov'un dışişleri bakanlığı makamına çıkması ile birlikte NATO ile ilişkilerinde ve NATO'nun genişleme süreci ile ilgili olarak yeni hedefler belirlendi. Primakov, NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişleme sürecini başlatması konusunda örgüte bazı koşullar sundu.³⁰⁰ “NATO yeni üyelerin topraklarına nükleer silah veya bunu destekleyecek techizat yerleştirmeyecek. Ayrıca, NATO'nun doğuya genişlemesi en alt düzeyde tutulacak”.

Primakov'un getirdiği koşullara yanıt 1996 yılında NATO Dışişleri Bakanları Zirvesi'nde geldi. Zirve sonunda, örgüt üyeleri NATO'nun yeni üyelerin topraklarına nükleer silah yerleştirme veya kendi nükleer politikasını değiştirme gibi bir niyetlerinin olmadığını

²⁹⁶ “Evolution of NATO-Russia Relations”, **NATO-Russia Relations**
<<http://www.nato.int/issues/nato-russia/evolution.html>>(12.04.2007).

²⁹⁷ Smith, **a.g.e.**, s. 63.

²⁹⁸ **A.g.e.**, s. 63.

²⁹⁹ Marantz, **a.g.e.**, s. 96.

³⁰⁰ Smith, **a.g.e.**, s. 64.

açıkladılar. NATO'nun Rusya'yı genişleme konusunda rahatlatmaya çalıştığı ve Rusya ile bu tür konularda uzlaşma yoluna gittiği açıktır.

c. Özel Bir İlişki?

NATO'nun genişleme sürecinin tamamlanması Rusya'da kaçınılmaz görünmekte idi. Ayrıca, Rusya ilişkileri dondurarak genişleme sürecinin dışında kalıp NATO politikalarını sessiz sedasız izlemektense NATO ile ilişkileri sürdürerek en azından genişleme sürecini en alt düzeye indirebileceğini fark etti.

NATO'da ve özellikle ABD'de Rusya ile ilişkilerinde belli bir yol izlenmesi gerekliliği anlaşıldı. Bu amaçla, Yeltsin'in davet edileceği ve NATO üye devletlerinin de katılacağı bir zirve düzenleme kararı alındı. Paris'te düzenlenen zirve sonunda, 27 Mayıs 1997'de NATO-Rusya Ortak İlişkiler, İşbirliği ve Güvenlik Kurucu Antlaşması imzalandı ve böylece NATO-Rus ilişkileri açısından resmi bir zemin oluşturuldu.³⁰¹

Kurucu Antlaşma ile NATO-Rusya için Ortak Konsey kuruldu. Konsey, Rusya ve NATO'yu ilgilendiren ortak konular hakkında bir tartışma forumu yaratma amacını taşımaktadır.³⁰² Ayrıca, NATO devletlerinin yeni üyelerin topraklarında nükleer silah veya bunu destekleyecek bir teçhizat koyma niyetlerinin olmadığı sözleri Kurucu Antlaşma'da yeralarak Rusya'nın güvenlik konusundaki endişeleri de giderilmiş oldu.³⁰³

İmzalanan antlaşma ilişkilerde beklenen olumlu gelişmeleri getirmedi. Ortak Konsey için verilen Haziran 1997 tarihindeki toplantı ertelendi. Ayrıca, antlaşmada belirtildiği üzere NATO'nun Rusya'da özel bir temsilcilik açması Ruslar tarafından engellendi. Rusya, NATO ile kurumsal ilişkiler yerine NATO üyeleri ile ikili ilişkiler kurmayı daha da yararlı bulmaya başladı.³⁰⁴

Sonuç itibariyle, Kurucu Antlaşma'nın ve Ortak Konsey'in ilişkilerdeki rolü önemsizleşti. Ayrıca, Yugoslavya'daki NATO operasyonları, NATO'nun 50. Yıldönümünde yeni stratejinin açıklanması ve Kosova'daki gelişmeler Rusya'da bir travma yaratmakla birlikte muhalefetin NATO karşıtı kampanyası daha da güçlendi.³⁰⁵

d. Kosova Krizi

NATO'nun Kosova Krizi'nde Yugoslavya'ya karşı başlattığı operasyon NATO ile Rus ilişkilerinde yeniden kötü bir dönem açtı. Fakat, sonraki gelişmeler ve Rusya'nın da Kosova Krizi'nde aktif ve yapıcı bir rol alması bu kötü dönemi kısa sürede bitirdi. Rusya'nın

³⁰¹ "Evolution of NATO-Russia Relations", **NATO-Russia Relations**
<<http://www.nato.int/issues/nato-russia/evolution.html>>(12.04.2007).

³⁰² **A.g.e.**

³⁰³ Smith, **a.g.e.**, s. 65.

³⁰⁴ **A.g.e.**, s. 67.

³⁰⁵ Baranovsky, **a.g.e.**

bölge ülkeleri ile olan ilişkilerinin Çarlık Rusya'dan miras kaldığı söylenebilmektedir. Çarlık Rusya döneminde bölge ülkeleri ile tarihi, etnik, dini ve kültürel anlamda sıkı bağlar geliştiren Moskova yeni dönemde de bu bağları kullanarak Kosova Savaşı'nda etkin bir rol üstlenmeye çalıştı. Dolayısıyla, bu durum Rusya'nın NATO ve ABD ile olan ilişkilerine de yansdı.

NATO'nun eski Yugoslavya Cumhuriyeti'ne 24 Mart 1999'da düzenlediği hava saldırısına Rusya Federasyonu NATO ile ilişkileri dondurarak yanıt verdi. Rusya, NATO'daki misyonunu geri çekti ve Konsey'deki temsilciliğini askıya aldı. Fakat, NATO üye devletleri ve ABD ile diplomatik ilişkilerini sürdürmeye devam etti.

Rusya, NATO üye devletleri ve ABD ile ilişkilerini dondurmaya göze alamadı çünkü Yeltsin Yönetimi Batılı ülkelerden ve IMF gibi uluslararası örgütlerden gelen finansal ve ekonomik desteği tehlikeye atmaya yanaşmadı. Ayrıca, Batılı ülkelerle ilişkileri kopararak Avrupa'dan kendini izole etmeyi göze alamadı. Bunun yanısıra, Rusya'nın NATO operasyonunu durduracak gücü de yoktu.³⁰⁶

Rusya, bu nedenlerden dolayı NATO'ya açık kapı bırakmayı ihmal etmedi. Ayrıca, Kosova Krizi ile ilgili uluslararası platformlarda daha aktif rol almaya başladı. 6 Mayıs'ta düzenlenen G-8 Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda Rusya ve Almanya ortak hazırladıkları planı sundu. G-8'e sunulan plan Rusya açısından da büyük bir başarı oldu. Fakat, bir maddede anlaşmaya varılamadı. Bu konu, Rus askerlerinin Kosova'da NATO komutanlığı altında olup olmaması konusuydu. Rusya'nın NATO birliklerinde yeralma konusu her ne kadar NATO ile arasındaki güvensizlik ortamını yeniden ortaya çıkarmışsa da Rusya'nın Kosova Krizi'ndeki anahtar rolü NATO ile olan iyi ilişkilerini korumasına katkı sağladı.³⁰⁷

e. İlişkilerin Yeniden Yapılandırılması

İlişkilerin yeniden canlanması, Kosova Krizi'nin beklenmedik bir şekilde kısa sürmesi ve 2000 yılında Yeltsin'in görevden ayrılıp Putin'in başa geçmesiyle başladı. Putin, başa geçtiği sırada NATO ile ilişkilerde yeni bir dönem başlatmakta kararlıydı. Böylece, NATO ile ilişkilerinde yeni gelişmeler meydana geldi. 2001 yılı ile birlikte NATO-Rusya ilişkileri yeniden canlandı. Kosova Krizi ile dondurulan ilişkilerin kaldığı yerden devam etmesi için bir program oluşturuldu. Rusya'nın NATO'ya karşı kullandığı üslup değişti, Rusya daha yumuşak bir üslup kullanmaya başladı. Görüşmelerde yeralan temsilcilerin düzeyleri yükselmeye başladı.³⁰⁸

³⁰⁶ Smith, **a.g.e.**, s. 68.

³⁰⁷ "Evolution of NATO-Russia Relations", **NATO-Russia Relations**
< www.nato.int/issues/nato-russia/evolution.html > (12.04.2007).

³⁰⁸ Baranovsky, **a.g.e.**

NATO ile ilişkilerin olumlu bir havada ilerlemesi Rusya’da da NATO’ya karşı iyimser bir havanın yaratılmasına neden oldu. NATO’ya karşı oluşturulan muhalefet giderek azalmakla beraber Rusya’nın NATO üyeliğine adaylığını koyması tekliflerini sunanlar da artmaya başladı. Bu iyimser havanın en büyük göstergesi Putin’in Haziran’da yaptığı demeç oldu. Putin, demecinde NATO’yu düşman olarak görmediklerini zaten görmek için de bir nedenlerinin bulunmadığını belirtti.³⁰⁹

f. 11 Eylül Saldırıları

11 Eylül saldırıları ile birlikte Rusya-NATO ilişkileri yepyeni bir boyut kazandı. 11 Eylül saldırılarının şokunu atlatamayan ABD, terörizmle mücadele için dünyaya çağrıda bulunurken Rusya’nın terörizmle mücadelede edindiği deneyimle NATO’ya sunacağı pek çok yararla NATO-Rus ilişkilerinin bu dönemde olumlu gelişmesi beklentileri çoğalmaya başladı.

11 Eylül saldırılarının ertesinde Putin yaptığı açıklamada, Rusya’nın üyeliğinin NATO’nun ve bütün dünyanın yararına olacağını, çünkü Rusya’nın bu konuda devletlerle kurulacak işbirliğinde oldukça büyük katkılarda bulunacağını belirtmekteydi. Bu açıklamaya yanıt NATO Genel Sekreteri Robertson’dan geldi. Kasım 2001’de yaptığı ziyarette, Robertson Rus Hükümeti’yle ortak kurulacak yeni bir organ üzerinde çalışma teklifinde bulundu.³¹⁰

Bu gelişmeyi takiben bir başka gelişme de 28 Mayıs 2002’de Rusya’nın ve NATO üye devletlerinin biraraya geldiği toplantıdan geldi. Toplantıların sonunda yayınlanan Roma Beyannamesi uyarınca Rusya-NATO Kurulu oluşturuldu.³¹¹ Kurul esas itibarıyla Rusya ve NATO’ya üye devletlerin güvenlik sorunlarında ortak dayanışma ve konsensus ortamını hazırlama, doğrudan işbirliği, ortak kararların oluşturulması için bir mekanizma yaratma görevini sürdürmek amacıyla kurulmuştur. Kurul, ayrıca dokuz konuda Rusya’ya karar alma hakkı vermektedir. Bu konulardan terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve füze savunması konuları göze çarpmaktadır. Kurul’un kurulması Rus-NATO ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmakla beraber Rusya’ya da karar mekanizmalarında katılım hakkı vermektedir.

Bu olumlu gelişmelere rağmen Rusya ile NATO ilişkilerinde istenilen noktaya gelinmedi. Bunun bir nedeni, Rusya’da NATO’ya karşı duyulan güvensizliğin hala varolmasıdır. Başka bir nedeni de NATO’nun başlattığı ikinci genişleme dalgasında Baltık devletlerine yer verirken NATO’nun Rus sınırlarına kadar genişlemesidir. Dolayısıyla, NATO

³⁰⁹ Smith, **a.g.e.**, s. 72.

³¹⁰ **A.g.e.**, s. 72.

³¹¹ “Rusya’yla NATO Arasında İlişkiler”, **Rusya Federasyonu’nun Türkiye Büyükelçiliği**
<http://www.turkey.mid.ru/rus-nato01_t.html>(13.04.2007).

havaalanları servislerinin Rus şehirlerine ve diğer hedeflere daha fazla yakın olması düşüncesi Rusya’da rahatsızlık yaratmaktadır.³¹² Bir başka neden de ABD ve NATO’nun yurtdışında özellikle Avrupa’da asker bulundurma planları ile Rus sınırlarında ve savunma politikasında endişe yaratmasıdır. Diğer bir sorun da, 2002 yılında Prag’da NATO Zirvesinde kabul edilen kararlardan kaynaklanmaktadır. Zirveden çıkan belgelerde yeralan “NATO gereken her yerde operasyon yapmaya muktedir ve hazır olmalıdır”³¹³ sözleri Rusya’nın NATO ile ilişkilerinde başka bir sorun çıkaracak gibi gözükmemektedir.

29 Mart 2004 tarihinde, NATO ikinci bir genişleme kararı aldı. Eski Varşova Paktı üyeleri ve eski SSCB cumhuriyetlerinden altı ülke NATO üyeliğine kabul edildi. NATO üyeliğine kabul edilen ülkeler; Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya’dır. Bu ülkelerin üyeliğe alınması ile NATO artık eski Sovyet topraklarında bulunmaya başladı ve NATO’nun sınırları Rusya’ya dayandı. Diğer yandan, 28-29 Kasım 2006 tarihleri arasında düzenlenen NATO Riga Zirvesi’ne Rusya ve diğer ortak üyeler davet edilmedi. Ayrıca, Zirve’de gelecek dönemlerde başka bir genişleme sürecinin başlatılabileceği açıklandı. Bu iki durumu Rusya bir tehdit olarak algıladı.³¹⁴ Her ne kadar Rusya’yı yakından ilgilendiren Ukrayna’nın ve Gürcistan’ın üyeliğe adaylık konuları Zirve’nin gündeminde yer almasa da Zirve sonunda iki ülkenin ismi verilmeden genişleme politikasına devam edileceği açıklandı. Bu da, Rusya’nın NATO politikalarına daha temkinli yaklaşmasına neden oldu. Bu durum kendisini Minsk’te düzenlenen BDT Zirvesi’nde gösterdi. BDT Zirvesi’nde kurumun işlevselliğini arttırmak, ortak savunma ve ortak ekonomi alanlarını kurmak gibi konular görüşüldü. Ayrıca, Zirve’den çıkan bir sonuç da Rusya’nın ortak savunma konusunu Zirve gündemine taşıması oldu. Bu da, Rusya’nın NATO’yu hala bir tehlike olarak algıladığını göstermiştir.³¹⁵

3. Birleşmiş Milletler Politikası

“Dış Politika” konseptinde belirtildiği üzere BM’nin uluslararası rolünün güçlendirilmesi Rusya’nın dış politika önceliklerinden biridir.³¹⁶ 1945’den itibaren, BM’nin kuruluş aşamalarında yer alan beş devletten biri olan Rusya Federasyonu, SSCB’den devralınan Güvenlik Konseyi üyeliğini devam ettirirken uluslararası politikada inişe geçen

³¹² A.g.e.

³¹³ A.g.e.

³¹⁴ İlyas Kamalov, “Soğuk Savaş’a Devam”, ASAM, 20 Kasım 2006
<<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=60&ID=1274>>(07.06.2007).

³¹⁵ A.g.e.

³¹⁶ Igor Ivanov, *The New Russian Diplomacy*, Washington D.C.: Nixon Center, Brookings Institutions Press, 2002, s. 71.

gücünü de BM Güvenlik Konseyi'nde sahip olduğu veto hakkı ile yeniden kazanmaya çalışmaktadır.

SSCB'nin dağılışından ve Soğuk Savaş'ın bitmesinden itibaren Rus Yönetimi dünyadaki pozisyonunu korumak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin başında, ABD ile kurulması planlanan stratejik ortaklık zemininde iki kutuplu dünya düzenini sürdürmek bulunsa da Washington Soğuk Savaş sonrası sahip olduğu hegemonyasını başkasıyla paylaşmaya isteksiz görüldüğü için Rusya'nın bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³¹⁷

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası arenada gücünün ve pozisyonunun düştüğünü ve uluslararası politikayı etkileyecek alanların kısıtlandığını farkederek Rus Yönetimi bundan dolayı SSCB'den devraldığı BM Güvenlik Konseyi üyeliği sıfatını kullanarak BM'nin rolünü genişletmeyi ve dolayısı ile kendisinin de söz sahibi olduğu çok kutuplu ve çok düzeyli bir platform oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, Çin ile birlikte hazırladığı 1997 tarihli Ortak Deklerasyon'un 4. maddesinde belirtildiği üzere iki ülkenin lideri Yeltsin ve Jiang Zemin BM'nin ve Güvenlik Konseyi'nin rolünü güçlendirmesi gerekliliğini ortaya koymakla birlikte hiçbir bölgesel veya uluslararası örgütün BM'nin rolünü sahiplenemeyeceğini de belirtmektedirler.³¹⁸

Rusya'nın Birleşmiş Milletler'i ön plana çıkarmasının birinci nedeni olarak Birleşmiş Milletler'in uluslararası krizlerde rolünün artırılması ile birlikte kendisinin de kriz müdahalelerinden, barışçıl yollarla çözümünden yani kısaca uluslararası politikadan soyutlanmasını önlemektir. Irak Savaşı'nda olduğu gibi Rusya eski Yugoslavya'da çıkan Bosna ve Kosova krizlerinde BM'nin rolünü ön plana çıkararak bölgesel nitelikli örgütlerin ve dolayısı ile ABD'nin BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın tek taraflı müdahalesini önlemeyi amaçlamaktadır. Bu durumda, Rusya Güvenlik Konseyi'nde sahip olduğu oy ve veto hakkı ile BM Güvenlik Konseyi kararlarını etkileyebilecek ve ayrıca ABD'nin sahip olduğu tek kutuplu dünya gücüne karşılık BM'yi ön plana çıkararak çok kutuplu bir dünya düzenini oluşturmayı amaçlamaktadır.³¹⁹

İkinci neden, Rusya'nın uluslararası alanda sahip olduğu kötü imajını silmeye çalışmasıdır. İnişe geçen gücünden dolayı uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde ve müdahalesinde etkili bir rol üstlenemeyen Rusya ayrıca diğer devletler üzerinde Sovyet

³¹⁷ Bobo Lo, **Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking**, New York, Palgrave Macmillan, 2002, s. 87.

³¹⁸ **A.g.e.**, s. 87.

³¹⁹ BM'nin Kosova krizindeki sınırlı müdahalesi ile NATO'nun ve dolayısı ile ABD'nin tek taraflı askeri müdahaleleri gerçekleştirmesi çeşitli söylemlerle defalarca eleştirilmiş ve BM'nin uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde daha ön plana çıkarılması gerekliliği dile getirilmiştir. Bknz: Igor Ivanov, **a.g.e.**, s. 74.

zamanından kalma kötü bir imaj bıraktığı için ikili ve çok düzeyli ilişkilerini geliştirmekte zorluk yaşamaktadır. BM, Rusya'nın kötü imajından sıyrılacağı en doğru adres olarak görülmektedir. Rus Yönetiminde yeralanların demeçlerinde her zaman uluslararası barış ve güvenlik temalarının kullanılması, demokrasi ve insan haklarının yayılması ve barışın ve istikrarın korunacağı en doğru adres olarak BM'yi göstermeleri sonucunda Rusya kendi çevresinde ABD'nin tek taraflı askeri müdahalelerine tepki gösteren devletleri toplayarak bir koalisyon oluşturmayı başaramıştır.³²⁰

Üçüncü neden olarak, Rusya ABD'nin tek taraflı güç kullanmasını önlemeye çalışmaktadır. Bu amaçla, Rusya, BM Antlaşmasında geçen 2/4. kuvvet kullanma yasağı maddesini ön plana çıkararak Kosova ve Irak savaşlarında olduğu gibi diğer müdahalelerde ABD'nin BM Güvenlik Kararı ile harekete geçmesini sağlamaya çalışmaktadır. Diğer anlamda, Moskova ABD'nin tek taraflı müdahale gücünü bir denetim altına almaya çalışmaktadır.³²¹

BM'nin saydığımız özelliklerini ön plana çıkaran Rusya, eski Sovyet cumhuriyetlerinde çıkan uyuşmazlıklar gündeme gelince bölgede uluslararası örgütlerin ve özellikle BM'nin uyuşmazlıkların çözümünde ve müdahalesinde rol oynamalarını görmek istememektedir. Dünyada tek etkin ve tek güç olduğu bölgede AGİT, NATO ve BM gibi uluslararası ve bölgesel örgütlerin dahilinde Rusya bölgedeki hegemonyasını kaybetmekten korkmaktadır.³²²

Rusya, BM politikasında ve çok kutuplu dünya düzeni hedefinde çifte standartlı davranmıştır. Eski Sovyet cumhuriyetlerinde birliği ve istikrarı sadece kendi yöntemleriyle sağlayabileceğinin altını çizen Rusya egemenlik, kuvvet kullanmama gibi ilkelerin bu bölge için bir lüks olduğunu vurgulamaktadır.³²³ Dolayısı ile, BM'yi ön plana çıkarmaktan vazgeçmeyen Rusya için “yakın çevre” istisnai bir durum oluşturmaktadır.

C. RUSYA'NIN AVRUPA POLİTİKASI

Batı Avrupa ile iyi ilişkiler, SSCB döneminde 1975 Nihai Senedi ile birlikte başlamakla birlikte Gorbaçov döneminde Batı Avrupalı devletlerle bağlarını güçlendirmek amacıyla Moskova'nın birçok girişiminde bulunması ile ilişkiler düzelmeye başlamıştır. Bunun ana nedeni artık Batı Avrupa'nın ve özellikle AB üyelerinin 1980'lerden itibaren ABD'den bağımsız bir tavır sergilemeye başlamalarıdır. Gorbaçov döneminden itibaren her

³²⁰ Lo, a.g.e., s. 90.

³²¹ A.g.e., s. 90.

³²² Ivanov, a.g.e., s. 75.

³²³ Lo, a.g.e., s. 92.

defasında Rusya'nın tarihsel, kültürel ve siyasi olmak üzere her alanda Avrupa'nın bir parçası olduğunu belirtilmesi de başka bir etkidir. Bunun dışında, Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkileri istenilen boyutta ilerlememektedir. Bunun başlıca nedeni, Sovyet döneminde olduğu gibi Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini sürdürebileceği ve bölgede etkisini koruyabileceği Varşova Paktı ve Comecon gibi bölgesel nitelikli örgütlerin artık varolmamasıdır. Bu durum, Doğu Avrupa ülkelerinin yeni dönemde Rusya'dan bağımsız bir tutum sergilemesine yol açmıştır. Ayrıca, Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyet döneminden kalma korku ve Rusya'nın bölgeye yeniden geri dönme tehlikesi bölge ülkelerinin Rusya'dan kopmasına ve uzun bir zaman boyunca Rusya'dan uzaklaşmasına yol açmıştır. Ayrıca, artık bölge ülkelerinde Sovyet döneminde olduğu gibi Rus yanlısı hükümetlerin iş başında olmaması ve Rusya'nın bölgede etkisini sürdürebilmek için askeri müdahaleye başvuramaması Rusya'nın bölgede etkisinin kaybolmasının başka bir nedenidir. Bu durum, NATO ve AB'nin bölgeye girmesini kolaylaştırdığı gibi bölgedeki Rus kontrolünü tamamen silmiştir. Bu bölümde, Rusya'nın Avrupa politikası çerçevesinde AB ile ilişkiler inceleneceği gibi Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkiler bağlamında Doğu Avrupa ülkelerinin AB ve NATO üyeliklerine Rusya'nın tavrı da incelenecektir.

1975 Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla birlikte Avrupa kıtasında SSCB ile Batı Avrupa devletleri ilişkilerinde yumuşama devri başlamış, 1985 yılında iktidara gelen Gorbaçov'un getirdiği "Ortak Avrupa Evi" fikriyle iki taraf arasındaki ilişkiler daha da olumlu bir yol izlemeye devam etmiştir.³²⁴ Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte Doğu Avrupa'da birçok yeni rejimin belirmesi AB önünde kıtada birleşme ve genişleme yönünde bir fırsat doğururken Rusya ise bir imparatorluğun yıkılması ve bir bloğun dağılışının sonuçlarını yaşamaktadır. Avrupa'nın yeniden inşasında Rusya'nın bölgedeki rolü ve önemi hissedildikçe AB Rusya ile stratejik ortaklık ilişkisi kurma ihtiyacını hissetmeye başlamıştır.³²⁵

Bu hedefi gerçekleştirmek ve Rusya ile bir iletişim ağı oluşturmak amacıyla AB ile Rusya arasında 1994 yılında Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması imzalandı. Bunu takiben, Mayıs 2003'te St. Petersburg Zirvesi'nde Rusya ile AB dört alanda işbirliği oluşturma konusunda anlaşmaya vardılar, Mayıs 2005'teki Moskova Zirvesi'nde ilişkilerin bu dört alana yayılması için bir yol haritası çizildi. Fakat, AB ile Rusya ilişkilerinde başta stratejik bir yolun eksikliği hissedilmesinden dolayı ilişkilerde istenilen sonuçlar elde edilemedi.³²⁶ Bunun bir nedeni, AB

³²⁴ Berryman, **a.g.e.**, s. 342.

³²⁵ Graham Timmins, "Strategic or Pragmatic Partnership? The European Union's Policy Towards Russia since the End of the Cold War", **Realignments in Russian Foreign Policy**, ed. by Rick Fawn, London, Frank Cass, 2003, s. 78.

³²⁶ **A.g.e.**, s. 79.

kendi içinde genişleme süreci ve yeniden yapılanma ile yoğunlaşırken Rusya'nın da iç sorunlarla meşgul olmak zorunda kalmasıdır. Bundan dolayı, bu bölümde Soğuk Savaş sonrası AB ile Rusya Federasyonu arasında ilişkilerin başka bir yön almaya başlaması, ilişkilerde çizilen stratejiler, iki taraf arasında imzalanan antlaşmalarla ve düzenlenen zirvelerle ilişkilerin resmiyet kazandırılarak ortaklığa doğru gidilmesi ve bölgede meydana gelen gelişmelerin ilişkileri nasıl etkilediği incelenecektir.

1975 Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla birlikte AET-SSCB ilişkilerinde yumuşamanın hakim olduğunu, Gorbaçov'un "Ortak Avrupa Evi" fikrini sunarak SSCB-AET ilişkilerinin daha da olumlu bir yola yöneldiğini daha önce belirtmiştik. 1989'da Soğuk Savaşın bitişi, 1991'de SSCB'nin dağılışı ile birlikte Doğu Avrupa'da birçok yeni rejimlerin belirmesi AET önünde genişleme konusunda yeni fırsatlar doğurmuştur. Ayrıca, SSCB'nin ardılı olarak uluslararası ilişkilerde yerini alan Rusya Federasyonu'nun dış politikasında yeni hedefler belirmesi AET ile Rusya ilişkilerinin doğasını da değiştirmiştir.

SSCB'nin dağılmasıyla AB Doğu Avrupa ülkelerinin genişleme sürecinde birliğe dahil edilmesi konusunda yoğunlaşırken bölgede Rus faktörünün önemi farkedilmeye başladı. 1991 Lüksemburg Zirvesinde, SSCB ile kültürel, ekonomik ve siyasi alanda işbirliğini genişletecek bir antlaşmanın hazırlanması kararlaştırıldı, Haziran 1994 tarihinde ise Rusya Federasyonu ile AB arasında Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması imzalandı.³²⁷

Antlaşma, Rusya ile AB ilişkilerinin temelini oluşturan bir belge olmakla birlikte siyasi, ticari, iş ve yatırım, finansal ve hukuki işbirliği, bilim ve teknoloji, eğitim, enerji, nükleer, çevre, ulaşım, kültür gibi konularda işbirliği öngörmüştür.³²⁸ Antlaşmanın amaçları arasında taraflar arasında siyasi diyalogun oluşturulması, serbest piyasa ekonomisi ilkesine dayalı ekonomik, ticari ilişkilerin geliştirilmesi, Rusya'nın demokrasi ve pazar ekonomisine geçiş sürecinde desteklenmesi, iki tarafta da siyasi ve ekonomik özgürlüklerin güçlendirilmesi, Topluluk ile Rusya arasında ileride oluşturulacak özgür bir ticari bölge için taslak hazırlanması da bulunmaktadır.

1 Aralık 1997'de yürürlüğe giren ve 2007 yılında süresini tamamlayacak olan antlaşma Rusya'nın Batı'dan uzaklaştığı ve daha Slav yanlısı, Avrasya içerikli bir dış politika izlemeye karar verdiği bir döneme rast gelmiştir.³²⁹ Antlaşma özünde gelecekte Rusya'nın AB üyeliğine adaylığını öngören bir antlaşma olmadığı gibi Rusya da AB üyeliği hedefini taşımamaktadır. Ayrıca, 1994'te Rus Hükümetinin başlattığı Çeçen operasyonu ile Rusya

³²⁷ Kasım 1993'de Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile AET Avrupa Birliği(AB) adını aldı.

³²⁸ "Relations with the Russian Federation", **European Union**.

<http://ec.europa.eu/comm/external_relations/russia/intro/index>(03.05.2007).

³²⁹ Timmins, **a.g.e.**, s. 82.

AB'nin bölgede insan hakları ihlallerinde bulunduğu iddialarıyla karşı karşıya kalmıştır.³³⁰ Bu durum, AB-Rus ilişkilerinde etkisini göstermiş ve 1997 yılında Rusya Çeçen operasyonunu bitirinceye kadar antlaşmanın da resmen yürürlüğe girmesi de engellenmiştir.

Başka bir kriz de Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye entegrasyon görüşmelerinin Mart 1998'de AB tarafından başlatılmasıyla oluştu. Bu sırada, Rusya'nın ekonomide yaşadığı sıkıntılar ile birlikte rublenin değerinin düşmesi Rusya'yı zor bir durumda bırakmıştır. Ayrıca, Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye üye olması ile birlikte bölge Batı ekonomisinin etkisi altına girecektir. Bu da, Rusya'nın bölgedeki siyasi kontrolünü kaybetmesine ek olarak bir pazarın da kaybedilmesi anlamına gelmektedir.

Rusya'yı kaybetmekte olduğunu farkederek AB, 1999 yılında Rusya ile ilişkileri ele alan ortak bir strateji hazırladığını duyurdu.³³¹ AB'nin bu taslağı oluşturmada hedefi Rusya'da çoğulcu demokrasi, hukuk devleti ve pazar ekonomisini oluşturmayı sağlamakla beraber Avrupa'daki istikrarı korumak ve küresel güvenliği sağlamaktır. Yani, kısaca amaç Rusya'yı geri kazanmaktır. Ortak Strateji ile birlikte Rusya, Avrupa'nın güvenlik inşasında daha aktif rol alacak, Rusya'da demokratik normlar, insan hakları ve diğer demokratik kurumlar geliştirilecek, Rusya'da pazar ekonomisini sağlamlaştırılması garanti edilecek ve diğer konularda değişik düzeylerde açık ve yapıcı bir iletişim oluşturulacaktır.³³² Kısaca, Ortak Strateji Rusya ile ilişkilerinde yapıcı bir taslak oluşturarak ülkenin demokrasiye geçişinde yaşadığı sancılı süreçte Rusya'ya yardım etme ve destek sağlama amacını taşımaktadır.

Her ne kadar Ortak Strateji ile AB, Rusya ile ilişkilerinde yapıcı bir üslup kullanmaya çalışsa da 1999'da Rusya'nın başlattığı ikinci Çeçen operasyonu ilişkilere yeniden gölge düşürdü. 1999'da Helsinki Zirvesi'nde yayınlanan Çeçenistan Deklerasyonu ile AB, eğer Rusya stratejik ortaklığı sürdürmek istiyorsa Rusya'nın sorumluluklarını yerine getirmek zorunda olduğunu vurgulamaktadır.³³³ Bildiriyi takiben Ocak 2000'de AB Rusya'ya ticari alanda yaptırımlar uygulama kararı aldı.

Yaptırımların etkisiz olduğunu ve Çeçen operasyonunun devam ettiğini gören AB, Rusya'ya karşı uyguladığı politikaların bir işe yaramadığını farkettiler. Bu durum, ileride AB-Rusya ilişkilerinin dondurulması sonucunu da doğurabilecekti. Bundan dolayı, AB Rusya ile ilişkilerinde daha pragmatik bir yaklaşımda bulunmaya başladı. 2000 yılına gelindiğinde

³³⁰ A.g.e., s. 82.

³³¹ "Relations with the Russian Federation", **European Union**
<http://ec.europa.eu/comm/external_relations/russia/intro/index>(03.05.2007).

³³² A.g.e.

³³³ Timmins, a.g.e., s. 86.

Yeltsin başkanlık makamını Putin'e bırakmasıyla Rus dış politikasında da bir dönem kapandı. Bu durum, AB ile ilişkilerini doğrudan ilgilendiren bir durum oldu.

Yeltsin döneminin dış politikasında Batı ile Slav etkisi dengelenmeye çalışılmıştır. Muhalefetin Batı karşıtlığı büyümesine rağmen Yeltsin Yönetimi Rus ekonomisinin durumu için Batı'nın finansal yardımına ve desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu durumda, Yeltsin bir yandan AB ile ilişkilerini korumaya ve Rus ekonomisini dünya pazarına uyumlaştırmaya çalışırken diğer yanda dış politikasında Slav yanlısı tutumlarını korumaya devam etti. Dış politikadaki AB tutumu, Putin'in Mart 2000'de Yeltsin yerine başkanlık makamına geçmesiyle değişmeye başladı.

Putin'in başkanlığa geçmesi ile birlikte yeni dönemde, AB-Rus ilişkileri açısından önemli bir gelişme Haziran 2000'de Rusya Federasyonu'nun AB Stratejisi ile ilgili bir deklarasyon yayınlaması ile oluştu. Rusya'nın stratejisinde AB ile Rusya arasındaki siyasi diyalogu geliştirmek, ticari ve yatırım alanında işbirliğini güçlendirmek, AB genişleme sürecinde Rusya'nın da mefaatlerinin korunmasını sağlamak, Avrupa yanlısı bir işbirliği oluşturmak, uluslararası ve bölgelerarası bağları güçlendirmek gibi maddeler göze çarpmaktadır.³³⁴

1. Santa de Fera Zirvesi(2000)

Santa de Fera Zirvesi, sadece Yeltsin sonrası düzenlenen ilk konferans olmayıp ayrıca AB'nin genişleme politikasında yeni bir gündem oluşturduğu zirve olarak anılmaktadır. AB'nin genişleme politikası, Doğu Avrupa ülkelerinin içine alacağı bir süreç olduğuna göre bu durum Rusya'yı da yakından ilgilendiren bir konu oldu. Zirvede genişleme gündeminin dışında başka önemli gelişmeler yaşandığı için zirve AB-Rusya ilişkilerinde bir dönem noktası olmuştur.³³⁵ Zirvede, ilişkileri etkileyecek önemli alanlarda yeni politikalar çizildi. Bu alanlar, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, genişleme ve ekonomik ilişkiler ile enerji alanları olmuştur.

Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nda Rusya'nın bölge dışında bırakılmasını ve yalnızlığa itilmesini önlemek amacıyla bir yol çizilmiştir. Bu yola göre, üçüncü ülke ve bölgelerle, özellikle Yugoslavya ve Ortadoğu ile ilgili ortak dış politika oluşturulması için Rusya ve AB arasında ortak bir mekanizma oluşturulması olasılığının düşünülmesine karar verildi. 2001 yılında 11 Eylül terörist saldırılarının ertesinde Ekim 2001'de Rusya ile AB ortak bir bildiri yayınladı. Bildiride, uluslararası güvenlik, kriz önleme, silahsızlanma, konvansiyonel silah ticareti, AGİT, BM, uluslararası terörizm konularında her iki tarafın da

³³⁴ Ivanov, **a.g.e.**, s. 103.

³³⁵ Timmins, **a.g.e.**, s. 88.

ortak menfaatleri olduğu belirtilmekle birlikte Rusya'ya güvenlik ve savunma politikasında ABD dışındaki NATO üyesi devletlere verilen danışma mekanizmasında yeralma hakkı tanındı.³³⁶ Bu konuda atılan son adım ise Mayıs 2002'de AB-Rus Zirvesinde atıldı. Zirvede bir hareket planı oluşturularak her iki tarafta askeri işbirliğini arttıracak çalışmalara başlatılma kararı verildi.

ABD'nin Irak Operasyonu düzenleme kararına karşı çıkan Fransa ve Almanya'ya Rusya da katılınca üç devlet arasında bir ittifak belirdi. Bu durum kendini en çok AB-Rusya ilişkilerinde ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nda gösterdi. Rusya, daha önce Avrupa güvenliğinden AGİT'in birinci derecede sorumlu olmasında ısrar ederken üç ülke arasında yaşanan sıcak ilişkiler sonucunda bu konu üzerindeki ısrarını kaldırdı ve AGSP'ye daha olumlu yaklaşmaya başladı. Bunun karşılığında AB, AB üyesi olmayan NATO üyesi devletlere tanınan AGSP toplantılarına katılım hakkını Rusya'ya da tanıdı. Fakat, Rusya AGSP kapsamında uygulanacak operasyon kararlarının AGİT veya BM onayı ile alınması konusunda ısrar etmeye devam etti.³³⁷

Feira Zirvesi'nde AB, Rusya ile ilişkileri konusunda Kuzey Boyutu ile ilgili bir plan oluşturmaya başlamıştır. Kuzey Boyutu, Baltık ülkeleri, Doğu Avrupa ve Kuzey Avrupa ülkelerinin adaylık statüsünde Rusya'yı ilgilendiren konularda Rusya'nın rahatsız olduğu durumları çözme amacını taşımaktadır.³³⁸ AB genişleme sürecinde ortaya çıkan bir başka sorun da Kaliningrad sorunu olmuştur. Kaliningrad Sorunu, AB'nin 2004 genişleme sürecinde örgüte Litvanya ve Polonya'nın üye olmasıyla başlamıştır. Kaliningrad, Baltık bölgesinde Polonya ve Litvanya arasında kalan bir şehirdir. Şehrin çevresindeki devletlerin AB'ye üye olmasıyla Kaliningrad AB sınırları arasında kaldı. AB'nin yeni vize politikası gereği, Kaliningrad'da ikamet eden Rus vatandaşları Rusya'ya seyahatlerinde bazı problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, AB-Rusya ilişkilerine yansımıştır. Sorun, Kaliningrad ile Rusya arasında ulaşımın vizesiz gerçekleştirilmesinin devamı isteğidir.³³⁹ Kaliningrad sorununda, Rus asıllı vatandaşların Rusya'ya ulaşımında özel bir izin çıkarılması konusu Nisan 2004'te de ele alınmışsa da çözüme kavuşturulamamıştır.

Rusya ile AB arasında ekonomik alanda iki önemli konu ön plana çıkarıldı. Birincisi Rusya'nın Sovyet modeli devletçi ekonomiden pazar ekonomisine geçişinde AB'nin desteği, ikincisi de ekonomik alanda özellikle enerji alanında iki taraf arasında işbirliğinin

³³⁶ A.g.e., s. 89.

³³⁷ Toumas Forsberg, "The EU-Russia Security Partnership; Why the Opportunity was Missed", **European Foreign Affairs Review**, Issue 9, 2004, s. 254.

³³⁸ "Relations with the Russian Federation", **European Union**

<http://ec.europa.eu/comm/external_relations/russia/intro/index>(03.05.2007).

³³⁹ A.g.e.

geliştirilmesi oldu. Rusya, pazar ekonomisine geçişinde sancılı dönemlerle karşılaşırken Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılımıyla bu bölgedeki pazarlarını kaybetme korkusunu yaşamakta ayrıca AB'nin Rus mallarına uyguladığı gümrük tarifeleri Rusya ile AB ticaretini sınırlandırmaktaydı. Pazar ekonomisine geçiş sürecinde 1993'den önce GATT olarak anılan DTÖ'ye başvurmasıyla Rusya uluslararası pazarlara daha fazla açılmayı, dış yatırımı arttırmayı ve ticari uyuşmazlıkları bu organ aracılığıyla çözümlemeyi amaçlamıştır. Bu anlamda, AB 2002'de Rusya'yı pazar ekonomisi olarak tanımasıyla DTÖ üye adaylığında Rusya'ya en büyük desteği verdi.³⁴⁰

Bunun dışında, Mayıs 2003'de gerçekleştirilen St. Petersburg Zirvesi'nde Rusya ve AB Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması çerçevesinde ekonomik alan, özgürlük, güvenlik ve adalet alanı, dış güvenlik konusunda işbirliği, araştırma ve eğitim alanları olmak üzere dört ana alanda işbirliğini gerçekleştirme kararında bulunuldu. 2005 yılında düzenlenen Moskova Zirvesinde ise bu dört alanda işbirliğini oluşturacak orta vadeli bir yol haritası çizildi. Ortak ekonomik alanda hedef, AB ile Rusya arasında açık bir pazar oluşturmak, yatırım ve ticaret önündeki engelleri kaldırmak, ekonomide reform ve rekabetin teşviğini içermektedir.

2004 yılında, AB Rusya ticaretinde %48.6'lık paya sahipken AB'nin Rusya ile gerçekleştirdiği ticaretin büyük bölümünü enerji oluşturmuştur. AB'ye dönülecek olursa, Rusya AB ticaretinde ihracatta %7.6'lık paya, ithalatta ise %4.4'lük paya sahiptir.³⁴¹ Enerji alanında ise, AB ihtiyaç duyduğu doğal gazın %25'ini Rusya'dan sağlamaktadır. AB Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için bu konuda yeni pazar arayışına girmiştir. Rusya'nın AB pazarını kaybetmemesi için bu konuda yeni çözüm yolları üretmesi, enerji ticareti için ulaşım ağını güçlendirmesi gereklidir. Avrupa ile Asya arasında güvenli bir ulaşım ağı oluşturarak Rusya, AB için cazip bir pazar haline gelebilir.

Rusya ile AB arasında ilişkileri düzenleyen Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması 1997'de yürürlüğe girmiştir. Fakat, 2007 yılı sonu itibarıyla antlaşma da geçerliliğini yitirecektir. Rusya ile AB arasında ilişkileri düzenleyecek başka bir antlaşma için henüz bir çalışma yapılmaması Rusya'nın AB politikasında potansiyel bir sorun oluşturabilir. Fakat, antlaşma yürürlükten kalksa bile taraflardan biri itiraz etmedikçe işlevine devam edebilecektir.³⁴²

³⁴⁰ "European Strategy: A New Start", **Russia in Global Affairs**, No_3(July-Sept 2005)
<<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/12/941.html>>(16.04.2007).

³⁴¹ "European Strategy: A New Start", **Russia in Global Affairs**, No_3(July-Sept 2005)
<<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/12/941.html>>(16.04.2007).

³⁴² Timofei Bordachev, "Toward a Strategic Alliance", **Russia in Global Affairs**, No_2(April-June 2006)
<<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/15/1024.html>>(13.02.2007).

Bunun dışında, AB ile Rusya arasında çıkabilecek diğer kriz olasılıkları Rusya'nın hala Avrupa'da büyük bir güç iddiasında bulunmasıyla orantılıdır. AB genişleme sürecine devam ettiği sürece Rusya hem ekonomik hem de siyasi alanda Doğu ve Orta Avrupa'da etkisini ve gücünü kaybetme endişesini yaşayacaktır. Ayrıca, DTÖ üyeliği sürecinde Rus ticaretinde AB gümrük engelleriyle karşılaşması ileride ekonomik alanda başka bir kriz olasılığını da ortaya çıkarabilir.

2. Doğu Avrupa Ülkelerinin AB Üyeliği ve Rusya Faktörü

1989'da Soğuk Savaşın bitmesi ve 1991'de SSCB'nin dağılmasının sonucu kendini belki de en çok Doğu Avrupa ülkelerinde hissettirmiştir. SSCB'nin bölgedeki hegemonyasının bitmesiyle bölgede bir güç boşluğu oluşmuştur. Fakat, AB'nin önünde Avrupa'yı yeniden birleştirme fırsatı doğmasından dolayı bölgeye ilk AB girmiş ve daha sonra bu örgütü diğer Batı örgütleri izlemiştir. Bu bölümde, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin Batı kurumlarına adaylığı ve Rusya faktörünün bölgedeki yapıyı nasıl etkilediği incelenecektir.

a. Doğu Avrupa için AB Üyeliğinin Anlamı

SSCB hegemonyasından kurtulan Doğu Avrupa ülkeleri hem ekonomilerinde Batılı devletler gibi refah seviyesini yükseltmek hem de gelecekte Rusya'nın bölgeye daha güçlü dönmesini engellemek amacıyla AB'ye adaylığını koyduklarını açıkladılar.

Doğu Avrupa halkı Sovyet döneminde Batı özlemi duymasının yanı sıra Batı Avrupa bu ülkeler için demokrasi, insan hakları, zenginlik, pazar ekonomisi gibi anlamlar taşımaktaydı. Devletçi ekonomi modeli ve komünist model tek partili siyasi yapıdan çok partili demokratik sisteme ve serbest pazar ekonomisine geçiş yaparken bölge ülkeleri Batı kurumlarının sağlayacağı desteğe ve garantiye bel bağlamaktaydılar.³⁴³ AB gibi Batılı ekonomik kurumlara üyeliklerini sağlayarak bölge ülkeleri hem ekonomik desteği garanti edecek hem uluslararası pazarlara açılacak hem de ülkelerine dış yatırımı çekebileceklerdi. Bu nedenlerden dolayı, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri AB üyeliği konusunda ısrarlı davranmaktaydılar. Nihayet, 2004 yılında Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya ve Slovenya ayrıca 2007 yılında da Romanya ve Bulgaristan AB üyeliğine kabul edildiler.³⁴⁴

³⁴³ Julie A. Lund, Roger E. Kanet, "The Russian Federation and Central Europe's Entry into European Institutions", **Russia After the Cold War**, ed. by Mike Bowker and Cameron Ross, New York, Longman, 2000, s. 285.

³⁴⁴ "The 2004 Enlargement: The Challenge of a 25-Member EU", **European Union**, 23.1.2007 <<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e50017.htm>>(03.05.2007).

Bölge ülkelerinin Batı kurumlarına girme isteğinin bir başka nedeni de güvenlidir. Sovyet hegemonyasından kurtulan eski komünist devletler Batı kurumlarına, özellikle NATO'ya üyeliklerini garanti ederek Rusya'nın bölgeye yeniden dönmesini, askeri ve siyasi müdahalelerle bölge ülkelerinde yeniden kontrolü ele almasını engellemeye çalışmaktadırlar. Bundan dolayı, NATO Andlaşmasının 5. maddesi bölge ülkeleri için önem arz etmektedir.³⁴⁵ Fakat, 1991'den itibaren ne NATO ne de diğer Batı kurumları ve devletleri artık Rusya'yı bir tehdit olarak görmemektedir. NATO ve Batı devletleri uluslararası sistemde meydana gelen olaylara karşı yeni stratejiler ve güvenlik politikaları oluşturmuştur. Uluslararası politikada beliren yeni tehditler arasında terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, uyuşturucu kaçakçılığı gibi tehditler bulunmakla birlikte Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda siyasi sistemlerin dağılması ve güç boşluğunun oluşması yüzünden ortaya çıkan ve çıkabilecek bölgesel ve etnik çatışmalar da Batı için tehdit niteliğine dönüşmüştür. Bundan dolayı, NATO ve BAB gibi güvenlik kurumları doğuya doğru genişleme kararı alarak bölgede çıkabilecek uyuşmazlıkların önüne geçmeyi ve bölgede istikrarı sağlayarak çatışmaların bütün kıtaya yayılmasını engellemeye çalışmaktadır.

b. Rusya Faktörü

Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte Doğu Avrupa ülkeleri Varşova Paktı üyeliklerinden ayrılmış ve Varşova Paktı da dağılmıştır. Varşova Paktı gibi Sovyet kökenli kurumların Doğu Avrupa'dan geri çekilmesi ile birlikte Rusya Federasyonu'nun da bölgedeki göreceli etkisi azalmıştır. Fakat Rusya bütün bağlarını koparmamıştır.³⁴⁶ Bölgeye AB'nin ve NATO'nun girmesi ise hala büyük bir güç iddiasında bulunan Rusya'nın bölgedeki etkisini daha da azaltmış, bunun sonucunda da buradaki pazarları da Batı'ya kaptırmıştır. Diğer yandan, Batı kurumlarından üyelik için bir davetiye alamayan Rusya Avrupa'dan kendini soyutlanmış hissetmektedir.

Bu nedenlerden dolayı, Rusya Batı kurumlarının ve özellikle NATO'nun doğuya doğru genişleme süreci önündeki en büyük engel olmaktadır.³⁴⁷ Rusya içerisinde büyüyen Batı karşıtlığı 1994 Duma seçimlerinde ve 1995 Başkanlık seçimlerinde kendini gösterince Rusya Doğu Avrupa ülkelerine yönelik politikasında daha kararlı bir yol çizmeye başladı.

Bölgede AB genişleme sürecine daha ılımlı yaklaşan Rusya'nın asıl endişelendiği nokta ise NATO'dur. Rusya'nın NATO genişlemesine karşı çıkmasının birinci nedeni, NATO'nun artık miladını doldurduğunu düşünmesidir. NATO, Varşova Paktı ve Doğu

³⁴⁵ Berryman, a.g.e., s. 347.

³⁴⁶ Aurel Braun, "Russian Policy Towards Central Europe and the Balkans", **The Foreign Policy of the Russian Federation**, ed. bu Roger E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London, Macmillan, 1997, s. 57.

³⁴⁷ Lund, Kanet, a.g.e., s. 293.

Bloku'na karşı oluşturulan savunma örgütüyken Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle birlikte artık bu misyonunu tamamlamış gözükmektedir çünkü günümüzde ne SSCB ne Doğu Bloku ne de Varşova Paktı kalmıştır. Doğudan gelen bir tehdit kalmadığına göre NATO'nun da varlığını sürdürmesi için bir nedeni kalmamıştır.³⁴⁸

Rusya'nın NATO genişleme sürecine karşı çıkmasının bir başka nedeni de Rusya'nın adaylığının NATO tarafından ciddiye alınmamasıdır. Doğu Avrupa ülkeleri NATO üyeliği için görüşmelere başlamışken Rusya bölgede ve kıtada kendini soyutlanmış olarak hissetmiştir. Doğu Avrupa ülkelerinin Rusya'ya karşı duydukları olumsuz duygular da Rusya ile Avrupa arasında yeni bir duvar örmesine neden olacak, bu da kıtada ve belki de dünyada yeni bunalımlara ve yeni bir soğuk savaş döneminin başlamasına yol açabilecektir. NATO'ya üye olan devletler ileride oluşturdukları savunma politikalarının yürütülmesinde NATO mekanizmalarını Rusya'ya karşı kullanabilirler.³⁴⁹ Bugün, terörizm, kitle imha silahları, uyuşturucu kaçakçılığı gibi yeni tehditlere karşı mücadeleyi savunan NATO'nun bu konularda mücadelede deneyimli olan Rusya'yı neden örgüte kabul etmemesi konusu Rusya'da kaygı uyandırmıştır.

Diğer yandan, AB ve NATO'nun bölgeye girmesi Rusya açısından eski pazarları başka güçlere kaptırmak anlamına gelecektir. Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya üyelikleri sürecinde askeri yapılarını NATO standartlarına uyarlaması da Rus savunma sanayiine büyük bir darbe vuracaktır.³⁵⁰ Rusya'ya olan ekonomik bağlarını koparmakta istekli olan Doğu Avrupa ülkeleri Amerikan ve diğer Batı savunma örgütlerine dönerek Rus savunma endüstrisinin bölgedeki etkisini azaltacaktır. Ayrıca, bölge ülkelerinin AB üyelikleri ile birlikte bölgede AB endüstrisinin payı daha da arttıracak, bu da zaten ekonomisinde büyük zorluklar yaşayan Rusya'nın bölge ülkeleriyle olan ticari ilişkilerinde sahip olduğu payın daha da azalacağı anlamına gelecektir.

Bu durumda, Yeltsin döneminde Doğu Avrupa'ya yönelik politikada yeni stratejiler çizildi. NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesine karşı Yeltsin Yönetimi Rusya'nın jeopolitik konumunu ve bölgedeki Rus faktörü kartını oynayarak bölge ülkeleri NATO'ya üye olmadan örgüt ile daha özel ve ayrıcalıklı bir ortaklık ve işbirliği geliştirmeye çalıştı. Bu bağlamda, 1997 yılında NATO ile Kurucu Antlaşma'ya imza attı. Fakat, NATO ile istenilen düzeyde ilişkileri geliştirmeyen Rus Yönetimi NATO'nun sadece genişleme sürecinde ve oluşturduğu politikalarda danışma mekanizmalarında yer alabileceğini farkettiler.

³⁴⁸ A.g.e., s. 293.

³⁴⁹ Braun, a.g.e., s. 71.

³⁵⁰ A.g.e., s. 73.

NATO genişleme sürecine karşı oluşturulan başka bir strateji de AGİT kartının oynanması oldu. Andrei Kozirev, Mart 1994'te yaptığı konuşmada Avrupa güvenlik işbirliğinde asıl önemli rolün AGİT'e ait olduğunu belirtti.³⁵¹ Bundan dolayı, bölgedeki AGİT'in rolü daha da arttırılmalıydı. Ama, Moskova'nın bu önerisi özellikle Doğu Avrupa ülkeleri tarafından reddedildi. Rusya'nın AGİT'e üye olması ayrıca AGİT çerçevesinde kurulacak olan Avrupa Güvenlik Konseyi'nde Rusya'nın da dahil olma fikri ve üye devletlere veto hakkının verilmesi önerisi Doğu Avrupa ülkeleri tarafından tek taraflı bulunmuş ayrıca bu ülkelerde Rusya'ya ilişkin şüpheleri arttırmıştır.³⁵² Bunun dışında, Yeltsin döneminde Rusya bölge ülkeleriyle ikili ilişkiler geliştirmeye çalışmış fakat bu konuda pek başarılı olamamıştır.

Yeltsin dönemi Doğu Avrupa politikası açısından başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bölgedeki etkisini AB'ye ve NATO'ya kaptıran Rusya bölge ülkeleriyle olan güvenlik ve siyasi alandaki sorunlarında ve ilişkilerinde artık AB'yi ve NATO'yu muhatap almak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, Doğu Avrupa ülkeleri Rusya ile ilişkilerini minimum düzeye indirmekte ve Rusya ile bağlarını koparmakta başarılı olmuştur. Rusya'nın bölge politikasında başarısızlığında tam kararlı bir yol izleyememesi ve iç politikada muhalefetin yönetime daha saldırgan bir tutum izleme yönünde baskısını arttırması Doğu Avrupa ülkelerinin Rusya'ya şüpheyile yaklaşmasına neden olmuştur. Bu durumdan dolayı, bölgede ikili ilişkiler açısından belli bir aşama kaydedilememiştir. Fakat, başarısızlıkta asıl etken bölge ülkelerinin Rusya'ya karşı Sovyet döneminden itibaren süregelen olumsuz düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Bölge ülkeleri, Rusya'nın yeniden güçlenip bölgeye geri dönmesinden korkmaları yüzünden 1991'den itibaren Rusya ile ilişkileri geliştirmede isteksiz davranmışlardır.

c. Rusya'nın Bölgeye Dönüşü

Putin döneminde Rusya politikasında bölge ülkeleriyle ikili ilişkileri geliştirmeyi amaçlamakla birlikte bölgede ve dünyada Rusya'nın hala büyük bir güç olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.³⁵³ Putin döneminde, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ikili ilişkiler olumlu yönde ilerlemeye devam etti. Bu çerçevede, Rusya ile Polonya arasında 2000-2003 yılları arasında yedi görüşme gerçekleşti, iki ülke arasında kilit sorunların incelenmesi ve çözümlenmesi amacıyla bir işbirliği mekanizması oluşturuldu. Polonya dışında Rusya

³⁵¹ Braun, **a.g.e.**, s. 61.

³⁵² Berryman, **a.g.e.**, s. 346.

³⁵³ Lo, **a.g.e.**, s. 28.

Bulgaristan, Macaristan, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti ile de ilişkilerini geliştirmeye devam etti.³⁵⁴

İkili ilişkiler aracılığıyla Rusya bölge ülkeleri üzerindeki imajını düzeltmeye çalışırken Batı devletlerine ve uluslararası organizasyonlara bölgede enerji kozunu kullanarak Doğu Avrupa’da hala önemli bir güç olduğunu kanıtlamaya çalıştı.

Rusya, Yeltsin döneminde bölge politikasında başarısız olmakla kalmayıp bölge ülkelerinin NATO ve AB’ye üye olmasını ve dolayısı ile Batı’ya daha da yakınlaşmasını durduramamıştı. Bundan dolayı, Rusya bölge politikasında pasif durumda kaldı. Fakat, Yeltsin döneminin bitmesiyle Putin Doğu Avrupa’da Rusya’nın etkisini yeniden oluşturmak için yoğun bir çabaya girdi.³⁵⁵ Putin, bölgedeki etkiyi Sovyet döneminde uygulanan askeri baskı yerine ekonomik araçları kullanarak oluşturmayı tercih etti.

Baltık ülkelerinde Rusya Baltık bölgesinin sayılı limanlarından olan Verospils’de enerji pazarını hedef seçerek ekonomik bir baskı oluşturmaya başladı. Bu amaçla, 2003 yılı başlarında Rusya’da petrol tekeli olan Transneft şirketi Verospils’e petrol akımını durdurdu ve kendi terminali Primorsk’a petrol göndermeye başlayarak Verospils’i ekonomik yönden büyük bir zarara uğrattı. Amaç, Verospils’in işletme hakkını Transneft şirketine devretmeye zorlamaktır.³⁵⁶ Rusya, aynı taktikleri Letonya ve Ukrayna’ya da uyguladı. 2005 yılında, Moskova aldığı bir kararla Ukrayna’ya sattığı petrolün fiyatını arttırdı. Amaç, seçimler öncesi Ukrayna Hükümeti’ni zor durumda bırakarak Yuşçenko’yu iktidardan düşürmektir.

Bölgede bir diğer önemli gelişme ise Rusya’nın bölge politikasında Almanya ile işbirliğini geliştirmeye başlamasıdır. Almanya ile Rusya arasında ekonomik alanda özellikle enerji alanında işbirliği geliştirildi ve Almanya’ya Rusya’dan gaz ulaşımını sağlayacak ve Baltık denizinden geçecek bir boru hattının döşenmesine dair 2005 yılında bir antlaşma imzalandı.³⁵⁷ Bu antlaşma, Baltık ülkelerinde ve Polonya’da paniğe yol açtı çünkü Rusya antlaşma ile Batı Avrupa’ya olan gaz arzını etkilemeden bölge ülkelerinde gaz kesintisini uygulayarak enerji kartını baskı unsuru olarak uygulayabilecektir.

Putin döneminde, Doğu Avrupa ülkeleriyle olan ikili ilişkiler geliştirilmeye çalışılmakla birlikte Rusya Doğu Avrupa üzerindeki olumsuz baskıcı imajını yenmeye çalışmıştır. Fakat, bunun yanında Rusya bölgede yeniden etkin olabilmek için Sovyet döneminin aksine askeri müdahale yerine ekonomik araçları kullanmayı tercih etmiştir. Bu

³⁵⁴ “Rusya’nın Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle Olan İlişkilerindeki Yeni Aşama” **Rusya Federasyonu’nun Türkiye Büyükelçiliği**

<http://www.turkey.mid.ru/rud-pol4_t.html>(10.04.2007).

³⁵⁵ F. Stephen Larrabee, “Danger and Opportunity in Eastern Europe”, **Foreign Affairs**, 85/6(2006), s. 127.

³⁵⁶ **A.g.e.**, s. 127.

³⁵⁷ **A.g.e.**, s. 128.

amaçla, Rusya bölge ilişkilerinde sahip olduğu enerji kozunu baskı unsuru olarak sonuna kadar kullanmaktan kaçınmamıştır.

D. BDT POLİTİKASI ve ESKİ MÜTTEFİKLERLE İLİŞKİLER

1. “Yakın Çevre” Politikası

SSCB’nin dağılmasından sonra bölgedeki eski Sovyet cumhuriyetlerinde doğrudan kontrolünü kaybeden Rusya Federasyonu bölge ülkeleriyle ilişkilerini yeniden kurmak amacıyla Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT)’nin kuruluşuna ön ayak olmuştur.

a. Yeltsin Döneminde BDT Kuruluşu ve Yakın Çevre Politikası

BDT’nin kuruluşunda iki önemli tarih göze çarpmaktadır.³⁵⁸ İlk olarak, 8 Aralık 1991’de Slav ülkeleri olan Rusya, Belarus ve Ukrayna liderlerinin toplanması sonucunda üç devlet arasında BDT Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. İkinci olarak, 21 Aralık 1991 tarihinde, diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin katılımını sağlamak amacıyla Kazakistan’da toplanan Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna BDT Antlaşmasına imza atmıştır.

1991-1992 yılları arasında Batı yanlısı politika izleyen Rusya Federasyonu bölge ülkeleriyle ilişkilerini ihmal etti. Diğer yandan, bağımsızlığını yeni kazanan bölge devletleri siyasi bağımsızlıklarını pekiştirmek ve başka devletlerle yeni ilişkiler kurmak amacıyla Rusya ile ilişkilerine mesafe koymaya başladı.³⁵⁹

Fakat, 1993 yılından itibaren Rusya “yakın çevre” politikasına öncelik vererek bölgedeki etkinliğini yeniden kazanma yoluna gitmiştir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, Rus iç politikasında “Avrasyacılık” ekolünün ağır basmasıdır. Rusya’da Avrasyacı ekolünde yer alanlar Rusya’nın Batı ile yakın ilişkiler kurmak için bölge ülkelerini fazla ihmal ettiği ve bunun sonucunda bölgede bir güç boşluğunun oluştuğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, Gürcistan, Azerbaycan ve Ukrayna gibi ülkelerin de Rusya’dan uzaklaştığı ve bölgede başka güçlerle ilişkiye girdikleri görülmektedir. Bölgede doğan güç boşluğundan yararlanıp bölgede etkili konuma gelmeye amaçlayan Türkiye, İran, gibi ülkeler de Rusya’nın bölgedeki politikasını etkileyen başka bir faktördür. Diğer yandan Hazar Denizi’nde petrol rezervlerinin bulunması, Tacikistan’dan, Afganistan’dan ve Çeçenistan’dan kaynaklanan çatışmalar ve tehdit edici unsurlar Rusya’nın bölge politikasına yönelmesine neden olmuştur.³⁶⁰

³⁵⁸ Nurşin Ateşoğlu Güney, **a.g.e.**, s. 346.

³⁵⁹ **A.g.e.**, s. 348.

³⁶⁰ Dmitri Trenin, “Southern Watch: Russia’s Policy in Central Asia”, **Journal of International Affairs**, 56/2, Spring 2003, s. 119.

Bu nedenlerden dolayı, Rusya 1993 yılından günümüze “yakın çevre” politikası çerçevesinde bölgedeki etkinliğini BDT aracılığı ile yeniden kurmaya çalışmaktadır. 1993’te oluşturduğu politika çerçevesinde Rusya’nın yakın çevresinde yaşamsal çıkarları vardır ve bundan dolayı yakın çevresinde etkisini sürdürmeye hakkı vardır.³⁶¹ Politikasını uygularken, Rusya’nın yakın çevresinde etkinliğini kurmak için gerekirse askeri güç gerekirse de siyasi ve ekonomik baskıyı kullanmaktan kaçınmayacağı da gözden kaçmamaktadır. 1996 yılına kadar Rusya’nın bölge ilişkilerinde askeri gücünü ön plana çıkarmasının nedenleri arasında bölgede çıkan çatışmaların Rus güvenliğini tehdit edici bir boyuta varmasıdır. Tacikistan’da çıkan iç savaş, Afganistan’da İslamcı Taliban güçlerinin iktidara gelmesi ve Çeçenistan’daki terörist faaliyetler bu nedenlerin başındadır. Bu üç örnekte de çatışmaların çıkış noktası “köktendincilik”tir. Köktendinciliğin bütün bölgeye yayılıp bölgedeki statükonun değişmesinden ve bölgedeki etkisini kaybetmekten korkan Rusya, bu nedenlerden dolayı yakın çevrede, özellikle Orta Asya ve Kafkasya’da askeri güç kullanmaya başlamıştır.

Bu anlamda, Rusya BDT ile ilişkilerinde önüne dört hedef koymuştur.³⁶² Birinci olarak, bölgede insani, askeri, siyasi ve ekonomik alanlar dahil bütün alanlarda istikrarı sağlamak; ikinci olarak, BDT ülkelerinin demokrasi ve liberal ekonomiye geçişinde yardımcı olmak ve bölge ülkelerinin Rusya ile dostane ilişkileri sürdürmelerini sağlamak; üçüncü olarak, BDT içindeki siyasi ve ekonomik ilişkilerde Rusya’nın lider konumunu korumak, son olarak da, BDT üyeleri arasında entegrasyonu sağlamak.

Oluşturulan dört hedef içinde Rusya bölgedeki güvenliğini sağlamlaştırmak amacıyla 15 Mayıs 1992 tarihinde Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile Rusya BDT Ortak Savunma Antlaşması’nı imzaladı ve daha sonra Azerbaycan, Belarus ve Gürcistan’ın da antlaşmaya imza atması sağlandı.³⁶³ Diğer yandan, 1993 yılından itibaren Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan’da askeri üs açma girişimlerinde bulunuldu. Gürcistan’da askeri üsleri edinmeye başlayan Rusya 14,000 Rus askerini Gürcistan topraklarına yerleştirmeyi başardı. Ermenistan’dan gelen istek nedeniyle Rusya bu ülkede de Rus askerlerini yerleştirmeye başladı. Azerbaycan’ın direnmesiyle karşılaşan Rusya bu ülkede kendi askerini yerleştirmeyi başaramadı.

Primakov, politikasında BDT ülkeleriyle ilişkilere öncelik verileceğini ve bölgede ekonomik, siyasi entegrasyonun sağlamlaştıracığını açıkladı. Rusya’nın ekonomik yönden BDT ülkelerini biraraya getirme çabaları arasında ilk göze çarpan girişim 24 Eylül 1993’te

³⁶¹ Ateşoğlu Güney, **a.g.e.**, s. 334.

³⁶² Ivanov, **a.g.e.**, s. 84.

³⁶³ Ateşoğlu Güney, **a.g.e.**, s.349.

BDT Ekonomik Birliği Antlaşması'nın imzaya açılmasıdır. Antlaşma imzaya açılmasına rağmen BDT ülkelerinden pek rağbet görmedi. Diğer önemli gelişme ise 29 Mart 1996 yılında Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya arasında ekonomik entegrasyonu daha da derinleştirecek ve Gümrük Birliği'ni kuracak bir antlaşmanın imzalanmasıydı. Bu tür girişimlere rağmen, Rusya BDT ülkeleri arasında istenilen ekonomik işbirliğini ve entegrasyonu sağlayamadı. Ayrıca, 1998'de Rusya'nın yaşadığı finansal krizle birlikte bölge ülkeleri Rusya'dan uzaklaşmaya başladı.

1998 yılında yaşadığı ekonomik krizden dolayı ve BDT içinde köklü reformları uygulayamaması nedeniyle Rusya yakın çevredeki prestijli konumunu kaybetmeye başladı. Bölgede ülkeler yavaş yavaş BDT'den uzaklaşıp kendi aralarında bazı oluşumlara imza atmaya başladı. Bunun sonucunda, Rusya'nın sadece gözlemci statüsünde olduğu Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan arasında Orta Asya Ekonomik Birliği kuruldu. Diğer yandan, BDT içerisinde Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova arasında GUAM adlı başka bir ekonomik birlik kuruldu. Daha sonra, Özbekistan'ın da aralarına katılmasıyla örgüt GUUAM adını aldı.³⁶⁴ Fakat, örgüt Özbekistan'ın 5 Mayıs 2005 tarihinde geri çekilme kararı alması ile yeniden GUAM adını aldı.

Özet olarak, Yeltsin dönemi 1991-92 yılları arasında Rus yanlısı politikaya öncelik verip bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini ihmal etmiştir. 1992 yılından itibaren hem iç politikadan gelen baskılar hem de dışarıda oluşan bazı değişiklikler sonucunda Rusya yakın çevre politikasına yönelmiş, BDT içinde ekonomik, siyasi ve askeri alanda entegrasyonu sağlamaya çalışmıştır. Fakat, 1998 yılında yaşadığı finansal krizden dolayı ve BDT ülkelerinin de Moskova'ya mesafe koymasından dolayı Rusya BDT içinde istenilen işbirliğini ve bütünleşme sağlayamamıştır.

b. Putin Döneminde BDT Politikası

BDT-Rusya ilişkilerinde ikinci dönem Putin'in başa geçmesiyle başladı. Yeltsin döneminde oluşturulan “yakın çevre” politikası çerçevesinde Rusya'nın eski Sovyet topraklarında özel hakları olduğu ve bölge politikasının yürütülmesinde siyasi ve askeri araçların kullanılmasına yer verileceği açıklanmaktaydı. Putin'in başa geçmesiyle birlikte açıklanan “Dış Politika Konsepti” ve “Ulusal Güvenlik doktrini” ile birlikte yakın çevrede daha farklı ve yenilikçi bir yaklaşımın seçildiği görülmektedir.

10 Ocak 2000'de açıklanan “Ulusal Güvenlik Doktrini” ve 30 Haziran 2000'de açıklanan “Dış Politika Konsepti” ile Putin yeni dönemde dış politikanın yürütülmesinde

³⁶⁴ Ivanov, a.g.e., s. 85.

eskiden olduğu gibi artık siyasi ve askeri araçlara başvurulmayacağını, bunun yerine ekonomik entegrasyonu genişleterek BDT arasındaki ilişkileri bu yolla geliştirmeyi amaçladığını belirtmiştir.³⁶⁵ Yeni dış politika konseptinde Rusya küresel güç olma iddiasından vazgeçip sınırlı bir bölgede güçlü bir etki alanı kurarak bir bölge gücü olmayı hedeflediğini açıkladı. Bu nedenle, Rusya sınırlarında iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmesi ve BDT ülkeleri ile stratejik ortaklık zemininde işbirliğini sağlamlaştırması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ekonomik işbirliğinin BDT içinde geliştirmesi gerekliliğini anlayan Putin bu nedenle BDT'ye daha da yoğunlaşmaya başladı. Rusya'nın "Dış Politika Konsepti"nde de belirtildiği üzere BDT ülkeleriyle olan mevcut ilişkiler güç kullanılarak değil ekonomik işbirliği çerçevesinde geliştirilmelidir.³⁶⁶ Bu amaçla, Gümrük Birliği 10 Ekim 2000 tarihinde, Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında birlik antlaşmasının imzalanmasıyla Avrasya Ekonomik Birliği'ne dönüştü.³⁶⁷ Amaç, Rusya'nın BDT içindeki ekonomik menfaatlerini koruyacak etkili bir mekanizma oluşturmaktır. Fakat, bu durum BDT içindeki yeni oluşumları durduramadı. BDT üye ülkeleri arasında Rusya yanlıları olduğu gibi Rusya karşıtı grup da belirmeye başladı. Bu durum, GUAM ile BDT arasındaki rekabette göstermiştir.

BDT içinde yaşanan diğer önemli gelişmeler de kendini güvenlik alanında gösterdi. 2000 yılında açıklanan "Güvenlik Doktrini" ile Rusya kendisine veya müttefiklerine gelecek nükleer saldırıların yanı sıra konvansiyonel saldırılara da karşı nükleer silaha başvurabileceğini belirtmiştir.³⁶⁸ Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, Rusya kendi etki alanına sızabilecek ve güvenlik politikasında tehlike doğurabilecek dış güçleri önlemeyi amaçlamaktadır. Bir diğer gelişme ise 21 Haziran 2000'de düzenlenen Minsk BDT Zirvesi'nde gösterdi.³⁶⁹ Zirvede, uluslararası terörizmle mücadele konusunda üye devletler arasındaki iletişimi sağlamak amacıyla bir merkez kuruldu. Bu gelişmeyle Rusya'nın bölge ülkelerinde özellikle Orta Asya ülkelerinde mevcut terörist faaliyetleri ve köktendinciliği bahane ederek bu ülkelerdeki askeri varlığını pekiştirme niyetinde olduğunu düşünenler bulunmaktadır.³⁷⁰ Fakat, 11 Eylül 2001 yılında ABD'ye gerçekleştirilen saldırılar ile ABD'nin küresel anlamda uluslararası terörizme açtığı savaşla bölgedeki dengeler Rusya'nın aleyhine değişmeye başladı.

³⁶⁵ Yandaş, **a.g.e.**, s. 87.

³⁶⁶ Ivanov, **a.g.e.**, s. 87.

³⁶⁷ **A.g.e.**, s. 85.

³⁶⁸ Yandaş, **a.g.e.**, s. 167.

³⁶⁹ Ivanov, **a.g.e.**, s. 88.

³⁷⁰ Yandaş, **a.g.e.**, s. 168.

11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi sonucunda ABD terörist saldırıların şokunu yaşarken Putin kendi ülkesinde yaşanan Çeçen sorununa değinerek küresel çapta uluslararası terörizmle mücadele için devletlerarası koalisyon oluşturulması gerekliliğini vurgulayarak Batı'nın ilgisini Rusya'ya yöneltmeye çalıştı.³⁷¹ Bu durumda, Rusya, ABD'yle terörist örgütlerle ilgili bilgi alışverişinde bulunurken Rus havasahasının ABD'ye açılması, ABD'nin Orta Asya'da ve Afganistan'da terörist karşıtı operasyonlarının başlamasına izin verilmesi ve desteklenmesi dahil birçok alanda işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktaydı.³⁷² Fakat, Afganistan savaşı ile ABD'nin bölgeye girmesiyle Rusya'nın BDT içindeki rolü inişe geçmeye başladı.

ABD, 11 Eylül saldırılarının ertesinde terörist karşıtı bir mücadeleye başlayacağını duyurmuştu. Mücadeleyi ilk önce Afganistan'da başlattı. Moskova, ABD ile bu konuda işbirliğine hazırken Amerikalı güçlerin bölgeye girmesinden de tedirgin olmaya başladı çünkü şimdiye kadar bölge ülkelerine özellikle Orta Asya ülkelerine karşı hep Taliban rejimi kozunu oynayan Rusya hem bu kozunu kaybediyor hem de Orta Asyalı rejimlerin kabusu haline gelen Taliban rejimini kendi başına kaldıramayacak kadar güçsüz bir duruma düşüyordu. ABD'nin Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'da askerlerini yerleştirmesi ile Washington bölgedeki varlığını pekiştirmeye başladı. Ayrıca, NATO'nun Baltık ülkelerini de genişleme sürecine dahil etmesi ile birlikte Rusya yakın çevresinde ABD tarafından çevrelenmeye başladığını ve BDT içindeki rolünün inişe geçtiğini hissetmeye başladı.³⁷³

Kısaca, 11 Eylül saldırılarından sonra “yakın çevre”de yeralan ülkelerin Moskova'ya olan bağımlılığı azalmaya başladı.³⁷⁴ Bölge ülkeleri, Rusya dışında başka alternatif güçlerle ilişkilerini geliştirme fırsatını yakaladı. Bu güçlerin başında ABD bulunmaktadır. ABD'nin hem ekonomik hem siyasi hem de askeri alanda sunduğu pek çok fırsat bölge ülkeleri için oldukça caziptir. Özellikle, GUAM ekonomik açıdan ABD'den destek görmeye başladı.

Rusya, bu gelişmelere kayıtsız kalmayıp bölge gücünü yeniden güçlendirme yoluna gitti. 28 Nisan 2003 tarihinde, BDT Zirvesi'nde Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Belarus ve Ermenistan arasında daha önce imzalanan Kollektif Güvenlik Antlaşması ile Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü kuruldu. Avrasya Ekonomik Birliği aracılığıyla Rusya bölgesel konumunu güçlendirmeye başladı. Soçi BDT Zirvesi'nde yaptığı konuşmada Putin bölgesel

³⁷¹ Dmitri Trenin, “Southern Watch: Russia's Policy in Central Asia”, *Journal of International Affairs*, 56/2, Spring 2003, s. 123.

³⁷² Yandaş, *a.g.e.*, s. 169.

³⁷³ Trenin, *a.g.e.*, s. 124.

³⁷⁴ Yandaş, *a.g.e.*, s. 171.

örgütlerin BDT menfaatleriyle çatışacak şekilde güvenlik politikalarının oluşturulmaması gerekliliğini vurgulayarak GUAM'a mesaj gönderdi.

Kısaca, Putin döneminde BDT aracılığıyla Rusya gücünü arttırmaya çalışırken 11 Eylül saldırıları Rusya'nın bölge politikasında oluşturduğu dengeleri kökten değiştirdi. Rusya bir yandan ABD ile uluslararası terörizmle mücadele konusunda işbirliğini gerçekleştirerek bölgedeki ABD varlığına ses çıkarmazken diğer yandan yakın çevrede azalan gücünü yeniden güçlendirmeye çalıştı. Fakat, Rusya'nın bölgeden kopması ve soyutlanması imkansızdır. Bunun üç nedeni vardır:³⁷⁵ Birinci nedeni Rusya'nın Orta Asya ve yakın çevre ülkeleriyle özellikle Kazakistan ile paylaştığı uzun sınır; ikinci nedeni yakın çevrede bulunan Rus asıllı vatandaşların durumu; üçüncü nedeni de Rusya'nın ekonomisinin giderek enerji kaynaklarına bağlanması ile birlikte bölge enerji rezervlerinin artan önemidir.

2005 yılı ile birlikte ABD yakın çevredeki varlığını bölge ülkelerinde Washington yanlısı hükümetleri başa geçirerek pekiştirmeye çalıştı. Özellikle Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da rejim değişikliğini amaçlayan “renkli” başkaldırılarda ABD'nin desteğinin olduğu açıktır.³⁷⁶ ABD'nin varlığından rahatsız olan Rusya, bu konuda Çin ile birlikte ortak hareket etmeye başladı. Çin ile birlikte yaptığı ortak duyuruda ABD'nin askeri birliklerinin bölgeden geri çekilmesi çağrısında bulundu. 2005 yılı itibariyle Özbekistan ile müttefikliğe dayalı ilişkilerde düşüş yaşayan Moskova, Ukrayna ile doğal gaz konusunda sıkıntılı günler yaşamaya başladı.

ABD'nin bölgedeki varlığından oldukça rahatsız olan Rusya, bölgede özellikle Ukrayna'ya karşı enerji kozunu kullanmaya başladı. Ukrayna'ya verilen doğal gaz akımını keserek Ukrayna ile kısa süreli bir kriz yaşayan Rusya bölgede yakın çevre ülkeleriyle ilişkilerinde enerji kozunu çekinmeden kullanabileceğini göstermiş oldu. Diğer yandan, BDT ülkeleriyle ilişkilerine daha fazla önem veren Moskova BDT içindeki ekonomik işbirliğini daha da güçlendirmeye başladı.³⁷⁷

2. Üçüncü Dünya Politikası

Stalin sonrası dönemle birlikte SSCB dış politikasını daha küresel anlamda yeniden şekillendirdiğinde Üçüncü Dünya politikası da ön plana çıkmış oldu. Fakat, ABD ile rekabetin en yoğun yaşandığı alanlardan biri olan Üçüncü Dünya politikası 1980'lerin başları ile birlikte arka plana atıldı ve bu durum 1990'ların başları ile birlikte kurulan yeni Rusya Federasyonu döneminde de devam etti.

³⁷⁵ Trenin, *a.g.e.*, s. 126-127.

³⁷⁶ Dmitri Trenin, “Russia Leaves the West”, *Foreign Affairs*, 85/4, July/August 2006, s. 92.

³⁷⁷ *A.g.e.*, s. 92.

Soğuk Savaş döneminde bölgesel çatışmalar ve uyuşmazlıklar kendini en çok geliştirmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde göstermiştir. Bu dönem boyunca SSCB bu uyuşmazlıkların içinde yer almış ve Batı yanlısı hükümetlerle çatışmada olan yerel silahlı güçleri desteklemiştir.³⁷⁸ Bu durumun en büyük nedeni, ABD ile yaşanan rekabettir. ABD ile süregelen rekabet Avrupa kıtasından çıkmış, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde kendilerine yandaş hükümetleri iktidara geçirmek amacıyla birçok bölgede birçok yerel örgütlere destek sağlanmıştır. SSCB, Üçüncü Dünya politikası çerçevesinde özellikle Afrika, Ortadoğu ve Güney Amerika'da Sovyet yanlısı bir çok rejime askeri ve ekonomik alanlar olmak üzere birçok alanda destek sağlamıştır. Üçüncü Dünya'da Sovyet yanlısı ülkeler arasında Hindistan, Küba, Libya, Angola, Mozambik ve Etiyopya gibi ülkeler göze çarpmaktadır. 1980'lerle birlikte, Sovyet dış politikasında Üçüncü Dünya ülkeleriyle mevcut ilişkilere verilen önemin azaldığı göze çarpmaktadır. Bunun en büyük nedenlerinde biri, Üçüncü Dünya ülkelerine askeri ve ekonomik bağlamda gönderilen yardım ve desteklerin artık Sovyet ekonomisine bir yük olmaya başlamasıdır. Diğer yandan, Gorbaçov döneminde ABD ile yaşanan mücadeleyi bitirme isteği içinde olan Moskova'nın dış politikasında artık bir ideolojiyi yayma gibi bir isteğin de kalmadığı ortaya çıkmıştır. 1991 yılı ile birlikte SSCB'nin dağılmasının ardından Ocak 1992 tarihinde kurulan Rusya Federasyonu'nun dış politikasında da Üçüncü Dünya ülkeleri ile olan ilişkiler arka planda kalmaya devam etti.

Rusya Federasyonu her ne kadar Üçüncü Dünya ülkeleri ile bağlarını koparmışsa da Üçüncü Dünya ülkelerinde devam eden uyuşmazlıklar kapsamında Sovyet döneminde olduğu gibi birçok BM barış gücü operasyonlarına katılmayı ve destek vermeyi sürdürdü. Özellikle, Irak Savaşı'ndan sonra ülkede gerçekleştirilen kitle imha silahlarının araştırılması çalışmalarında Rus teknisyenleri BM ile ortaklaşa çalışmaya devam etti.³⁷⁹ Fakat, Kozirev'in 1992 tarihli Afrika gezisinden iki ay sonra Rusya dokuz Afrika ülkesinde bulunan büyükelçiliklerini kapatma kararı aldı.³⁸⁰ Ayrıca, Kongo, Angola ve Madagaskar'daki konsoloslukların da kapatılması kararı alındı. Afrika'da büyükelçilikler ve konsoloslukların kapatıldığı ülkeler arasında Sovyet döneminin eski müttefiklerinin olduğu görülmekle birlikte bu durum eski müttefiklerle bağların giderek zayıflamasının da bir göstergesi olmuştur. Afrika bölgesi dışında Güney Amerika ve Asya, özellikle Küba, Nikaragua, Vietnam, Laos ve Kamboçya gibi eski müttefiklerle de bağlar kopma derecesine gelmiştir.

³⁷⁸ Roger E. Kanet, Alexander V. Kozhemiakin and Sussanne M. Bingerson, "The Third World in Russian Foreign Policy", **The Foreign Policy of the Russian Federation**, ed. by Roger E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London, Macmillan, 1997, s. 159.

³⁷⁹ **A.g.e.**, s. 165.

³⁸⁰ Bu ülkeler Burkina, Fasa, Ekvator Ginesi, Lesotka, Liberya, Nijer, Sao-Tome, Tongo, Somali ve Sierra Leone. Bknz: **A.g.e.**, s. 166.

Üçüncü Dünya ile bağların zayıflaması sonucunu gören Rusya Federasyonu, 1996 yılı itibariyle gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerine daha da önem vermeye başlamıştır. Bu durumun nedeni bir ideolojiyi yaymak veya karşısındaki güç ile mücadele çerçevesinde etkinliğini genişletmek değil stratejik ve ekonomik açıdan dış politikasına yararlar ve başarılar sunacak ülkelerle işbirliğini geliştirmektir.³⁸¹ Bu amaçla, Rusya Asya’da Çin, Hindistan, Japonya, Orta Doğu ülkeleri ve ASEAN örgütü üyeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.

a. Ortadoğu

Rusya Federasyonu’nun Ortadoğu politikası çerçevesinde İran ve Irak devletleri ile ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Irak Savaşı’ndan sonra Rusya Federasyonu ülkede BM kararı çerçevesinde kitle imha silahlarının tespiti çalışmalarına katılırken İran ile silah ticareti ve teknoloji işbirliğini geliştirmeye devam etmiştir.

Putin dönemi ile birlikte Moskova, Ortadoğu politikasına daha da yoğunlaşmıştır. Irak Savaşları sonrasında BM yaptırımlarının izlenmesi amacıyla BM barış güçleri içerisinde yer almıştır. Bu kapsamda, Moskova Irak Hükümetine BM yaptırımları çerçevesinde BM barış güçlerinde yer alan görevlilerle her türlü bilgiyi ve yardımı sunmaları konusunda çağrıda bulunmuştur.³⁸² Fakat, ABD bakış açısından Rusya yaptırımların ve Irak hava sahasının ihlal edilmesinin durdurulması konusunda çağrılarda bulunarak Amerikan dış politikasına karşı bir tutum sergilemiştir. Fakat, 2002’de Rusya BM Güvenlik Konseyi kararını onaylayarak Irak’ın petrol satışına izin verilmesini ve silah satışlarına özel bir yasak getirilmesini sağlamıştır.³⁸³ İran devleti ile silah ticareti konusunda yeni bir anlaşmaya varan Rusya, ayrıca İran şehri Bushehr’de nükleer santralin tamamlanmasında İran hükümetine yardımcı olma niyetini açıklamıştır.

Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerinde asıl gelişme Putin’in Şubat 2007 tarihinde Münih Konferansı’nda yaptığı konuşma olmuştur. Konferansta, Putin doğrudan ABD’yi hedef alarak günümüz Amerikan politikalarının dünya düzeni ve barışına tehdit unsuru taşıdığını belirtmiştir. Özellikle, ABD’nin Ortadoğu ve Orta Asya politikalarını eleştiren Putin bu bölgelerde barış ve demokrasi adına operasyonlar gerçekleştiren ABD’nin bölge ülkelerini daha da karışıklığa, savaşa ve istikrarsızlığa sürüklediğini belirtmiştir.³⁸⁴ Bu konuda Putin’in rahatsızlık duymasının nedeni ABD’nin Ortadoğu’da Afganistan ve Irak operasyonlarını gerçekleştirmesi ile birlikte Ortadoğu’da varlığını daha da güçlendirmesi ve Orta Asya’ya

³⁸¹ A.g.e., s. 168.

³⁸² Dale R. Herspring and Peter Rutland, “Putin and Russian Foreign Policy”, **Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain**, Lanham, Rowman&Littlefield, 2005, s. 247.

³⁸³ A.g.e., s. 247.

³⁸⁴ Rob Watson, “Putin’s Speech: Back to the Cold War?”, **BBC News**, 10 February 2007.

<<http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/email/news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6350847.stm>> (24.10.2007).

girmesidir. Bu durum, Rusya'nın bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini tehlikeye sokmakta ve bölgeye yönelik menfaatlerini tehdit etmektedir.

Bu konuşmadan sonra, Putin Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün'ü de kapsayan Ortadoğu gezisi düzenledi. Gezide göze çarpan bir durum, Putin'in Irak Savaşı'na olan rahatsızlığını her defada dile getirmesi ve bu konuda diğer Ortadoğu ülkelerinin desteğini yanına almaya çalışması olmuştur.

Putin'in yeni dönemde Ortadoğu'da etkin bir rol almaya çalışmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bunların başında enerji ve petrol bulunmaktadır. Petrol ve enerji kaynakları ile zengin olan Ortadoğu ve Orta Asya'da etkin bir rol üstlenmeye çalışan ABD'nin politikaları Rusya'nın iki bölgedeki enerji konusundaki menfaatlerini tehlikeye sokmaktadır. Diğer yandan, Rusya bölge ülkelere nükleer enerji ve silah satışı konusunda teklifler getirerek bölge ülkeleri ile askeri anlamda da bağlar kurmaya çalışmaktadır. Bu durum, Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin Ortadoğu'ya askeri anlamda destek çıkarak müttefiklik zemininde oluşturduğu ilişkileri hatırlatmaktadır. Dolayısı ile, Rusya da aynı yöntemi benimseyerek, bölge ülkeleri ile müttefiklik ilişkisi kurmaya çalışmaktadır. Putin, bu dönemde ABD ve Batı politikalarına karşı çıkarak ve her söyleminde ABD politikalarına karşı duyduğu rahatsızlığı gündeme getirerek Rusya'nın yavaş yavaş Batı'dan koptuğu imajını vermeye başlamıştır. Ortadoğu'da etkin bir rol üstlenmeye çalışan Moskova'nın karşısında güçlü bir Amerikan varlığının olması kendi politikasını tehlikeye düşürmektedir. Dolayısı ile, Rusya ABD politikalarının karşısında durmaya devam edecektir.³⁸⁵

Putin, yeni dönemde Ortadoğu'da etkin bir rol üstlenmeyi hedeflemektedir. Fakat, karşısına çıkan engel ABD'dir. Dolayısı ile, bu dönemde Putin'in ABD karşıtı söylemlerde bulunmasına şaşırılmamalıdır. Özellikle, Putin'in Münih konuşması Soğuk Savaş'a geri dönüş sinyallerini yakmıştır. Fakat, bu durumun çıkış noktası Ortadoğu'dur. Dolayısı ile, iki ülkenin çatışmalarında Ortadoğu bölgesi etkin bir rol üstlenecektir.

b. Asya

Asya'da, Rusya Çin ve Hindistan ile güvenliğe dayalı ilişkiler sürdürürken diğer Asya devletleriyle ilişkilerini ASEAN örgütü çerçevesinde yürütmüştür.

Çin ile silah ticaretini sürdüren Rusya bir yandan Çin'in askeri açıdan güçlenmesini istemezken diğer yandan ekonomik açıdan bu ülke ile ticaretini sürdürmeyi yararlı bulmaktadır. 2001'de Moskova'da iki devlet başkanı tarafından 20 yıl süreli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıyla iki ülke sınır uyuşmazlıkları konularının çözümünde

³⁸⁵ Ariel Cohen, "Putin's Middle East Visit: Russia is Back", **The Heritage Foundation**, 5 March 2007. <http://www.heritage.org:80/Research/RussiaandEurasia/upload/wm_1382.pdf> (24.10.2007).

istekli olduklarını ve bu konularda işbirliğinde bulunacağını belirtilmiştir. Fakat, antlaşmada askeri işbirliğine yer verilmemiştir.³⁸⁶ 11 Eylül saldırıları ise iki ülke açısından bir dönüm noktası olmuştur. Orta Asya’da İslam tehdidi daha önceden varolmakla birlikte tehditten kaynaklanan terörizm küresel bir anlam kazandıkça iki ülke arasındaki ilişkiler daha da yoğunlaşmıştır. Ayrıca, 11 Eylül olayları sonucu ABD’nin Orta Asya’ya girmesi ile iki ülkenin kendilerini çevrelenmiş hissetmesi de ilişkilerde yaşanan canlılığın bir başka nedenini oluşturmuştur.³⁸⁷

ASEAN örgütü ile ilişkiler Temmuz 1991 yılında, SSCB’nin Kuala Lumpur’da düzenlenen 24. ASEAN Bakanlar Toplantısı’nda başlamıştır. Ayrıca, Haziran 1996’da, Jakarta’da düzenlenen ASEAN Zirvesi’nde Rusya’nın önemli bir ortak olarak anılması da iki taraf arasındaki ilişkilerin olumlu süreceğinin de bir kanıtını teşkil etmektedir. 2005’de Kuala Lumpur’da ilk ASEAN-Rusya Zirvesi’nin düzenlenmesinin ardından örgüt ile Rusya arasındaki ilişkiler başka bir anlam kazanmaya başlamıştır. Bunun dışında, Rusya’nın örgüt ile ilişkileri siyasi, güvenlik ve ekonomik açıdan da sürdürülmeye devam etmiştir.

Rusya’nın Üçüncü Dünya politikasında ön plana çıkan başka bir konu da Şangay İşbirliği Örgütü olmuştur. Rusya’nın da üye olduğu örgüt, 2001 yılında sınırlı amaçlarla kurulmuştur. Fakat, 2005 yılının Haziran ayında gerçekleştirilen ŞİÖ Zirvesi örgüt tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü, bu zirve ile birlikte örgüt sorumluluk alanını genişletme kararı almıştır. Zirve sonunda, bölgesel güvenliği sağlamayı üstlenen örgütün önde gelen iki üyesinden Çin bu sayede çok kutuplu dünya düzenini yaratabilecekken Rusya da Orta Asya üzerinde kontrolünü arttırabilecektir.³⁸⁸ Ayrıca, üye ve gözlemci ülkelerinin toplam nüfusunun üç milyarı aşması ile örgütün aldığı kararlar bölge politikasını ve dünya politikasını etkileyebilecek yapıda olacaktır. Dolayısı ile, örgüt bölgesel güvenlik örgütü şeklini aldığı gibi NATO’yu da dengeleyebilecek ve ABD’nin Orta Asya’daki etkisini azaltabilecek bir yapıya da sahip olabilecektir.³⁸⁹

Zirvede, Çin ve Rusya arasındaki işbirliği daha da artmıştır. İşbirliğin ekonomik yönü de bulunmaktadır fakat güvenlik yönü daha ağır basmaktadır. Bunun birinci nedeni, ŞİÖ’nün güvenlik alanındaki işlevselliğini arttırma amacıdır. Bu amaçla, Rusya ve Çin diğer ŞİÖ üye ülkelerinin katılımı ile askeri tatbikatlar gerçekleştirme kararı almıştır.³⁹⁰ Ayrıca, Afganistan

³⁸⁶ A.g.e., s. 249.

³⁸⁷ A.g.e., s. 249.

³⁸⁸ Mehmet Seyfettin Erol, İlyas Kamalov, “Rusya-Çin: Mişka ve Dragon’un ‘Enerji’k Aşkı”, **Stratejik Analiz**, 7/73-76(Haziran 2006), s. 94.

³⁸⁹ İlyas Kamalov, “Şangay Ekseni, NATO’yu Dengeleyebilir mi?”, **Stratejik Analiz**, 6/69-72(Ocak 2006), s.

12.

³⁹⁰ A.g.e., s. 13.

operasyonu sonrasında Orta Asya'ya yerleşen ve diğer bölge ülkeleri üzerindeki etkisini yaymaya başlayan ABD'nin uyguladığı politikalar Çin ve Rusya'yı endişelendirmiştir. Bundan dolayı, Rusya ve Çin örgütün işlevselliğini arttırarak ve askeri tatbikatlara bölge ülkelerini dahil ederek bölgede istikrarı korumayı ve ABD'yi bölge politikalarından dışlamayı amaçlamaktadır. Diğer yandan, kendi konumundan memnun olmayan ve Batı'dan dışlandığını hisseden Rusya, ŞİÖ'nün işlevini ve sorumluluk alanını genişleterek örgütü Batı'ya alternatif bir güç haline getirmeyi hedeflemektedir.³⁹¹

Sonuç olarak, Rusya ilk dönemlerde Üçüncü Dünya politikasını arka plana atmıştır. Fakat, 1996 yılı itibariyle ve özellikle Putin döneminde gelişmekte olan ülkelerle ilişkiler daha da önem kazanmaya başlamıştır. Rusya, bu kapsamda, ABD ile mücadelesinde daha fazla etkinlik sağlamak veya herhangi bir ideolojiyi yaymak amacıyla değil fakat pragmatist bir yaklaşımdan dolayı, diğer anlamıyla Rusya'ya yarar sağlayabileceğinden dolayı belirli ülkelerle ilişkileri geliştirmiştir. Kısaca, bu durum kendisini silah ticaretinde göstermiş ve Rusya Üçüncü Dünya'da ve özellikle Hindistan, İran ve Çin'de daha önce ABD'de olan üstünlüğü 2005 yılında ele geçirmiş ve Üçüncü Dünya'ya en çok silah satan ülke konumuna gelmiştir.³⁹²

Soğuk Savaş döneminde iki süpergüçten biri olan SSCB'ye nazaran Rusya bugün bölgesel bir güç olarak anılmaktadır. Fakat, SSCB'nin dağılışıdan sonra zayıf bir konuma geçmesine rağmen Rusya, tarihi, coğrafi, ekonomik, siyasi, askeri ve doğal kaynakları bakımından her zaman dünyanın en önemli güç merkezlerinden biri olmaya devam edecektir. Rusya, geçmişte yaşadığı dış politikada karmaşaya, ekonomik zorluklara ve iç politikada eleştirilen ABD yanlısı veya bağımlısı bir profil sergilemesine rağmen Putin dönemiyle birlikte ABD karşısında daha sağlam bir duruş sergilemeye başlamıştır. Eski Varşova Paktı üyeleri olan Doğu Avrupa ülkeleriyle olan bağları, bölge ülkelerinin AB'ye ve NATO'ya katılımından dolayı zayıflamışsa da “yakın çevre” olarak ilan ettiği eski SSCB cumhuriyetlerinde etkinliğini koruyabilmektedir. Özellikle, güç oyununun artık askeri araçlarla değil ekonomik araçlarla oynandığını kavrayan Rusya elinde tuttuğu “enerji” kozunu gereğince kullanabilmekte ve kendi bölgesindeki etkinliğini korumak için bu kozunu oynamaktan çekinmemektedir. Kısaca, 1990'ların başlarında dış politikasında karmaşa yaşayan ve bundan dolayı da dış politikada kararlı adımlar atamayan Rusya, Putin dönemi ile birlikte dış politikasında ve güvenlik politikasında daha sağlam bir duruş sergilemektedir.

³⁹¹ A.g.e., s. 13.

³⁹² “Russia Overtakes U.S. in Selling Arms to Developing Countries”, 29.10.2006
<<http://www.mosnews.com/news/2006/10/29/sellingarms.shtml>>(16.04.2007).

Bugün, Rusya ne Batı yanlısı ne Batı karşıtı ne Avrasyacı ne de yakın çevresini ve Asya'daki müttefiklerini ihmal eden bir ülkedir, fakat içinde barındırdığı bütün öğeleri politikasında dengelemeye çalışan ve dış politikasında daha pragmatist bir yaklaşımda bulunan bir ülkedir.

SONUC

II. Dünya Savaşı sonrası dünya düzeninin ve Soğuk Savaş döneminin en önemli aktörlerinden birinin SSCB olduğunu söylemek yanlış olmaz. Fakat, Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya Federasyonu dünya politikasının en önemli güçlerinden biri olmayı başaramamıştır. Çünkü, Rusya Federasyonu Soğuk Savaş'tan yenik çıkmış bir ulus devralarak döneme başlamıştır. Bu durum, Rusya Federasyonu'nun gücünde göreceli bir azalışa yol açtığı gibi kendi etki alanında meydana gelen gelişmelere karşı tutumun da sınırlı olmasına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemin en büyük iki gücünden biri SSCB olmuştur. Birleşmiş Milletler'in kuruluşunda, savaş sonrası Avrupa düzeninin yeniden kurulmasında ve daha bir çok gelişmede SSCB'nin etkisinin büyüklüğü gözlemlenmiştir. Fakat, savaş sonrası dönemin diğer büyük gücü olan ABD'nin SSCB'ye karşı duyduğu güvensizlik ve komünizmin Avrupa'ya yayılması ihtimalinden duyduğu endişe Soğuk Savaş'ın hazırlayıcı öğelerinden ikisi olmuştur. SSCB'nin Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin kurulmasındaki rolü ABD ve Batı Avrupa'nın kendi aralarında daha fazla örgütlenmesine ve NATO'nun kurulmasına yol açmıştır. Batı'nın kendi aralarında örgütlenmesine karşılık SSCB de Doğu Avrupa ülkeleriyle Varşova Paktı ve Comecon'u kurarak bloklaşmayı hızlandırmıştır. Dünya iki kutuplu düzene doğru giderken Avrupa da giderek ikiye bölünmeye başlamıştır.

Avrupa'da başlayan Soğuk Savaş giderek dünyanın diğer bölgelerine yayılmıştır. Komünist hareketin yayılmasını önlemek amacıyla ABD Ortadoğu, Uzakdoğu, Asya ve Güney Amerika gibi bölgelerde etkisini arttırmaya çalışırken SSCB de Üçüncü Dünya ülkelerinin emperyalist karşıtı ve milliyetçi tutumlarından yararlanarak bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Fakat, nükleer silahlanmanın bir sonucu olarak iki süpergüç de birbirleriyle doğrudan çatışabilecek durumlardan kaçınmaya çalışmıştır. Bu durumun bir örneği olarak karşımıza Küba Krizi çıkmaktadır.

Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanması ile Avrupa kıtasına “yumuşama” dönemi hakim olmuştur. Daha önce, Hruşov'un başlattığı “barış içinde birarada yaşama” ilkesinde de SSCB'nin farklı ideolojilerle ve devletlerle barış içinde rekabet edebileceği belirtilmişti. Fakat, bu belge Avrupa devletleri ile ilişkileri düzenleyebilecek yapıda olduğundan çok daha ayrı bir önem taşımaktadır. 1985 yılına kadar dönemlerde Sovyet doktrinlerinde Batı ile barış içinde rekabet terimi kullanılmıştır. Fakat, Gorbaçov döneminin başlamasıyla Batı ile ilişkilerde barışçıl işbirliği ortamı yaratma fikri ön plana çıkmıştır. Gorbaçov'un “glasnost” ve

“perestroika” politikaları Doğu Bloku ve SSCB içinde demokratik reformları başlatma amacını taşıırken “Ortak Avrupa Evi” ve “Yeni Düşünce” dış politikada Batı ile barış ve işbirliği ortamı yaratmayı ve SSCB’nin Batı’da bıraktığı kötü imajı yıkmayı hedeflemektedir. Fakat, SSCB’nin başlattığı reform hareketleri Doğu Bloku içindeki demokrasi ve bağımsızlık hareketlerini hızlandırmış ve Doğu Bloku’nun yıkılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, Varşova Paktı dağılmış, Soğuk Savaş dönemi ve iki kutuplu dünya düzeni de sona ermiştir.

Soğuk Savaş’ın bitmesi ve 1991’de SSCB’nin dağılması dünya dengelerini değiştirmiştir. Bu durum, iki kutuplu dünya düzeninin bitmesine neden olmuştur. Yeni dönemde geleneksel tehditler devletlerin güvenliğini tehdit etmeye devam etmiştir. Fakat, Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni tehditler de ortaya çıkmıştır. AIDS, ekonomik sorunlar, uyuşturucu kaçakçılığı, iç savaşlar, sınıraşan suçlar ve terörizm yeni dönemle birlikte devletler açısından daha tehlikeli bir duruma gelmişlerdir. Bu tür tehditler, Soğuk Savaş döneminde de varolmasına rağmen iki süpergüç arasındaki mücadeleden dolayı bu dönemde önemli olamamışlardır. Fakat, yeni dönemde bu tür tehditlerin uluslararası bir anlam taşımaya başlamasından dolayı devletlerarası işbirliği gerekliliği doğmuştur.

Soğuk Savaş’ın bitişinin bir başka sonucu da ABD hegemonyasıdır. Soğuk Savaş döneminden zaferle çıkan ABD, yeni dönemde dünyayı kendine göre şekillendirme konusunda kararlı gözükmektedir. Körfez, Kosova, Bosna ve Somali savaşlarında askeri gücünü ve üstünlüğünü kanıtlayan ABD’nin politikasını en çok etkileyen olay 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terörist saldırılar olmuştur. ABD, terörizmle mücadeleyi başlatmışsa da Irak’a BM ve uluslararası kamuoyunun onayını beklemeden tek yanlı müdahalede bulunmaktan çekinmemiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Doğu Bloku’ndan ayrılan Doğu Avrupa ülkeleri ise uluslararası politikanın bir başka odak noktası olmuştur. Bölge ülkeleri, yeni bir Rus hegemonyası endişesi ile NATO ve AB’ye adaylık başvurusunda bulunmuşlardır. Buna karşılık, AB ve NATO da bölge ülkeleri için genişleme sürecini başlatmışlardır.

SSCB’nin dağılışı dünyadaki güç dengelerini ve uluslararası politikayı etkilediği gibi Rusya Federasyonu’nu da derinden etkilemiştir. Yeni dönemde, Rusya Federasyonu’nun gücünde göreceli bir azalış gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, küresel güç olmayı sürdüremeyen Rusya için bölgesel güç olduğunu kabul etmek zor olmuştur. Yeltsin başkanlığının ilk dönemlerinde Batı ile stratejik ortaklık kurmaya çalışan Rusya bunu başaramamıştır. NATO ve AB’nin Doğu Avrupa ülkelerini bünyelerine katmaları, Kosova ve Bosna savaşlarında Batı’nın tutumu ve Rusya’nın ekonomik bunalımında Batı’dan desteğin gelmemesi ile birlikte Rusya kendini Batı’dan dışlanmış olarak hissetmiş ve bundan dolayı da

“yakın çevre”sine yönelmeye başlamıştır. BDT politikası çerçevesinde, Rusya eski SSCB cumhuriyetlerinden oluşan “yakın çevre”deki etkisini güçlendirmeye çalışmış ve bu bölgeyi kendi güvenlik alanına dahil etmiştir.

Vladimir Putin döneminde ise, dış politikada daha dengeli bir yol izlenmesi gerekliliği anlaşılmıştır. Bunun yanında, Putin’e göre Rusya ekonomik ve askeri açıdan güçlenmeyi başabilirse dış politikasında daha başarılı olabilecek ve büyük güç olabilecektir. Ayrıca, Putin dış politikasında pragmatist bir yol izleyerek bir yandan Batı ve ABD ile ilişkilerini düzeltmeye çalışmış bir yandan da “yakın çevre”sindeki gücünü arttırmaya çalışmıştır.

ABD’ye gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları ise Putin’in dış politikasını etkileyen en önemli olaylardan biri olmuştur. ABD’nin saldırılar sonucunda başlattığı terörizmle mücadelesinde en büyük desteği Putin Yönetimi vermiştir. Terörizmler mücadeleyi büyük bir fırsat olarak gören Putin Yönetimi bu sayede Çeçen sorununa ilişkin desteği Batı’dan alabileceğini düşünmüştür. Fakat, durum Putin’in düşündüğü gibi olmamıştır. ABD, Afganistan’a operasyon düzenleme kararı almış ve Orta Asya’da askeri üsler edinmeye başlamıştır. “Yakın çevre”sindeki etkisini ve gücünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Rusya, ABD’nin bölgedeki gücünü ve askeri varlığını azaltmaya çalışmış ve bu amaçla aynı konudan rahatsız olan Çin ile bölgesel işbirliğine girmiştir. Doğu Avrupa’daki gücünü yeniden yapılandırmaya çalışan Putin Yönetimi, bölge ülkelerine karşı enerji kozunu kullanmaktan da çekinmemiştir.

Kısaca, “yakın çevre”de askeri gücünü kullanan Rusya, Doğu Avrupa’ya karşı ekonomik silahlar geliştirmiş ve bölgede “enerji” kozunu kullanarak etkisini arttırmaya çalışmıştır. Buna karşılık, Rusya Batı’ya ve ABD’ye karşı daha temkinli davranmıştır. Özellikle, NATO’nun genişleme konusunda Batı’nın Kosova ve Bosna savaşlarındaki tutumunda ve ABD’nin Afganistan Operasyonu kararında tutumu sınırlı olan Rusya, ABD’nin Orta Asya’daki askeri varlığını da başka yollarla azaltmaya çalışmıştır.

Rusya, SSCB’den devraldığı BM Güvenlik Konseyi üyeliğini sürdürmüştür. Fakat, askeri açıdan Soğuk Savaş dönemindeki kadar güçlü olmamıştır. Bununla birlikte, Rusya artık küresel güç değildir. Politikasında ideolojinin eksikliğini yaşayan Rusya, bu dönemde ulusal kimliğini, dış politikasını oluşturmakta da güçlük yaşamıştır. Putin dönemi ile birlikte daha kararlı bir yol izleyen Rusya, kendini tanımlarken coğrafi, tarihi, kültürel, sosyal veya siyasi anlamda sınıflandırmamaya özen göstermiştir..

II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB dünyanın iki süper gücünden biri olmayı başarabilmiştir. Savaş sonrası dönemde dünyanın diğer süper gücü olan ABD ile mücadelesini

her alanda yaşıyan SSCB'nin dış politikasının odağı ABD ve Batı ile mücadele olmuştur. Bu kapsamda, SSCB Varşova Paktı'nı kurarak Batı bloğuna karşı kendi bloğunu kurmuştur. Ayrıca, ABD ile yarışı kapsamında SSCB dünyanın diğer yerlerinde de etkinlik sağlamaya çalışmış ve silahlanmaya ağırlık vermeye başlamıştır. Rusya Federasyonu'nu SSCB'den ayıran en önemli farklılık yeni dönemde süper güç konumunu sürdürememesidir. Rusya Federasyonu, Soğuk Savaş sonrası dönemde gücünde büyük bir düşüş yaşamıştır. Bunun ana nedeni, SSCB'nin Soğuk Savaş'tan yenik çıkmasıdır. Bundan dolayı, Rusya Federasyonu'nun hareket alanı yeni dönemde sınırlanmıştır.

SSCB'nin Soğuk Savaş döneminde ABD ve Batı ile ilişkileri gergin bir boyutta ilerlemiştir. Bu dönemde, Batı dünyası ile ilişkilerinde çeşitli krizlerle yüzleşen SSCB ABD ile mücadelesinden yenik çıkmıştır. Rusya Federasyonu ise, yeni dönemde ABD ve Batılı ülkelerle ilişkilerini yumuşak bir zeminde tutmaya çalışmıştır. Yeni dönemde, ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalan Rusya Federasyonu Batılı ülkelerin ekonomik yardımına ihtiyaç duymuştur. Fakat, NATO'nun aldığı genişleme kararı ve Doğu Avrupa ülkelerin bu genişleme sürecine dahil olması Rusya ile Batı arasında bazı krizlerin çıkmasına neden olmuştur.

SSCB döneminde kurulan Varşova Paktı aracılığı ile Moskova, Batı'ya karşı kendi bloğunu kurmuştur. Varşova Paktı ile birlikte SSCB kendi birliğini oluştururken blok içindeki kontrolünü ve otoritesini de bu Pakt aracılığı ile korumaya çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Rusya'nın Doğu Avrupa'yı kontrol edecek bir mekanizması kalmadığı gözlemlenmiştir. Bundan dolayı, Rusya'nın Doğu Avrupa ülkelerinin AB ve NATO'ya katılımında herhangi bir etkisi olamamıştır.

Rusya'nın Avrupa Birliği ile mevcut ilişkilerinin temelini SSCB döneminde atıldığını söylemek yanlış olmaz. SSCB, yumuşama döneminde Batı Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini düzeltmeye başlamıştır. Bu durumun en büyük göstergesi de Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanması olmuştur. Helsinki Nihai Senedi ile birlikte Moskova'nın Batı Avrupa ile ilişkileri daha düzenli bir boyuta çıkmıştır. Rusya Federasyonu, Soğuk Savaş sonrası dönemde de Batı Avrupa ile olan iyi ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir.

SSCB, Soğuk Savaş dönemi boyunca dünyanın çeşitli bölgelerinde çeşitli ülkelerle ilişkilerini ilerletmeyi başarmıştır. Bu kapsamda öne çıkan en önemli öge Bağlantısızlar grubu olmuştur. Bağlantısızlar'la ilişkilerini ilerletmeyi başaran SSCB bu dönemde Güney Amerika, Afrika, Asya ve Ortadoğu gibi bölgelerde bulunan ülkelerle müttefikliğe ve ortaklığa dayalı ilişkiler kurmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde, gücünde büyük bir düşüş yaşayan Rusya ise etki ve hareket alanını sınırlandırmak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda, Güney Amerika,

Afrika, Asya, Ortadoğu gibi bölgelerde bulunan müttefikleriyle olan ilişkilerini dondurmak zorunda kalmıştır. Bunun yerine, Rusya eski Sovyet cumhuriyetlerinden oluşan etki alanında hareket etmeyi tercih etmiştir. Bunun yanısıra, Rusya Çin Cumhuriyeti ile ilişkilerini düzeltmeyi başarmış ve Orta Asya'da ABD'ye karşı ortak hareket etmeye karar vermiştir.

Rusya'yı SSCB'den ayıran en önemli özelliği ise ideoloji olmuştur. SSCB döneminde devlet ideolojisi olarak komünizm karşımıza çıkmıştır. Komünizm SSCB'nin olduğu her alandaki politikasını etkilemiştir. Bu durum özellikle dış politika alanında karşımıza çıkmaktadır. ABD ile mücadelesinin ana eksenini oluşturan ideoloji Soğuk Savaş sonrası dönemde ise ortadan kalkmıştır. Komünist ideolojiden vazgeçen Rusya Federasyonu yeni dönemde demokratik ve liberal bir devlet olmayı hedeflemiştir. Fakat, ideolojide yaşanan değişiklik Rusya'nın kendi kimliğini ve dış politikasını oluşturmada güçlük yaşamasına neden olmuştur. Fakat, Rusya bugün kendini tanımlarken coğrafi, siyasi, ideolojik, kültürel ve diğer alanlarda sınıflandırmamaya çalışmıştır.

Sonuç olarak, Rusya bugün kendini tanımlarken Sovyet döneminden ayrı bir tanımlamaya ihtiyaçduymuştur. Bugün, Rusya büyük bir güç iddiasında bulunmaktan vazgeçmemiştir. Fakat, diğer yandan Rusya, 1990'lar sonrasında dönemde gücünde büyük bir düşüş yaşamıştır. Bu durum da kendini her alanda hissettirmiştir. Bu durum da Sovyetler ile Rusya arasındaki temel farklılıklardan biri olmuştur. SSCB, Soğuk Savaş dönemi boyunca kendini her alanda hissettirmiş, her politikada ve olayda önemli bir rol oynamıştır. Oysa, Rusya gücünde yaşadığı düşüşten dolayı kendi hareket alanını sınırlandırmak zorunda kalmıştır. Bu durum kendini en çok, NATO ve AB genişleme sürecinde, ABD'nin Afganistan işgalinde ve ABD'nin Orta Asya'da etkin bir rol üstlenme çabasında görülmektedir.

Kaynakça:

“A More Secure World: Our Shared Responsibility”, **Report of the High-Level Panel on Threats, Challenges and Change**, UN Doc., A/59/565, 2.12.2004.

Adelman, Jonathan R., Deborah Anne Palmieri, **The Dynamics of Soviet Foreign Policy**, New York, Harper&Row Publishers, 1989.

Annan, Kofi, “In Larger Freedom: Decision Time at the UN”, **Foreign Affairs**, 84/3 (2005), s. 59-68.

Arbatov, Alexei, “Russian Foreign Policy Priorities for the 1990s”, **Russian Security After the Cold War**, ed. by Teresa Pelton Johnson and Steven E. Miller, Washington, Brassey’s, 1994, s. 1-41.

Arı, Tayyar, **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

Armaoğlu, Fahir H., “Barış İçinde Birarada Yaşama’nın Sovyet Yorumu”, **A.Ü.S.B.F.D., Doç. Dr. Cem Sar’a Armağan**, XXVII/3 (1972), s. 283-314.

Arvasi, Ömer, Halil Erkan, “Irak Operasyonu”, **Ortadoğu-Orta Asya ve Kesişen Yollar**, der. Gamze Güngörmüş Kona, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, s. 317-381.

Ataöv, Türkkaya, “Doğu Avrupa’nın Sosyalistleşmesinden Truman Doktrinine Kadar ‘Soğuk Harp’”, **A.Ü.S.B.F.D.**, 23/2(1968), s. 189-222.

Ataöv, Türkkaya, “Marshall Planı’ndan NATO’nun Kuruluşuna Kadar ‘Soğuk Harp’”, **A.Ü.S.B.F.D.**, 23/3(1968), s. 275-310.

Ataöv, Türkkaya, “Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti”, **A.Ü.S.B.F.D.**, 19/2(1964), s. 241-282.

Baykal, Sanem, Tuğrul Arat, “AB’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, der. Baskın Oran, Cilt II, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 326-365.

Beloff, Max, “1989, A Farewell to Arms: A Rejoinder”, **International Affairs**, 65 (1989), s. 415-417.

Benn, David Wedgwood, “Glasnost, Dialogue and East-West Relations”, **International Affairs**, 65 (1989), s. 183-206.

Berryman, John, “Russian Foreign Policy: An Overview”, **Russia After the Cold War**, ed. by Mike Bowker and Cameron Ross, New York, Longman, 2000, s. 336-358.

Blacker Coit D., “Russia and the West”, **The New Russian Foreign Policy**, ed. by Michael Mandelbaum, New York, Brookings, 1998, s. 167-193.

Bluth, Christoph, “Russian Military Forces and Reform”, **Russia After the Cold War**, ed. by Mike Bowker and Cameron Ross, New York, Longman, 2000, s. 223-238.

Boutros-Ghali, Boutros, “Empowering the United Nations”, **Foreign Affairs**, 74/5 (1995), s. 56-71.

Braun, Aurel, “Russian Policy Towards Central Europe and the Balkans”, **The Foreign Policy of the Russian Federation**, ed. bu Roger E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London, Macmillan, 1997, s. 49-77.

Breslauer, George W., “ Why Détente Failed: An Interpretation”, **Soviet Foreign Policy: 1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992, s. 127-148.

Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Çöküş** çev: Gül Keskil ve Gülsev Pakkan, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1990.

Buckley, Mary, “Russian Foreign Policy and its Critics”, **Realignments in Russian Foreign Policy**, ed. by Rick Fawn, London, Frank Cass, 2003, s. 29-46.

Chernicev, Anatolii, “Gorbachev and the Reunification of Germany: Personal Recollections”, **Soviet Foreign Policy: 1917-1991, A Retrospective**, ed. by Gabriel Gorodetsky, London, Frank Cass, 1994, s. 158-169.

Cornish, Paul, “NATO: The Practice and Politics of Transformation”, **International Affairs**, 80/1(2004), s. 63-74.

Craft, Stuart, “Guaranteeing Europe’s Security? Enlarging NATO Again”, **International Affairs**, 78/I (2002), s. 97-114.

Dallin, Alexander, “New Thinking in Soviet Foreign Policy”, **New Thinking in Soviet Politics**, ed. by Archie Brown, Oxford, Macmillan, 1992, s. 61-75.

Dashichev, Vyacheslav, “On the Road to German Unification: The View From Moscow”, **Soviet Foreign Policy: 1917-1991, A Retrospective**, ed. by Gabriel Gorodetsky, London, Frank Cass, 1994, s. 170-179.

Dashichev, Vyacheslav, “Wrong Turns in Soviet Foreign Policy”, **Soviet Foreign Policy: 1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992, s. 473-489.

Dedeoğlu, Beril, “ABD’nin 21. yy. Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri”, **2023 Dergisi**, 19(Kasım 2002), s. 26-45.

Dedeoğlu, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, Derin Yayınevi, 2003.

Erol, Mehmet Seyfettin, İlyas Kamalov, “Rusya-Çin: Mişka ve Dragon2un ‘Enerji’k Aşkısı”, **Stratejik Analiz**, 7/73-76(Haziran 2006), s. 89-95.

Fawn, Rick, “Realignments in Russian Foreign Policy: An Introduction”, **Realignments in Russian Foreign Policy**, ed. by Rick Fawn, London, Frank Cass, 2003, s. 1-9.

Forsberg, Toumas, “The EU-Russia Security Partnership; Why the Opportunity was Missed”, **European Foreign Affairs Review**, Issue 9, 2004, s. 247-260.

Fukuyama, Francis, "Patterns of Soviet Third World Policy", **Soviet Foreign Policy: 1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992, s. 327-339.

Gaddis, John Lewis, "A Containment: A Reassessment", **Soviet Foreign Policy: 1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992, s. 111-125.

Gartboff, Raymond L., "Cuban Missile Crisis: The Soviet Story", **Soviet Foreign Policy: 1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992, s. 149-168.

Gleason, Gregory, "Inter-State Cooperation in Central Asia from the CIS to the Shangai Forum", **Europe-Asia Studies**, 53/7(2001), s. 1077-1094.

Goldgeier, James M., "Brezhnev and the 1973 Middle East War", **Leadership Style and Soviet Foreign Policy: Stalin, Khrushchev, Brezhnev, Gorbachev**, London, John Hopkins University Press, 1994, s. 75-94.

Gorbaçov, Mihail, **Perestroika:Ülkemiz ve Dünya için Yeni Düşünce**, çev. Kasım Yargıcı, İstanbul, Güneş Yayınları, 1988.

Güney, Nurşin Ateşoğlu, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye'ye Bakışı", **Türkiye'nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, Ankara, İmge, 2002, s.333-376.

Gürel, Şükrü Sina, "Berlin Sorunu: 1944-1972", **A.Ü.S.B.F.D.**, 32/1-4(1978), s. 207-230.

Haslam, Jonathan, "The UN and the Soviet Union: New Thinking?", **International Affairs**, Volume 65 (1989), s. 677-684.

Herspring, Dale R. and Peter Rutland, "Putin and Russian Foreign Policy", **Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain**, Lanham, Rowman&Littlefield, 2005, s. 247-251.

Hoffmann, Erik P., "Soviet Foreign Policy Aims and Accomplishments from Lenin to Brezhnev", **Soviet Foreign Policy** ed. by Rabbin F. Laird, New York, A.P.S., 1987, s. 10-31.

Hoffmann, Stanley, "Clash of Globalisations", **Foreign Affairs**, 81/4 (July-August 2002), s. 104-115.

Hordick, Arnold, "The Cuban Missile Crisis: An Analysis of Soviet Calculations and Behavior", **Soviet Foreign Policy: 1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992, s. 169-195.

Huntington, Samuel P., "The Clash of Civilisations?", **Foreign Affairs**, 72/3(Summer 1993), s. 22-49.

Idris, Kamil, Michael Bartalo, **A Better United Nations for the New Millenium: The United Nations System, How It is Now and How It Should be in the Future**, Springer, Brill Academic Publ., 2000.

Ivanov, Oleg, **Sovyet-Çin İlişkileri**, çev: Fatma Doğu, İstanbul, Sorun Yayınları, 1979.

Ivanov, Igor, **The New Russian Diplomacy**, Washington D.C.: Nixon Center, Brookings Institutions Press, 2002.

James, Alan, "The United Nations", **The End of the Cold War**, ed. by David Armstrong and Erik Goldstein, London, Frank Cass, 1990, s.182-195.

Jones, Robert A., **The Socialist Concept of 'Limited Sovereignty' from Lenin to Gorbachev: Brezhnev Doctrine**, London, MacMillan, 1990.

Jonson, Lena, **Vladimir Putin and Central Asia: the Shaping of Russian Foreign Policy**, London, I.B. Taurus, 2004.

Kagan, Robert, **Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order**, New York, Vintage, 2004.

Kamalov, İlyas, “Şangay Ekseni, NATO’yu Dengeleyebilir mi?”, **Stratejik Analiz**, 6/69-72 (Ocak 2006), s. 12-13.

Kanet, Roger E., Alexander V. Kozhemiakin and Susanne M. Birgerson, “The Third World in Russian Foreign Policy”, **The Foreign Policy of the Russian Federation**, ed. by Roger E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London, Macmillan, 1997, s. 159-191.

Kenez, Peter, **A History of the Soviet Union from the Beginning to the End**, New York, Cambridge University Press, 1999, s. 160-284.

Kennedy, Paul, Bruce Russett, “Reforming the United Nations”, **Foreign Affairs**, 74/5 (1995), ss.56-71.

Kennedy-Pipe, Caroline, **Russia and the World: 1917-1991**, London, Arnold Publishers, 1998.

Keskin, Funda, **Birleşmiş Milletler ve Türkiye: Uluslararası Barış ve Güvenliğe İlişkin Sorunlar**, Ankara, Ekin Yayınları, 2005.

Khrushchev, Nikita S., “On Peaceful Coexistence”, **Foreign Affairs**, 38/1 (1959), s. 1-18.

Kozhemiakin, Alexander V. and Roger E. Kanet, “Russian and its Western Neighbours in the ‘Near Abroad’”, **The Foreign Policy of the Russian Federation**, ed. by Roger E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London, Macmillan, 1997, s. 28-48.

Kozyrev, Andrei, “A Strategy for Partnership”, **International Affairs(Moscow)**, 73/8, 1994, s. 1-13.

Kozyrev, Andrei, “The Lagging Partnership”, **Foreign Affairs**, 73/3, 1994, s. 59-71.

Kuniholm, Bruce R., “The Origins of the Cold War in the Near East”, **Soviet Foreign Policy: 1917-1991, A Retrospective**, ed. by Gabriel Gorodetsky, London, Frank Cass, 1994, s. 135-145.

Larrabee, F. Stephen, "Danger and Opportunity in Eastern Europe", **Foreign Affairs**, 85/6, (November/December 2006), s. 117-130.

Legvold, Robert, "The Nature of Soviet Power", **Soviet Foreign Policy:1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992, s. 197-219.

Lo, Bobo, **Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking**, New York, Palgrave Macmillan, 2002.

Lo, Bobo, **Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy**, Oxford, Blackwell, 2003.

Lund Julie E. And Roger E. Kanet, "The Russian Federation and Central Europe's Entry into European Institutions", **Russia After the Cold War**, ed. by Mike Bowker and Cameron Ross, New York, Longman, 2000, s. 280-298.

Lynch, Allen, "Introduction: The 'New Political Thinking' and Soviet Foreign Policy: Intellectual Origins and Political Consequences", **The Soviet Study of International Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 1989, s.xv-xxiv.

Malcolm, Neil, "The Common European Home and Soviet European Policy", **International Affairs**, 65 (1989), s. 659-676.

Marantz, Paul J., "Neither Adversaries Nor Partners: Russia and the West Search for a New Relationship", **The Foreign Policy of the Russian Federation**, ed. by Roger E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London, Macmillan, 1997, s. 78-101.

Marchesin, Phillipe, " 'Yeni Tehditler' Karşısında Avrupa", çev. Beril Dedeoğlu, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, der. Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut Yayınları, 2003, s. 421-437.

McCauley, Martin, "New Political Thinking and the End of the Cold War: 1985-1991", **Russia, America&The Cold War 1949-1991**, London, Longman, 1998, s.85-87.

Mennon, Rajan, "After Empire: Russia and the Southern 'Near Abroad'", **The New Russian Foreign Policy** ed. by Michael Mandelbaum, New York, Brookings, 1998, s.100-166.

Mennon, Rajan, "Leaders, Structural Conditions and Russia's Foreign Policy", **Restructuring Post-Communist Russia**, ed. by Yitzhak Brudny, Jonathan Frankel and Stefani Hoffman, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 250-270.

Miner, Deborah Nutter, "Soviet Reform in International Perspective", **Soviet Foreign Policy in Transition** ed. by Roger E. Kanet, Deborah Nutter Miner, Tamara J. Resler, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, s. 9-27.

Narinsky, Michael, "Soviet Foreign Policy and The Origins of the Cold War", **Soviet Foreign Policy: 1917-1991; A Retrospective**, ed. by Gabriel Gorodetsky, London, Frank Cass, 1994, s. 105-110.

Nation, Craig R., **Black Earth, Red Star: A History of Soviet Security Policy, 1917-1991**, Ithaca, Cornell University Press, 1992.

Patmore, Andy" Russia's Relations with China and Japan: The Balance of Power in the Asia-Pacific Region", **Russia After the Cold War**, ed. by Mike Bowker and Cameron Ross, New York, Longman, 2000, s. 319-335.

Pillar, Paul R., **Terrorism and US Foreign Policy**, Washington D.C., Brookings, 2003.

Ro'i, Yaacov, "The Problematics of the Soviet-Israeli Relationship", **Soviet Foreign Policy: 1917-1991, A Retrospective**, ed. by Gabriel Gorodetsky, London, Frank Cass, 1994, s. 146-157.

Rosser, Richard F., "Pruden Globalism, 1965-1968", **An Introduction to Soviet Foreign Policy**, London, Prentice-Hall, 1969, s. 341-363.

Rubinstein, Alvin Z., “The Transformation of Russian Foreign Policy”, **The International Dimension of Post Communist Transitions in Russia and the New States of Eurasia**, ed. by Karen Dawisha, New York, M.E. Sharpe, 1997, s. 33-68.

Sander, Oral, **XX., XXI., XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**, Ankara, SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, 1967.

Sander, Oral, “Krushchev’den Sonra Sovyetler Birliği-Komünist Çin İlişkileri”, **A.Ü.S.B.F.D.**, 27/3(1972), s. 253-280.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih: 1918-1994**, cilt 2, 9. Baskı, Ankara, İmge, 2001.

Selezneva, Ludmilla, “Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism”, **Realignments in Russian Foreign Policy**, ed. by Rick Fawn, London, Frank Cass, 2003, s. 10-28.

Shakhnazarov, Georgii, “East-West: The Problem of Deideologizing Relations”, **Soviet Foreign Policy: 1917-1990**, ed. by Alexander Dallin, New York, Garland Publishing Inc., 1992, s. 497-519.

Shearman, Peter, “Defining the National Interest: Russian Foreign Policy and Domestic Politics”, **The Foreign Policy of the Russian Federation**, ed. bu Roger E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London, Macmillan, 1997, s. 1-27.

Shearman, Peter, “Russia and NATO Enlargement: The Case Against”, **Russia After the Cold War**, ed. by Mike Bowker and Cameron Ross, New York, Longman 2000, s. 299-318.

Shearman, Peter, “Russian Policy Toward the United States”, **Russian Foreign Policy since 1990**, ed. by Peter Shearman, Boulder, Westview Press, 1995, s. 111-131.

Singleton, F. Seth, “Russian and Asia: The Emergence of ‘Normal Relations’?”, **The Foreign Policy of the Russian Federation**, ed. by Roger E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London, Macmillan, 1997, s. 102-124.

Skak, Mette, “The Changing Soviet-East European Relationship”, **Soviet Foreign Policy in Transition**, ed. by Roger E. Kanet, Deborah Nutter Miner, Tamara J. Resler, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, s. 9-27.

Smith, Martin A. “A Bumpy Road to an Unknown Destination? NATO-Russia Relations, 1991-2002”, **Realignments in Russian Foreign Policy**, ed. by Rick Fawn, London, Frank Cass, 2003, s. 59-77.

Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2005.

Staar, Richard F., **Foreign Policies of the Soviet Union**, Stanford, Hoover Press, 1991.

Tchoubarian, Alexander, “Politics and Morality in Soviet Foreign Policy”, **Soviet Foreign Policy:1917-1991, A Retrospective**, ed. by Gabriel Gorodetsky, London, Frank Cass, 1994, s.183-186.

Timmins, Graham, “Strategic or Pragmatic Partnership? The European Union’s Policy Towards Russia since the End of the Cold War”, **Realignments in Russian Foreign Policy**, ed. by Rick Fawn, London, Frank Cass, 2003, s. 78-95.

Trenin Dmitri, “Russia Leaves the West”, **Foreign Affairs**, 85/4, July/August 2006, s. 87-96.

Trenin, Dmitri, “Southern Watch: Russia’s Policy in Central Asia”, **Journal of International Affairs**, 56/2, Spring 2003, s. 119-131.

Trenin, Dmitri, **The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization**, Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace, 2002.

Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2000.

Uslubaş, Fevzi, **SSCB'den Sonra Sıra Rusya'da mı? Afganistan, Küresel Terör ve ABD: İmparatorlukların Bataklığı**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005.

Uzgel, İlhan, “Balkanlarla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, der. Baskın Oran, Cilt II, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 481-523.

Uzgel, İlhan, “Bağılantısızlıktan Yalnızlığa Yugoslavya'da Milliyetçilik”, **Türkiye'nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, Ankara, İmge Kitaevi, 2002, s. 117-170.

Webber, Mark, “ Russian Policy Towards the Soviet Successor States”, **Russia After the Cold War**, ed. by Mike Bowker and Cameron Ross, New York, Longman, 2000, s. 239-257.

Williams, Phil, “US-Soviet Relations: Beyond the Cold War?”, **International Affairs**, 65 (1989), s. 273-288.

Yandaş, Gökhan, “The Role of the Russian Federation in the Commonwealth of Independent States”, **Russian Culture, Policy and Politics**, ed. by Ayşe Dietrich and Richard Dietrich, İstanbul, Multilingual, 2005, s. 150-176.

İnternet Kaynakları:

“Annan'dan Liderlere Vizyon Çağrısı” **BBC**, 14 Eylül 2005,
<http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/09/050914_un_summit_open.shtml>(02.03.2006).

Baranovsky, Vladimir, “NATO Enlargement:Russia's Attitudes” prepared for the **IISS/CEPS European Security Forum**, Brussels, 9 July 2001,
<<http://www.eusec.org/baranovsky.htm>>(12.04.2007).

Blix Report to UN, 14 February 2002,
<http://www.cbsnewyork.com/terror_story04514149>(15.02.2006).

Bordachev, Timofei, "Toward A Strategic Alliance", **Russia in Global Affairs**, No_2(April-June 2006),

<<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/15/1024.html>>(13.02.2007).

Cohen, Ariel, "Putin's Middle East Visit: Russia is Back", **The Heritage Foundation**, 5 March 2007.

<http://www.heritage.org:80/Research/RussiaandEurasia/upload/wm_1382.pdf>
(24.10.2007).

Çakmak, Cenap, "American Foreign Policy and September 11", **Perceptions**, 8(March-May 2003),

<<http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume8/March-May2003/CenapCakmak.pdf>>(10.02.2006).

Dmitriev, Mikhail, "Russia's 'Energy' Key Strategy", **Russia in Global Affairs**, No_4(Oct-December 2006),

<<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/17/1070.html>>(11.03.2007).

"Relations with the Russian Federation", **European Union**,

<http://ec.europa.eu/comm/external_relations/russia/intro/index.htm>(03.05.2007).

"Enlargement:How did this Policy Evolve?" **NATO Topics**, 2 May 2007,

<<http://www.nato.int/issues/enlargement/evolution.html>>(03.05.2007).

"EDSP Structures", **The Council of the European Union**,

<http://www.consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=279&lang=en&mode=g>
(03.05.2007).

"European Security Strategy", **European Union**, 4.9.2006,

<<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r00004.htm>>(03.05.2007).

"European Strategy:A New Start", **Russia in Global Affairs**, No_3(July-Sept 2005),

<<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/12/941.html>>(16.04.2007).

“Evolution of NATO-Russia Relations”, **NATO-Russia Relations**,
<<http://www.nato.int/issues/nato-russia/evolution.html>>(12.04.2007).

Ifantis, Kostas, “Understanding International Politics After the 11 September Terrorist Attacks: A Note on the New Security Paradigm”, **Perceptions**, 7(March-May 2002),
<http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume7/March-May2002/Perception_KostasIfantis.pdf>(03.05.2006).

Kamalov, İlyas, “Soğuk Savaş’a Devam”, **ASAM**, 30 Kasım 2006,
<<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=60&ID=1274>>(07.06.2007).

“Membership Action Plan(MAP)”, **NATO Topics**, 19 April 2007,
<<http://www.nato.int/issues/map/index.html>>(03.05.2007).

Mikhailitchenko, Maria, “Reform of the Security Council and its Implications for Global Peace and Security”, **Journal of Military and Strategic Studies**, 7/1 (2004), s.1-13,
<<http://www.jmss.org/2004/fall/articles/mikhailitchenko.pdf>>(04.03.2006).

“The National Security Strategy of the United States of America”, **Seal of the President**, September 2002,
<<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>>(13.04.2007).

“New Contours of the World Order”, **Russia in Global Affairs**, 4(October-December 2005),
<<http://eng.globalaffairs.ru/region-ecology/numbers/13/963.html>>(01.02.2007).

“New Threats and Challenges”, **NATO Prague Summit**, 21-22 November 2002,
<http://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/in_focus/terrorism/index.htm>(03.05.2007).

Primakov, Yevgeny, “Russia and the US in Need of Trust and Cooperation”, **Russia in Global Affairs**, No_1, January-March 2006,
<<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/14/1005.html>>(16.04.2007).

“Russia’s New Military Doctrine Declares USA and NATO Key Potential Enemies”, **Pravda**, 10.09.2006,
<http://eng.pravda.ru/russia/kremlin/19.09.2006/84521-Russia_doctrine-0>(10.04.2007).

Russia Overtakes U.S. in Selling Arms to Developing Countries, 29.10.2006,
<<http://www.mosnews.com/news/2006/10/29/sellingarms.shtml>>(16.04.2007).

Russian Military Doctrine(1993),
<<http://.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html>>(10.04.2007).

Russian Military Doctrine(2000),
<<http://www.freerepublic.com/forum/a394aa0466bfe.htm>>(10.04.2007).

“Rusya’yla NATO Arasında İlişkiler”, **Rusya Federasyonu’nun Türkiye Büyükelçiliği**,
<http://www.turkey.mid.ru/rus-nato01_t.html>(13.04.2007).

“Rusya’yla Amerika Arasındaki İlişkiler”, **Rusya Federasyonu’nun Türkiye Büyükelçiliği**,
<http://www.turkey.mid.ru/rus-pol3_t.html>(13.04.2007).

“Rusya’nın Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle Olan İlişkilerindeki Yeni Aşama”, **Rusya Federasyonu’nun Türkiye Büyükelçiliği**,
<http://www.turkey.mid.ru/rud-pol4_t.html>(10.04.2007).

Sokov, Nikolai, **Russia’s 2000 Military Doctrine**, October 1999,
<<http://www.nti.org/db/nisprofs/over/doctrine.htm>>(10.04.2007).

“The 2004 Enlargement: The Challenge of a 25-Member EU”, **European Union**,
23.1.2007,
<<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e50017.htm>>(03.05.2007).

“The Road to NATO Membership”, **NATO Prague Summit**, 21-22 November 2002,

<http://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/more_info/membership.htm>(03.05.2007).

“Türkiye-AB İlişkileri”, **T.C. Dışışleri Bakanlığı**, 15.09.2005,
<http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/Turkiye_AB/trab.htm>(02.01.2006).

Watson, Rob, “Putin’s Speech: Back to the Cold War?”, **BBC News**, 10 February 2007.
<<http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/email/news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6350847.stm>> (24.10.2007).

ÖZET

RUS DIŞ POLİTİKASINDA SOVYET MİRASI

Ayan, K. Burcu

Yüksek Lisans, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Erel Tellal

162 Sayfa

Bu tez, Soğuk Savaş dönemi Sovyet dış politikasını ve Soğuk Savaş sonrası dönem Rus dış politikasını incelemeyi ve iki dönem arasında karşılaştırma yapmayı amaçlamaktadır. Tez, Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politikanın oluşturulması ve uygulanmasında Rusya Federasyonu'nun SSCB'den büyük ölçüde etkilendiğini ve Sovyet mirasını her alanda devraldığını savunmaktadır.

Tez, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Soğuk Savaş dönemi Sovyet dış politikası incelenmiştir. İkinci bölümde ise, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemdeki değişikliklere ve uluslararası politikaya değinilmiştir. Üçüncü bölümde, Soğuk Savaş sonrası Rus dış politikası incelenmiş ve Sovyet dış politikası ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Rusya Federasyonu, Soğuk Savaş, Sovyet dış politikası, Rus dış politikası, Sovyet mirası.

ABSTRACT

SOVIET INHERITANCE IN THE RUSSIAN FOREIGN POLICY

Ayan, K. Burcu

Master's Thesis, International Relations

Supervisor: Ass. Prof. Dr. Erel Tellal

October 2007, 162 pages

This thesis aims to examine Soviet foreign policy during the Cold War decade and the post-Cold War Russian foreign policy and to have a comparison between two decades. The thesis argues that Russia has been influenced from the Soviet Union in the evolution of its foreign policy and inherited the Soviet legacy in every area.

The thesis includes three chapters. In the first chapter, Soviet foreign policy during the Cold War is examined. In the second chapter, the changes in the post-Cold War international politics and the system is examined. The third chapter explores the post-Cold War Russian foreign policy and the comparison of foreign policies of Soviet and the post-Cold War decades.

Keywords: Soviet Union, Russian Federation, Cold War, Soviet foreign policy, Russian foreign policy, the Soviet legacy.